petru maior

«...Spirit angajat în cele mai variate domenii ale cunoașterii, deschis tuturor problemelor ce agitau vremea sa... Maior este un om al zilei, care abordează cele mai acute probleme devansîndu-și uneori epoca prin intuirea transformării lor progresive. Practic prin excelență, Maior izbutește, singur printre cei din vremea sa, să-și publice [illegible] toate lucrările, contribuind ast- [illegible]fuzarea largă a crezului social-politic al Școlii ardelene și, implicit, la desfășurarea celei mai viguroase acțiuni de trezire a conștiințelor și de propagare a ideii de unitate națională a românilor de pretutindeni... Opera sa, o ofensivă organizată pe toate fronturile luminismului românesc, se topește în conștiința generației pașoptiste, ai cărei reprezentanți, Bariț și Papiu Ilarian, Heliade, Bălcescu sau Kogălniceanu, nu contenesc să caute în *Istoria pentru începutul românilor*...» imaginea proiectată în viitor a noii Dacii».

MARIA PROTASE

Vol. I—II, lei 10

editura minerva

866

petru maior

petru maior

scrieri

★★

Ilustrația copertei: *Dan Matache*

petru maior

scrieri

★★

ISTORIA BESERICEI ROMÂNILOR, DISPUTAȚII, ORTOGRAFIA ROMÂNĂ, DIALOG

EDIȚIE CRITICĂ ALCĂTUITĂ DE
FLOREA FUGARIU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1976
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

[Notele autorului la ISTORIA... și la DISSERTAȚII]

1 a)[1] Să-i înfrîneze pe daci, care se împrăștiaseră în Pont și în Tracia, apoi să pornească război cu parții în Asia Mică și să nu-i atace mai înainte de a-i cerceta. În timp ce făcea și punea la cale acestea, moartea i-a luat-o înainte. Suetonius, *asupra lui Iulius Cezar.*

2 a) A pregătit o expediție împotriva geților și parților — la asediul Setoviei, o mare mulțime de barbari sosise în ajutor; acestora ieșindu-le înainte împăratul i-a împiedicat să intre în oraș. În acea bătălie, rănit la genunchi de o piatră, a zăcut bolnav multe zile. Înzdrăvenindu-se s-a reîntors la Roma în vederea consulatu-

[1] Cum am menționat în a doua notă a acestei lucrări, am tradus în românește notele autorului care figurează la subsolul ediției 1812, în grecește și latinește sau numai în latinește. În traducerea acestor note am pornit de la originalul grecesc pe care l-am confruntat cu traducerea latinească a autorului sau a ediției bilingve, greco-latine de care s-a servit. Am notat marginal-stînga cifra paginei ediției 1812, la care se aplică nota respectivă. Aici se înțelege că această notă se referă la p. 1 a ediției originale a *Istoriei*, notată în ed. de față marginal-stînga. Aceeași lămurire este valabilă și în continuare, inclusiv pentru notele la cele două *Disertații*, anexate *Istoriei* și paginate de autor în continuare.

lui, ca să ocupe funcţia împreună cu colegul Barbatius Tulla. Pe Statilius Taurus l-a lăsat să termine acel război. Appianus Alexandrinus, Cartea *despre Războaiele ilirice.*

b) Aceşti daci mai înainte trimiseseră soli la împăratul Augustus şi dat fiind că nu obţinuseră nimic din ceea ce cereau, trecuseră de partea lui Antonius; însă, turburaţi de o răscoală internă nu-i fuseseră de mare folos; şi după aceia, cîţiva, luaţi prizonieri, au fost obligaţi să lupte cu suebii (în teatru). Dio Cassius, *Istoria Romană*, cartea 51, cap. 22.

v) Aproape pe aceeaşi vreme, cînd se întîmplau acestea, M. Crassus, trimis în Macedonia şi Grecia, a purtat război împotriva dacilor şi bastarnilor. *Ibidem*, capitolul 23. Însă a plecat la Genucla care era cetatea cea mai bine întărită dintre toate cele de sub stăpînirea lui Zyraxes, fiind că auzise că acolo se păstrează steagurile militare, pe care bastarnii le luaseră ca pradă de război, lîngă oraşul istrienilor, de la C. Antonius, — asediind-o, e drept că în scurt răstimp, nu însă fără un mare efort, deşi lipsea Zyraxes, a luat-o. *Ibidem*, cap. 26.

3 a) Şi Appius Sabinus, consular, şi Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului, cu mari armate au fost ucişi de către daci. Eutropius, Cartea 7, *asupra lui Domiţian.*

b) Căci Iulianus — ciocnindu-se cu duşmanii la Tape, a omorît un mare număr dintre ei. Între aceştia, Vezinas care deţinea printre ai săi locul al doilea după Decebal, fiindcă nu putea să scape viu, s-a culcat la pămînt cu vicleşug, prefăcîndu-se mort; apoi, în timpul nopţii, a scăpat într-ascuns. Decebal temîndu-se ca nu cumva romanii biruitori să dea năvală asupra capitalei sale, a dat poruncă să se taie copacii care erau în apropierea reşedinţei regale şi să se îmbrace trunchiurile cu arme, ca duşmanii, temîndu-se de acele trunchiuri, ca şi cum ar fi fost nişte soldaţi, să se retragă. Ceea ce s-a şi întîmplat. Dio Cassius, Cartea 67, cap. 11.

4 a) Între timp voind să pedepsească pe cvazi şi pe marcomani, fiindcă nu-i trimiseseră nici un ajutor, a venit în Panonia, cu gînd să pornească război —. Învins însă de marcomani şi pus pe fugă, a trimis în grabă soli la Decebal, regele dacilor, şi l-a îndemnat să încheie pacea, pe care nu i-o acordase mai înainte (lui Decebal) care îl ruga. — Însă, pentru obţinerea păcii a cheltuit chiar şi din veniturile sale, fiindcă îi oferea lui Decebal o mare sumă de bani imediat şi meşteri pricepuţi în diferite meserii, folositori în vreme de pace şi de război, şi îi promitea că îi va da mereu şi altele, mai multe, din veniturile particulare ale vistieriei imperiale. Căci se folosea totdeauna de aceasta ca şi cînd ar fi luat-o de la duşman, ca şi cum imperiul i-ar fi fost cedat lui să dispună de el ca de un bun al său. Dio Cassius, Cartea 67, cap. 7. /

6 a) În acel război a săvîrşit personal multe acţiuni demne de un comandant energic şi de un bărbat de ispravă, iar soldaţii lui au întîmpinat multe primejdii şi s-au luptat vitejeşte. Dio Cassius, Cartea 68, cap. 14.

11 a) Fiindcă neamul hunilor, izolat multă vreme prin nişte munţi de nestrăbătut, stîrnit de o turbare subită, s-a năpustit asupra goţilor şi împrăştiindu-i i-a izgonit din aşezările lor, goţii trecînd Dunărea în fugă, au fost primiţi de Valens fără nici o convenţie, nu au predat romanilor nici chiar armele, ca să aibă mai multă încredere în ei. Paulus Orosius, Cartea 7, cap. 33.

b) Însă, izbucnind un război între turci (unguri) şi pecenegi — armata turcilor a fost învinsă şi s-a rupt în două: una dintre ele a locuit o parte din Persia, spre Orient; — însă cealaltă şi-a aşezat sălaşul spre occident, cu voivodul şi conducătorul ei Lebedia, în locurile denumite Atelcusu, unde locuieşte acum neamul pecenegilor. — Şi înainte de acest Arpad, turcii nu au avut niciodată vreun şef; din urmaşii acestuia, pînă în ziua

de astăzi se alege principele Turciei. Însă, după vreo cîțiva ani, pecenegii năvălind asupra turcilor, i-au urmărit pe ei împreună cu principele lor Arpad. Așa că turcii zdrobiți, fugind și căutînd o țară unde să-și așeze sălașul, pătrunzînd în Moravia Mare, au izgonit locuitorii din ea și s-au așezat acolo; și o stăpînesc pînă în ziua de azi; și de pe acea vreme turcii n-au mai avut război cu pecenegii. Iar locul pecenegilor, pe care atunci îl stăpîneau turcii, se denumește, după numele fluviilor care sînt acolo. Fluviile acestea sînt: primul se numește Baruh, al doilea, Cubu, al treilea Trullus, al patrulea Brutus, al cincilea în fine, Seretus. Constantin Porfirogenitul, despre *Administrarea imperiului*, cap. 38.

12 a) Pe cînd încerca să facă la fel și cu Dacia, l-au speriat prietenii: să nu fie dați mulți cetățeni romani în mîinile barbarilor, fiindcă, după ce Dacia a fost învinsă de Traian, trimisese acolo, din întreg imperiul roman, o nenumărată mulțime de oameni să populeze ogoarele și satele. Căci, în urma războiului îndelungat al lui Decebal, Dacia ajunsese într-o foarte proastă situație. Eutropius, Cartea 8, *asupra lui Adrianus.*

b) Eu, de bună seamă --- preluînd conducerea statului, care parcă amorțise și se nimicise datorită, pe de o parte, tiraniei îndelungate, de care fusese oprimat, pe de alta, jignirile geților, sînt singurul care am îndrăznit să atac vecinii de la Dunăre. Și neamul geților l-am distrus și l-am nimicit cu totul. --- Și această treabă atît de grea am săvîrșit-o în aproape cinci ani. Iulianus, *asupra Cezarilor.*

13 a) Dat fiind că Dacia fusese golită de bărbați, datorită războiului îndelungat al lui Decebal, Traian, ca săi înmulțească populația în această provincie care avea un milion de pași de jur împrejur trimisese pentru a locui în orașe și sate nenumărate mulțimi de oamen

din întreaga lume romană. Eutropius, Cartea 8, *asupra lui Adrianus.* /

14 a) Căci datorită îndelungatului război al lui Decebal, situația Daciei ajunsese în cea mai proastă stare.

b) Astfel Dacia a ajuns sub legea și stăpînirea romană. Pe aceasta Traian imediat a făcut-o provincie: a clădit orașe și a dus coloni. Dio Cassius.

b) Acesta a învins într-o bătălie foarte mare, pe goți, care pustiau Iliricul și Macedonia. Eutropius, Cartea 9.

v) *Claudius către Brochus.* Am nimicit trei sute douăzeci de mii de goți, am scufundat două mii de corăbii. Fluviile sînt acoperite de scuturi; toate malurile sînt acoperite de săbii și de lănci. Cîmpiile, acoperite de oase, nu se mai văd; nu se întîlnește nici un drum curat; un mare număr de care a fost părăsit. Am prins un atît de mare număr de roabe, că fiecare soldat poate să-și ia cîte două și cîte trei. Trebellius Pollio, *asupra lui Claudius*, cap. 8. /

29 a) S-a dat bătălia la mesi și au avut loc multe lupte la Marcianopolis; mulți au pierit în naufragiu; mai mulți regi au fost luați prizonieri; au fost prinse multe femei nobile din diferite triburi; provinciile romane s-au umplut de sclavi barbari și de agricultori bătrîni. Din got s-a făcut soldat de origine barbară și colon, și n-a rămas nici o regiune care să nu aibă sclavi goți, ca și cînd ar fi fost vorba de o formă de sclavie onorifică. Ce turme de vite mari de ale barbarilor au văzut strămoșii noștri! Ce oi! Ce iepe celtice de rasă, pe care faima le înobilează! Toate acestea sînt spre gloria lui Claudius. --- Apoi, s-au mai purtat bătălii la locuitorii Bizanțului, luptînd cu străşnicie chiar bizantinenii care mai supraviețuiseră; s-au dus lupte la tesaloniceni, pe care, în lipsa lui Claudius, i-au asediat barbarii; s-au dus lupte în diferite regiuni, și peste tot goții au fost învinși, cu norocul cel bun al lui Claudius, ca să se

vadă încă de atunci foarte limpede, că Claudius, pregătește un stat consolidat pentru nepotul său Constantius Cezar, *Ibidem*, cap. 9.

b) Pe această vreme, cîți sciți mai rămăseseră, prinzînd curaj din cauza expedițiilor reușite de pînă acum, aliindu-se cu herulii, peucinii și goții, și / strînși
30 toți lîngă fluviul Tyras (Nistru), care se varsă în Pont, construind șase mii de corăbii și suind pe ele trei sute două zeci de mii de barbați, hotărînd o expediție navală de-a lungul Pontului, după ce au încercat (să ia) cetatea întărită cu ziduri a Tomisului, au fost respinși. Însă mergînd mai departe și fiind purtați la Marcianopolis, oraș din Misia, și neputîndu-l cuceri nici pe acela, avînd parte de un vînt favorabil, navigau mai departe etc. Zosimus, Cartea I, cap. 42. Și după ce flota s-a împrăștiat fără să săvîrșească nimic, și au trecut de Helespont cu corăbiile și au ajuns la muntele Athos, au început să asedieze Casandria și Tesalonica, și apropiind de ziduri mașini de război, puțin a lipsit ca să nu le cucerească. Însă, dat fiind că auziseră că sosește împăratul cu armata, intrînd în locurile mai dinăuntru, spre sud, jefuiau toate ogoarele de lîngă Doberus și Pelagonia, strîngînd prăzi. --- O anumită parte din sciți, purtată de jur împrejur, în Tesalia și Grecia, devasta ici-colo, aceste regiuni. --- (Romanii) au ucis cincizeci de mii de barbari. *Ibidem*, cap. 43. Toți barbarii, cîți mai rămăseseră din bătălia dată între Claudius și sciți, la Nais, băgîndu-se la mijloc, între care, se îndreptau spre Macedonia. --- Și în timp ce înaintau, le-a ieșit înainte cavaleria romană omorînd pe cei mai mulți; pe cei rămași i-au obligat să se reîntoarcă la Haemus. *Ibidem*, cap. 45. Și dat fiind că a dat ciuma în ei, molipsindu-i pe toți, au pierit, parte în Tracia, parte în Macedonia.

Însă, toți cei care au scăpat teferi, sau au fost înrolați în legiunile romane, sau dobîndind pămînturi arătoare, s-au dedat cu totul agriculturei, *Ibidem*, cap. 46.

a) După terminarea războiului cu goții, s-a îndesit o molimă pustiitoare; atunci nu numai Claudius lovit de boală a părăsit viața etc. Trebellius Pollio, *asupra lui Claudius*, cap. 12.

b) Grecia, Macedonia, Pontul, Asia sînt nimicite de năvălirea goților. Căci Dacia, dincolo de Dunăre, este pierdută pentru totdeauna. Orosius, Cartea 7, cap. 22, *asupra lui Gallienus*. /

31 a) În anul 1025 de la întemeierea Romei, Claudius, din hotărîrea senatului, a exercitat comanda (imperiul) pentru a douăzeci și opta oară, și lovind imediat pe goți, care de cincisprezece ani pustiau Iliricul și Macedonia, i-a nimicit într-un măcel nemaiauzit. Însă imediat răpit de boală a murit la Sirmium, mai înainte de a împlini doi ani de comandă. Paulus Orosius, Cartea 7, cap. 23. /

33 a) Dat fiind că vedea Iliricul pustiit și Media pierdută cu totul, scoțînd din provincia Dacia, pe care o întemeiase Traian dincolo de Dunăre, armata și provincialii, a părăsit-o, namaisperînd că aceea poate fi păstrată; iar populația adusă de acolo, a așezat-o în Mesia și a denumit Mesia, Dacia sa, care acum desparte cele două Mesii. Flavius Vopiscus, *asupra lui Aurelianus*, cap. 39.

b) Și cu romanii duși de aici (din Dacia) de către Aurelian, s-au făcut două Dacii, în părțile Mesiei și ale Dardaniei. Sextus Rufus, în *Breviarul faptelor de arme ale poporului roman*.

v) Dacia, pe care Traian a făcut-o provincie, dincolo de Dunăre, o desființă (ca provincie) nemaisperînd să o poată păstra, din moment ce întregul Iliric și Mesia erau pustiite. Și pe romanii aduși din orașele și de pe ogoarele Daciei, i-a așezat în mijlocul Mesiei

şi a denumit-o (acea parte a Mesiei) Dacia, care acum desparte cele două Mesii şi se află în dreapta Dunării, cum curge spre mare, pe cînd mai înainte fusese pe stînga Dunării. Eutropius, Cartea 9, *asupra lui Aurelianus.* /

37 a) Nu ştiu cu ce dulceaţă, pe toţi îi atrage solul natal şi nu le îngăduie să-l dea uitării. Ovidius, *Scrisori din Pont*, 3. /

38 a) În drum, a isprăvit cu bine multe şi mari feluri de războaie, căci a învins pe barbarii care l-au întîmpinat în părţile Traciilor şi în Iliric; a nimicit chiar şi pe un conducător al goţilor, Cannabas sau Cannabaudes, împreună cu cinci mii de soldaţi (goţi), dincolo de Dunăre. Şi de aci, făcîndu-şi drum prin Bizanţ, a trecut în Bitinia, pe care a dobîndit-o fără nici o împotrivire. Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, cap. 22. /

43 a) Aşadar obişnuita sălbăticie a hunilor de a face incursiuni de jaf, nu se mai potolea; ca unii care erau dedaţi cu prădăciunile provinciilor învecinate, ameninţau foarte greu cu război şi cu neîntrerupte năvăliri, provinciile Mesia, Macedonia, Tesalia şi chiar şi ambele Tracii. De aceea nu numai cetăţile din aceste regiuni şi chiar şi cele din Panonia, ameninţate de aceiaşi huni, cu dese năvăliri, fiindcă nu puteau să îndure o hărţuială atît de continuă şi pentru că aveau repulsie de jugul şi de stăpînirea unui rege barbar, părăsindu-şi pămîntul natal, după ce şi-au obţinut permisiunea chiar de la regele Atila, abandonîndu-şi turmele, s-au dus peste marea Adriatică, în Apulia, rămînînd în Panonia, *de bună voie, singuri valahii*, care erau păstorii acelora (ai hunilor). Thurocz, *Cronica Ungurilor*, Partea întîi, capitolul 17. /

45 a) Deoarece zicea că într-o vreme Aurelianus ar fi consultat pe druidele gale (ghicitoare) dornic să ştie *dacă imperiul se va transmite urmaşilor săi.* Atunci acelea, zice, ar fi răspuns *că nu va fi nici un nume mai*

vestit în stat, decît al urmaşilor lui Claudius. Şi acum este împărat Constantius, bărbat din viţa aceluia, ai cărui urmaşi socotesc că ajung la acea glorie care a fost prevestită de către druide. Flavius Vopiscus, *asupra lui Aurelianus*, cap. 44.

b) Îndeplinind ceremoniile propiţiatorii, cu care ştim că toate sărbătorile trebuie să se săvîrşească şi să se spună, Iunius Tiberianus, prefectul Romei, bărbat ilustru şi care trebuie numit cu cuvenitul respect, m-a primit în trăsura sa şi în carul de judecător. Acolo, dat fiind că mintea îi era destinsă şi slobodă de grija proceselor şi a treburilor publice îşi găsise răgaz, s-a întreţinut (cu mine) pe larg, de la Palatium pînă la Grădinile Valeriane, şi conţinutul convorbirii s-a referit la viaţa împăraţilor. Şi după ce am ajuns în dreptul templului soarelui, sfinţit de însuşi Aurelianus, *fiindcă şi el într-adevăr îşi trăgea viţa din sîngele aceluia*, m-a întrebat cine i-a scris viaţa aceluia.După ce eu i-am răspuns că eu n-am citit (să-i fi scris viaţa) nici unul dintre latini, iar dintre greci cîţiva, acel bărbat sfînt şi-a slobozit cu aceste cuvinte durerea regretului său: Aşadar, şi noi, acum, cunoaştem bine, şi urmaşii noştri vor tot pomeni de *Tersit şi de Sinon şi de celelalte născociri ale antichităţii, iar pe divinul Au-*
46 *relianus, împăratul cel mai vestit,* / *generalul cel mai ireproşabil, datorită căruia întreaga lume a fost restituită numelui (de imperiu) roman, urmaşii noştri nu-l vor cunoaşte? O, dacă un zeu ar îndepărta această rătăcire a minţii! Şi totuşi, dacă sînt bine informat, dispunem de memorialele acelui bărbat, chiar frumoase, aşezate după stilul istoric, pe care aş vrea să le primeşti şi să le scrii în ordine, adăugînd cele care se referă la viaţa lui. Pe acestea toate le vei învăţa după sîrguinţa ta, din Cărţile Linteie, în care el însuşi dispusese să fie scrise faptele sale de fiecare zi. Căci mă voi îngriji să ţi se prezinte din Biblioteca Ulpia şi Cărţile Linteie. Tu, aş vrea, să scrii*

despre Aurelianus, așa cum este, atît cît poți. Bineînțeles că m-am supus indicațiilor, am primit cărțile grecești și mi-am procurat toate cele necesare; din cele care erau demne să fie pomenite, am strîns într-o singură carte ceea ce merita. Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, cap. 1.

a) Și fiindcă în aceeași trăsură ne-am întreținut despre Trebellius Pollio, care începînd cu cei doi Filipi pînă la divinul Claudius și la fratele lui Quintillus, a pomenit pe (toți) împărații, fie străluciți, fie obscuri, afirmînd Tiberianus că Pollio a expus multe lucruri neglijent, multe pe scurt, iar eu contrazicîndu-l, că nu este nici un scriitor care să nu fi mințit cîte ceva, în ceea ce privește faptele istorice, ba mai mult, dîndu-i pe față, cu mărturii clare, fapte în care ar putea fi dovediți de minciună Livius, Salustius, Cornelius Tacitus, în fine Trogus, după aceea trecînd la opinia mea și întinzîndu-mi prietenește mîna, „scrie, îmi zice, cum îți place, fără grijă; să spui ce vrei, căci vei avea tovarăși de minciuni, pe cei pe care îi considerăm părinții istoriei". Vopiscus, *Ibidem*, cap. 2. /

47 a) Aurelianus a lăsat după el o singură fată, ai cărei urmași și astăzi sînt la Roma. Căci Aurelianus, proconsulul Ciliciei, senator foarte bun, pe drept respectat pentru dreptatea și probitatea sa (care acum își petrece viața în Sicilia), este nepotul lui. Vopiscus, *asupra lui Aurelianus*, cap. 42. /

49 a) Din acestea se poate cunoaște că Vopiscus, ca unul care, cu foale mari, sufla minciuni lipsite de rușine, dacă ar fi scris viața lui Apollonius, pe care promitea că o va scrie imediat, cu aceste cuvinte: etc. Gerardus Ioannes Vossius, *despre Istoricii latini*, cartea 2. /

51 a) Fiindcă vedea Iliricul pustiit și Mesia cu totul pierdută, provincia Dacia întemeiată de Traian, dincolo de Dunăre, ridicîndu-și armata, a lăsat-o pe mîna provincialilor, pierzîndu-și nădejdea că aceea mai

poate fi păstrată (imperiului); iar locuitorii aduși din ea, i-a așezat în Mesia și a denumit-o Dacia sa; care astăzi desparte cele două Mesii. Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, apud Laurentius Toppeltinus, *Originile și întîmplările transilvănenilor*, cap. 6. /

55 a) Rezolvînd, așadar, cele care priveau părțile dinspre nord (ale imperiului) și situația de la Roma și treburile civile, și-a abătut drumul împotriva palmirenilor, adică împotriva Zenobiei, care stăpînea imperiul răsăritean, în numele fiilor ei. Pe drum a săvîrșit multe și mari feluri de războaie, căci în Tracii și în Iliric a învins pe barbarii care i-au ieșit în întîmpinare; ba a ucis, dincolo de Dunăre, și pe un conducător al goților Cannaba sau Cannabaudes, împreună cu cinci mii de soldați (goți). Și de aci, străbătînd Bizanțul și-a făcut drum în Bitinia. Flavius Vopiscus, *asupra lui Aurelian*, cap. 22. /

58 a) Fiindcă neamul hunilor, izolat multă vreme între niște munți nestrăbătuți, ca și cum ar fi fost stîrnit de o turbare subită, s-a năpustit asupra goților, și pe aceștia, împrăștiați ici și colo, de turburare, i-a izgonit din vechile lor așezări, goții, trecînd Dunărea în fugă, primiți de Valens fără nici o convenție, nu au predat romanilor nici chiar armele, ca să se aibă mai mare încredere în ei. Paulus Orosius, Cartea 7, cap. 33. /

59 a) În Iliric, așa i-a strivit pe sarmați și pe celelalte neamuri, încît a redobîndit aproape fără război, toate, pe care le jefuiseră aceia. După aceea a ținut drumul drept prin Tracii și, sau a primit în supunere, sau a acordat prietenie tuturor popoarelor getice, îngrozite de vestea faptelor lui de arme și apăsate de puterea vechiului renume (al imperiului roman). Vopiscus, *asupra lui Probus*, cap. 16.

b) Făcîndu-se, așadar, pace s-a reîntors în Tracii și a așezat pe pămînt roman o sută de mii de bastarni; aceștia toți au păstrat fidelitate. *Ibidem*, cap. 18.

v) Pe basterni, un neam scitic, care i s-a supus, primindu-i, i-a așezat în Tracia, dîndu-le pămînturi. Aceștia, după aceea, au trăit mereu, după legile și obiceiurile romanilor. Paulus Orosius, Cartea 1, cap. 71. /

60 a) Căci bizuindu-se în luptă pe steagul însemnat cu crucea, care este a creștinilor, atît de desăvîrșit i-a învins pe aceștia, încît el nu numai le-a retras tributul care în mod obișnuit se plătea barbarilor de către vechii împărați, ci aceia (barbarii), chiar stupefiați de acea biruință de necrezut, au trecut cu totul la religia creștină, cu ajutorul căreia Constantin rămăsese nevătămat. Socrates, *Istoria*, Cartea 1, cap. 18.

b) Curînd a distrus neamurile cele mai puternice și cele mai numeroase ale goților, chiar în mijlocul teritoriului barbar, adică în regiunea sarmaților.

v) Merit să fiu pus mai înainte de Traian chiar, pentru faptele mele vitejești și norocoase, săvîrșite în lupta împotriva tiranilor; iar în ceea ce privește faptul că am redobîndit acea regiune (Dacia), pe care el o cîștigase, nu fără temei aș putea fi judecat egal cu el, dacă nu cumva este mai important să recuperezi ceea ce s-a pierdut, decît să pregătești acel lucru. Iulianus Apostatul, *asupra Cezarilor*. /

61 a) Îngrijindu-se de acestea, în acest chip, cîtă vreme mai ținea încă iarna, la începutul primăverii pornind (pe mare) de la Marcianopolis împăratul împreună cu soldații de pază, trecînd, la Dunăre, pe pămînt dușman, atacă pe barbari. Însă, dat fiind că aceia nu îndrăzneau să dea piept într-o bătălie regulată, ci ascunzîndu-se între bălți, puneau la cale de acolo atacuri neașteptate, a poruncit ca soldații săi să stea pe loc și strîngînd toată mulțimea îngrijitorilor cailor și pe cei cărora le era încredințată paza sarcinilor, le promite că el le va oferi o anumită sumă de bani pentru fiecare cap de barbar, pe care îl vor aduce. Așa că toți, stîrniți de dorința de cîștig, intrînd în păduri și în bălți, ucid pe toți pe cei care îi întîlnesc, și arătînd capetele celor uciși, își duc plata promisă. În acest chip, după ce a pierit o mare mulțime, restul, cu rugăminți, cereau pacea de la împăratul. Și cum el nu a respins această cerere, s-a făcut o pace, care nu a adus nici o rușine majestății romane. Căci din ambele părți / s-a căzut
62 de acord ca romanii să stăpînească nestingheriți toate acelea, cîte mai înainte fuseseră în stăpînirea lor, iar barbarilor li s-a interzis să mai treacă (Dunărea) și să mai facă vreodată vreo prădăciune pe teritoriul romanilor. Făcînd această pace, pleacă la Constantinopol. Zosimus, *Istoriia*, Cartea IV-a, cap. XI.

a) Colonii, a căror mulțime este pomenită de Zosimus, fără nici o îndoială erau romani; căci oare barbarii ar fi ucis pe barbari, pentru bani, spre paguba lor înșiși? Să mi se îngăduie mie să argumentez astfel, că acei coloni au fost romani: Dacă în Valahia modernă, în care s-au întîmplat cele pe care le prezintă Zosimus, și care era mai aproape de Dacia Nouă și mai expusă năvălirilor barbarilor, a rămas o mulțime de coloni romani, după ce Aurelian a ridicat armata și provincialii din Dacia Veche, cu mult mai mulți coloni au trebuit să rămînă în părțile aceleiași Dacii, mai îndepărtate de Dunăre, care nu erau atît de accesibile barbarilor, ca Moldova și Valahia; așa că, într-o astfel de situație a fost Transilvania, deoarece barbarii nu puteau să pătrundă cu ușurință în ea, din pricina muntelui Carpat, care îi dă ocol; așadar, trebuie să socotim că în Transilvania au rămas mai mulți coloni romani, mai ales avînd în vedere că în ea se aflau mine de aur și de alte minereuri, puțuri de sare, de fier etc., pe care le săpau romanii, așa cum cele mai multe, pînă în ziua de astăzi, sînt lucrate de valahi, descendenții acelora. /

64 a) În fine, a intrat înăuntru Zerhon Maurusius. Căci Edecon îl sfătuise să vină la Atila să-și redobîn-

dească soția, promițîndu-i tot ajutorul și sprijinul. Această soție o primise în țara barbarilor, pe vremea cînd Bleda îi ținea partea, și o părăsise în Sciția cînd fusese trimis în dar lui Aetius de către Atila.

Însă a fost înșelat în această speranță a sa, fiindcă Atila s-a mîniat împotriva lui, căci s-a întors acasă (de la Aetius). Astfel, atunci, prinzînd ocazia ospățului, ieșind în față și schimonosindu-și înfățișarea și cu îmbrăcămintea și pronunțarea amestecată și încîlcită, presărînd în limba ausonilor, aci limba hunilor, aci limba goților, i-a pornit pe toți spre veselie și rîsete și i-a făcut să izbucnească în hohote care nu se mai puteau liniști și stinge. Însă Atila a rămas toată vremea cu aceeași înfățișare, fără nici o schimbare pe față și nemișcat, și nu a fost văzut făcînd sau zicînd ceva care să producă glumă sau veselie în fața sa, în afară de faptul că a privit cu ochi blînzi și veseli pe Irnah, cel mai tînăr dintre feciorii lui, cînd a intrat; și l-a tras de obraz.

Iar eu, cum mă miram că Atila dă puțină atenție restului copiilor lui și că numai spre acesta se abate și-l bagă în seamă, unul dintre barbari care ședea lîngă mine și avea uzul limbii latine, luîndu-mi întîi credința că n-am să divulg nimic din cele ce mi se vor spune, a zis: «Proorocii au proorocit lui Atila că vița lui, care urmează să se stingă din toate celelalte părți, va fi reînnoită de către acest copil». Și cum au prelungit ospățul pînă noaptea tîrziu, am ieșit nemaivoind să continuăm băutura. Priscus, în *Excerpte*, p. 46, apud Pray, în *Analele hunilor*, cartea 3, partea 1.

65 a) Priscus --- indică destul de limpede că hunii au cunoscut atît limba latină, cît și pe cea gotică; căci altcumva, în ce chip Zerhon putea să producă rîsul, dacă n-ar fi fost înțeles de huni. Pray, *loc. cit.*

b) Presupune (Priscus) în acestea, că unii, chiar dintre huni, datorită legăturilor cu romanii, își dădeau

osteneală să învețe limba gotică, care era înrudită cu alanica și cu ausonica. În care loc, prin limba ausonilor înțeleg limba valahică, ca și limba latină, coruptă. Otrococius, *Originile ungurilor*, Partea 1, cap. 4. /

66 a) De altfel, că Otrococius chiamă limba ausonilor din acea vreme valahică, nu știu dacă gîndește corect, fiindcă pe acea vreme limba latinească nu a putut fi atît de stricată, încît să se schimbe în limba română, și nici numele de blahi sau vlahi nu a fost cunoscut la scriitorii de pe acea vreme. Pray, *loc. cit.*

b) Din aceasta e limpede că Priscus nu a făcut nici o deosebire între limba ausonică și cea latină, așa că conjectura lui Otrococius despre limba latină, pe care am adus-o deasupra, nu-și are loc. Pray, *loc. cit.* /

68 a) Ardaricus, regele gepizilor a repurtat victoria asupra fiilor lui Atila. Fiul lui Atila, cel mai mare, pe nume Ellac, a picat în război. Iar ceilalți frați buni ai lui, după uciderea acestuia, sînt fugăriți la țărmul Mării Pontice, unde am arătat că mai înainte fuseseră așezați goții. Au încetat, așadar, hunii, cărora se socotea că nu le stă în față întreaga --- . Această învrăjbire cu a lui Ardaricus, regele gepizilor, a fost fericită pentru multe neamuri, care slujeau fără voie domniei hunilor, și le-a reînălțat sufletele foarte îndurerate, spre bucuria libertății dorite; și venind mulți, prin solii lor, pe pămîntul romanilor, și fiind primiți cu foarte mare plăcere de principele de atunci, Marcianus, au primit așezările care li s-au împărțit, ca să le locuiască. Căci gepizii revendicîndu-și cu armele așezările hunilor, ocupînd hotarele întregii Dacii, ca niște biruitori, printr-o convenție prietenească, nu au pretins nimic altceva de la imperiul roman, afară de pace și de darurile solemne anuale, ca niște bărbați de ispravă. Ceea ce împăratul a încuviințat atunci, și pînă astăzi este darul obișnuit. Iornandes, *despre Lucrurile getice*, cap. 50. /

69 a) Dat fiind, așadar, că în prezent, datorită lui Dumnezeu, statul a crescut atîta, încît *ambele părți ale malurilor Dunării* acum sînt semănate cu dese cetăți de ale noastre, și atît Viminacium, cît și Recidua și Literata, *care sînt dincolo de Dunăre*, sînt iarăși supuse autorității noastre, *Novela XI a lui Justinian I.*

De la orașul Viminacium, pentru cei care merg mai departe (urmînd, bineînțeles, cursul Istrului), se întîlnesc trei întărituri, la gura Istrului: Picnus, Cupus și Novae --- în fața Novelor, pe uscatul dimpotrivă, era un turn deja părăsit, pe nume Literata; cei vechi l-au numit Lederata. Din el împăratul nostru a făcut o întăritură mare și foarte solidă. După Novae sînt întăriturile: Cantabazates, Smornes, Campses, Tanatas, Zernes și Ducepratum; *și pe malul celălalt, altele multe*, pe care le-a ridicat din temelii. Procopius, *despre Construcțiile lui Iustinian*, Cartea 4, cap. 6. /

70 a) A murit după aceea Turisendus, regele gepizilor, căruia i-a urmat în funcția de rege, Cunimundus. Acesta dorind să răzbune vechile ofense ale gepizilor, rupînd tratatul cu longobarzii, a ales mai de grabă războiul decît pacea. Alboin însă a încheiat o alianță veșnică cu avarii, care la început se numeau huni, iar după aceea au fost denumiți avari, după numele propriului lor rege, apoi a plecat la războiul pregătit de gepizi. În timp ce aceștia se grăbeau împotriva lui dintr-altă parte, avarii, așa cum stabiliseră cu Alboin, le-au invadat țara --- . Așadar se dă bătălia; s-a purtat cu toată străşnicia. Longobarzii au ieșit biruitori, fiind foarte porniți de ura împotriva gepizilor, că i-au distrus pînă la exterminare, încît dintr-o mulțime atît de numeroasă, de abia a rămas cine să ducă vestea --- Iar neamul gepizilor s-a împuținat atît de mult, că începînd din acea vreme n-au mai avut rege, ci toți, la un loc, cîți putuseră să supraviețuiască războiului, sau au fost supuși de longobarzi, sau gem pînă astăzi supuși stăpînirii aspre a hunilor, care le moștenesc patria. Paulus Warnefridus Langobardus, diacon în Foroiulium, *despre Faptele de arme ale longobarzilor*, Cartea 1, cap. 27.

b) Atunci Alboin a atribuit loc propriu de așezare, anume Panonia, prietenilor săi hunii, cu acea socoteală, de bună seamă, ca, dacă vreodată ar fi nevoie ca longobarzii să se reîntoarcă, să-și redobîndească iarăși ogoarele sale. Așa că longobarzii, părăsind Panonia, pleacă în grabă, cu soțiile și cu copiii și cu toate bagajele, să ia în posesie Italia. Și au locuit în Panonia patruzeci și doi de ani; de unde au ieșit în luna lui aprilie, în primul indiction, a doua zi de Sfintele Paști, a căror sărbătorire în acel an, după socoteala numărătorii, a picat chiar în Calendele lui aprilie, cînd se scurseseră deja cinci sute șaizeci și opt de ani de la Încarnarea Domnului. Paulus Diaconus, Cartea 2, cap. 7./

71 a) Însă Pipin, după ce hunii au fost izgoniți peste Dunăre și cetatea lor de scaun care, cum s-a spus, se numește ring, pe limba lor, iar pe a longobarzilor, cîmp, a fost distrusă cu totul, și aproape toate averile hunilor au fost jefuite, etc. Eginhardus în *Viața lui Carol cel Mare*, la anul 795./

72 a) După ce ambele Panonii și Dacia, care este așezată pe celălalt mal al Dunării, și Histria și Liburnia și Dalmația etc. Eginhardus în *Viața lui Carol cel Mare.*

b) De altfel a permis să vină acolo solii abotriților, care de obște se numesc predenecenți și învecinați cu bulgarii --- locuiesc în Dacia, care este situată lîngă Dunăre --- care și ei (solii bulgarilor) se anunța că sosesc./ Aceștia, fiindcă se plîngeau că sînt hărțuiți de
73 bulgari și cereau să li se dea ajutor împotriva acelora, au primit porunca să se ducă acasă și să vină iarăși, la vremea hotărîtă solilor bulgari. Eginhardus, *Analele despre Faptele împăratului Ludovic cel Pios*, la anul 824.

a) Şi el în persoană, terminîndu-se vînătoarea de toamnă, a plecat dincolo de Rin, să ierneze la Francfurt; şi acolo strîngînd o adunare generală, s-a îngrijit să rezolve toate cele necesare şi care ţineau de interesul marginilor răsăritene ale regatului său; a făcut aceasta după tradiţia consfinţită, împreună cu optimaţii, care poruncise să fie chemaţi în acest scop. În care congres a primit soliile trimise la el cu daruri de toţi slavii răsăriteni, adică abrotiţi, sorabi, vilsi, behemi, maruani, predenecenti şi avari care locuiau în Panonia. *Ibidem*, la anul 822.

b) Şi Godofredus, regele normannilor a venit asupra acelor slavi, care se zic abotriţi şi a pustiit o mare parte din ţara lor şi a distrus cîteva cetăţi. *Cronica veche a mînăstirei moissiacense*, la anul 808, tomul 3 al *Scriitorilor franciei.*/

75 a) Însă, fiindcă cu bulgarii — hunii, încă de pe vremea lui Atila, se amestecaseră, cu care întovărăşindu-şi armele au fost foarte periculoşi pentru imperiul grecesc, s-a ajuns ca adesea *hunii* să fie luaţi drept bulgari şi viceversa, de către istoricii greci de după aceea, ca, de exemplu, de Niceforos, Constantin şi Theofanes. Şi aceasta este pricina pentru care s-a produs cea mai mare confuzie, din cîte ne-a transmis istoria, în istoria popoarelor de origine slavonă. La acest rău s-a adăugat acela, că, deoarece Theofanes şi Niceforos pe *bulgari* (aşa scriu ei, greşit, în loc de huni) i-au adus de la lacul Maeotis, mulţimea istoricilor de neam slavon socotind că şi-au găsit vremea potrivită, după cum era moda atunci, nu a stat la îndoială deloc să-i aducă pe bulgari de la Volga pînă la Istru, în primul rînd fiindcă văzuseră la geografii mai noi, o *mare Bulgarie*, notată pe malul răsăritean al fluviului Volga; de care regiune, totuşi, bulgarii noştri totdeauna au fost atît de depărtaţi, cît este Volga de Istru. Atît de mult, neîndoios, analogia (asemănarea) cuvintelor, necercetată suficient, impune chiar şi celor mai învăţaţi bărbaţi. Şi unde se întîlneşte, mă rog, cuvîntul Volga, în această perioadă, de care ne ocupăm? Ατηλ se spunea de greci Ατελ, Αταλις, de tătari *Atil.* Plăsmuieşte de aci bulgari, dacă poţi! Mă mir că bărbaţi învăţaţi n-au remarcat aceasta. Catancici *despre Istru*, cap. 7, § 19.

Însă, zici, ce vom face cu Theofanes, care hotărăşte Bulgaria la Maeotis? Zic că Theofanes, istoric din secolul al IX-lea, vorbeşte ca unul de pe vremea sa (cînd hunii deja se amestecaseră cu bulgarii), aproape cu aceeaşi îndreptăţire cu care, slavii au fost confundaţi cu avarii, aşa cum am pomenit deasupra. Istoricii mai vechi, ca Procopius, Agathias, Menandru, care au scris istoria hunilor, nu suflă nici chiar *bitta* despre bulgari care, dacă pe vremea lor ar fi locuit la Maeotis, e în afară de orice îndoială că ar fi menţionat faptul, ba mai mult, primii doi aduc de la Maeotis la Istru pe uturguri şi pe cuturguri, însă nici unul dintre ei nu-i face bulgari; cît despre Agathias, acesta îi numeşte de-a dreptul *huni*. Mie însă mi se pare mai temeinică dovada unui contemporan decît a autorilor mai tîrzii. Şi cum se explică faptul că acum nu se află nici o Bulgarie, nici la Maeotis, nici la Volga? *Ibidem*, § 20. Şi în *Note*, la § 20, sub litera *c*, zice: „Despre povestea fiilor lui Cubrat, la Pray, *Analele avarilor*, anul 667, vezi etc."/

76 a) De bună seamă, acum ei înşişi ocupă acea ţară, care pe atunci era sub autoritatea creştinilor. Theofanes, în *Cronografia*, la anul 11 al lui Constantin Pogonatul./

77 a) Conform unei convenţii se hotărăşte Istrul, care să separe marginile împărăţiei romanilor, de a avarilor; şi li se acordă acelora dreptul de a trece (Istrul) impotriva slavilor. Simocatta, Cartea 7, cap. 15.

b) Într-adevăr Bulgaria şi fluviul Istru şi muntele cel foarte cunoscut, denumit Haemus, care se întinde

pînă la Pont au fost părţi ale Traciei, acum însă sînt străine şi separate. De altfel tema Traciei fusese hotărîtă pe vremea împăratului constantinopolitan şi fusese atribuită serviciului împăratului, şi nu a fost nici odată vreun pretor în ea. Însă, de cînd neamul bulgarilor cel duşman lui Dumnezeu, a trecut la fluviul Istru, de atunci şi împăratul a fost constrîns, din cauza năvălirilor şi atacurilor sciţilor şi ale bulgarilor înşişi, să readucă Tracia în stare de temă şi să numească în ea un pretor. Cît despre trecerea barbarilor la fluviul Istru, a avut loc către sfîrşitul domniei lui Constantin Pogonat, de cînd numele lor a devenit vestit şi s-a răspîndit. Constantin Porfirogenitul, *despre Temate*, cartea 2./

78 a) Din această povestire a lui Theofanes, nu cu greutate se înţelege că bulgarii, după ce au strîns prăzi în Tracia, iarăşi au trecut Istrul şi că aci, între întărituri, i-ar fi aşteptat pe romani, fiindcă trecînd Dunărea, la Varna, oraş pe malul Pontului Euxin, ar fi urmărit cavaleria lui Constantin care o luase la fugă dintr-o greşeală. Pray, *Analele avarilor*, Cartea 2./

80 a) Astăzi, într-adevăr, la noi nu mai sînt coloni italici de loc, în afară de *valahi*; aceştia, fiindcă erau în număr mai mare, au durat pînă astăzi, deoarece au încheiat alianţă cu indigenii./

81 a) Neamul hunilor --- depăşeşte toate felurile de sălbăticie; --- au o formă demnă de mirare şi sînt cocoşaţi, încît ai putea să-i socoteşti animale bipede sau drept nişte stîlpi în formă de om, lucraţi din topor, aşa cum se aşează pe marginile punţilor. --- Niciodată nu se adăpostesc sub nici un fel de case. --- Căci la ei nu poţi să întîlneşti nici chiar o colibă acoperită cu trestie. --- Îşi acoperă capul cu coifuri îndoite; îşi înfăşură strîns şoldurile păroase, cu piei de capră. --- Nimeni, la ei, nu ară şi nici nu atinge vreodată coarnele plugului. --- ignorînd cu totul, ca dobitoacele lipsite de minte, ceea ce este ruşinos şi ceea ce nu este ruşinos. --- Acest neam de oameni lipsit de orice reţinere şi sălbatic, aprins de o lăcomie nemăsurată de a jefui bunurile altora, s-a îmbogăţit cu prădăciunile vecinilor, etc. Ammianus Marcellinus, Cartea 31, cap. 2./

82 a) Se tot acoperă cu autoritatea Notarului anonim al lui Bela, pe care totuşi nu trebuie să-l mai numim *Anonimul*, ci Paullus, episcopul transilvănean, sub Bela al III-lea. Engel, în *Appendicea despre originea valahilor*, § 4./

83 a) Dintr-o întîmplare divină a fost denumit Almus, fiindcă mamei lui, pe cînd era însărcinată, i-a apărut o vedenie divină. *Notarul lui Bela*, cap. 3.

b) Darul Duhului Sfînt era în el, deşi era păgîn. *Acelaşi*, cap. 4./

84 a) Almus, al cărui ajutător era Sfîntul Duh. *Ibidem*, cap. 8.

b) Fiindcă harul dumnezeesc era în ei. *Ibidem*, cap. 33.

v) Căci Dumnezeu, a cărui milă îi deschidea cărarea, a dat pe mîna şefului Arpad şi a soldaţilor săi, pe duşmanii lor. *Acelaşi*, cap. 50.

g) Harul divin le deschidea cărarea. Harul divin mergea înaintea lor. *Acelaşi*, cap. 44, 37.

d) A împlinit Domnul, în persoana lui Almus şeful şi a fiului său Arpad, profeţia pe care a făcut-o profetul Moise despre fiii lui Israel. *Acelaşi*, cap. 20.

e) Ungurii întrec toate celelalte neamuri în vînătoare. *Acelaşi*, cap. 7.

j) Fiindcă ştiau că ungurii sînt neîntrecuţi în obişnuitele trude ale războaielor. *Acelaşi*, cap. 56.

85 a) Cu prea mare uşurinţă pretextează autoritatea Notarului anonim al regelui Bela, pe care totuşi nu trebuie să-l mai numim *Anonimul*, ci Paullus, episcop transilvănean, sub Bela al III-lea; şi că a cunoscut bine regiunea transilvăneană este îndeajuns de dovedit că trebuie să-l socotim printre cei mai buni istorici ai ungurilor;

şi că trebuie să-l socotim demn de crezare, în tot ceea ce povesteşte despre sosirea ungurilor (cu excepţia acelora pe care le scorneşte el însuşi), regulele sănătoase ale criticei ne îndeamnă. Engel, *locul citat.*/

86 a) L-au rugat pe conducătorul *Almus* ca părăsind pămîntul *Galiţiei* să coboare dincolo de pădurea *Hovos*, spre apus, în pămîntul *Panoniei*, care fusese ţara regelui Atila. Şi le lăudau ţara *Panoniei*, că este bună peste orice măsură, căci ziceau că acolo curg izvoare foarte bogate de apă, *Dunărea* şi *Tisa* şi celelalte foarte mari izvoare, care abundă în peşti buni; şi că în acea ţară ar locui sclavi, bulgari şi blahi şi *păstorii romanilor*, fiindcă după moartea regelui Atila, ţara Panoniei romanii o numeau păşune, de aceea, fiindcă turmele lor se păşteau în pămîntul Panoniei. Şi pe drept, ţara Panoniei se numea *păşunea romanilor*, căci şi acum romanii îşi pasc vitele pe izlazurile Ungariei, *Notarul lui Bela*, cap. 9./

87 a) După ce conducătorul *Galiţiei* a auzit aceasta, a ieşit desculţ, cu toţi ai săi, în întîmpinarea conducătorului *Almus* şi a prezentat diferite daruri pentru folosul conducătorului *Almus* şi deschizînd poarta cetăţii *Galiţiei* l-a primit în găzduire ca pe propriul său stăpîn. — Căci astfel le ziceau acelora, că acea ţară ar fi grozav de bună şi că acolo ar curge izvoare foarte bogate, ale căror nume acestea ar fi, aşa cum am spus mai sus: *Dunărea*, *Tisa*, *Vag*, *Mureş*, *Criş*, *Timiş*, şi celelalte, care ţară mai întîi ar fi fost a regelui *Atila*, şi după moartea aceluia romanii ar fi ocupat partea de început a ţării Panoniei şi şi-ar fi-aşezat păstorii lor, pînă în Dunăre. Iar pămîntul care este situat între *Tisa* şi *Dunăre*, l-ar fi ocupat *Reanus cel Mare*, *conducătorul Bulgariei*, bunicul conducătorului *Salanus*, pînă la hotarele cu *rutenii* şi cu *polonii*, şi ar fi făcut ca acolo să locuiască *sclavii* şi *bulgarii*. Iar pămîntul care este între *Tisa* şi *pădurea Igfon*, care este situată la *Erdevelu*,

de la fluviul *Morus* pînă la fluviul *Zomus*, (*Mureş*, *Someş*), ar fi ocupat-o pentru sine, *Morout*, al cărui nepot a fost numit de unguri *Menumorut*, de aceea, pentru că avea mai multe ţiitoare, şi acel pămînt îl locuiau neamuri care se ziceau *cozar*. Iar pămîntul care este de la fluviul *Morus*, pînă la cetatea *Urscia*, l-ar fi ocupat un oarecare conducător, pe nume *Gaad*, eşind din cetatea *Bundyn*, cu ajutorul cumanilor. *Acelaşi*, cap. 11.

b) Şi înainte de a se face aceasta, să trimită armata contra conducătorului Glad, a cărui stăpînire începea de la fluviul *Morus* pînă la cetatea *Horum*, din a cărui viţă, după multă vreme, descinsese *Ohtum*, pe care l-a omorît *Sunad*. *Acelaşi*, cap. 44.

v) Povesteau cum, după moartea regelui *Atila*, *Marele Reanus*, străbunicul conducătorului Salanus, ieşind din Bulgaria, cu ajutorul şi cu sfatul *împăratului grecilor*, ocupase acel pămînt. În acest fel chiar şi sclavii
88 au fost conduşi de pe pămîntul Bulgariei,/ la hotarele rutenilor şi cum astăzi Salanus, conducătorul lor, se îngrijeşte de sine şi de ai săi. *Notarul*, cap. 12./

89 a) Făcîndu-se ziuă, *Zobolsu*, *Thosu* şi *Tuhutum*, ţinînd sfat, au hotărît ca graniţa regatului conducătorului *Arpad* să fie la *poarta Mezeşului*. *Notarul*, cap. 22.

Au rămas acolo mai multe zile, pînă ce au întărit hotarele regatului. *Acelaşi*, cap. 23.

b) Pe cînd zăboveau acolo mai multă vreme, atunci *Tuhutum*, tatăl lui *Horca*, fiindcă începuse să audă de la băştinaşi despre bunătatea *pămîntului de dincolo de pădure*, unde deţinea domnia un oarecare blac, pe nume Gelou, a început să jinduiască la aceasta: dacă s-ar putea face să-şi dobîndească sieşi şi urmaşilor săi, prin graţia conducătorului *Arpad*, domnul său, *pămîntul de dincolo de pădure*. *Notarul*, cap. 24./

90 a) Însă Tuhutum cel numit deasupra, bărbat foarte înţelept, a trimis pe un oarecare bărbat viclean, Opafor-

coş, tatăl lui Ogmand, ca dînd ocol, pe furiş, să cerceteze felul şi rodnicia *pămîntului de dincolo de pădure*, şi ce fel sînt locuitorii de acolo, ca, dacă s-ar putea, să dea război cu ei, fiindcă voia *Tuhutum* să-şi dobîndească cu vitejie, renume şi pămînt, aşa cum zic cîntăreţii noştri: *toţi-îşi dobîndeau moşii şi îşi cîştigau renume.* Ce să mai lungesc? În timp ce tatăl lui Ogmand, cercetaşul lui *Tuhutum*, de jur-împrejur, ca vulpea, a luat seama la bunătatea şi fertilitatea pămîntului şi la locuitorii lui, atît cît poate privirea omenească să evalueze, i-a plăcut mai mult decît se poate spune, şi s-a reîntors la stăpînul său în cea mai mare grabă. Acesta, după ce a ajuns, a spus multe stăpînului său, despre bunătatea acelui pămînt: că acea ţară este brăzdată de fluvii foarte bune, al căror nume şi folos l-a spus rînd pe rînd, şi că din nisipul acelor fluvii se culege aur, şi că aurul din acea ţară este cel mai bun, şi că acolo se sapă sare şi salpetru, şi că locuitorii acelei ţări sînt cei mai prăpădiţi oameni din întreaga lume, că sînt *blasii* şi *sclavi*, şi că nu au alte arme afară de arc şi săgeţi; conducătorul lor Gelou este slab şi nu are pe lîngă sine soldaţi buni, ca să îndrăznească să stea la război în faţa îndrăznelii ungurilor, fiindcă suferă multe necazuri de la cumani şi de la picenaţi. *Notarul*, cap. 25.

b) Atunci Tuhutum auzind de bunătatea acelui pămînt, a trimis solii săi la conducătorul Arpad, să-i dea voie să pornească dincolo de păduri, să lupte împotriva conducătorului *Gelou.* Iar conducătorul *Arpad*, ţinînd sfat a lăudat vrerea lui *Tuhutum*, şi i-a acordat permisiunea de a merge dincolo de păduri, să lupte contra lui *Gelou. Acelaşi*, cap. 26./

91 a) După ce *Tuhutum* a auzit aceasta de la sol, s-a pregătit el cu soldaţii săi, şi concediind acolo pe aliaţii săi, s-a îndreptat dincolo de păduri, spre răsărit, împotriva lui *Gelou*, conducătorul blachilor. Iar *Gelou*, conducătorul de *dincolo de păduri*, auzind de sosirea lui, şi-a strîns armata sa şi a început, în cea mai mare viteză, să-i alerge împotrivă cu cavaleria, ca să-l împiedice (să intre) prin *porţile Mezeşului;* însă Tuhutum străbătînd pădurea, într-o singură zi, a ajuns la rîul *Almas;* atunci ambele armate au ajuns una în faţa celeilalte, despărţindu-le rîul. Iar conducătorul *Gelou* voia să-i oprească acolo, cu săgetătorii săi. *Notarul*, cap. 26./

92 a) A doua zi, înainte de apariţia zorilor, *Tuhutum* şi-a împărţit armata în două, şi o parte a trimis-o puţin mai sus, ca trecînd rîul, fără ştirea soldaţilor lui *Gelou*, să pornească lupta; ceea ce s-a şi făcut. Şi fiindcă au găsit un vad uşor de trecut, ambele părţi ale armatei (lui Tuhutum) au ajuns în acelaşi timp, pe cîmpul de bătălie; şi *s-au luptat cu străşnicie*, dar soldaţii conducătorului *Gelou* au fost învinşi şi mulţi dintre ei au fost omorîţi, însă cei mai mulţi au fost luaţi prizonieri. Cînd *Gelou*, conducătorul lor, a văzut aceasta, atunci, ca să-şi apere viaţa, a luat fuga cu puţini inşi. În timp ce acesta fugea grăbindu-se spre cetatea sa, aşezată lîngă rîul *Zomus*, soldaţii lui *Tuhutum* urmărindu-l în fugă, cu îndrăzneală, au omorît pe conducătorul *Gelou*, lîngă rîul *Copus. Notarul*, cap. 27.

b) Atunci locuitorii ţării văzînd moartea domnului lor, *dînd mîna de bună voia lor, şi-au ales domn pe Tuhutum*, tatăl lui Horca, şi în acel loc, care se zice *Esculeu, şi-au întărit buna credinţă prin jurămînt*, şi din acea zi, acel loc s-a numit *Esculeu*, de aceea, fiindcă acolo au jurat. Iar *Tuhutum*, din acea zi a stăpînit acea ţară, în linişte şi în fericire. *Acelaşi*, cap. 27./

93 a) Şi s-au luptat unii cu alţii cu străşnicie. *Notarul*, cap. 27./

94 a) Din pricina lui Leelus şi Bulsus, conducători ai ungurilor, prinşi în luptă de către teutonici şi spînzuraţi de un copac, cum se indignează! cît de odioşi îi sînt lui bavarii şi alemannii! prin ale căror viclenii criminale

ar fi fost prinți Leelus și Bulsus, cît deplînge însă pe ceilalți unguri strînși în lațul viclean (al dușmanilor); vezi capitolul 55. Daniel Cornides, *Vindiciile anonimului, notarului regelui Bela*, Secțiunea 2, cap 4, § , 3.

b) Poruncește însă, ca dintr-o a doua direcție, din care nimeni pînă acum, de la bun început, nu i-a atacat, Leon, Batatzes pe poreclă, să dea năvală asupra ungurilor, dinspre locurile învecinate cu Pontul Euxin, cu o armată foarte mare, formată în special din *nenumărata mulțime a/ valahilor*, care se zice că au fost cîndva
95 coloniști din Italia, — așa că Batatzes, dînd năvală, dinspre acele locuri, pe care le-am numit, prădînd toate cîte îi ieșeau în cale, le culcă la pămînt, face un mare măcel de oameni și ia nu puțini robi. Pe lîngă acestea, se întoarce la împărat aducînd de acolo turme întregi de oi, de cai și de alte animale. Ioannes Cinnamus, Cartea 6.

a) La începutul primăverii, Tzelgu, conducătorul suprem al armatei scitice, trecînd prin strîmtorile munților, care se află mai sus de Dunăre, cu o armată amestecată, de diferite neamuri, de aproape optzeci de mii de oameni, parte din sauromați și sciți, parte chiar din *daci*, căci și de acest neam nu mică oaste, sub conducerea lui *Solomon* — urma pe Tzelgu. Anna Comnena, *asupra lui Alexias*, cartea 7, după Pray, *Analele regilor Ungariei*, Cartea 2, la anul 1085.

b) Căci *pămîntul de dincolo de pădure*, descendenții lui Tuhutum l-au stăpînit pînă pe vremea regelui *Sfîntul Ștefan*, și l-ar fi ținut mai mult timp, dacă Gyla cel Mic cu cele/ două fiice ale sale, Bivia și Bucna, ar
96 fi voit să fie creștini, și n-ar fi acționat într-una împotriva Sfîntului rege. *Anonimul notar al regelui Bela*, cap. 24./

98 a) Să nu vă turburați de mulțimea rutenilor și a cumanilor care se aseamănă cu cîinii noștri. Căci cîinii

pe dată ce aud cuvintele stăpînilor săi, oare nu-i cuprinde teama? *Notarul*, cap. 8.

b) Să luptăm cu bărbăție împotriva grecilor și bulgarilor care se aseamănă cu femeile noastre, și la fel să ne temem de mulțimea grecilor, cît de mulțimea femeilor. *Notarul*, cap. 39./

99 a) Cei mai mulți dintre greci și bulgari erau omorîți. Iar pomenitul de-asupra conducător *Salanus*, după ce i-a văzut pe ai săi înfrînți în luptă, a luat-o la fugă, și, ca să-și scape viața, s-a grăbit spre *Alba din Bulgaria*. Iar *grecii* și *bulgarii*, pătrunși de teama *ungurilor*, au uitat drumul pe care veniseră; luînd-o la fugă voiau să treacă *Tisa* înot, ca să-și scape viața, socotind-o drept un fluviu mic, însă fiindcă o astfel de teamă și groază se năpustise asupra lor, cît de teama ungurilor aproape toți au murit în fluviul *Tisa*, de abia puțini au rămas în viață, care să vestească împăratului lor nenorocirea morții. *Notarul*, cap. 39.

b) Dușmanii acestora cădeau înaintea lor, ca mănunchiurile în spatele secerătorilor, și în același război au murit cei doi conducători ai cumanilor și trei *chenezi ai bulgarilor* și Glad însuși, conducătorul lor, a scăpat cu fuga, însă întreaga lui armată, muiată ca ceara, de fața focului, a fost fărămițată de tăișul sabiei. *Notarul*, cap. 44./

100 a) Cei mai mulți greci și bulgari au fost omorîți și cîțiva din ei au fost luați prizonieri. Așa că conducătorul *Bulgariei* văzînd că ai săi sînt înfrînți în luptă, luînd-o la fugă, ca să-și scape viața, a intrat în cetatea *Alba*. *Notarul*, cap. 41.

b) Cei mai mulți ruteni și cumani erau omorîți. Iar mai sus numiții șefi ai *rutenilor* și *cumanilor*, văzînd pe ai săi că pierd războiul, au luat-o la fugă și, pentru salvarea vieții, au intrat în grabă, în cetatea *Kyeu*.

Conducătorul Almus și soldații săi au urmărit pe ruteni și pe cumani, pînă la cetatea *Kyeu;* și soldații conducătorului Almus izbeau capetele tunse ale cumanilor ca pe niște bostani cruzi. *Notarul*, cap. 8./

103 a) În același an --- adică *în anul Domnului* 1330, după ce regele a strîns o armată numeroasă, --- prin *Zenrim*, în luna lui septembrie, a trecut în țara lui *Bazarad*, *voievodul ulahilor*, la îndemnul lui *Toma*, *voievodul transilvan*, și al lui *Dionisie*, fiul lui *Nicolae*, fiul lui *Ancha*, care țară nu poate fi stăpînită de un neam care nu o cunoaște, ca regele să izgonească din această țară, pe *Bazarad* însuși, sau, oricum, să dea în stăpînire țara acestuia, unuia dintre cei care l-au îndemnat la expediție. Și după ce regele a primit în supunere Zenrin-ul și cetatea lui, a încredințat toate menționatului Dionisie, împreună cu funcția de *banat*. După care fapt, Bazarad, i-a transmis regelui, prin soli de cinste: „*că, tu stăpîne al meu, rege! te-ai străduit cu strîngerea armatei, am să recompensez strădania ta, cu șapte mii de mărci de argint. Zenrin-ul însuși, cu toate cîte se țin de el, pe care acum, îl ai în mîinile tale, ocupat cu puterea, ți-l las să-l stăpînești în liniște; --- atît te rog, întoarce-te, spre siguranța ta, evită primejdia vieții, că, dacă ai să vii mai înăuntru, cu foarte mare greutate vei putea evita primejdia*". Auzind aceasta regele, cu trufie, a izbucnit cu asemenea cuvinte, zicînd solilor așa: „Astfel spuneți-i lui Bazarad: *el este păstorul oilor mele, am să-l trag de barbă din ascunzișurile sale*". Atunci un baron credincios, pe nume *Donch*, *comite de Zolio*, și de Lipto, așa i-a grăit regelui: „*Doamne, Bazarad însuși vorbește cu mare supunere și spre cinstea ta; de aceea, binevoiește să-i trimiți în schimb, prin scrisorile tale, favoarea bunăvoinții regale și dragostea plină de har*". Atunci regele a repetat cuvintele de deasupra, pline de dispreț și amenințătoare și părăsind sfatul cel mai sănătos a înaintat mai înăuntru, ca să dea bătălia. Și, dat fiind că nu putea'

într-o țară necunoscută și pe un drum, între crestele munților și zona împădurită, să găsească hrană pentru sine și pentru ai săi, au început să fie chinuiți de foame continuă însuși regele, soldații și caii. Din care cauză făcîndu-se armistițiu cu Bazarad și dîndu-se asigurări ca el însuși (Bazarad se va îngriji) să pregătească regelui (cele necesare) și-i va oferi regelui și tuturor alor săi securitatea reîntoarcerii și îi va arăta un drum drept: Regele se reîntorcea fără grijă și încrezător în asigurările sperjurului schismatic; a ajuns pe un anume drum, împreună cu întreaga armată; acest drum era circular, și din ambele părți era ocolit de pereți de stîncă ieșiți în afară; și de unde zisul drum începea să devină mai larg, fusese întesat mai dinainte cu împletituri solide, în mai multe locuri, de către ulahi. Iar regele și toți ai săi, cînd nu se așteptau nicicum la așa ceva, au văzut pe coastele munților deasupra, alergînd de peste tot o nenumărată mulțime de ulahi care aruncau lănci asupra armatei regelui, aflată pe o cărare înfundată, care nu poate să fie numită nici cărare, ci ca un fel de corabie strîmtă, unde din pricina înghesuielii cădeau caii catafracți, (înzăuați) împreună cu soldații, de jur-împrejur, din toate părțile, fiindcă nici nu puteau, din pricina muntelui pieptiș, de ambele laturi ale drumului, să se urce împotriva ulahilor, nici să meargă mai departe, și nu aveau nici cum să fugă, din pricina cărării întesată cu nuiele, ci erau absolut ca niște pești, prinși în vîrșe sau în plasă; cădeau tineri și bătrîni, principi

104 și persoane înalte, fără alegere. Și a durat această nefericită întîmplare de vineri pînă luni./ În acest răstimp se striveau unii pe alții, soldați aleși, așa cum în leagăne sînt mișcați și se mișcă de ici-colo copiii mici, sau ca trestiile mișcate de vînt.

Și s-a făcut acolo măcel cumplit și a căzut o nenumărată mulțime de soldați și de conducători și nobili. --- În fine s-a prăpădit o mulțme inestimabilă de cumani. ---

Iar valahii au luat mulţi prizonieri, atît răniţi, cît şi din cei teferi; şi au primit foarte multe arme şi veşminte preţioase şi banii tuturor celor morţi, de aur şi argint, şi vase de preţ şi cingători. Şi multe pungi din groşii şi florinii culeşi şi cai mulţi, cu şei şi frîie, toate le-au cărat şi le-au dat pe mîna lui Bazarad voievodul. Iar regele îşi schimbase însemnele armelor sale, cu care îmbrăcase pe *Deseus*, fiul său *Dionisie*, pe care socotindu-l că este regele, l-au ucis cu cruzime. Iar regele, cu puţini inşi, apărat de cîţiva credincioşi de ai săi, de abia a scăpat. Thurocz, *Cronica ungurilor*, Partea 2, capitolul 97.

a) *Dalmaţia*, *Croaţia*, *Rama*, *Serbia*, *Galliţia*, *Lodomeria*, *Cumania*, *Bulgaria* şi toată *Ungaria* şi *Salerna*, ba chiar şi *Muntele Sfîntului Înger*, şi mai socoteşte şi celelalte regate, cel *polonez*, *boem*, *austriac* şi toate cele de jur-împrejur tremurau de groaza puterii domnului Carol, regele Ungariei, prin graţia lui Dumnezeu cel prea înalt, care astfel a hotărît. *Ibidem*, cap. 99.

b) Cădeau de jur-împrejurul armatei şi din mulţimea cîinească a valahilor ca şi muştele care au pierdut dulceaţa uleiului parfumat (mirului); împreună cu creştinii de rînd au ucis fără milă şi pe toţi preoţii lui Cristos. Numărul valahilor ucişi acolo de către unguri numai subtilul contabil din iad (diavolul) l-a socotit. *Ibidem*, cap. 97.

105 a) Închis între împletituri din nuiele şi grămezi de mărăcini şi locuri de trecere foarte strîmte, năvălit de mulţimea olahilor, din păduri şi din munţi, a fost ucis, în acelaşi loc împreună cu zdravănul bărbat *Petru*, *vicevoievodul* său, şi cu *Deseu*, zis *Wos*, şi cu *Petrus Ruffus*, *castelanul de Kykyllevár*, *Petru* şi *Ladislau* secuii, bărbaţi foarte războinici, şi cu alţi foarte mulţi soldaţi şi nobili de seamă. Şi după ce neamurile ungurilor, din armata sa, au dat dosul şi au luat-o la fugă, mulţi dintre ei, închişi în locuri glodoase şi mocirloase, încurcaţi în

împletiturile de nuiele, au fost ucişi de olahi, şi cîţiva au scăpat, cu mare primejdie a vieţii şi cu paguba averilor. Turocz, *Cronica ungurilor*, Partea 3, cap. 38.

b) *Stefan de Loşonţ*, banul, a fost trimis de către rege, cu multe trupe de înarmaţi. Acesta, după ce în fine s-a început o bătălie sîngeroasă, fiindcă era inferior duşmanului, făcîndu-se mult omor dintr-o parte şi din cealaltă, cu preţul capului său, a terminat totodată şi războiul şi propria sa viaţă. Căci, după căderea zisului conducător, luînd-o la fugă au lăsat duşmanilor o pradă mare, în bunuri şi prizonieri, Turocz, *Cronica ungurilor*, Partea 4, cap. 17.

106 a) În fine, acest Ştefan, principele Moldovei, aşa l-a strivit pe Soleiman, başa şi guvernatorul Romaniei, că, din treizeci de mii de turci, foarte puţini au scăpat, care întîmplător călăreau pe cai mai iuţi. Felix Petancius, *Disertaţie despre drumurile pentru a ataca pe turci*.

b) Unde adesea s-a bătut cu turcii. Căci Dracula cu puţini, însă aleşi bărbaţi, a constrîns pe Mahumet, sultanul turcilor, care deja luase în stăpînire Valahia Mare şi se grăbea să ocupe Valahia Mică, atacîndu-l la a doua strajă a nopţii, să o ia la fugă spre Dunăre şi să se întoarcă înapoi după un mare măcel alor săi şi cu ruşine. Felix Petantius, *Disertaţie despre drumurile pentru a ataca pe turci*.

107 a) După ce s-au strîns armatele regelui (sultanului), a pornit cu război, la începutul primăverii, contra Daciei. Se spune că aceasta a fost o armată foarte mare, a doua ca mărime, după cea cu care atacase Bizanţul. Şi se spune că această tabără militară (armată) a fost cea mai frumoasă din toate şi că era foarte împodobită, şi în ceea ce priveşte armele şi restul echipamentului. Laonicus Halcocondylas atenianul, *Istorii despre originea şi faptele de arme ale turcilor*, cartea 9.

b) Şi că au fost sub arme circa douăzeci şi cinci de miriade de soldaţi (250000). --- Şi cu mai puţin de zece mii

de călăreți (Vlad Țepeș). --- Dar unii spun că nu avea prezenți mai mult decît șapte mii de călăreți. Cu aceștia dînd năvală, pe la prima strajă a nopții, a pătruns în tabăra sultanului. --- Și cînd zorile erau aproape și începea să se lumineze, s-a retras din tabără, pierzînd în această noapte cîțiva soldați, foarte puțini.

109 a) Însă cînd a ajuns la Nicopolis, capitala bulgarilor, oraș care pe de o parte este scăldat de Dunăre, pe de alta este așezat pe un deal, --- l-a întîmpinat acela care nu trebuie niciodată numit fără titulatura de *mare și preaviteaz stăpînitor*, Uladislaus Dracula, Principele Valahiei, pe care o numesc Munteană (Muntenia). Acesta, deși primise încă mai dinainte pacea din partea turcului, a respins fapta sa, făcută la nevoie; căci, prin măreția de suflet și prin virtutea alor săi, mai mult timp decît se putea spera din partea unor forțe atît de inegale, a susținut un război de nesuportat de către toți creștinii luați la un loc, fără să fi primit nici un ajutor din afară, el, principele unui neam nu prea numeros și, între timp, a pierdut un număr de oameni de ai săi, mai mare decît cel care rămăsese în viață să populeze și să cultive ogoarele țării, deși rezultatul de la o zi la alta îi dovedea că virtutea puținilor săi soldați, față de mulțimea dușmanilor, este mai degrabă demnă de admirat, decît eficace. În fine, pînă acolo se ajunsese că nu numai trebuia să primească supunerea, care, la urma urmelor, este tolerabilă, numai să fie echitabilă, fapt care s-a întîmplat mai înainte multor și mari popoare și neamuri, ci, împreună cu patria și larii familiari, cu pămîntul care îi hrănește și cu aerul (pe care îl respiră), trebuia să-și părăsească cele sfinte, religia, altarele și să decadă la moravuri rușinoase, să îndeplinească cultul unor superstiții lipsite de pietate, dacă n-ar fi primit condițiile (păcii propuse de turci) prin care, fără profanarea tuturor celor divine și omenești, își păstra în viață ce mai rămăsese din neamul său, în vederea unei ocazii mai

demne de a se primejdui o virtute atît de mare. La aceasta, după ce a băgat de seamă puținătatea celor care îl urmau pe rege, a început să-l roage și să-l implore să facă calea întoarsă: *că el, din nenorocirile sale, știe îndeajuns, ba chiar prea bine, cît de mare este puterea turcului, care la vînătoare obișnuiește să scoată aproape mai multe slugi de cîți soldați armați se strînseseră acolo, în vederea războiului, Și că trebuie să se renunțe cu totul la un plan atît de cutezător și de periculos; și că trebuie să se sfătuiască și să-și facă socoteala în ce chip s-ar putea purta războiul cu forțe egale. Pînă una alta, nimic nu este mai salutar decît să păstreze acele trupe pentru o ocazie mai bună; care trupe, chiar dacă ar fi suficiente pentru războiul ce trebuia purtat atunci cu dușmanii, și chiar dacă celelalte toate n-ar înșela speranțele, totuși, acele oști au fost aduse la vremea începutului iernii și că vor sucomba cu desăvîrșire, datorită situației rele.* Acele cuvinte erau ascultate, ca și cum Dracula nu ar vorbi după cum gîndește, din cauza tratatului, pe care îl avea cu turcii; totuși, situația însăși, de la sine acordîndu-i crezare, mai mulți inși au fost impresionați. Căci bănuiala cuvîntării prefăcute (mincinoase), nu-i
110 convingea/ mai mult decît adevărul lucrului. De altfel, soarta cerîndu-l pe rege spre sfîrșitul destinat și deja apropiat, iar Iulianus fălindu-se continuu cu norocul din anul trecut etc. --- Întorcîndu-se, așadar, din nou spre rege, Dracula: *dat fiind că*, zice, *sau norocul, care niciodată pînă acum, nu te-a înșelat pe tine care îndrăznești fapte mari, sau speranța în ajutorul altora, care aș dori să se realizeze, sau necesitatea ascunsă a sorții tale, te tîrăște împotriva părerii mele, hotărîrea ta, pe care n-am putut s-o schimb cu judecata, atît cît îngăduie vremea și situația neprevăzută, o voi ajuta cu puterea* (armată). Și o dată cu aceste spuse, a adăugat trupelor regale patru mii de călăreți, sub comanda fiului său, rugîndu-se și implorînd pe Dumnezeu cel nemuritor, ca tot ceea

ce regele şi ceilalţi îşi propun în sufletele lor asupra reuşitei întregului război, să confirme printr-un rezultat fericit. Filippus Callimahus, *Despre faptele lui Uladislaus*, Cartea 3.

a) Şi-a împărţit oştile ca să fie mai tare şi mai pregătit împotriva atacurilor neaşteptate ale duşmanilor. Aşezînd în frunte armata lui Huniade cu auxiliarii valahi şi cu trei mii de unguri, în urmă venea regele însuşi, la o mare distanţă; cu cruciaţii şi cu restul mulţimii. Callimahus Filippus, Cartea 3.

111 a) Însă, pentru sine însuşi şi pentru valahi, nu a desemnat nici un loc anumit, ca, fără să turbure cît de puţin rîndurile, să alerge în grabă, oriunde l-ar chema situaţia şi primejdia şi nepăzind nici un loc anumit, să le păzească pe toate. Callimahus. *Ibidem*.

b) Se afla atunci în regat, un militar foarte viteaz, născut din sînul unui neam nobil şi vestit, de dincolo de munţi, pe nume Ioan de Huniad, om foarte priceput în războaie şi născut ca să mînuiască armele şi să conducă războaiele; şi aşa cum peştilor le place apa, iar cerbilor să străbată pădurile umbrite, tot astfel viaţa lui însemna întocmirea armatelor şi a războiului. Thurotz, *Cronica ungurilor*, Partea 4, cap. 30.

v) Însă acestea sînt începuturile aproape ale tuturor neamurilor prea lăudate, între care valahii, conaţionalii tăi, deţin nu cel de pe urmă loc, ca unii care este ştiut că se trag de la cetatea Romei, stăpîna lumii, din care cauză pînă şi astăzi se numesc români; acest neam al tău s-a remarcat prin vitejie, a dat naştere la mulţi, foarte renumiţi generali, între care se cuprind şi Ioan Huniad, tatăl slăvitului rege Matei şi înaintaşii tăi de pe acea vreme. Ferdinand I, în *Diploma dată arhiepiscopului de Strigon, Nicolae Olahul*, 23 noiembrie 1548.

g) Domnul comite de Bistriţa care a purtat atîtea sarcini în războaie, încă din vremea primei tinereţi, şi

nici la vîrsta bătrîneţelor nu s-a lăsat mai prejos, ci obosit de continua purtare a armelor şi de griji şi sleit de puteri, s-a îmbolnăvit în acelaşi loc; şi chinuit de boală puţină vreme, purtat în fine în cetatea *Zemplen*, a înapoiat salvatorului său (Dumnezeu) sufletul, la
112 recomandarea (rugîndu-se pentru el) fratelui Ioan/ de Capistranum, omul lui Dumnezeu. Şi s-a produs o mare jale prin toată Ungaria şi aproape întreaga creştinătate a fost turburată de această prea mare durere, cînd au auzit că şi-a săvîrşit viaţa apărătorul ei. Thurocz, în *cartea citată*, cap. 56.

Nu numai toate popoarele întregii Ungarii au fost cuprinse de o foarte mare durere şi întristare, pentru moartea unui atît de mare bărbat, ci chiar toate neamurile lumii creştine. L-a jelit Nicolae al V-lea, cel mai mare pontifice (papa), şi întreaga curie romană, care a pierdut un apărător al religiei creştine, atît de viteaz şi atît de norocos şi atît de smerit. La porunca pontificelui, senatul cardinalilor i-a sîvîrşit cu cea mai mare pompă o slujbă. La acea solemnitate am participat eu însumi. Petru Ranzanus, *Epitome a întîmplărilor ungureşti, Index*, 27.

a) Şi chiar cezar Mahomet (sultanul), deşi fusese alungat de la suspomenita cetate Nandoralba, de acelaşi Ioan, cu puţin înainte de moartea acestuia, cînd i s-a anunţat moartea domnului comite, în chip de îmbărbătare, de către Gheorghe, despotul Rasciei, sultanul plecîndu-şi capul în jos, se spune că ar fi păstrat îndelungată tăcere şi că i-ar fi spus vestitorului că regretă moartea aceluia, cu toate că îi fusese duşman şi că de la începutul lumii, niciodată un împărat nu a avut sub puterea sa un astfel de om. Thurocz, *locul citat*, cap. 56./

114 a) Bonifinius, în *locul citat* şi Timon, în *Purpura Panoniei*, fila 11, scriu că Huniad a fost în rîndul slujitorilor lui Dimitrie, episcopul de la Zagrabia, iar Dimitrie a ţinut scaunul catedral (episcopesc) de la Zagrabia, de

la anul 1375 pînă la 1379, așa cum preavenerantul și preavestitul Kerczelich bine dovedește pe baza instrumentelor, în *Istoria Zagrabiei*, pagina 135. Așa că Huniad, între anii 1375 și 1379, ca să iau cifra cea mai de jos, va fi fost de 12 ani, prin urmare s-ar fi născut la anul 1368 sau cu puțin după aceea. Însă rezultă clar din *Cronica* lui Barthosius, la preavestitul Gelasius Dobner, autor de pe acele timpuri, că Sigismund s-a născut în același an 1368. Așadar Huniad a fost sau de aceeași vîrstă sau cu trei-patru ani mai mic. Georgius Pray, *Analele Ungariei*, Partea 3, Cartea 3./

115 a) Că Huniad, cînd și-a dat sfîrșitul, a trebuit să fie de 89 de ani, în cazul că conjectura mea este întemeiată, nu sprijină cu nimic părerea adversarilor mei, deoarece este mai verosimil ca un bărbat, la acea vîrstă să fi putut să se împotrivească turcilor, decît să fi fost fecioral natural al lui Sigismund care nu împlinise încă trei ani. *Ibidem*./

116 a) Unde Gelou, un oarecare blah, își avea stăpînirea, *Notarul*, cap 24.

b) A ieșit împotriva lui Gelou, conducătorul blahilor, *Același*, cap. 26./

117 a) Atunci comitele aceleiași cetăți, numit Loborcy, care în limba lor însemna *conducător*, luînd-o la fugă se grăbea spre cetatea Zemlun; pe acesta, soldații conducătorului (maghiar) urmărindu-l și ajungîndu-l lîngă un oarecare rîu, l-au atîrnat în laț, în același loc. Și din acea zi au chemat acel rîu cu numele aceluiași Loborcy. *Notarul lui Bela*, cap. 13.

b) De bună voia lor întinzînd mîna dreaptă, nu au încheiat o convenție pe picior de egalitate, ci *și-au ales stăpîn* pe Tuhutum, șeful războiului ungurilor. Engel, *despre Originea Valahilor*, *Apendice*, § 9.

118 a) Atunci locuitorii văzînd moartea domnului său, de bună voia lor întinzînd mîna dreaptă, și-au ales conducător pe Tuhutum. *Notarul*, cap. 27./

b) Tuhutum --- a început să jinduiască la aceasta: dacă s-ar putea face să-și dobîndească sieși și urmașilor săi, prin grația conducătorului *Arpad*, domnul său, *pămîntul de dincolo de pădure*. *Notarul*, cap. 24./

119 a) Din libera lor voință și prin înțelegerea comună a celor șapte bărbați și-au ales conducător și poruncitor peste ei și peste fiii fiilor lor, pînă la ultima generație, pe *Almus*, fiul lui *Ugek*, și pe cei care vor descinde din vița lui --- Și au ratificat jurămîntul în fața lui *Almus* conducătorul, după obiceiul păgîn, vărsîndu-și propriul sînge într-un vas. *Notarul*, cap. 5.

b) Ținîndu-se sfat și primind jurămîntul tuturor alor săi, conducătorul *Almus*, încă din viață, a făcut pe fiul său *Arpad*, conducător și poruncitor. Și a fost chemat *Arpad*, *conducătorul Ungariei*, și de la *Hungu*, toți soldații săi au fost chemați *hunguari*, după limba celorlalte neamuri. *Notarul*, cap. 13.

v) Conducătorul Arpad, primind jurămîntul primaților și al militarilor din *Ungaria*, a făcut ca fiul său *Zulta* să fie înălțat conducător, cu mari onoruri. *Notarul*, cap. 52.

g) Conducătorul Zulta și-a căsătorit fiul, *Tocsun*, în țara *cumanilor*, și încă din viață a luat credința nobililor săi și l-a făcut pe *Tocsun* conducător și stăpînitor peste tot regatul Ungariei. *Notarul*, cap. 57./

120 a) *Pămîntul de dincolo de pădure*, urmașii lui *Tuhutum* l-au deținut pînă pe vremea regelui Sfîntul Stefan și, dacă Gyla cel Mic cu cele două fiice ale lui, *Bivia* și *Bucna*, ar fi voit să fie creștini și nu s-ar fi purtat mereu cu dușmănie față de Sfîntul Rege, așa cum se spune în cele care urmează, l-ar fi deținut și mai multă vreme. *Notarul*, cap. 24.

121 a) Iar *Tuhutum* din acea zi a luat în stăpînire acea țară. Și *Tuhutum* a născut pe Horca, *Horca* a născut pe *Geula* și pe *Zubor*. Geula a dat naștere la două fete, dintre care una se numea *Caroldu* și cealaltă

Saroltu; și Sarolt a fost mama *regelui Sfîntul Stefan.* Iar Zumbor a născut pe *Geula cel Mic*, tatăl lui Bue și al lui Buene, pe vremea căruia Sfîntul rege Stefan și-a subjugat *pămîntul de dincolo de pădure* și a dus în Ungaria chiar pe Geula, în lanțuri, și l-a ținut întemnițat în toate zilele vieții sale, de aceea, fiindcă era deșert în credință (probabil: eretic, adică ortodox) și nu a voit să fie creștin (probabil: *catolic)* și făcea multe lucruri contrare regelui *Sfîntul Stefan*, deși se trăgea din neamul mamei sale. *Notarul*, cap. 27./

122 a) Ieșind au ajuns pînă la *Zeguholmu*, și acolo voiau să treacă *Crișul* ca să lupte împotriva lui *Menumorout*, dar venind soldații lui *Menumorout* le-au împiedicat trecerea. *Notarul*, cap. 28.

b) Și *Zuardu* și-a luat soție în acea țară, și acel popor, care acum se numește Sobamogera, după moartea conducătorului *Zuard*, a rămas în Grecia și a fost numit *Soba* de către greci, adică *popor nebun*, fiindcă la moartea stăpînului lor, nu le-a plăcut să se reîntoarcă în patria lor. *Notarul*, cap. 45.

v) Atunci conducătorul, a dat cetatea *Bezprem*, cu toate cîte se țin de ea, lui Usubunec, tatăl lui *Zoloucu*, pentru slujba lui preacredincioasă, și lui *Veluquius* i-a dat *comitatul de Zarand*, și astfel a dăruit celorlalți nobili, funcții și moșii. *Notarul*, cap. 52./

123 a) Căci voia Tuhutum să-și dobîndească renume și să cîștige pămînt, așa cum spun cîntăreții noștri: *toți își cîștigau moșii și primeau bun renume. Notarul*, cap. 25.

b) Așadar, în *anul* Domnului *o mie doi*, Fericitul rege *Stefan* l-a prins pe conducătorul Gyla cu soția și cu cele două fiice ale lui, și l-a trimis în Ungaria. Însă a făcut aceasta fiindcă, sfătuit în repetate rînduri de Fericitul rege Stefan, nici nu s-a convertit la religia lui Cristos și nici nu s-a astîmpărat de a mai face rele Ungariei; și întregul regat al acestuia, foarte întins și foarte bogat l-a anexat monarhiei ungare. Pe ungurește acel regat

se zice *Erdeel*, fiindcă este brăzdat de foarte multe rîuri, din nisipul cărora se culege aur, și aurul acelei țări este foarte bun. Thurocz. *Cronica Ungurilor*, Partea 2, cap. 29./

124 a) Chiar și Transilvania le-a deschis drum acestora, care obișnuiau să administreze provincia prin voievozi și prefecți. Și nu puțini nobili însoțeau pe voievozi, și toți ademeniți de farmecul regiunii, n-au stat la îndoială să se instaleze cu lăcașul în Dacia. Toppeltinus, *Originile și Întîmplările Transilvaniei*, cap. 5./

126 a) Fiindcă îndurau multe nedreptăți din partea *cumanilor* și a *pecenegilor. Notarul*, cap. 25.

b) *A treia așezare*, denumită, după Constantin Porfirogenitul, *Atelcusu*, au ocupat-o ungurii în Ucraina de astăzi și în Moldova. Engel, în *Suplimentele la Vindiciile Cornideșiane ale Anonimului*, § 8.

v) A treia *migrație a ungurilor* din *Atelcusu* Constantin Porfirogenitul o atribuie pe drept și deschis *presiunii pecenegilor*, pe care (presiune) Anonimul o consideră numai accesorie; poate că în tradiție însăși găsind un motiv să-și laude neamul a atribuit-o *rugăminților rușilor*. Engel, *Ibidem*.

g) Însă, după cîțiva ani, pecenegii năvălind peste turci (unguri), i-au urmărit pe ei și pe șeful lor Arpad. Turcii, așadar, fugind împrăștiați și căutînd un pămînt unde să se sălășluiască etc. Constantin Porfirogenitul, despre *Administrarea Imperiului*, Partea 2, cap. 38./

127 a) Însă după ce pecenegii s-au obligat printr-un jurămînt făcut împăratului, după credința și obiceiul lor, acela le-a oferit daruri împărătești și a legat prietenie cu cîți a voit și așa s-a reîntors. Și astfel, ca să se respecte clauzele tratatelor care urmau să fie încheiate cu ei, au oferit ajutor împotriva oricui a fost nevoie, fie ruși, fie bulgari, fie turci. Fiindcă intr-adevăr pot să-i atace cu război pe aceștia toți și adesea au pornit împotriva lor, au ajuns foarte

temuţi, ceea ce se va dovedi printr-un singur exemplu. Cînd, odinioară, Gabriel clericul fusese trimis ca sol la turci (unguri), din porunca împăratului, şi îi îndemna aşa: „împăratul vă invită ca pornind cu armata «să izgoniţi pe pecenegi din aşezările lor şi să luaţi în primire regiunea lor (căci cîndva aţi locuit acolo), ca să fiţi vecini cu imperiul meu şi să vă găsesc cît mai repede cînd aş vrea să vă dau vreo veste»", toţi fruntaşii turcilor au strigat într-un singur glas: „noi nu pornim război împotriva pecenegilor, căci nu sîntem în măsură să ne împotrivim lor, fiindcă regiunea lor este foarte întinsă, nemărginită mulţimea poporului şi sînt foarte buni luptători. Aşa că de acum înainte să nu ne mai spui cuvinte atît de neplăcute". Constantin Porfirogenitul, despre *Administrarea Imperiului*, Partea 2, cap.

b) Şi că trebuie ca neamul turcilor să se teamă grozav de suspomeniţii pecenegi, fiindcă adesea au fost biruiţi de ei şi aproape că au fost cu totul nimiciţi, şi că de aceea pecenegii mereu sînt socotiţi foarte de temut de către turci şi sînt înfrînţi de ei. *Ibidem*, cap. 3./

130 a) Aşadar, la sfatul tovarăşilor săi, făcînd o adunare a cetăţenilor, a făcut un şanţ mare şi a clădit o cetate foarte întărită, de pămînt, care acum se numeşte cetatea *Zobolsu*. Atunci Zobolsu şi tovarăşii săi au rînduit la slujba acelei cetăţi, mulţi locuitori băştinaşi care acum se numesc cetăţeni. *Notarul*, cap. 21.

b) *Thosu*, tatăl lui *Lelu*, strîngînd o mare mulţime de popor, a făcut un şanţ mare şi a clădit din pămînt o cetate foarte întărită, care mai întîi s-a numit cetatea *Thosu*, iar acum se numeşte Sarvuar. Şi primind feciorii băştinaşilor ca ostatici, au umplut cetatea cu soldaţi. *Ibidem*.

v) Ieşind de aci, au ajuns pînă la cetatea *Zotmar*, — şi au primit zălog pe fiii locuitorilor şi au umplut cetatea de soldaţi. *Ibidem*./

131 a) Vechile legi ale ungurilor disting foarte clar pe *slujitori* de *robi*. Căci robii erau reduşi la starea de sclavie. Vezi *Decretele Sfîntului Stefan*, Cartea I, capitolul 17, capitolul 4; Cartea II, capitolul 38, capitolul 37; *(Decretele) Sfîntului Ladislav*, Cartea II, capitolul 12, 14; Cartea III, capitolul 5 şi 29. Din cuvintele citate ale Anonimului este uşor să se înţeleagă că soldaţii de pază din cetate, de demult, au fost chemaţi şi *slujitori*. Daniel Cornides, în *Vindiciile Notarului regelui Bela*, secţiunea II, cap. 1, § 9./

132 a) După aceea, conform obiceiului unguresc, au fost reduşi la starea de servitori în cetate, condiţie suportabilă, de bună seamă, dacă nu ar fi fost înăsprită, pe vremea lui Stefan cel Sfînt, cînd religia creştină catolică a fost introdusă atît de pe neaşteptate, cu forţa şi cu mijloace de constrîngere, încît cei care se opuneau fie cît de puţin erau aruncaţi în cea mai dezonorantă sclavie. — Acum, dat fiind că valahii şi bulgarii îmbrăţişează credinţa de rit răsăritean (ortodox), fără îndoială desconsiderînd credinţa catolică, au îndurat aceeaşi soartă cu etnicii (ungurii). Engel în *Apendicea despre Originea Valahilor*, § 9.

b) Că a avut mai mulţi copii Sfîntul Stefan mărturiseşte el însuşi, în *Diploma* scrisă în limba grecească, pe pergament, pe care a dăruit-o Mînăstirii de maici a Preafericitei Fecioare Maria din Valea Vesprem, în care, între altele, ai putea citi aceste cuvinte:/

133 Hotărăsc eu Stefan — pentru izbăvirea sufletului meu şi al soţiei mele şi alor fiilor mei şi al tuturor locuitorilor Panoniei etc." Daniel Cornides, *Vindiciile Notarului anonim al regelui Bela*, Secţiunea 3, capitolul 1, § 10.

a) Însă Fericitul rege Stefan, cel plin de sfinţenie şi de bun, după unii (autori) a fost răpit din lumea aceasta care nu preţuieşte nimic, în timpul celui de al patruzeci şi şaselea an al domniei sale, iar după

adevărul istoriei dat la lumină de către biserică, spre gloria lui, în al treizeci și șaptelea an de domnie, în anul o mie treizeci și opt de la Încarnarea dumnezeiască, în timpul sărbătoririi Înălțării la cer a Preafericitei Maria, pururea Fecioară. Thurotz, *Cronica ungurilor*, Partea 2, cap. 34.

b) Mihail Cerularius, --- instalat patriarh la Bizanț, în anul 1043, după moartea lui Alexie, a fost dat jos din scaun și a schimbat viața cu moartea, în anul 1059 (vezi pe Asseman, Tomul IV, pag. 75). Și tot astfel, Pagius, la anul 1058, numărul XI, se pronunță asupra lui Cerularie ca autor al schismei, și asupra dreptei credințe (ortodoxiei) a rușilor: „Totuși, acesta (adică Mihail Cerularie), autorul schismei, care după atîtea secole mai durează. Căci nu se poate zice că autor al rupturii Bisericei Grecești și Bisericei Latine a fost Fotius, bărbat învățat în problemele teologice, fiindcă prin bunăvoința față de Ioan al VIII-lea, s-a reconciliat cu Biserica Romană (catolică) și fiindcă în inscripțiile romane se citesc diferite nume de greci care au trăit după moartea lui Fotius". Ioanicius Bazilovici, proto-egumen (prim stareț), în mînăstirea de la muntele Cernec, *Scurtă notiță asupra fundației lui Teodor Coriatovici*, Partea patra, cap. 6, § 5./

135 a) Noi, Lorand Lepeș de Varaskezy, vice-voivodul transilvan prin prezentele facem cunoscut, spre aducere aminte că, după ce ne-am adunat, zilele trecute, adică cele din jurul sărbătoririi sfintei cruci, în domeniul numit Căpîlna, împreună cu baronii și cu nobilii și cu sașii care stăpînesc în cele Șapte-Scaune săsești și cu secuii din zisa parte a Transilvaniei, pe lîngă alte probleme ne-am preocupat ca neobrăzarea și răscoalele nelegiuiților (criminalilor) țărani, prin distrugere totală și dezrădăcinare --- ca astfel să apărăm aceste părți împotriva năvălirilor preacruzilor turci, în fața noastră și a baronilor, nobilii și sașii --- au făcut între

ei o astfel de uniune și frăție ca, în timp ce, și cînd se va ivi cazul ca numiții turci să încerce să năvălească sau să se strecoare pe furiș în aceste părți, atunci mai sus-numiții nobili să trebuiască și să fie ținuți (datori) să vină și să se grăbească în ajutorul numiților sași, pe baza sincerei uniuni reciproce de fraternitate[1]. Însă, mai sus-numiții sași, să trebuiască și să fie ținuți (datori) să vină și să se grăbească în ajutor contra adversarilor sau dușmanilor nobililor, ca să strivească desăvîrșit nerușinarea mai sus-numiților criminalilor țărani. La aceasta părțile se leagă prin jurămînt depus de bună voie în fața noastră. Mai sus-scrișii nobili și sași, zilele trecute, la Turda, în adunarea noastră generală, adică în timpul sărbătoririi Purificării glorioasei Fecioare, din anul imediat trecut, au întărit frățește, prin mărturia acestor scrisori ale noastre, în fața noastră, mai sus-expusa dispoziție și înțelegere a lor și unire. Dat la Turda, în sărbătoarea Fericitei Doroteia fecioara, în anul Domnului o mie patru sute treizeci și opt. Eder, în *Notele Critico-Istorice* la *Scrisoarea de Apel a Valahilor*, numărul 6./

b) Așadar, în timp ce acea unire, cum o denumesc, a celor trei națiuni, prindea putere, nicidecum nu a îmbrățișat *națiunea* ungară, adică inclusiv șerbii, ci, în locul ei, fără nici o cumplinire, *sînt menționați nobilii*, prin excelență. *Ibidem*, numărul 15.

v) În foarte vechile scrisori referitoare la această problemă, scrise de Lorandus Lepes de Varaskezy, vice-voivodul transilvan, din anul 1437 --- se cuprinde: vice-voivodul însuși cu *nobilii* din regat, cu sașii și cu secuii s-au întîlnit în cetatea Căpîlna,/ și aici se
136 adaugă dedesubt: *între mai sus-zișii nobili și sași și secui, am întocmit o astfel de uniune frățească* etc. În

[1] Întrerupt continuu în citatul original, textul devine obscur (n.n.).

Mărturia scrisă a capitulului Bisericii de la Alba asupra uniunii încheiate în anul 1459 marţi, imediat înainte de sărbătoarea Fericitei Barbara Fecioara, iarăşi nu se pomeneşte de unguri, ci mereu cele trei părţi unite se întîlnesc cu denumirea de *nobili*, *secui*, *saşi*. Eder, *Ibidem*.

a) *Constituţiunile aprobate* ale Transilvaniei sînt la îndemîna oricui, a căror Parte a III-a, titlul I, tratează despre această uniune; şi cu toate că aici se menţionează întreaga naţiune, totuşi, cînd vine vorba de legile speciale privitoare la uniune, nu se pomeneşte de *unguri*, ci în locul lor sînt menţionate *persoanele nobililor* şi cetăţile comitatelor (care cetăţi valorează, după legea ungurească, o cetate cît o persoană nobilă). Eder *ibidem*.

b) În anul 1557, 1 iunie, la Turda. După ce credincioşii noştri din universitatea celor trei naţiuni ale Transilvaniei, nobilii, secuii, saşii şi chiar delegaţi din fiecare comitat al regatului nostru unguresc de dincolo şi de dincoace de Tibiscus, bărbaţi de vază, împreună cu fruntaşii şi cu magnaţii s-au strîns aici, în Turda, cetatea noastră (a Izabelei) şi a fiului nostru prealuminat etc. Eder, *la numărul* 15.

v) Acum ar putea să pară un lucru de mirare, de ce în aceste documente nu se pomeneşte explicit despre *ungurii* din Transilvania, ci numai despre cei care
137 sînt numiţi *nobili*/ iar secuii totuşi, şi saşii sînt menţionaţi toţi. Însă, de bună seamă, pe la începutul secolului al cincisprezecelea, la care se referă acele prime documente asupra uniunii încheiate, şi cu atît mai mult mai tîrziu, în anul 1515, cînd a fost editat *Decretul Tripartit al Dreptului consuetudinar al Ungariei*, şi chiar în anul 1552, în care a fost scris *Raportul* comisarilor Paul Bornemisza şi George Verner către Ferdinand I, secuii toţi erau oameni liberi şi dispuneau de aceleaşi drepturi, de care se bucurau aceia

care, prin scrisorile solemne ale regilor, fuseseră dăruiţi cu rangul nobiliar. Aşadar, Verbözius numeşte pe secui, pe toţi la un loc, *nobili privilegiaţi*, în *Tripartit*, Partea III, titlul 4, şi în pomenitul *Raport*, secuii toţi sînt consideraţi drept nobili (Benkö *Milkov*. tomul 1, pg. 50), şi numai cu un deceniu mai tîrziu, în anul 1562, după ce secuii de rangul al treilea au luat armele împotriva principelui Ioan Sigismund şi au fost zdrobiţi de Ladislau Radák, la comiţiile (adunarea) ţinute la 23 iunie, şi la cele ţinute pe vremea principelui Sigismund Bathori, la Alba, în anul 1595, la 3 decembrie, s-a decretat ca o parte dintre ei, despuiată de vechile drepturi ale secuilor, să fie redusă la starea ţăranilor (să-şi piardă rangul nobiliar). Şi chiar mai tîrziu stă drept mărturie o lege dată la comiţiile din anul 1608, că unii dintre secui, ca să capete scutire de sarcina de a lua parte la război, s-au lepădat de libertatea lor şi au preferat să treacă sub puterea *domnilor*, cum li se zice, *pămîntului* (După Benkö, *Imaginea Secuilor*, p. 60). Eder, *Ibidem*.

a) Aceeaşi judecată să se facă şi în ceea ce îi priveşte pe saşi. Că locuitorii de pe domeniul, cum i se zice, regal, mereu au fost socotiţi drept oameni liberi, nu numai alte nenumărate documente, ci şi scrisorile repetate (din anii 1491 şi 1510) ale regelui Vladislaus, văzute de mine în autograf, mă conving; în aceste scrisori, la fel ca nobilii din *Tripartit*, Partea I, titlul 4, saşii sînt numiţi *ramură specială şi parte a sfintei Coroane a regatului Ungariei*, şi iarăşi scrisorile staturilor şi ordinelor din regatul Ungariei, întocmite, la anul 1454, la Oradea, scrise către saxonii din cele Şapte-Scaune săseşti. — Însă, de bună seamă, mai tîrziu s-a făcut la fel, anume că unii saşi, ajunşi în impas, fie datorită incapacităţii lor, fie năpastei vremurilor, ieşind din regiunea scaunelor săseşti treceau în comitate, ba chiar şi în scaunele secuieşti şi se legau,

acolo, domnilor pămîntului prin iobăgie, cum se zice. Asupra acestui lucru avem mărturie articolele comițiilor ținute în anul 1608, la 21 septembrie, 1616, la 17 aprilie și 1618, la 12 aprilie. Eder, *Ibidem.*/

138 a) Spun, așadar, că națiunea ungară se bucură de dreptul de cetățenie în Transilvania, nu întru cît este națiune ungară, și nu trebuie să se creadă că dacă cineva dovedește că este de neam ungur, urmează imediat că același individ, în Transilvania are drepturi de cetățenie. Același lucru îl afirm, printr-o judecată analoagă, și despre națiunea secuilor și a sașilor. Eder, *Ibidem.*/

139 a) Totuși, acea unire nu a împiedicat cu nimic drepturile cetățenești ale națiunii române, ba mai mult, soarta acestei națiuni era în cea mai mare înflorire, chiar în acel secol, în care s-a înfăptuit menționata unire; ba tocmai din sînul acestei națiuni, *Ioan Corvin Huniade*, promovat mai întîi la cele mai înalte funcții în Transilvania, a fost ridicat, mai apoi, la rangul de comandant suprem în Ungaria și chiar de guvernator; iar nemuritorul său fiu, *Matei*, a fost înălțat la însuși tronul regal, și, ca să trecem sub tăcere pe ceilalți principi ai Transilvaniei, din această națiune (română), *Ioan Gheți*, din a cărui familie se spune că se află încă pînă astăzi unii români nobili, în comitatul Dobica, și *Stefan Iosica* (chiar după mărturia lui Wolfgang Bethlen istoricul), de origine și din înalta nobilime românească, au purtat cu laudă, primul, înalta funcție de guvernator al Transilvaniei, iar al doilea, pe vremea principelui Sigismund Bathori, către sfîrșitul secolului al XVI-lea, dregătoria de cancelar. Iar către mijlocul aceluiași secol, *Nicolae Olahul*, născut de asemenea din părinți români, la Sibiu s-a distins prin funcțiile onorifice de arhiepiscop al Stri-
140 gonului, în Ungaria, și de cancelar/ al regatului, în timp ce fratele acestuia, Matei îndeplinea funcția

părintească de judecător regal, în scaunul Orăștiei din Transilvania./ *Scrisoarea de apel a românilor.*

143 a) După moartea regelui Atila, *Reanus cel Mare* conducătorul, strămoșul conducătorului *Salanus*, ieșind din *Bulgaria*, cu ajutorul și la sfatul *împăratului grecilor*, ocupase acea țară. Așa cum înșiși sclavii, din pămîntul Bulgariei au fost duși la hotarele rutenilor și cum acum, Salanus, conducătorul lor, îi stăpînește pe ei și pe ai săi. *Notarul*, cap. 12./

146 a) Cuvintele lui nu ne turbură mintea noastră, cu aceea că ne-a trimis vorbă că el coboară din vița regelui Atila, care era numit biciul lui Dumnezeu și care răpise această țară de la străbunul meu; însă, oricum, nimeni nu poate să scoată din mîinile mele acest pămînt, altfel decît prin mila domnului meu, împăratul de la Constantinopol. *Notarul*, cap. 20./

147 a) O scitici! care din trufia bulgarilor, de la cetatea Hungu ați fost numiți *hungarii*. *Notarul*, cap. 39./

149 a) Ieșind au ajuns pînă la *Zeguholmu* și acolo voiau să treacă Crișul, să lupte împotriva lui Menumorout, însă venind soldații lui *Menumorout* i-au împiedicat să treacă. *Notarul*, cap. 28.

b) Sosind au transmis stăpînului lor, conducătorul *Arpad*, ceea ce le încredințase *Menumorout*, însă conducătorul Arpad și nobilii lui auzind aceasta, s-au înfuriat și pe loc au dispus să trimită armată împotriva lui. *Notarul*, cap. 20./

150 a) Și lupta s-a purtat între ei, timp de douăsprezece zile. *Notarul*, cap. 51.

b) Însă conducătorul *Arpad*, ținînd sfat cu nobilii săi, i-au plăcut propunerile lui *Menumorout* și le-a lăudat. Și dat fiind că auzise că o fată de a lui *Menumorout* este de aceeași vîrstă cu fiul său *Zultus*, nu a voit să amîne cererea lui *Menumorout* și a primit-o ca soție pentru Zulta. Notarul. *Ibidem.*

4*

Menumorout după aceasta a murit în anul următor, fără urmaşi pe linie bărbătească şi a lăsat regatul să-l stăpînească în linişte, în întregime, ginerele său, *Zulta*. După acestea, în anul Încarnaţiei dumnezeieşti 907, conducătorul Arpad s-a mutat din lumea aceasta. *Ibidem*. cap. 52./

151 a) Soldaţii adunaţi din diferite neamuri, au început să lupte contra lui *Usubuu* şi a soldaţilor săi. *Acelaşi*, cap. 51.

b) Iar pămîntul, care este de la rîul Morus pînă la tabăra *Urscia*, l-a ocupat un anume conducător *Gaad* ieşind din cetatea Bundyn, cu ajutorul cumanilor, *Notarul*, cap. 11.

v) În timp ce voiau să treacă peste rîul *Temes*, le-a ieşit în întîmpinare *Glad*, din viţa căruia descinde *Ohtum*, conducătorul acelei ţări, cu o mare armată de călăreţi şi de pedeştri, cu sprijinul cumanilor şi al bulgarilor şi al blachilor. *Notarul*, cap. 44./

152 a) Atunci vecinii muntelui Haemus, care odinioară se numeau misi, iar acum se numesc blachi, şi i-a făcut duşmani înverşunaţi lui însuşi şi imperiului. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 1./

153 a) Şi a socotit ca imperiul misilor şi bulgarilor, cu orice preţ să se împreune, aşa cum a fost odinioară. *Ibidem*./

155 a) Pe acea vreme era un principe în oraşul Morisena, pe nume Ahtum, foarte puternic, care fusese botezat după ritul grecilor (ortodox), la cetatea Budin;

a) acesta se fălea foarte mult cu bărbăţia şi cu puterea

156 sa --- iar regelui/ Ştefan nu-i acorda nici o preţuire, bizuindu-se pe mulţimea ostaşilor şi a nobililor săi, asupra cărora îşi exercita stăpînirea; şi avea o mulţime nenumărată de cai nedomesticiţi, pe lîngă cei pe care păstorii îi aveau pe acasă, sub îngrijire; avea şi oi nenumărate, pe care le întreţineau păstorii săi, şi pe deasupra, moşii şi curţi, şi îşi aroga puterea asupra

dreptului de trecere pe Mureş în jos a sării regale, aşezînd tribut şi oameni de pază, de la porţile acestui rîu pînă la Tisa. Iar puterea a primit-o de la greci, şi a clădit în mai sus-numitul oraş, Morisena, o mînăstire în cinstea fericitului Ioan Botezătorul, aşezînd în ea un stareţ şi călugări greci (ortodocşi), după rînduiala şi ritul lor. Căci i se supunea aceluiaşi bărbat, ţara care începe de la fluviul Keres pînă la părţile transilvane şi pînă la Budyn şi Zereu, pe care toate le cuprinsese sub puterea sa; din care pricină îl întrecea pe rege cu mulţimea ostaşilor şi nu-l băga deloc în seamă. Şi era un anume ostaş foarte de cinste Cianadin, care îi întrecea pe ceilalţi în grad, şi pe care domnul îl pusese în fruntea celorlalţi; acesta a fost acuzat cu o acuzaţie foarte gravă, în faţa domnului său, pentru care domnul se gîndea să-l omoare; şi pe cînd căuta momentul în care să-i ia viaţa, cu vicleşug, faptul nu i-a scăpat lui Cianadin; din care pricină fugind a venit la rege şi regele convertindu-l (la catolicism), l-a botezat în credinţa lui Cristos; şi voind să-l încerce ce fel de om este, cercetînd secretele domnului lui Cianadin, a înţeles că nu în mod viclean s-a refugiat la el; din care pricină cunoscîndu-i buna credinţă neclintită, a spus către optimaţii (boierii cei mai mari) săi: „să ne pregătim de luptă împotriva lui Ahtum, duşmanul meu, şi să-i ocupăm ţara"; şi în timp ce vorbea, îl studia pe Cianadin ca să-i pună şi mai mult la încercare fidelitatea. Şi Cianadin după ce a auzit aceasta s-a bucurat foarte mult; şi regele a mai adăugat zicînd: „alegeţi-vă un astfel de bărbat, care să fie şeful vostru în luptă; aceia răspunzînd au zis: „şi oare se poate găsi cineva mai potrivit decît Cianadin?". Pe acesta şi l-au ales şef. Şi strîngînd armata au ieşit toţi la luptă, şi după ce au trecut Tisa au început bătălia împotriva lui Ahtum şi a armatei sale; şi s-a făcut zgomot şi mare zarvă şi a

durat bătălia pînă la amiazi şi au căzut mulţi răniţi dintr-o parte şi din cealaltă, din care pricină armata lui Cianadin luînd-o la fugă s-a ascuns în mărăcinişurile Kwkyner şi în Zewreg şi în întreaga Canysa, pînă la Tisa; iar Cianadin, în acea noapte, şi-a aşezat tabăra la un munte, pe care după aceea l-a numit Orozlanus, iar Ahtum şi-a aşezat tabăra în cîmpia numită Nagenz. — Aşadar Cianadin veghind în acea noapte se ruga la Sfîntul Gheorghe Mucenicul ca să-i obţină ajutor de la Dumnezeu din cer; şi a promis că, dacă va fi biruitor asupra duşmanului său, pe locul rugăciunii, unde plecase genunchii la pămînt, va clădi în cinstea lui o mînăstire; şi, după ce, de prea mare efort şi oboseală, l-a cuprins şi pe el somnul, i-a apărut în vis un leu care şedea la picioarele lui şi care îi zicea: „O! omule! ce dormi? Ridică-te de grabă, suflă în trîmbiţă, ieşi la luptă şi vei învinge pe duşmanul tău“; şi după ce s-a trezit, i se părea că a căpătat puteri cît doi bărbaţi; după care strîngînd armata, le-a povestit visul pe care îl avusese, zicîndu-le: „după / rugă-
157 ciunea pe care, prosternat în faţa Domnului şi a Sfîntului Gheorghe Mucenicul, am înălţat-o azi-noapte, m-a cuprins somnul şi am văzut la picioarele mele, ca şi cum ar şedea un leu, care mă trăgea cu ghiarele şi îmi zicea: «ridică-te, omule, ce dormi? strînge-ţi armata ta, ieşi împotriva duşmanului tău, care acum doarme şi-l vei învinge pe el»“; auzind aceasta au adus laudă lui Dumnezeu zicînd „Doamne, miluieşte, Cristoase, miluieşte, Doamne, miluieşte-ne, tu, Tatăl nostru“. Aşadar, au ieşit la luptă fără zăbavă, sperînd ajutor din Cer, pentru meritele (faţă de Cer) lui Gheorghe Mucenicul, care s-a plecat să-i cerceteze pe ei, sub formă de leu, şi, în aceeaşi noapte, imediat s-au năpustit unul după celălalt, asupra armatei lui Ahtum, care zăcea în somn pe cîmpie; aceştia dînd dosul au luat-o la fugă, iar Ahtum a fost omorît pe locul bătă-

liei, de către armata lui Cianadin, şi luîndu-i capul l-au trimis regelui şi au primit în acea zi multe prăzi şi s-au umplut de mare bucurie că a căzut duşmanul regelui; iar corpurile creştinilor (=catolicilor) care au căzut în luptă, ridicîndu-le le-au dus în Moroswar şi le-au îngropat în cimitirul Sfîntului Ioan Botezătorul, în mînăstirea grecilor (ortodoxă), fiindcă în aceeaşi provincie, o altă mînăstire, pe acele timpuri, nu era; iar a treia parte din aceeaşi aşezare era hotărîtă să servească călugărilor, pe care Cianadin nu i-a izgonit, ci le-a permis să rămînă în aceeaşi stare, în care i-a găsit; după ce a făcut aceasta, Cianadin luînd stareţul zisei mînăstiri împreună cu nişte călugări din zisa mînăstire, a venit la locul în care apăruse leul, unde a făcut un semn, pînă va împlini făgăduinţa pe care o făcuse Sfîntului Gheorghe, şi în aceeaşi zi a pregătit un ospăţ mare tovărăşilor săi, apoi trecînd Tisa, au ajuns la rege. — Cianadin este ridicat în funcţie de către rege, care l-a făcut conducătorul casei regale şi al casei lui Ahtum, căci a zis regele: „începînd din această zi, acel oraş nu se va mai chema Morisena, ci oraşul lui Cianadin; pentru că ai omorît pe duşmanul meu din acea localitate, vei fi comitele acelei regiuni şi oraşul se va intitula după titulatura ta şi va fi numit oraşul lui Cianadin, pînă în veac. După acestea venind Cianadin la locul unde văzuse leul, a clădit mînăstirea în cinstea Fericitului Gheorghe Mucenicul, băgînd în ea pe acei pomeniţi călugări greci din mînăstirea Fericitului Ioan Botezătorul, împreună cu egumenul. Plecînd de aci au mers în oraşul Morisena, unde erau călugări greci, care oficiau slujba după rînduiala şi obiceiul lor, iar episcopul sfătuindu-se cu comitele Cianadin a mutat la Orozlanos pe acel egumen grec împreună cu călugării săi, iar mînăstirea lor le-a atribuit-o episcopului şi fraţilor (călugărilor) săi; aceştia au locuit în acelaşi loc, pînă să se termine

mînăstirea fericitului Gheorghe Mucenicul. *Faptele Sfîntului Episcop de Cenad*, editate în anul 1790, la Alba Carolină (Alba-Iulia), prin sîrguința lui Ignatius, conte de Battyan, episcop în Transilvania.

b) Din vița căruia, după multă vreme, descinsese *Ohtum*, pe care l-a omorît Sunad. *Notarul lui Bela*, cap. 44./

159 a) Conducătorul *Arpad* și nobilii săi, de comun acord au trimis armata împotriva lui *Menumorout*, conducătorul Bihoriensilor, peste care armată au fost puși șefi *Usubuu* și *Velec*, care au ieșit din insulă călărind prin nisip și au trecut cu bărcile fluviul Tisa, la portul *Beuldu*. Și călărind de aci și-au așezat tabăra lîngă rîul *Couroug*, și toți secuii, care la început erau un neam de-al regelui *Atila*, auzind despre faima lui *Usubuu*, i-au ieșit în întîmpinare pașnici, și de bună voia lor și-au dat copiii zălog, odată cu diferite daruri, și au început să lupte împotriva lui Menumorout, în prima linie, în fața armatei lui *Usubuu;* și pe dată au trimis pe copiii secuilor la conducătorul *Arpad*, și ei cu secuii în fruntea oastei, au început să călărească împreună împotriva lui *Menumorout;* au trecut înot rîul *Criș*, de la muntele *Cerumus*, și călărind mai departe și-au așezat tabăra lîngă rîul *Tekereu*. *Notarul*, cap. 50./

160 a) Iar după ce Simion a făcut pentru a doua oară pace cu împăratul romanilor, încheind o convenție cu pecenegii și năvălind în țara turcilor, care pe acea vreme purtau război (în Ucraina și Moldova-Atelcusu) în afara hotarelor regatului lor (oare contra rușilor sau svatoplucilor?), nimicindu-le familiile acestora și *împrăștiind pe cei care rămăseseră pentru pază*, a devastat în lung și în lat. Acestea sînt cuvintele Porfirogenitului. *Acei care au fost împrăștiați, s-au refugiat* într-un loc mai sigur. Însăși natura și vecinătatea cu Atelcusu a *munților, care despart acum Transilvania de Moldova și de Valahia, este un indiciu* plauzibil că acești munți au oferit locul de scăpare dorit, acelor unguri, care fuseseră striviți de preaputernicii pecenegi și de bulgari. Și tocmai în aceste locuri își duceau viața secuii, cînd *ungurii* întorși acasă, la puțină vreme după acel măcel, găsind regiunea Atelcusu pustie, *porneau să-și așeze* în Panonia, *noua sa patrie*. Engel, *Suplimente* la *Vindiciile Cornidesiane ale Anonimului*, § 9./

163 a) Acesta a oprimat biserica lauriacensă (din *Noricum*), voind să împartă provincia, și cu ajutorul lui Swentibaldus, regele moravilor, să mute mitropolia la *Seclavia*. *Catalogul Cremifanens*, după Hansizius, *Sacrele germanilor*, Tomul 1, pag. 166.

b) Secuii, ca niște oameni foarte ticăloși, au fugit toți deopotrivă, ca niște oi din fața lupilor; aceștia, după obicei, precedau oastea ungurilor. Turocz, *Cronica ungurilor*, Partea doua, cap. 65./

164 a) Că odinioară din regiunea Leodiensă au venit în valea vecină Agriei, un număr destul de mare de gali (frînci), este mărturie Olahus; aceștia, deși, pe vremea lui, mai vorbeau încă limba galică, astăzi totuși au trecut cu totul la sîngele și limba ungurească. Georgius Pray, *Dizertația* 7, *asupra Analelor vechi ale Hunilor, Avarilor și Ungurilor*.

b) O dovadă grăitoare a acestui lucru o oferă longobarzii și francii, al căror idiom vechi a ieșit cu totul din uz, după ce ei, amestecați cu popoarele Italiei și Galiei, a căror limbă a fost latina vulgară, au adoptat limba acelor popoare, însă așa fel, că a introdus în ea nu puține cuvinte și chipuri de vorbire. Ștephanus Salagius, *despre Starea Bisericei Panonice*, Cartea 1, cap. 1, numărul 19./

165 a) Dat fiind că aproape o treime din idiomul (limba) ungurilor consistă din cuvinte slavone: — ca unul

care cunosc ambele limbi din copilărie. Catancici, *despre Istru*, cap. 8./

167 a) Însă, ca să nu se socotească că dușmanul neamului omenesc ar fi tîrît cu sine acești copii, la sălașele iadului, o nouă fabulă a fost inventată, ca să o sprijine pe prima, ca și/ cînd analele transilvănene ar
168 confirma că acești copii au fost purtați în cel mai îndepărtat colț al Europei, fiindcă, în același loc, cam pe acea vreme, ar fi apărut pe neașteptate copii care vorbeau o limbă necunoscută. Schookius, după Topeltin, *Cartea citată*, cap. 3.

a) Apropiindu-se așadar de picioarele majestății noastre toți oaspeții teutonici de dincolo de pădure (din Transilvania), plîngîndu-ni-se cu umilință, ne-au arătat apelînd la noi, că au pierdut cu totul libertatea pe care le-o acordase preaevlaviosul rege Geysa, bunicul nostru, cînd i-a chemat. *Diploma lui Andrei al doilea, regele ungurilor*, la anul 1224.

b) Franckius, din inscripția bisericii regale, a stabilit anul 1143, care pare că nu rău se potrivește cu vremea lui Geysa al doilea. Pray, *Dizertația* 7, citată deasupra.

v) Din epistola lui Inocenție Papa, scrisă în primul an de pontificat, în care a fost băgată scrisoarea lui Gregorius de Sancto Apostolo, legatul apostolic (solul papal), se dovedește acel lucru, anume că aceia, pe care acum îi chemăm sași, pe vremea regelui Geysa, de care au fost chemați în Transilvania, cum mărturisește regele Andrei, au fost denumiți *flandrensi*. --- Primele colonii de teutoni în Transilvania au sosit din Flandria. Căci nu văd de ce ar fi numiți de Geysa, *flandrensi*, dacă n-ar fi plecat din acea țară. *Ibidem.*/

169 a) Iar ultimul scaun săsesc s-a născut din sașii care emigraseră în Transilvania de la Scepusium, și că aceștia nu mult timp după aceea, cu permisiunea regelui Emeric sau Andrei, dărîmînd cetatea vecină, au scuturat jugul unor nobili și au întemeiat un oraș, fiind deja începută clădirea cetății Bistrița, la anul 1206, iar cu trecerea timpului s-au asociat cu ceilalți sași. Timon, *Imaginea Ungariei Noi*, cap. 10./

b) Că au fost saxoni dovedește clar, cu aceste cuvinte, diploma lui Stefan al cincilea, dată în anul 1271, în a opta zi a calendelor lui aprilie: *Am binevoit* (așa se află scris acolo), *printre altele, să redau cu milostivire, libertatea credincioșilor noștri oaspeți saxoni de la Scepus*. --- De aci, opinez, numele saxonilor s-a extins la ceilalți germani din Transilvania. Între altele, s-a arătat că de către Geysa al doilea au fost numiți flandrensi, de Andrei al doilea, toți la un loc, teutoni. Pray, *Dizertația* 7, asupra *Analelor vechi ale hunilor, avarilor și ungurilor.*/

171 a) Nu aș vrea totuși ca cineva să aibă convingerea că limba latină din Iliric a fost la fel de curată ca cea din mijlocul Lațiului; această soartă nu a avut-o limba latină nici chiar în Italia întreagă, unde, pe lîngă romana, proprie nobililor și oamenilor mai instruiți, altul a fost dialectul (vorbirea) vulgar (popular), de care s-au servit țăranii, soldații și ceilalți oameni de condiție socială joasă; și acest fel de vorbire, socotesc oamenii învățați, a fost foarte asemănător cu vorbirea modernă italiană și a fost denumită de cei vechi limba *militară*. Despre vorbirea familiară (populară) a locuitorilor Italiei, fără îndoială, vorbește Hieronymus, cînd spune, despre *Bărbății Iluștri*, cap. 97: „Fortunatianus din Aquileia episcopul, a scris în *grai țărănesc*, comentarii la Evanghelie, pe vremea împăratului Constantius". Și iarăși, cînd atrage atenția, în Cartea 2, *contra lui Ruffinus*, numărul 2: „părinți, în *limba militară și populară* sînt numite rudele de sînge și prin alianță". De bună seamă, astfel pînă astăzi, în limba italiană *părinți* se numesc rudele de sînge.

Stephanus Salagius, despre *Starea bisericii panonice*, Cartea 1, cap. 1, numărul 19./

172 a) Chiar și Covaccius a băgat de seamă, în *Dialogul despre administrarea regatului Transilvaniei*, că limba populară a acestor valahi, aproape că cuprinde mai mult din limba romană și latină, decît limba actuală a italienilor. Toppeltin, *Cartea citată*, cap. 9.

b) Sclavinii locuiesc de la Cetatea nouă și sclavino-rumunensă și de la lacul care se chiamă Musianus, iar spre nord, pînă la Vistula. Iornandes, *despre Originea sclavilor*, Partea 3, secțiunea 32./

173 a) De la greci, care este lucru știut că au fost denumiți romani, de la care cu atît mai ușor, după părerea noastră, se poate trage și explica originea denumirii generalizate *rumuni*, la valahi, cu cît, după idiomul valahilor, romanii de la apus se numesc *romani*, nu *rumuni*. Eder, în *Note*, numărul 9.

b) Numele de *vlahi*, înainte de vremea lui Cinnamus, care trăia în secolul al XII-lea, zic (autorii) că nu se spunea; dar să nu socotești că atunci mai întîi a apărut. Căci pe *latini*, de cînd au fost cunoscuți de iliri, încă din cele mai vechi timpuri îi chemau cu numele *vlasi*, ca și cum ai zice *lasi*, prefixînd consoana proprie ilirilor, *v*, așa cum îi chiamă astăzi. Petru Catancici, *despre Istru*, cap. 8, § 4./

174 a) Au fost denumiți vlahi, nu de la Flaccus, cum își închipuie Bonfinius și ceilalți, ci fiindcă strămoșii lor sînt denumiți de panoni *Olaz*; de aci, *Olahi*, și adăugîndu-se litere, au fost numiți în fine, *Valahi*. Căci se întîmplă adesea că în idiomul popular al indigenilor, oamenii neștiutori de limbi străine își imaginează origini împrumutate (străine).

b) A pierit numele bulgarilor; al valahilor a supraviețuit; la fel, ungurii au primit (numele), de vreme, de la slavii care locuiau în Ungaria. De altfel, în limba ungară și slavonă, italienii sînt denumiți aproape în

același fel ca valahii, din pricina asemănării limbii și a originei (*Oláh*, adică *valah; Olasz*, adică *italian*). Engel, în adesea menționată *Apendice*, § 8./

175 a) Rezultă așadar, că grecii au primit acest cuvînt de la slavii cei mai apropiați de ei; căci la bulgari, serbi și croați, *vlah*, însemnează roman, latin și italian, pe cînd la polonezi și la ceilalți slavi dinspre nord, *vloh*, cum mărturisește Cromerus, în locul adus mai sus, unde continuă: „însă nu aflu de unde și cînd au început să li se zică valahi. Drept este că se află o părere generală, însă nesprijinită pe nici un autor din vechime, că ei au primit numele de la un oarecare Flaccus, fie prefect, fie domn, așa că la început erau numiți flacci, apoi scîlciindu-se cuvîntul de către barbarii învecinați, *wlassi* și *valahi*. Însă pe limba polonezilor și a slavilor, nu numai această populație, ci chiar toți care sînt de neam italic se zic *wlassi* și *wlossi*, cuvînt care însuși este un argument că acest neam este italic". Lucius, *despre Regatul Dalmației*, Cartea 6, cap. 5./

176 a) Leunclavius, în *Pandectele turcești*, la numărul 71, afirmă că numele vlahilor a derivat de la cuvintele germane *Walli*, *Walchi* și *Valischi*, cu care denumesc pe itali și pe gali. Lucius, *Cartea citată*, cap. 5.

b) A fost o veche și aproape constantă opinie: că blahii sau ulahii sînt de neam roman și că și-au primit originea și numele de la un nu știu ce Flaccus care era din același neam; Pius al doilea despre valahi: *în cele din urmă au fost supuși și distruși de armata romană și fiind trimisă acolo o colonie de romani care să țină în frîu pe daci, sub un anume conducător Flaccus, de la numele căruia s-a chemat Flaccia. Apoi, după ce s-a scurs multă vreme, stricîndu-se cum se întîmplă, cuvîntul, s-a zis Valahia, și în loc de flacci s-au zis valahi.* Carolus du Fresne, în *Notele istorice și filologice* la *Istoria* lui Cinnamus.

v) Că neamul acestei națiuni a pornit din Italia, dovedește limba; numele se pare că l-au primit de la sarmați, cu care sînt vecini peste tot, iar provincia însăși, pe care o locuiesc, se numește *Flaccia* de la *Flaccus*, un anume cetățean roman, sub conducerea căruia a fost trimisă acolo o colonie ca să păzească Mesiile contra dacilor care, că nu și-au păstrat niciodată credința, o dovedește Tacit; însă, așa cum se întîmplă, datorită lungimii timpului care strică toate, în loc de *Flaccia* s-a zis *Valahia*, și în loc de *flaci* au început să fie numiți *valahi*. Georgius Reihersdorff, în *Horografia Transilvaniei*./

177 a) Unii afirmă cu toată seriozitatea, că valahii sînt numiți de la un conducător Flaccus care l-a precedat pe Aeneas Silvius; iar după ei nu puțini își dau asentimentul la această părere. Acest lucru îl dovedesc mai ales din versurile lui Ovidius Naso. *Scrisori din Pont*, Cartea 4, elegia 9: puțin după aceea, în fruntea acestor locuri, a fost Flaccus și pe vremea acelui conducător ripa spăimîntătoare a Istrului a fost sigură; acesta a ținut neamurile din Misia în pace credincioasă, acesta a spăimîntat cu sabia pe geții încrezători în arc. Laurentius Toppeltin, *Originile și întîmplările transilvănenilor*, cap. 6./

178 a) Că ar fi blasii și sclavi, *Notarul*, cap. 25.

b) Dacă pe acei blasii (căci așa îi numește în capitolul 25). Eder, în *Notele istorico-critice la Scrisoarea de apel a Românilor*, numărul 32./

180 a) Din cele spuse rezultă așadar, că pecenegii au fost aceiași cu vlahii. Însă numele pecenegilor a căzut în desuetudine. Iar denumirea vlahilor a prins puteri și s-a extins chiar și la bulgari; fiindcă Anna Comnena relatînd despre recrutarea făcută de tatăl său Alexie, despre care povestește Zonaras, zice, în cartea 8: „Evident că pe bulgari și pe tinerii de la țară, rătăcind fără așezări anumite, căliți de eforturile vieții de păstor, aceia pe care vorbirea populară s-a obișnuit să-i denumească vlahi etc." Și Nichita, *despre Isaac Anghel*: „Și-a făcut lui însuși și imperiului dușmani înverșunați pe vecinii muntelui Haemus, care odinioară se numeau misi, acum vlahi". Lucius, *despre Regatul Dalmației*, cartea 6, cap. 5.

b) Ci explicînd în detaliu dintre cine să se aleagă recruții, adică dintre bulgari și cei care duc o viață nomadă (dialectul comun îi cheamă vlahi) și toți cîți vor urma să intre în cavalerie și infanterie, din indiferent ce locuri etc. Anna Comnena, *asupra lui Alexie*, cap. 8./

181 a) Au reușit, cu trecerea timpului, urmașii romanilor să scape de servitute și au dat chiar și bulgarilor domn din vița lor, pe Asan, în anul 1186, căruia i-a plăcut să fie numit regele bulgarilor și al blahilor. Engel, *despre Originea Valahilor*, *Apendice*, § 8./

182 a) Că Dumnezeu a crezut de cuviință să dea libertate neamului bulgarilor și blahilor și să scuture jugul pe care-l purtau de multă vreme. Nichita, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 1./

b) În acest loc apare prima dată numele de blaci, de unde se dovedește prea lesne că unde este vorba de blahii de dincoace de Istru, scriitorii bizantini înțeleg pe bulgari. Stritter, capitolul 14, *Bulgarii*./

184 a) Așadar *vlahi* au fost numiți de greci nu numai cei care vorbeau limba vlahică, ci chiar și bulgarii înșiși: căci Laonicus relatînd împrăștierea iliriilor prin Europa, adaugă imediat: (Cartea 1) „De la Dacia pînă la muntele Pind care se întinde spre Tesalia, este un alt popor; ambele au avut numele de bahi". Halcocondylas, Cartea 1./

185 a) Constantin, cel cu porecla Dragosis, sosind în Peloponez,- - - și muntele Pind. Și îl locuiesc blahii care avînd aceeași limbă cu dacii de la Istru, se aseamănă cu dacii.

Constantin, cel cu porecla Dragasis, sosind în Peloponez,--- a ocupat chiar şi Pindul (pe care astăzi îl numesc Mezzono). Acest munte îl locuiesc blacii care au aceeaşi limbă cu dacii; şi se cunoaşte că nu diferă cu nimic de dacii care locuiesc lîngă Istru. Halcocondylas, Cartea 6./

188 a) A coborît la Exeban (acesta este un oraş întărit al blahilor, aşezat foarte aproape de Andronia). Anna Comnena, cartea 5 a *Alexiadei*.

b) Şi-a făcut duşmani foarte înverşunaţi, împotriva lui şi a imperiului roman, pe locuitorii muntelui Haemus, care odinioară se numeau misi, iar acum blahi. Căci aceştia bizuindu-se pe strîmtori şi pe cetăţui, de care au foarte multe clădite pe stînci pieptişe, pe lîngă că şi pînă aci prea puţin le păsa de romani, atunci însă s-au revoltat pe faţă, din cauza turmelor care li se luau şi a persecuţiilor pe care le înduraseră. Capii şi începătorii acelei răscoale au fost doi fraţi din acel neam, Petru şi Asan. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 1.

v) Locuiesc în sate şi sînt dedaţi la păstorie. Halcocondylas, Cartea 2. /

193 a) De altfel, în limba ungurească şi slavă, italienii sînt numiţi aproape în acelaşi chip, din pricina asemănării limbii şi a originii comune. Engel, *Apendice despre originea valahilor*, § 8. /

195 a) Pe daci şi alte multe neamuri, ba chiar şi pe iudei i-a zdrobit prin guvernatori şi prin legaţi. Iulius Capitolinus, cap. 5.-

Dacii învinşi, Panoniile pacificate, în Britania, în Germania şi în Dacia provincialii respingîndu-i calitatea de împărat. Aelius Lampridius, cap. 13. /

196 a) Neamul dacilor (adică al valahilor, sub care nume se cuprind şi moldovenii) este puternic în războaie şi nu este cîrmuit de legi bune; locuieşte în sate şi se ocupă cu păstoritul; iar ţara lor se întinde dinspre Ardealul

peonilor (ungurilor), începînd cu Dacia panonilor (care se numeşte şi Transilvania), pînă la Pontul Euxin. Dinspre dreapta, cum priveşti spre mare, este scăldată de fluviul Istru; dinspre stînga are regiunea numită Bogdania (Moldova). Un munte care se întinde mult, căruia locuitorii i-au dat numele de Prasob, desparte ţările lor.--- Limba dacilor este asemănătoare cu limba italilor; însă atît de stricată şi de deosebită, că italii cu greu ar putea înţelege ceea ce se spune pe limba lor.--- Nu diferă cu nimic de italieni, de altfel, nici în felul de a se hrăni; ei se servesc de acelaşi fel de arme şi de unelte cu romanii. Acel neam este despărţit în două principate, adică Bogdania şi regiunea dunăreană (Valahia Transalpină) şi nu au legi bune. Căci au deprins obiceiul să nu păstreze mereu aceiaşi conducători, ci îşi schimbă principii, după cum li se pare lor convenabil, alegînd principe cînd pe unul, cînd pe altul. Halcocondylas, Cartea 2.

218 a) Însă, deşi mulţi socotesc că vlahii care îşi petrec viaţa prin munţii Serbiei, Bosniei şi Croaţiei sînt viţă de romani şi afirmă împreună cu Diocleas presbiterul că s-au retras în munţi pe vremea ocupării Dalmaţiei de către slavi, totuşi, deoarece nu păstrează nici o urmă de limbă romană, iar numele lor a devenit cunoscut pe vremea în care numele vlahilor se găsea deja încurcat cu al slavilor înşişi şi însemna păstor, de aceea este verosimil ca ei să fi fost numiţi cu numele de păstori, ca şi astăzi, de altfel. Pe aceştia italienii îi numesc *morlacci*, despre al cărui sens presbiterul Diocleas, care a scris înainte de anul o mie două sute, descriind faptele de arme ale bulgarilor, zice: „Aşadar, atacînd cetatea Sylloduxia, au cucerit-o, de aci prin război au luat întreaga Macedonie, după acestea întreaga provincie a latinilor, care pe vremea aceea se numeau *romani*, iar acum *mauroulachi*, adică latini

negri". Lucius, *despre Regatul Dalmației*, cartea 6, cap. 5./

221 a) Numele vlahilor, înainte de anul o mie trei sute nu se găsește în monumentele (literare) ale dalmaților, și cu un astfel de nume erau numiți păstorii care locuiau în Bosna de la munte, care, fiindcă prestaseră serviciul militar lui Mladin, banul Dalmației, Croației și Bosnei, au primit permisiunea să coboare în cîmpie și amestecați cu croații să cultive ogoare; după aceea înmulțindu-se au pustiit ogoarele chiar și ale cetăților de la mare; din care cauză, în ce chip au fost adesea împinși înapoi de regii Ungariei, se prezintă în *Cronica patriei*. Lucius, *despre Regatul Dalmației*, Cartea 6, cap. 5.

b) Mladin - - - mereu a fost aderentul unor legături de prietenie și s-a bazat pe ajutorul *vlahilor* și *policianilor*. - - - Ioan banul Babonig cu însoțitorii săi l-a urmărit pe *Mladin* pînă la Blisca; aici a dat o mare bătălie cu vlacii. Micha Madius, cap. 18./

222 a) Cele pe care le spune despre bulgari, ar trebui înțelese despre *avari*, dacă s-ar putea găsi vreo potrivire în timp, în cele relatate de acest autor. Lucius, în *Note* la Diocleas.

b) Deși unii dintre ai noștri nu se folosesc corect de acest cuvînt, cînd numesc *vlahi* pe toți ilirii care păstrează credința grecească (ortodoxă) a neuniților (cu catolicismul).

Dacă situezi Valahia Mare în ogorul Poșeghei și Morlachia în Croația, ambele locuite de iliri, atunci în mod greșit au fost numiți de străini *valahi*. Petru Catancici, *despre Istru*, cap. 8, § 4.

v) Sînt două Valahii. Cea Mare se întinde pînă la Pontul Euxin și este numită de ai noștri Moldavia, de turci Carabogdania. Cea Mică se întinde pe lîngă malul Dunării și cel mai adesea este numită Transalpină, de Bonfinius chiar și Munteană, ca și de alții. Ulahia

au numit-o grecii; în locul acestor denumiri, interpreții lui Zonaras, Cedrinus și ai altor istorici, s-au folosit de cuvintele Blahia și blahi. Turcii zic Iflah, nu Iblah. Ioannes Leunclavius, în *Pandectele Istoriei Turcești*./

223 a) Pe lîngă aceștia era și un alt toparh care stăpînea regiunile înalte din Tesalia, numite acum Blahia Mare. Nichita Honiat, *asupra lui Balduin de Flandra*.

A străbătut în grabă și Blahia Mare. Georgius Acropolita, p. 18 a ediției de la Veneția.

b) Pe acești valahi nu rareori îi numesc *triballi*, Leunclavius, *Lucrurile turcilor*, I, 1, adesea chiar *bulgari*, Zonaras, *asupra lui Constantin Pogonatul și Copronimos*, de unde însă astăzi o suburbie din Brașov (cum vorbește Laonic) sau Regală, locuită de valahi o numesc d'Belgerey. Toppeltinus, *Originile și întîmplările transilvănenilor*, cap. 6. /

224 a) Sas-Hárastaș, Sas-Uifalu, Sas-Banița, Sas-Pentec etc. /

244 a) Atît de mult abuzează unii scriitori împinși de părtinirea lor preconcepută, anume de a li se smulge românilor, - - - încît afirmă că românii au fost admiși să locuiască în Transilvania, din îngăduința ungurilor, numai după pustiirea Ungariei și a Transilvaniei de către mongoli, în anul 1241. Autorul acestei funeste păreri este *Sulzer*, care a înțeles greșit o diplomă publicată de Pray, în *Anale*, și un loc din opera unui logofăt care a trăit mai de curînd, un istoric român, pe nume Grecean. Engel, *despre Originea Valahilor*, *Apendice*, § 4. /

245 a) Acum însă este limpede, din cronicile manuscrise ale valahilor, cronici pe care un cancelar al Valahiei (ei zic logofăt) Grecean, le-a întocmit din arhivele conaționalilor săi, că, după separarea despre care am pomenit, de greci, valahii au venit în Valahia de astăzi și de acolo în Transilvania (După Sulzer, *Istoria Daciei*

Transalpine, vol. 2, p. 28). I(osif) Carol Eder, în *Notele istorico-critice la Scrisoarea de apel a românilor*, numărul 9.

b) Din partea corectitudinii ştiinţifice nelăudabilul Franc. Ios. Sulzerus. Engel, *Suplimente la Vindiciile Cornideşiane ale Anonimului*, § 5.

v.) Mai multe date se găsesc la Sulzer, *Istoria Daciei Transalpine*, totuşi nu trebuie să se acorde o egală încredere tuturor aserţiunilor lui. Engel, *Comentar despre faptele de arme ale lui Traian la Dunăre*, cap. 1, § 3. /

246 a) Franc. Ios. Sulzer (cu cîţiva nepricepuţi acoliţi de-ai săi), în tomul 2, la pagina 154 şi următoarele, al istoriei sale, *Dacia Transalpină*, halucinează că: limba română nu poate fi scrisă din pricina unor particularităţi de pronunţie, care sînt total nefolosite de alte popoare, care particularităţi, deşi nu neg că se află în limba română, remarca unui om care se făleşte cu cunoaşterea atîtor limbi nu este întru nimic mai puţin şubredă, căci, să propună Sulzer unui om, să zicem, german care cunoaşte alfabetul latin, dar care nu cunoaşte limba franceză, italiană, maghiară, o carte scrisă în vreuna din menţionatele limbi, ca să o citească la prima vedere, cum trebuie şi cu uşurinţă, oare va dovedi Sulzer din lectura scîlciată a acelui om, că pomenitele limbi nu pot fi scrise în alfabet latin sau că este nevoie să se născocească litere speciale pentru acele limbi? Neîndoios, ar prefera să spună că aceste limbi au reguli proprii de citire şi că multe pronunţii trebuiesc învăţate de la profesor. Şi ce anume ne opreşte să spunem acelaşi lucru şi despre limba română care este fiică a latinei, la fel cu italiana şi franceza? Însă aici se ascunde şarpele în iarbă: că Sulzer simte, bineînţeles, că dacă românii îşi vor scrie limba lor, în alfabet strămoşesc, teza sa asupra originii românilor, susţinută cu atîta vorbărie şi mai de grabă

cu presupuneri decît cu argumente, îşi va pierde nu puţin din tăria ei. Însă eu aici nu mă ocup de această problemă de critică istorică care este în afara subiectului meu, şi socotesc că îmi va fi deajuns, asupra acestei chestiuni de filologie şi gramatică, să afirm şi cînd va fi nevoie să arăt că Sulzer a fost foarte puţin versat în ştiinţa limbii române, oricît s-ar făli el cu această cunoaştere, iar despre felul şi sinceritatea acestui om ne-a arătat cîndva Domnul Gedeon Szolga (*Observaţii asupra excursului literar al domnului Franz. Joseph. Sulzer*, 1783) în special la pagina 68, şi nu mai puţin Martinus Georgius Covacici care în *Biografia lui Gabriel Colinovici*, pusă în fruntea *Cronicii Templierilor*, îl acuză pe Sulzer de calomnie, minciună şi de o crasă ignoranţă a lucrurilor despre care a scris. *Prefaţa la Lexiconul Român-Latin-Ungar-German, îmbogăţit prin strădania lui Vasilie Colossi*, parohul greco-catolic de Nagy-Agensis şi vice-arhidiacon de Bobîlna, pg. 7. /

248 a) Eu am citit şi recitit acele trei diplome, însă nu aflu acel înţeles, pe baza căruia să se spună expres, în zisele diplome, că valahii sînt consideraţi în acele diplome, drept veneticì. Engel în des-citatele *Suplimente*, § 5. /

252 a) Pe lîngă cele spuse mai sus, le-am acordat aceloraşi (saşi) pădurea blacilor şi a bisenilor, ca bucurîndu-se de drepturile menţionate mai sus, nimeni să nu fie ţinut să servească altuia. *Diploma regelui Andrei al II-lea*, dată saşilor din Transilvania, în anul 1124.

b) Aceasta îi supără pe cei care ţin cu încăpăţînare la ipoteza că românii au venit mai tîrziu în Transilvania şi că prin urmare trebuie să fie trataţi arbitrar ca nişte venetici (şi au ajuns pînă acolo), că preferă să declare război Anonimului lui Bela, mai degrabă decît să renunţe la eroarea lor. Engel, în citatele *Suplimente* /

253 a) Ceilalţi bulgari învingînd în anul 678 pe Constantin Pogonatul, s-au aşezat în Dacia Ripensis, şi cu trecerea timpului chiar şi în Dacia de Mijloc, şi pe mulţi locuitori din Tracia, luîndu-i prizonieri i-au trimis în părţile aşezate dincolo de Dunăre. Astfel, de exemplu, în jurul anului 813, avem următoarea mărturie expresă, la Stritterus, *asupra Bulgarilor:* „Crumus, după cucerirea Adrianopolului, a trecut dincolo de Dunăre nobili şi o *nemăsurată mulţime de oameni de rînd*, şi a poruncit să locuiască acolo". Leon Gramaticul socoteşte douăsprezece mii, fără să numere şi femeile; Gheorghe Monahul însă, zece mii. Şi din aceşti prizonieri şi robi ai bulgarilor, trecuţi dincolo (de Dunăre), de sînge roman, deşi amestecat, se trag românii de astăzi din Transilvania şi din părţile de peste munte, români pe care ungurii, cu ocazia ocupării Transilvaniei, i-au găsit ducîndu-şi viaţa în aceste locuri. Engel, *despre Originea Valahilor, Apendice*, § 5. /

254 a) Ba mai mult, să încuviinţăm că pe vremea lui Aurelian toate coloniile romanilor au fost scoase din Dacia şi trecute în Mesia şi în Tracia, însă, oricum, am arătat îndeajuns şi chiar mai mult, atît în *Dizertaţiile despre expediţiile lui Traian la Dunăre*, cît şi în *Istoria Panoniei*, la pagina 278, din scriitorii bizantini, că: Crumus, domnul bulgarilor, la Tibiscum, la anul 813 şi în anii următori, a scos din Mesia şi din Tracia prizonieri, 12000 de familii, şi iarăşi 50000 de oameni, vlahi şi slavi (care slavi, de bună seamă, trecuseră în Mesia cu bulgarii, la anul 678, *Istoria Panoniei*, pagina 263) şi le-a atribuit aşezări dincoace de Dunăre, adică în Valahia (Muntenia) şi în Transilvania. Aşadar, cine poate să pună la îndoială că urmaşii acestora au putut să fie găsiţi de generalul ungur Tuhutum, în Transilvania de astăzi? Însă cine, pe baza scriitorilor bizantini, acceptă acest lucru, trebuie să recunoască ca temeinică, în această chestiune, încrederea în Anonim

sau mai de grabă în vechile tradiţii prezentate de el. Engel, *Suplimentele la Vindiciile Cornideşiane ale Anonimului*, § 5, numărul 3. /

255 a) Luînd acea cetate, foarte mulţi nobili *macedoneni*, cu o imensă mulţime de oameni de rînd, ducîndu-i dincolo de Dunăre, le-a poruncit să locuiască acolo. / După Stritterus, Tomul 2, Partea 2, cap. 66, pag. 556./

256 a) După moartea lui Crumus, a urmat Critagon, cu mult mai crud decît antecesorul său. Acesta băgînd de seamă că neamul bulgarilor, încetul cu încetul trece la creştinism, aprinzîndu-se de mînie din această pricină, cheamă la el pe Manuel şi pe principalii tovarăşi ai acestuia, şi mai întîi îl sfătuieşte cu cuvinte blînde, să părăsească credinţa creştină; apoi, dat fiind că vedea că ei nu pot fi abătuţi nici cu promisiuni, nici cu ameninţări, îi omoară în chinuri groaznice. În acest chip Manuel şi mulţi oameni aleşi de sub păstoria sa şi alţii, înrudiţi cu ei, prin moartea lor au mărturisit adevărata credinţă.

În fine, Dumnezeu a pregătit pentru restul captivilor ocazia de a se reîntoarce în patria lor. Căci şeful bulgarilor suferind în mai multe rînduri înfrîngeri grele, dat fiind că nu putea să se împotrivească armatelor romane, a preferat pacea în locul războiului şi a slobozit pe captivi. Şi în timp ce îi privea strînşi la un loc şi gata să pornească la drum spre patrie, vede pe Vasilie care în acel moment trecea de la copilărie la adolescenţă, un tînăr cu figură distinsă, care zîmbea fermecător şi alerga de ici-colo; îl cheamă la sine, îl prinde în braţe şi-l sărută şi-i dăruieşte un măr de o rară mărime, pe care tînărul plecîndu-se la picioarele principelui, l-a primit cu o îndrăzneală ingenuă, dovedind prin spontaneitatea firii sale, cu totul lipsită de prefăcătorie, nobleţea apucăturilor sale. Aşadar, principele a fost foarte impresionat, iar supuşii lui s-au indignat într-ascuns că se acordă trecere

unui astfel de tînăr care urma să plece la el acasă. Şi în fine, cu ajutorul lui Dumnezeu, toţi captivii au plecat teferi acasă, şi odată cu ei şi părinţii lui Vasilie, ducînd cu ei pe feciorul lor cel foarte drag. După Stritterus, Tomul 2, Partea 2, cap. 7, pag. 563./

260 a) Însă Galerius a fost om drept, este adevărat că neşlefuit şi rural, însă demn de laudă: avea un corp frumos, remarcabil ostaş şi norocos în războaie, născut din părinţi de la ţară, păstor de turme. De unde i s-a şi dat porecla de Văcarul. S-a născut în Dacia Ripensis, şi tot acolo a fost îngropat, în localitatea pe care, după numele mamei sale Romula o denumise Romulianum. Sextus Aurelius Victor, *asupra lui Galerius Armentarius.*

b) Galerius Maximinus născut din sora lui Armentarius şi numit, înainte de a ajunge împărat, cu numele adevărat *Dara*, — prin naştere şi instrucţie arăta ca un păstor, însă avea o minte calmă de om care preţuieşte pe cei înţelepţi şi învăţaţi. Idem, *asupra lui Galerius Maximinus.*/

261 a) În vremea aceasta Licinius a fost făcut împărat de către Galerius; acest Licinius se născuse în Dacia şi cunoscut de demult împăratului, în războiul pe care îl purtase împotriva lui Narséus şi-a dobîndit trecere prin capacitatea sa militară şi serviciile aduse. Eutropius, Cartea 10./

262 a) „Am socotit necesar ca preaglorioasa prefectură care era în Panonia, să o aşezăm în preafericita noastră patrie, *mai ales că Panonia doua nu se află la mare distanţă de Dacia mediterană*". Aici se spune foarte deschis că prefectura care era în Panonia a fost trecută în Dacia mediterană, şi fiindcă a fost aşezată, în patria lui Iustinian, adică Iustiniana primă, acest oraş în mod evident este situat în aceeaşi Dacie. Căci acesta trebuie să fie sensul acelei cuvîntări, fiind că Dacia mediterană este îndestul de apropiată de

Panonia doua, în care a fost odinioară prefectura; de aceea am considerat că trebuie să căutăm locul acelei prefecturi, în această Dacie şi anume în patria noastră. Dacă înţelesul n-ar fi acesta, atunci ar fi un altul al cărui mister nici chiar Edip nu l-ar înţelege. Stephanus Salagius, *despre Starea Bisericii Panonice*, Cartea 5, cap. 4, numărul 26.

b) La dardanii europeni care locuiesc în spatele hotarelor epidamnienilor, Tauresium era învecinat cu cetatea al cărei nume era Bederiana, unde s-a născut restauratorul lumii, Iustinian Augustul. În scurtă vreme a înconjurat-o cu ziduri în formă de pătrat; ridicînd cîte un turn la fiecare colţ, a făcut ca, după cum arată, să fie şi să se numească Tetrapighii sau Cvadriturii. Alături de acest loc a clădit un oraş foarte populat şi l-a numit, cu un cuvînt latinesc, Iustiniana *Prima*, răsplătind „doica" sa, pentru că l-a hrănit. — Ca să termin în puţine cuvinte, este un oraş mare, populat, fericit în toate privinţele, pe drept cetatea principală a întregii regiuni. Pe lîngă aceasta, este scaunul arhiepiscopului iliriilor, şi toate celelalte oraşe îi dau întîietate ca celui mai mare dintre toate, ca să aducă cinste şi glorie principelui. Căci oraşul se laudă că l-a alăptat pe împărat, iar acesta, la rîndul său, se făleşte cu clădirea oraşului, Procopius din Cesarea, *Despre construcţiile lui Iustinian*, Cartea 4, cap. 1.

263 a) Aşadar, fie că nu au scris aici Dacia mediterană, ceea ce aş crede mai de grabă, fie că au scris fals, ceea ce este de necrezut. Dacă, în loc de *Dacia mediterană*, s-ar pune *Dardania*, ar rămîne intact şi adevărul şi reputaţia lui Iustinian. Salagius, *loc. cit.*

b) Dorind să mărim în multe şi diferite chipuri, locul naşterii noastre, unde Dumnezeu a dat să venim la lumina acestei lumi, lume pe care el a zidit-o, am binevoit să-l dăruim cu cele mai mari daruri ale rangului sacerdotal, anume ca sacrosantul preot de la Iusti-

niana prima să fie nu numai mitropolit, ci să fie făcut chiar arhiepiscop, iar celelalte provincii să fie sub autoritatea lui, adică, atît însăşi *Dacia mediterană*, cît şi Dacia ripensis etc. *Novela* 11.

v) Apoi, ce este acel *atît însăşi Dacia mediterană?* Pronumele *însăşi*, fie că este superfluu aici, fie în caz că nu este, înseamnă tacit că Iustiniana este în Dacia Mediterană. Salagius, *Cartea citată*, cap. 4./

265 a) Nemulţumindu-se cu integritatea ţării lui (Misia) şi cu stăpînirea peste ea, a hotărît să aducă cele mai mari pagube romanilor şi să împreune iarăşi stăpînirea Misiei şi a bulgarilor, aşa cum a fost cîndva, de demult. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 1./

266 a) Şi, în fine, stăpînirea lor este distrusă de împăratul Vasilie, pe care de aceea, după cum se ştie din auzite l-au poreclit Bulgaroctonul (= Ucigătorul de bulgari); şi pînă pe vremea împăratului Isaachie, acest neam plătea tribut romanilor. Georgius Acropolita, *Istorii*, cap. 11./

267 a) Atunci şi-a făcut duşmani înverşunaţi lui însuşi şi imperiului roman, pe barbarii învecinaţi cu muntele Haemus, care odinioară se numeau misi, iar acum se numesc blahi. Căci aceştia bizuindu-se pe strîmtori şi pe cetăţui de care aveau foarte multe, clădite pe stînci pieptişe, pe lîngă că şi pînă aci prea puţin le păsa de romani, atunci însă s-au revoltat pe faţă, din cauza turmelor care li se luau şi a persecuţiilor pe care le induraseră. Capii şi începătorii acelei răscoale au fost doi fraţi din acel neam, Petru şi Asan. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 1./

272 a) Şi în locul lui preia conducerea Ioan Cantacuzen Cezar, care îi era cumnat împăratului, după soră. --- Şi după ce a auzit că barbarii evitînd cîmpia se ţin în munţi, nu s-a gîndit că aceia zăbovesc acolo ca să-şi refacă forţele şi ca să fie mai în siguranţă. Ci considerînd aceasta drept o dovadă de neîndrăzneală, şi-a aşezat tabăra în mijlocul cîmpiei, fără să aibă grijă să pună străji şi gărzi şi fără să-şi întărească tabăra cu şanţ. Aşa că barbarii dînd năvală peste el, în vreme de noapte, cu greutate şi-a salvat viaţa, iar armata a suferit în fel şi chip: unii care zăceau sub corturi erau ucişi de duşmani, iar alţii fugind neînarmaţi erau luaţi prizonieri. --- Fiind, aşadar, învinşi romanii şi fugind, toate corturile au fost jefuite de barbari, şi hainele de aur ale Cezarului, brodate cu culoare de nuanţa cocorului; pe acestea Petru şi Asan îmbrăcîndu-le mergeau înaintea armatei. Şi aşa şi-au aşezat tabăra în cîmpie. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea, 1, cap. 6/.

74 a) Se prezintă un soldat uşor înarmat, cu o faţă care trăda o veste proastă, şi zicea, cu suflarea des întretăiată, că duşmanii, nu departe de acolo, se întorc cu pradă şi că păşesc încet, fiindcă nu văd pe nicăieri nici un duşman şi că sînt încărcaţi cu pradă. La această veste, împărţind de grabă armata între generali şi întocmind linia de bătaie, a pornit în fugă pe acea cale, pe unde i se spusese că păşesc duşmanii. După ce i-am văzut şi la rîndul lor ne-au zărit şi ei (căci şi eu însoţeam pe împărat, ca secretar), sciţii şi blahii încredinţînd prada cîtorva cohorte de alor săi, le-au poruncit să o ia pe drumul cel mai scurt şi să se grăbească să ajungă la munte. Iar ceilalţi strîngîndu-se roată, au primit cu sînge rece atacul cavaleriei noastre, luptînd după obiceiul lor, de acasă. Căci ori de cîte ori se apropiau aruncau lănci şi îi întîmpinau pe ai noştri cu suliţe. Şi puţin după aceea schimbînd atacul în fugă, în timp ce noi porneam în urmărire, ei iarăşi, întorcîndu-se pe neaşteptate, ca nişte păsări, luptau cu mult mai bărbăteşte, faţă în faţă. Ceea ce făcînd de repetate ori, în momentul în care s-a dovedit că sînt mai tari ca romanii, renunţînd la acele mişcări de răsucire, au tras săbiile şi scoţînd nişte urlete înspăimîntătoare,

s-au năpustit mai iute ca gîndul împotriva romanilor și au ucis deopotrivă pe cei care luptau și pe cei care fugeau. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 2, cap. 1./

275 a) Odată cu începutul primăverii pornește și se îndreaptă spre misi. Și pierzînd trei luni complete cu asediul unei cetăţui numită Lobitzos, după mari eforturi, fără nici un succes, părăsind-o pleacă de acolo și se întoarce în capitală./

276 a) Și cum treburile de la Apusul imperiului mergeau spre mai rău, și blahii cu cumanii pustiau cu sabie și foc provinciile romane, împăratul ieșind iarăși, ocolind Anhialul, se îndreaptă spre muntele Haemus, pe cărări ocolite. Însă, dat fiind că nu putea să realizeze nimic*demn de prezența sa, a scurtat acea expediție la două luni. --- Și trupele trecute dincoace au scăpat din acele chei, fără bătălie, fiindcă blahii încă nu ajunseseră acolo și deoarece credeau că este în folosul lor ca lăsîndu-i pe cei din frunte să atace mijlocul falangei, în care era împăratul și curtea lui și restul nobililor; și nu au fost înșelați în așteptările lor. Căci, deoarece în acele strîmtori nu era nici o posibilitate de scăpare pentru autocrator (împărat), bătălia s-a dat în foarte mare înghesuială. Și nici pedestrimea romană nu s-a dovedit mai nepăsătoare, ci, ca să nu fie înconjurată, atacînd pe panta muntelui în sus, respingea cu trudă și cu primejdie pe barbarii care coborau de pe înălțimi. Însă, dat fiind că erau striviți de mulțimea lăncilor și de bolovani prăvăliți de pe stînci, încetul cu încetul și ca într-ascuns la început, au luat-o la fugă, pînă cînd împrăștiați de barbari care s-au năpustit cu mai mare avînt, s-au împrăștiat care încotro îngrijindu-se fiecare numai de propria sa scăpare, și erau măcelăriți fără să se împotrivească nimeni, ca niște oi închise într-un staul. Iar împăratul ca și cum ar fi fost înconjurat

278 într-o plasă de vînătoare, / încercînd să respingă barbarii care năvăleau împotriva lui, pe lîngă că n-a obținut nici un folos, și-a pierdut și coiful de pe cap. Însă după ce au omorît mulți bărbați foarte viteji, strînși în jurul lui, multe vite, și, cum se spune, și chiar soldați romani care împiedicau înaintarea, a reușit să scape; și, deși mulți au fost omorîți, el singur a scăpat neatins. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 3, cap. 3./

279 a) Căci blahii prinzînd curaj, în urma victoriilor foarte dese și dobîndind averi mari și arme de tot felul, din prăzile de la romani, de aci înainte n-au putut în nici un chip să mai fie opriți; de acum nu mai prădau sate și ogoare, ici și colo, ci porneau chiar asupra orașelor întărite. Au devastat Anhialul, au supus Varna și au distrus cea mai mare parte din Triadița, care odinioară se numea Sardica, au golit Stumpiul de locuitori și sosind și la Nisos, au scos și de acolo nu puțină pradă de oameni și de animale. Nichita Honiat, *asupra lui Isaachie Anghel*, Cartea 3, cap. 4./

b) Căci neputînd suporta năvălirile și jafurile sciților și ale blahilor--- a decis să poarte iarăși război cu dușmanii, sub conducerea sa personală. *Ibidem*, cap. 8./

280 a) S-au făcut recutări și au fost înscriși mulți în armata romană și s-a adunat multă armată formată și din mercenari. Trimițînd solie la socrul său, regele hunilor, l-a rugat să-i dea ajutor. Acela a promis bucuros că-i va veni în ajutor, și au convenit să trimită trupele, pe la Vidin. Așa că întocmindu-și o armată în stare să facă față și pregătind cincisprezece livre de aur și patruzeci de livre de argint, în luna lui martie, lăsîndu-și celelalte treburi în paza lui Dumnezeu, pleacă din cetatea regală și împietrindu-și inima împotriva dușmanilor și nepunînd nici un termen de întoarcere decît săvîrșirea celor pentru care plecase în expediție. --- Și pornind spre cea mai mare primejdie, mîna lui Dumnezeu care apără toate și balanța norocului deja se înde-

părtaseră de el, şi mînia Preaputernicului nu s-a abătut de la el, cum a arătat urmarea, căci blahii au fost mai tari, învingîndu-ne cu desăvîrşire. *Ibidem.*/

281 a) De altfel Alexie punînd mîna pe imperiu, a trimis soli la Petru şi Asan şi s-a străduit să facă pace cu blahii, însă încercarea lui a fost zadarnică, din pricina răspunsului lor trufaş şi a condiţiilor imposibile şi lipsite de cinste pentru romani. Nichita Honiat, *asupra lui Alexie Comnenul*, Cartea 1, cap. 4./

282 a) În timp ce împăratul se afla la Răsărit, năvălind pe teritoriul bulgarilor şi învingînd o armată romană care se afla acolo, i-au adus pierderi grele şi au luat prizonier şi pe Alexie Aspietes, generalul romanilor, şi au ocupat multe cetăţi de acolo şi le-au întărit cu străjeri şi s-au întors acasă cu o pradă foarte bogată. *Ibidem.*

b) Iar împăratul temîndu-se să nu se mai întîmple şi pe viitor aşa ceva, l-a trimis pe ginerele său, sevastocratorul Isachie, cu armată îndeajuns de numeroasă.

v) Cu astfel de planuri stîrnind barbarul gîndurile alor săi, cu mai mare trufie a năvălit în regiunea rîului Strimon şi a oraşului Amfipolis. *Ibidem.*/

283 a) Fără să fi cercetat mai înainte puterea duşmanilor, de grabă, dînd semnalul / cu trîmbiţa, primul s-a
284 suit înarmat pe cal şi a aruncat lancea împotriva duşmanilor, ca şi cum ar fi mers la o vînătoare de cerbi sau la vreo întrecere sportivă. Aşa că, după ce a înaintat circa treizeci de stadii, în goana cailor, şi şi-a obosit atît de mult cavaleria şi infanteria, că în momentul bătăliei nu mai puteau fi de folos, şi au ajuns mai aproape de tabăra duşmanilor, partea cea mai mare şi mai de ispravă a oştilor lui Asan, era împărţită în ambuscadă. Isachie neobservînd această stratagemă şi înşelătorie, considerînd victoria ca şi cîştigată, a dat năvală nebuneşte asupra lor. Însă, după ce aceia s-au ridicat de la locurile de pîndă, ca şi cum ar fi fost înfăşurat într-o plasă de vînătoare, după ce a pierdut mulţi soldaţi, e prins în fine şi el însuşi de către un scit. Iar barbarii s-au făcut şi mai cutezători în atac şi pradă, ca nişte lei care se năpustesc asupra turmelor, deoarece, nici un roman nu mai îndrăznea să le ţină piept, cu toţi înspăimîntaţi îşi căutau scăpare, dînd frîu liber calului, în oraşul Serra, toţi, adică, cei care nu căzuseră în acel dezastru. Şi scitul s-a străduit în fel şi chip să ascundă pe sevastocratorul prins, ca Asan să nu-l descopere, făcîndu-şi socoteala că va primi foarte mare plată pentru răscumpărarea acestuia, dacă ar reuşi să-l ducă în Sciţia. Însă, dat fiind că se împrăştiase zvonul că a fost luat prizonier generalul duşmanilor, făcîndu-se o cercetare riguroasă a fost descoperit şi condus la Asan. *Ibidem.*/

285 a) Şi astfel stăpînirea misilor a ajuns numai în mîinile lui Asan. Însă nici el nu a murit de moarte firească, ci şi el, cu puţin după aceea, a fost ucis într-ascuns cu sabia de unul de ai săi, iar imperiul a trecut la al treilea frate, Ioan, pe care atunci Petru îl făcuse ajutor la treburile împărăţiei şi părtaş la conducere. Acest Ioan fusese nu puţină vreme prizonier la romani, cînd Isachie pornise cu al doilea război împotriva misilor, însă scăpînd cu fuga se întorsese acasă; şi n-a fost deloc mai blînd ca fratele său Asan în jefuirea şi pustiirea romanilor. Iar din partea armatei noastre nimeni nu a putut să-i facă faţă lui Petru, ci duşmanii cîştigînd atîtea şi aşa de mari victorii, timp de atîţia ani şi imperiul roman fiind turburat continuu de această nenorocire, nici o dată nu i-a surîs nici o victorie, nici un simulacru de succes. *Ibidem*, cap. 6./

286 a) Însă Ivanc expunînd situaţia l-a îndemnat pe împărat să trimită generali cu oaste, ca să ia în primire Tîrnovo şi, cu ajutorul său, să pună mîna pe toată Misia. — L-a trimis, cu putere de general, pe Manuel Camiţe. Acesta plecînd cu oştile sale de la Filipopolis

și de abia intrînd în hotarul Misiei s-a întors înapoi, împotriva așteptării. Căci soldații, provocîndu-se o răscoală, îl interpelau unde îi duce și cu cine trebuie să se lupte: „Oare, ziceau, nu am trecut adesea peste aceste locuri muntoase? și nu am izbîndit niciodată nimic, că am pierit aproape toți! Întoarce-te, așadar, întoarce-te și du-ne acasă". Și turburați de o spaimă neașteptată, ca și cum dușmanii i-ar amenința din spate și ar arunca asupra lor cu tot felul de arme, au luat-o la fugă în dezordine. Și aceeași acțiune încercîndu-se iarăși de către împărat, cu o armată mai mare, n-a dus la nici un rezultat. *Ibidem.* /

287 a) Însă cine oare ar putea să enumere năvălirile sciților și ale blahilor și faptele lor lipsite de orice omenie. Pustietatea regiunii din jurul muntelui Haemus și prădăciunile din Macedonia și din Tracia sînt o dovadă mai sigură decît toate stelele și decît toate inscripțiile și decît orice istorie. *Ibidem.*

b) Apoi continuîndu-și drumul hotărît, pleacă de la Chipsele, ca să dea ajutor Traciilor, pe care le pustiau blahii și sciții și să-l prindă și pe Hrisos, sau cel puțin să împiedice incursiunile lui împotriva ogoarelor din jurul orașului Serra, pe care le făcea într-ascuns. Acest Hrisos era vlah de neam, om de statură mică, nu se amestecase în răscoala lui Petru și Asan împotriva romanilor, ci preferînd să încheie o înțelegere cu romanii, purta război cu ei (Petru și Asan), cu cei cinci sute de soldați ai săi. Însă, nu mult după aceea a fost prins și pus sub pază, ca unul care ținea cu cei de aceiași neam, fiindcă mereu își mărea puterea și se străduia să-și făurească o domnie. După aceea eliberîndu-l și trimițîndu-l să apere Strumița, a înșelat așteptările împăratului, căci revendicînd pentru sine acel oraș, a adus mari pagube romanilor din vecinătate. Așa că împăratul plecînd împotriva lui, după ce și-a strîns o armată potrivită, puțin după aceea a dorit să se

întoarcă acasă. Astfel a strîns zadarnic armata acolo, și tot zadarnic și-a asumat conducerea acelei expediții, și lăsînd în aceeași stare partea apuseană a imperiului, cum fusese mai înainte, nezăbovind acolo nici chiar două luni, s-a reîntors la Bizanț. Nichita Honiat, *asupra lui Alexie Comnenul*, Cartea 2, cap. 3. /

289 a) Împăratul pleacă de la Chipsele la Tesalonic și de aci ține drumul drept împotriva lui Hrisos, care revendicîndu-și Strumița, a ocupat chiar și cetățuia Prosacul, foarte bine întărită și prin poziție și de mîna omului.— Iar ai noștri erau loviți nu numai de proiectilele aruncate cu mașini, ci și de pietre pe care le prăvăleau de deasupra. Chiar și acei bolovani care la începutul rostogolirii nu atingeau corpurile soldaților, după ce izbindu-se de colții de piatră din cale, se spărgeau în foarte multe bucăți, împrăștiindu-se într-o parte și în alta, produceau moarte; iar barbarii ieșind noaptea, pe furiș, din cetate, au sfărîmat mașinile pe care romanii le instalaseră pe coastele învecinate și au prins străjile speriate care fugeau spre cortul protovestiarului, drept care și acesta trezit din somn, s-a ridicat din pat și a luat-o speriat la fugă. Împărțindu-și prada găsită în cortul lui, unde rămăseseră și încălțările lui verzi, însemnul funcției de protovestiar, întreagă acea noapte au luat în derîdere și și-au bătut joc de situația romanilor. Pe lîngă aceasta, slobozind butoaie goale îngrozeau cu acele sunete armata, neștiind pe întuneric ce se întîmplă. De aceea împăratul văzînd că nu-și poate duce scopul la îndeplinire și pe deasupra, cum hotărîse să nu mai zăbovească acolo, cedează lui Hrisos, printr-o convenție, Strumița și Prosacul și regiunile învecinate și, deși Hrisos avea soție, îi promite că va căsători cu el, pe una din familia sa. Reîntorcîndu-se la Bizanț îi trimite lui Hrisos, prin mijlocirea sebastului Constantin Radinul, pe fiica protostratorului despărțită de bărbat. Oficiindu-se

căsătoria şi avînd loc banchetul nupţial, Hrisos bea şi mînca vîrtos. *Ibidem*, Cartea 3, cap. 1./

291 a) Pe vremea aceasta Ioan ieşind din Misia cu o armată foarte mare şi foarte bine echipată, cucereşte fără nici o greutate Constantia, un oraş însemnat din teritoriul Rodopei; şi dărîmîndu-i zidurile, în a şasea zi din săptămîna Patimilor Domnului Cristos începe să asedieze cu străsnicie oraşul Varna. Însă, dat fiind că cei care stăpîneau oraşul, cei mai mulţi oameni

292 foarte viteji şi de neam latin, i se împotriveau cu cea mai mare energie,/ construieşte o maşină de război în formă de pătrat, care să corespundă în lungime cu lăţimea şanţului, iar ca înălţimea să egaleze zidurile, şi, punîndu-i dedesubt roate şi aducînd-o lîngă şanţ şi apoi răsturnînd-o în şanţ, a obţinut ambele scopuri; folosindu-se de aceeaşi maşină şi la umplerea şanţului şi la escaladarea zidurilor, în trei zile pune stăpînire pe Varna. Nichita Honiat, *ibidem*, Cartea 3, cap. 7./

a) Devine moştenitor al imperiului fratele său Ioan, fiindcă Ioan, fiul lui Asan era încă de vîrstă fragedă. Acesta a comis multe rele împotriva romanilor, şi chiar împotriva italilor. *Georgius Acropolita* în Cronica Compendiară, cap. 12, 13.

295 a) Şi plecînd de aci, fiindcă nimeni nu-i mai sta împotrivă, după victoria desăvîrşită pe care o obţinuse împotriva italienilor, parcurge întreaga Macedonie îmbogăţindu-se cu multe prăzi, jefuind oraşele cu locuitori cu tot şi distrugîndu-le complet, cu acel gînd că, dacă vreodată romanii îndulcindu-se soarta îşi vor mai veni în fire, să nu-şi poată redobîndi propriile lor oraşe. Din această pricină a şters din temelii Filipopolisul, oraşul preavestit şi remarcabil care este aşezat lîngă Hebru şi după aceea pe celelalte toate: Heracleia, Panios, Radestos, Hariupolis, Traianopolis, Macres, Claudiopolis, Mosinopolis, Peritheorion şi pe celelalte foarte multe, pe care nu este cazul să le e-

număr. Şi ducînd din ele o mare mulţime de oameni, îi aşează în vecinătatea Istrului, şi dă nume aşezărilor sale de la oraşele pe care le depopulase. — Acesta ajungînd pînă la Tesalonica, şi-a sfîrşit viaţa de pleurezie. — Căci nimeni, într-adevăr, nu a adus romanilor atîtea nenorociri ca acesta. *Istoria* lui Acropolita, cap. 13.

296 a) Şi după ce a murit acesta, a luat puterea peste bulgari Frorilas, fiul surorei lui, care a luat de soţie pe o mătuşă din Sciţia. Iar Ioan, fiul lui Asan, scos din ţară pe furiş, cum am spus, este dus la sciţi. Georgius Acropolita, *Istorii*, cap. 13./

298 a) De dragul acestui gînd, sprijiniţi pe dumnezeiasca hotărîre de a merge în pelerinaj, ca să ne îngrijim de o trecere fără primejdii, am luat în căsătorie pentru fiul nostru, pe fata lui Comnin Teodor Lascaris. Şi cu acelaşi gînd, prin mijlocirea fiicei noastre, am celebrat căsătoria lui Asan, împăratul Bulgariei. *Epistola lui Andrei al II-lea*, regele Ungariei, către Honorius al III-lea, pontificele roman./

299 a) Şi s-a sărbătorit căsătoria copiilor, iar slujba religioasă a săvîrşit-o Germanus patriarhul. Atunci a fost dăruit cu autocefalia şi arhiereul Tîrnovului, care era supus patriarhului de la Constantinopol, şi s-a hotărît să fie considerat patriarh, prin decret împărătesc şi sinodic, ca să-i facă pe plac lui Asan, pentru înrudire şi prietenie. Acropolita, *Istorii*, cap. 33.

b) Apoi împăraţii Ioan şi Asan împreunîndu-şi oştile, au străbătut partea apuseană a imperiului care era supusă latinilor, şi cărînd de acolo o pradă mare, au făcut din întreaga acea regiune, ca să mă folosesc de un proverb, pustietate scitică; şi şi-au împărţit ţara şi oraşele, aşa cum conveniseră prin jurămînt. — Şi ajungînd amîndoi pînă chiar sub zidurile Constantinopolului, pe care ziduri stătea şi privea regele Ioan,

au băgat o mare groază în latini și i-au adus în cea mai mare primejdie. *Ibidem.*

300 a) Așadar situația latinilor a ajuns foarte proastă și trufia lor a scăzut cu totul, în urma înrudirii celor doi împărați. *Ibidem.* cap. 34./

302 a) În timpul domniei lui Latinus (în Latium), *care a corectat limba latină* și a numit pe latini de la numele său, Troia a fost cucerită de greci — împlinindu-se patru mii optsprezece ani de la începutul lumii, — de la clădirea Romei trei sute patru ani. Eutropius, Cartea 1, *despre Faptele romanilor.*/

304 a) Cetatea imperială Roma a impus neamurilor supuse ei, nu numai jugul stăpînirii, ci chiar și limba sa. Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, Cartea 19, cap. 7.

b) Quintus Ennius zicea că el are trei inimi, fiindcă știa să vorbească limbile greacă, oscă și latină. Aulus Gellius, Cartea 17, cap. 17.

v) Care vorbeau în oscă și în volscă, fiind că nu știu latinește. *După* Festus, din fabula lui Titinnius.

g) Locuitorii orașului Cumae cerînd voie să se servească în public de limba latină și crainicii să aibă dreptul să strige, la vînzări, în latinește. Livius, Cartea 40. cap. 42.

d) Deși neamul oscilor a pierit, limba lor rămîne încă la romani, așa că la un anumit concurs, care se celebrează după obiceiul strămoșesc, se pun în scenă cîntece și mimi (în limba lor). Strabo, Cartea 5 a *Geografiei.*/

305 a) Nu mai zic nimic de tusci, de sabini și chiar de prenestini, căci Lucilius reproșează lui Vectius că se folosește de acea limbă, după cum, de asemenea, Pollio descoperă în Titus Livius patavinitate. Quintilianus, Cartea 1, cap. 9, *Instituțiile oratorice.*

b) *Multae* este un cuvînt sabin, nu latin, și a rămas pînă pe vremea mea în limba samniților, care se trag din sabini. Varro, Cartea 19 a *Lucrurilor omenești.*/

306 a) Preceptele vorbirii latinești le învață școala. Tullius Cicero, Cartea 3, *Despre Orator.*

b) Altceva este a vorbi latinește, altceva a vorbi gramatical. Quintilianus, Cartea 1, cap. 10./

313 a) Căci dacă chiar în Roma, și într-o epocă fericită, cum mărturisește Quintilianus, în Cartea I, cap. 6, *cu gloata, cei neinstruiți vorbeau barbar, și aproape întreg teatrul și toată mulțimea din Circ ar fi scos strigăte într-o limbă barbară* (necioplită)./

326 a) Lucas Holstenius nu fără temei susține că întreaga Mesie inferioară nu a ținut de Iliric și, mai mult, Ammianus socotește că este o parte a Traciei. De altfel, *limba latină, în mai multe părți ale aceleia era mai răspîndită decît limba greacă* și acest lucru îl dă de înțeles cu iscăliturile epistolei sinodului din acea provincie trimisă împăratului Leon, asupra uciderii Sfîntului Proterie Alexandrineanul și asupra Conciliului de la Halcedon, sub care semnături se adaugă aceste cuvinte: *Și aceasta epistolă dată în latină, a fost tălmăcită în greacă și iarăși tradusă din greacă în latină.* Michael Le Quien, *Orientul Creștin*, tomul 1, pag. 1217./

333 a) Că va predica sacrosanctul cuvînt al lui Dumnezeu, după codicele sfinte ale *Bibliei*, atît duminecile, cît și în celelalte zile, în bisericile sale, fie la înmormîntări, fie oriunde va fi nevoe, *în limba sa indigenă*, și se va îngriji și va face să se predice la fel și de către alți preoți, oricine ar fi ei. *Scrisori de întărire* date noualesului episcop al românilor din Transilvania, Simion Ștefan, la anul 1643, octombrie 10, de către principele Transilvaniei, Gheorghe I Racoți, la numărul 1./

RĂSPUNSUL / LA / CÎRTIREA, / carea / s-au dat asupra persoanei lui PETRU MAIOR / autorului ISTORIEI CEII PENTRU ÎNCEPUTUL ROMÎNILOR ÎN DACHIA. / La Buda. / În crăiasca typografie a Universitatei Un / gariei. 1814./[1]

Cu arsă sete dorea toţi romînii împreună cu mine,
3 ca să vadă vreo istoriuţă şi în partea lor, după atîtea hule de la cei streini asupra romînilor vărsate. Înainte de un an se ispiti oarecît a stîmpăra această sete îndelungată protopop Petru Maior, crăescul revizor a cărţilor, la Buda, dînd la lumină *Istoria pentru începutul romînilor în Dachia.* Ci, cum eşi zisa *Istorie* de supt typariu, nu întîrzie a se da sîrguită rugare la înălţatul palatin al Ungariei, ca numaidecît să oprească acea *Istorie* a se vinde, care cerere de se vrea prinde întru acela chip, precum s-au fost aşternut, rămînea strălucita aceaia *Istorie*, la începutul naşterei sale, cu totul îngropată şi romînii cei mai mulţi, de nou întru vechiia necunoştinţă şi defăimare cufundaţi. Cînd arătata *Istorie*, în mai sus-spusa primejdie se învăluia şi se lupta cu moartea, iată, iarăşi un romîn, poate ca cu aceasta să-şi facă şie nu ştiu ce veste nălucită, cu carea să mijlocească a-şi aşterne cale nădejdilor celor cugetate, care cu cît sînt mai fără de vreme, cu atîta s-au obici-

[1] În —8° mic de 42 pagini. Pe verso paginii de titlu, un motto din Horatius. La sfîrşit, viza cenzurii.

nuit a fi mai cîlţoase şi născătoare de ocară cu înşelă-
4 ciunea lor, dede o *cîrtire*, / fără de a-şi arăta numele, nu asupra *Istoriei*, ci asupra persoanei autorului *Istoriei*, ca deodată cu viaţa *Istoriei* să se primejduiască şi născătoriul ei. Pre urmă, adăunăzi se sculă în învăţata soţietate a reţensenţilor din Vienna, drept, nu cu pîră, nice cu cîrtire asupra persoanei autorului, ci asupra *Istoriei*, însă nu a o îngropa, ci numai a dovedi cumcă unele dintru acele ce cuprinde *Istoria* aceasta în sînul său, în partea romînilor, nu sînt adevărate. Această împrotivire, măcar că e ţintită spre micşorarea romînilor, totuşi iaste lăudată şi pentru că e pornită de la bărbaţi cu multă învăţătură într-armaţi, şi pentru că e născută a da prilej ca mai încolo sau să se cerce sau să se întărească adevărul.

La această *Reţensie* poate va da autorul *Istoriei* *Animadversiile* sale, fiindcă el mai cu lesnire poate purta acea greutate decît altul.

Mai sus-spusa pîră şi cerere asupra vieţei *Istoriei* au luat sfîrşit dînd înălţatul palatin voe a se vinde *Istoria*, cu acea adăogată laudă, că *Istoria* aceasta e cea dintîiu şi singură în limba romînească şi scoasă din vechi şi vrednici de credinţă scriitori, carea cu
5 folos se poate ceti. Aceste / sînt cuvintele resoluţiei înălţatului palatin, din 10 octomvrie 1813, supt numărul 2039: „*Illa etiam ex consideratione venui exponendum relinqui potest, quod haec Historia ex antiquis et probatis Historicis desumpta unica in Valachica Lingua praeexistat, quae cumprimis per illos, qui solius Linguae Valachicae gnari sunt, cum utilitate legi queat*". Iară la *Cîrtirea* cea asupra persoanei autorului, voiu să răspund eu. Însă nu atîta voiu răspunde la zisa cîrtire, cît o voiu povesti, de oară ce cu atîta slăbiciune iaste întocmită, cît singură, de sine, se surupă; totuşi, voiu adauge însămnările mele. Aceasta încă se cuvine să arăt, că eu numai o coală am amînă din cîrtirea

aceaia, adecă coala cea dintiiu, alta n-am căpătat,
pentru aceaia numai de cele ce sînt în coala aceasta,
pot să grăesc. [...]

11 Ba ştiut lucru iaste, carele nici cîrtitoriului n-àu
putut fi necunoscut, cum Petru Maior, înainte de a
porni către Buda, după priimita milostiva resoluţie
de la înălţatul împărat, după carea mult au asudat,
până o-au căpătat, ca mai mult să poată sluji neamu-
lui intru acea staţie, unde iaste până astăzi, au venit
în Blaj ca să ceară blagoslovenie de la vlădica, de
drum; cu care prilej chiàr au arătat înaintea vlădi-
chei că el nici de parohia sa cea de la Reghin, nice de
protopopiatul său al Gurghíului nu se lasă; necum
să se lase de dieţesul sau eparhia Făgăraşului, întru
carea e parohia şi protopopiatul său; ba şi din Buda,
aceaiaşi au scris vlădichei. Astăzi încă se mărturiseşte
Petru Maior că se ţine de dieţesul Făgăraşului, unde
de la anul 1780 până la anul 1809, întru care au por-
nit către Buda, acolo, pe loc au slujit clirului acestuia
şi neamului romînesc; şi pretutindinea ca protopop
12 al dieţesului Făgăraşului / de toţi iaste cunoscut. Că,
măcar că şede la Buda, totuşi, precum alţii, întru acea-
iaşi crăiască deregătorie fiind, se ţin de osebitele sale
dieţesuri, aşa şi Petru Maior se ţine de dieţesul Făgă-
raşului. Iacă cum îl arată pre dînsul shematismul şi
cel dintru acest an typărit în Buda: „*D. Petrus Major
de Ditsö-Szent-Márton, Archi-Diaconus Görgényiensis
Dioecesis Fogarasiensis, ad Excel. Consilium Regium
Locumtenentiale Hungaricum Librorum Valachicorum
pro parte Graeco-Catholicorum Revisor, et ad Typo-
graphiam Reg. Universitatis Hungaricae eorundem
Librorum Typi Corrector.* [...]

15 Spre a pricepe virtutea cuvîntărei aceştiia, se cade
întîiu a şti că Petru Maior mai nainte de a se hirotoni
preot, învăţase filosofia şi theologhia în cinci ani la
Roma; întorcîndu-se de acolo la Beciu, au mai zăbovit

aci un an, în carelé au învăţat *Pravila*, ce se zice *Ius
Canonicum.* De acolo venind în Ardeal, îndată fu
16 rînduit profesor la/loghică, metafisică şi la legile
firei, întru care deregătorie patru ani cu atîta nevoinţă
au petrecut, cît din shoala lui eşiţi bărbaţi se feceră
floarea romînilor, şi în clir şi în politie; astăzi încă
trăesc bărbaţi de aceea nu numai în Ardeal, ci şi în
Ţeara Ungurească, carii sînt spre osebită mîngăiare
bătrînului Petru Maior, şi ei asemenea cărunţi. [...]

18 La un strein, carele nu ştie trebile eparhiei episco-
piei Făgăraşului, poate că i s-ar stîrni o părere înaltă
în minte despre aceasta; ci, fiindcă protopopii cei din
eparhia aceaia nu au nici un venit, în veacul / acesta,
din protopopiat, şi lucru au mult foarte, mai vîrtos
19 pre la margini, unde sînt protopopiaturile cele mai sus
lăudate, cine nu vede că cu cît se vor da unuia mai
multe protopopiaturi a povăţui, cu atîta i se mai înmul-
ţeşte osteneala, şi fericirea cea vremelnică îi scade.
Petru Maior au aflat la marginile acele oamenii, de
obşte grăind, mai numai cu numele creştini, nemica
nu ştiia, sau tocma puţin de ale creştinătăţei. El întîiu
au început a-i învăţa acele. Prin toate satele au rînduit
şi au înteţit feciorii şi fetele, mici cu mari să meargă la
diacu besericei a învăţa lucrurile cele creştineşti; şi
părinţilor le-au poruncit ca să facă pre fiii săi cele ce
au învăţat să le prociteaască acasă, în toate zilele,
seara şi dimineaţa, în auzul tuturor celor din casă.
Cu această mijlocire învăţară şi părinţii de la fiii săi,
auzind adeseori; altmintrea nu era cu putinţă a
dumeri pe bătrîni ca să înveţe. Mergea Petru Maior
prin sate, unde adunînd pruncii, făcea examen, pre
cei ce ştiia îi lăuda, pre ceialalţi părinteşte îi dojenea şi
rînduia mijlociri ca să înveţe. Vara umbla pe cîmpuri,
20 prin păduri, unde ştiia că sînt adunaţi pruncii a paşte
vitele şi văzîndu-i îi striga la dînsul, carii cunoscîndu-l,
îndată alerga toţi acolo, şi el îi întreba de cele ce au

învăţat, şi de nou îi mai învăţa şi-i lumina, avînd osebită dulceaţă de a băilui cu pruncii, pentru carea tuturor era iubit. Atîta au fost aprins Petru Maior voia pruncilor spre învăţătură, cît pruncii uitase jucăriile sale, ci, cînd se întîlnea la uliţă, tot de învăţătură grăia şi se întreba unul pre altul; fetele cele mari încă adunate la şezătoare a toarce, în loc de obicinuitele nebunii, despre învăţătura lucrurilor celor sfinte povestea şi se întreba. Atîta au fost întru întîiu prostiia oamenilor acelora în treaba învăţăturăi aceştiia, cît unii, ca cînd ar fi venit o nevoe mare pe sat, aşa şi pănă la domnii locurilor au ajuns cu plînsoare asupra protopopului, ca să-i scutească de învăţătură. Iară după aceaia, văzînd nu numai pre fiii săi, ci prin dînşii şi pre sine însuşi învăţaţi în cele trăbuincioase, i-au ertat de păcate lui Petru Maior şi părinţilor lui ce l-au făcut. Aşa s-au purtat Petru Maior cu învăţătura pre locurile acelea. — [...]

39 Adecă, după zisa apărătoriului, nimene nu trăbue să socotească de acolo, căci vlădica are bani mulţi, cum că moşiia Blajului cea vlădicească aduce mari venituri, pentru că pricina aceştei sumă mare nu e moşiia, ci, că vlădica e gazdă bună foarte. Că, de vrea vroi vlădica a trăi mai strălucit şi de vrea face drumuri mai multe şi a eşi mai de multe ori din Blaj, întru atîţa ani (vlădica acesta au trăit mai mulţi ani întru acea moşie vlădicească decît toţi ceialalţi mai nainte de dînsul vlădici laolaltă socotiţi), lesne ar fi putut chieltui şi el banii, ca şi ceialalţi vlădici carii au fost înaintea lui, întru acea moşie vlădicească.

Prin eşirea aceaia şi prin drumuri, fără îndoială se înţelege eşirea la vizitaţia canonicească, cercetarea parohiilor, propoveduirea prin eparhii ş.c. De vreme

ce dar, nici cei mai din nainte vlădici n-au trăit mai strălucit, ba încă unii în toată viiaţa lor nice carne n-au mîncat, nici oao, ba unii şi de peşte s-au contenit, singur cu legumi treind, numai întru aceaia dară, pune apărătoriul osebirea întră acesta vlădică şi întră ceialalţi mai denainte, că aceştea adeseori au eşit la vizitaţie canonicească prin ţeară, iară acesta nu; pentru aceaia ceia au chieltuit banii carii îi / căpăta din moşia
40 vlădicească, iară acesta au adunat sumă mare de bani. Cine nu vede că cu o apărare ca aceasta s-au întunecat toate laudele cele mai nainte prin novalista vestite, de vreme ce îl arată pre vlădica că detoriia ceaia ce iaste de fiinţa arhieriei nu o au împlinit, ci mai vîrtos de a aduna bani s-au îngrijat, unde Hs. au rînduit pre apostoli vînători de oameni, nu vînători de bani. Nefericit e bătrînul acela, căruia de acela feliu apărători i se întîmplă.

Cu cît mai lesne, mai pre scurt şi mai cu cinstea vlădichei era, spre abaterea pismei de la moşiia vlădicească, fără de a amesteca vorbă: plinitu-ş-au vlădica detoriia cea păstorească sau ba, a răspunde adevărul carele unul iaste, că ceialalţi n-au ţinut fără singură moşiia cea vlădicească, din carea, după eftinătatea acelor vremi, uneori le părea bine să capete acele trei mii de florinţi pe an, în cît e dată moşiia, iară vlădica acesta, de mulţi ani, adecă tocma de la începutul vlădiciei sale, lîngă moşiia vlădicească ţine şi moşiia călugărilor, carea aduce venit întocma ca şi cea vlădicească, ba ţine şi moşiia clirícilor cea de la Cut. Pentru moşiia călugărilor aşa s-au aşezat de la împărăţie, cînd era bani de argint şi de aur, / nu[1] de hîrtie, ca să dea vlă-

[1] Începînd de aci, pînă la sfîrşit, am transcris după o copie ms. anexată (B.A.R.S.R. I 855).

dica pe an cîte patru mii de florinţi nemţeşti pe an; întru aceaiaşi vreme au priimit şi moşiia cliricilor. Urmînd îndelungata scumpete, carea până astăzi ţine, a tuturor lucrurilor din moşiia vlădicească împreună şi dintru a călugărilor, se capătă pre an mai sus de 70 de mii florinţi nemţeşti, dintre carii jumătate era din moşiia călugărilor, pentru carea se plătea pe an patru mii de florinţi în băncute. Preste 30 de mii dară, din moşiia călugărilor remînea în punga vlădicească pe an. Asemenea era lucrul şi cu moşiia cliricilor. Aceasta e pricina cea adevărată căci au putut aduna vlădica atîţa bani în anii vlădiciei sale, şi dintru aceşti bani s-au făcut fundaţiile sale.

În carea vreme fiind toate scumpe foarte, bucate, lemn, vin ş.c., nu e îndoială că pe lîngă summa aceaia ce se plătea în băncute, călugării şi cliricii cumpărînd toate în bani, lungă foame au trebuit să tragă şi să umble goli. De vrea fi moşiile acele pre mîna călugărilor şi a cliricilor, ca în zilele altor vlădici, nu ar fi rămas atîţa bani stătători din veniturile lor, pentru că nici călugării, nici cliricii nu ar fi dus atîta foame şi
42 nu ar / fi umblat goli şi aşa i-ar fi cheltuit banii, ca şi în vremile altor vlădici! Dintru aceste bine socotite, urmează că, măcar că vlădica au adunat summă de bani, atîta cît s-au mirat ţara, totuşi nimene nu poate pismui moşiia vlădicească ca cînd prea mult venit ar aduce pentru un vlădică romînesc. Că venitul cel singur din moşiia vlădicească, cum au însemnat apărătoriul, şi vlădica acesta lesne l-ar fi cheltuit întru atîţa ani, ca ceialalţi vlădici.

Iată, deacă se spune adevărului limpede, cum iasă apărarea de uşoară şi cu cinste. Iară apărătoriul încurcînd ideile, nici pisma de la moşia vlădicească nu o

abătu îndestul, şi pe vlădica încă îl necinsti. Asemenea şi cîrtitoriul neluînd lucrul pre firul său, şi mestecînd multe, mai multă cinste vrea arăta spre vlădica de ar fi tăcut mulcum, şi cu tăcerea şi el rămînea filosof. Eu, drept, mă mir cum nu i-au fost greaţă cîrtitoriului a se arăta cu foaia aceaia la Cluj şi a dobîndi această întărire: „Să se tipărească. Cluj, 2 aprilie 1813,

Iosif Martonfi,
Prezes censuri[1]./

[1] De fapt săgeata este îndreptată nu atît împotriva „cîrtitoriului", cît a episcopului catolic I. Martonfi, duşman al românilor, la al cărui raport de cenzor au fost reţinute mai multe lucrări româneşti, printre care şi *Cronica* lui Gh. Şincai.

ISTORIA / BESERICEI ROMÎNILOR. / Atît / ACÉSTOR DIN COACE / precum și / ACÉLOR DIN COLÒ DE DUNĂRE. / Întocmită de / PETRU MAIOR de Dicio-Sînmărtin, Protopop / și la / Înălțatul Crăescul Consilium Locumtenențiale al Ungariei Crăesc/ a cărților Revízor. / LA BUDA. / În Crăiasca Typografíe a Universitatei din Peșta. Anul Domnului / 1813./[1]

CUVÎNT ÎNAINTE

Dorul cel nestîmpărat, carele pururea l-am avut a cunoaște întîmplările beserecei romînilor, din tinerețele mele, m-au îndemnat a culege, oriunde aflam vro hîrtiuță, în carea era scrise lucruri de ale beserecei romînilor din Ardeal, unde lăcuiam, înainte de veacul mieu întîmplate, și ca un lucru sfînțit, cu grije o-am ținut. Din pruncie am auzit bucuros pre bătrîni, cînd grăia despre lucruri vechi ale besericii și ale vlădicilor, în tinerețele sale văzute sau și de la părinții lor auzite. După aceaia, înadins cercam să aflu de acest feliu de bărbați vechi de zile, și însumi le dam ocasie (prilej) a vorbi despre lucruri de demult. Tocma și în protopopiatul mieu, în sat Ibănești, am avut un préot de acest feliu, anume Ursu, carele în anul 1786, cînd s-au mutat din lumea aceasta, plinise 118 ani de vîrstă. Cu carele cu atîta mai mare plăcere aveam a cuvînta, că / pănă la capetul vieții sale mintea o-au avut nes-

[1] În —4°, de 4 foi și 392 pagini. Cartea n-a fost terminată. Menționăm și noi aci, după BVR, că în cele mai multe exemplare s-au scos p. 327—344 și s-au retipărit p. 327—328, numerotate 343—344. Exemplarul folosit de noi a fost complet. Extrasele noastre includ și paginile incriminate (328—344).

mintită, memoria (aducerea aminte) nescăzută, și toate sîmțirile întregi; numai picioarele îi cam slăbise și sprîncenele îi acoperea ochii.

La anul 1792 știu că fiind săbor mare adunat la Blaj, în Ardeal, unul dintră protopopi au grăit acolo, în săbor, cătră vlădica Ioann Bob, că ar trebui să se cerceteze arhivul cel vechiu al vlădiciei aceiia, și scripturile cele vechi care sînt spre folos clirului, să se însemne și să se pună în rînd; iar zisul vlădica au răspuns că nu iaste nemica de acel feliu în arhiv. La care răspus amuți de mirare întrebătoriul protopop. Nu după multe săptămîni, întîmplîndu-mă eu a fi acolo, în Blaj, la lăcașul lui Dimitrie Càian, carele e acum prepósit capitulului acolo, iară atunci era cu titulă de notariu al clirului, dată lui de vlădica Ioann Bob, văzui, întră alte multe, un mănunchiu de scrisori învechite din zisul arhiv, nu știu, înainte de mai sus-pomenitul săbor, au după aceaia scoase; luîndu-l a mînă, aflaiu că sînt faptele a unor săboară vechi de a epárhiei Făgărașului, și alte lucruri bătrîne beserecești, în partea romînilor, mă rugaiu zisului Dimitrie Caian, să mă lasă să duc cu mine scrisorile acele, ca doară / voiu putea céva culege dintr-însele de folos. El îmi răspunse că nu e nemica în iale. Totuși, după întinsă rugare, că vreu încai pentru curiositate să le cetesc, mi le-au lăsat să le duc. Sfinția-sa Caian atîta au fost de bun, cît acele scumpe scule pănă în zioa de astăzi nu le-au mai cerut înapoi de la mine, ca să le pună iarăși în arhiv, de unde fusese scoase. Eu încă, întru aceste stăriînprejur ale Blajului, am socotit că mai fără primejdie vor fi la mine părinteștile acele scule, decît la aceia la carii nu sînt nici într-un preț; numai cît la vro cîțva prieteni am descoperit lucrul, pentru ca, de s-ar întîmpla să moriu, să se știe că acele scrisori se țin de arhivul vlădiciei uniților.

Mă durea inima că mai toate neamurile cele cîtuș de cît polite, începutul, creșterea, schimbările și celelalte ale besericilor sale, prin necurmata nevoință a celor învățați ai săi, le au scoase dintru întunerec la lumină și prin dărnicia celor avuți, date la tipariu; iară beserica romînilor, măcar că aceștea, precum cu vița, decît toate neamurile sînt mai străluciți, așa și cu vechimea cuceriei creștinești nu de multe ghinte întrecuți, iaste lipsită de această preaaleasă înfrumsețare. Eu, în tinerețe, care sînt de lipsă spre a ceti și a scrie mult, au fost așezat la loc ca acela, unde / tocma de m-ar fi suferit slujba parohiei și înpresurările deregătoriei protopopești a ceti cărți streine, din care se pot culege ceva cunoștință spre treaba *Istoriei Besericei Romînilor*, nu se afla biblioteci. Acum, la aceste bătrînețe, din mila împărăției sînt în stare ca aceaia unde biblioteci sînt bogate. Drept aceaia, în cît mă lasă lucrurile deregătoriei mele și schimbarea sănătății, carea adeseori mă zăhăiaște, întru această climă, bucuros cetesc cărțile acele care nu am avut norocire în tinerețe a le căpăta.

În urma acestora, după ce au scăpat de supt teasc *Istoriia cea pentru începutul romînilor în Dachia*, m-am apucat să întocmesc și *Istoriia Besericei Romînilor*, atît acéstor din coace, adecă carii sînt de-a stînga Dunărei, cum cură cătră Marea Neagră, precum și acélor din colo de Dunăre; carea, cu ajutoriul nopților celor lungi a unsprezece săptămîni o-am săvîrșit. Nice mai lungă vreme nu mi-au îngăduit înștiințarea lucrurilor celor din deregătorie, care mă aștepta.

De vreme ce fieștecarele vede că eu cu fapta aceasta am purces pre o cale necum de alții bătută, ci până acum nice ispitită de cineva, nimene nu poate aștepta de la mine o istorie deplinită. Eu, întru acea scurtă vreme, în carea am lucrat la această *Istorie*, / nu atîta pot zice că o-am iscusit, cît că o-am grămădit; că mare

parte a ei stă din monuminturi și scripturi, care din arhivurile vlădiciei uniților și a episcopiei neuniților din Ardeal și de pre airea adunate, le am a mînă, sau în originale sau autenticate; și acele care sînt în limba lătinească, pentru scurtarea cărții și cruțarea chieltuialelor stampei, nu le-am prefăcut și pre limba romînească, fără în singură limba lătinească, în carea le aflai, m-am socotit a le lăsa. Deci, eu, aci, numai cît am aruncat sămînță și am făcut ceva gătire, ca altul harnic, carele s-ar apuca mai de cu bună vreme a vîrstei sale a face un lucru așa frumos, precum iaste *Istoria Besericei Romînilor*, să nu se ostenească a căuta și acele, care eu le-am însemnat sau le-am descris aici. Adevărat, acela folos l-am făcut cu *Istoria* aceasta, cît multe monuminturi din cele ce au vecuit până în timpul acesta, și scripturi care au ajuns la mînile mele, să se pună afară de primejdiia perirei; nice să nu zacă de aci înainte, ascunse întru întunerec, ci tuturor să fie cunoscute.

Și aceaia mărturisesc întru adevăr, că toate monuminturile le-am scris cu dreptate, și cele întîmplate în veacul mieu cu adevărăciune și desvălit le spun. Și, / măcar că de obște obiceaiu iaste istoricilor a nu scrie faptele cele scălciate ale celor puternici, până sînt în viiață aceștea, pentru ca să nu fie supărați întru nenorocire de puterea lor, eu totuși, pentru dragostea adevărului, cu carea îmi iaste învăpăiată inima, mai bucuros am fost să sufer primejdiia, de va fi așa voia Celui înalt, decît să las sau a se înșela cei viitori cu strălucirile cele nălucite, sau a nu ști causa (pricina) schimbărilor celor în veacul mieu întîmplate; căci fiind cunoscută causa acelora, mai lesne apoi, la vremea sa, se vor putea aduce iarăși la statul lor cel dintîiu, cele acum rău strămutate; și gata sînt, de voiu fi poftit spre aceaia, deosebit a le adeveri.

Cartea toată o am împărţit în doao părţi; în partea dintîiu se ţese istoria cuceriei sau a credinţei romînilor; întru a doao parte se grăiaşte despre ierarhia lor. Şi o parte apoi şi alta, o am împărţit în capete; şi pentru mai uşoară pricepere, capetele le-am răsfirat în paragráfuri, precum urmează. /

PARTEA I

Pentru religiia sau cuceriia romînilor

CAP. I

PENTRU PRIIMIREA CREDINŢEI CREŞTINEŞTI ÎNTRĂ ROMÎNI

§ 1

FOARTE DE MULT E PRIIMITĂ ÎNTRĂ ROMÎNI CREDINŢA CEA CREŞTINEASCĂ

Nichifor Grégoras, unul dintre istoricii vizantini, în cartea 6, cap. 10, scrie că în zilele lui Andronic celui Bătrîn, împăratului dela Ţarigrád, unii massaghéte din cei ce lăcuesc dincolo de Dunăre (adecă, după cum stăm noi, dincoace de Dunăre), carii de obşte se chiamă alani, au trimis pre ascuns solie la mai sus-numitul împărat; aceştea, până din vremile cele de demult fiind creştini, după aceaia fură de schíthi, adecă de tătari, supuşi, întru care stat, fără voia lor, slujea cu trupurile, iară întru inimile lor se topea de dor ca să se veadă scăpaţi de supt jugul schithilor, şi
2 le era urîţi aceşti varvári fără de lege. Deci, / mai sus de zece mii dintră acei massaghete cerură de la împăratul loc de ajuns, de lăcuit, ca, de va fi cu plăcerea

împăratului, cu toată familiia lor să treacă dincolo de Dunăre, supt stăpînirea împăratului.[a)][1]

Cel cu nemăsurată învăţătură Mihail Le Cvien, în cartea căriia îi iaste numele *Oriens Hristiánus*, adecă *Răsăritul Creştin*, tom. 1, faţa a 1348, înseamnă că unde se zice la Gregoras, că vizantinii pre massaghetele cei dincolo de Dunăre, adecă din coace de Dunăre, după cum stăm noi, îi chiamă *alani*, prin neluarea aminte a scriitorilor, în loc de *vlahi*, s-au vîrît *alani*. Drept aceia, în loc de *alani* se cade să se cetească *vlahi*, adicăte romîni.[b)]

Nice pentru alta scrie Gregoras: „din cei ce lăcuesc dincolo de Dunăre" fără ca să desclinească pre romînii Dachiei ceii Vechi, adecă pre cei din coace de Dunăre,
3 de romînii cei din Dachia Noao, / carea e dincolo de Dunăre. Cu care luare aminte se întăreşte ceaia ce au zis Le Cvien că, în locul mai sus-arătat a lui Gregoras, lipseşte, în loc de *alani* să se cetească *vlahi*, adecă *romîni*. Iară căci Gregoras pre romînii cei din coace de Dunăre îi anumeşte massaghete, causa (prícina) iaste că romînii ţin acea ţeară în carea mai demult şedea ghetele sau dachii, pre carii de tot i-au stins Traian din ţinuturile acele, cum am adeverit în *Istoria cea pentru începutul romînilor în Dachia*.

Dintră aceşti romîni, aceia, carii lîngă Dunăre era apăsaţi de tătari, în zilele mai sus-numitului împărat, după cum, *acolóşi*, la faţa 1340 din cartea 4 a lui Pahiméres, cap. 16, şi din cartea 5, cap. 3, areată Le Cvien, petrecură sol cătră împăratul, pre Luca, episcopul Viţinei, ca să-i priimească întru împărăţiia şi întră ostaşii săi. De oară ce dară, Gregoras mărturiseşte că alanii, în locul cărora, precum mai sus am vă-

[1] Autorul foloseşte minusculele (*a*, *b*, *v* etc.) pentru trimiterea la notele sale de subsol. Deşi în cazul *Istoriei besericei...* nu reproducem notele respective, le marcăm totuşi în text, conform originalului, pentru ca lipsa lor să nu dea loc la neînţelegeri.

dit, trăbue să se cetească *romînii*, preavechi creştini era, urmează că foarte demult e priimită întră romîni credinţa cea creştinească.

Ba şi acela preaadeverit semn iaste, cumcă foarte de demult şi mai de la începutul propoveduirei evangheliei lui Hs., prin apostoli făcută, e priimită întră romîni credinţa cea creştinească, că nici un scriitoriu nu să află, carele să fi însemnat începutul întoarcerei romînilor către credinţa lui Hs.

§ 2

ÎN SUTA A DOAO DE LA HS., NU PUŢINI CREŞTINI ERA ÎNTRĂ ROMÎNI

Cumcă lăcuitorii Dachiei, întru a doao sută de la Hs., au fost romani, pre larg am adeverit în *Istoriia cea pentru*
4 *începutul romînilor / în Dachia;* acoloşi am vedit că romînii cei de acum sînt strănepoţi ai acéloraşi din Dachia romani. Ci, în suta a doao de la Hs., a fi fost priimită în Dachia, credinţa cea creştinească, apriat mărturiseşte cel dintru acelaşi veac scriitoriu carele adecă, pre la capetul sutei a doao şi la începutul sutei a treia de la Hs., custa, Tertuliánus, în *Cartea cea asupra jidovilor*, cap. 7, unde aşa scrie: „iară lui Hs. Dumnezeu sînt supuse şi a sármatelor, şi a dachilor, şi a ghermanilor, şi a schithilor ... în care, în toate locurile, numele lui Hs., carele au venit, împărăţeşte".[a] Nu poate dară fi îndoială cumcă în suta a doao de la Hs., unii dintră romîni au fost creştini. Iară cumcă aceştea nu au fost puţini, de acolo se vedereşte, că vestea întoarcerei a puţini oameni către credinţa lui Hs., nu ar fi putut pătrunde din Dachia până la Africa, unde lăcuia Tertulian. De unde urmează că în suta a doao de la Hs., nu puţini creştini era întră romîni.

Nice nu mă îndoesc că strămoşii romînilor, precum sîngele în vine, aşa credinţa lui Hs., în suflet, de la

Roma o au adus cu sine în Dachia, şi aşa, întră cetăţenii romani, pre carii spre stăpînirea satelor şi a oraşelor i-au fost trimis Traian în Dachia, unii au fost creştini; dintră carii unii mai bătrîni poate că şi pre căpeteniile apostolilor, Petru şi Pavél, din faţă i-au cunoscut la Roma, şi propoveduirea lor au auzit; şi pentru aceaia începutul priimirei şi a lăţirei credinţei creştineşti întră romîni, de la coloniile romane cele în zilele lui Traian, anume de la anul Domnului 105, aduse în Dachia, se cade a se trage. Şi aceasta e causa căci nimene dintră scriitorii cei vechi nu au ştiut să scrie nemica despre începutul / priimirei credinţei
5 creştineşti întră romîni, pentru că nu de la oarecarele strein şi venetic fură învăţaţi credinţa lui Hs., ci aceaia acasă, de la fraţii săi romani, carii de la Roma, precum mai sus aeptaiu, cu sine o-au fost adus, pre cîtinél o supseră, şi întru acelaşi chip, prin Dachia fu lăţită întră romîni.

Enghel, părîndu-i rău să aibă romînii început aşa vechiu, carele din mărturisirea lui Tertulian îl arătarăm, în priimirea credinţei lui Hs., în *Comentaţiia cea despre expediţiile lui Traian la Dunăre*, faţa 278, mai voiaşte a se îndoi despre crezămîntul lui Tertulian, decît această preastrălucită mărire să o lase la romîni.[a] Causa căci lui Enghel i-au plăcut a se îndoi despre crezămîntul lui Tertulian în lucrul acesta se vede a fi aceaia, că Tertulian multe locuri numără, întră acele şi Dachia, în care numele lui Hs. împărăţeşte; şi fiindcă nu se poate crede la atîtea locuri, cîte numără Tertulian, până în veacul lui Tertulian să se fi întins credinţa cea creştinească, urmează că Tertulian nu după adevărul lucrurilor au grăit, adecă urmează că, vorbind oblu, Tertulian au minţit. Cuvintele lui Tertulian din mai sus-însămnatul cap, asupra jidovilor aduse, sînt: „întru carele altul au crezut toate neamurile, fără întru Hristos, carele au venit? Că cui şi alte neamuri

au crezut, fără în Hristos, parthéni, midéni, elamiténi, și carii lăcuesc în Misopotámia, în Armenia, în Frighia, în Cappadóchia, și carii șed în Pont, și în Asia, și în Pamfília, cei ce se zăbovesc în Eghipt, și în ținutul Africei, carea e dincolo de Ciréne, lăcuitorii romani și
6 lăcuitorii atunci / a Ierusalimului jidov, și celelalte neamuri, cît acum feliurile gétulilor și ale máurilor multe margini și ale ispánilor toate hotarăle, și ale Gálliilor desclinite neamuri, și ale británnilor neapropiate romanilor locuri, iară lui Hs. Dumnezeu supuse, și a sármatelor, și a *dachilor*, și a ghermanilor, și a schithilor, și ale ascunselor multor neamuri și țări, și a multor ísole (ostroave), noao necunoscute, și care nu le putem număra; în care, în toate locurile, numele lui Hs., carele au venit, împărățește[a])".[a] [...] [1]

9 § 3

NICE O PIIADECĂ NU SE PUNEA CA SĂ NU SE LĂȚASCĂ ÎNTRĂ ROMÎNI CREDINȚA CEA CREȘTINEASCĂ

Și aceaia am arătat în *Istoria cea pentru Începutul Romînilor în Dachia*, că îndată cît au murit Traian, împăratul romanilor, nu încetară varvarii a ispiti să facă încúrse în Dachia, până ce pre urmă împărățind Gallienus tocma fu pierdută și desbinată de la trupul împărăției romanilor. Întru unele ca aceste grele și primejdioase încungiurări, întră care prea de lipsă era statornica unire a inimilor romanilor celor ce lăcuia în Dachia, spre a apăra țeara asupra varvarilor, lucru plin de primejdie trăbuia să se veadă romanilor împărați,

---

[1] În afară de Tertulian, ale cărui cuvinte sînt puse la îndoială de Engel, P. Maior aduce în sprijin pe „Sf. Justin, filosoful și mucenic", Eusebius, Sf. Ion Gură de Aur, Sf. Grigorie al Nissei, Origenes, Arnobius, Lactantius, Ieronim.

măcar că ei urgisea credința lui Hs., următorilor lui Hs. a le face nevoe pentru credință în Dachia. Cu adevărat, goană de acest feliu să fi mișcat împărații romani în Dachia, nimene dintră cei vechi nu mărturisește. Aceste împrejur-stări vădesc că credința creștinească întră romîni cu volnicie s-au sporit și s-au înrădăcinat.

După ce Aurelian trecînd din Dachia în Misia oastea romană, căriia și o parte a romanilor țăreni fu însoțită, despre care lucru mai pre larg am cuvîntat în *Istoria cea pentru începutul Romînilor în Dachia*, după ce Aurelian, zisei, părăsi Dachia, cel dintîiu au domnit în Dachia gotii. De la aceștea, în cîtă vreme au șezut ei în Dachia, necum să fi pătimit ceva creștinii romîni, în treaba credinței, ci încă, și dintră ei mulți, după ce fură bătuți de Sfîntul Marele Constantin, împăratul romanilor, ș-au supus grumazii lui Hs. Care întîmplare, Sócrat, în Cartea 1 a *Istoriei*, cap. 18, întru acesta chip o descrie: „Că pre aceștea nădăjduindu-se la războiu în steagul crucei, carele e al creștinilor propriu, așa de
10 tare i-au învins, / cît nu numai dajdea ce era datină de la împărații cei vechi a se da varvarilor, însuși o-au rădicat din mijloc, ci și ei răpiți în mirare de cumplita învingere, atunci întîiu s-au dat cu totul spre credința cea creștinească, cu a căriia ajutoriu Constantin eșise nevătămat".[a] Aceste cuvinte a lui Socrates, după cum bine învează Le Cvien, în *Oriens Hristianus*, tom. 1, fața 1240, nu întru acel înțeles se cade a se lua, ca cînd toată ghinta gotică atunci ar fi îmbrățoșat credința creștinească, de oară ce același Sócrat, în *Cartea* 4, cap. 33, destul de chiar areată cumcă tîrziu după Constantin, mare parte a neamului aceluia tot au slujit încă la dumnezei streini, până în zilele adecă a lui Valént împărat, cînd trecînd Dunărea fură îngăduiți a se așeza în Misia și în Dachia Ripense și în Thrachia.[b] Și Iulian Paravaitul, nepot a lui Constantin celui Mare,

înainte de Sócrat, în *Cartea cea despre Chesári*, ne-au lăsat mărturisit că Constantin cel Mare iarăşi au dobîndit de la goţi Dachia. Vezi *Istoria* mea cea *pentru începutul Romînilor în Dachia*, cap. 4, § 30. Iară acea biruinţă mare asupra goţilor, la anul Domnului 323 a fi fost făcută de Constantin cel Mare, arată Págius.

Stînd dară aceaia, că Dachia cea oarecînd perdută, iarăşi o-au căpătat Constantin cel Mare şi o-au îmbinat
11 la împărăţiia romanilor, nu putem să ne îndoim că
Constantin, precum cu necurmată nevoinţă era preste toată împărăţiia romanilor, să se întărcască şi să sporească treaba credinţei creştineşti, aşa şi cătră romîni nu cu puţină grije au fost, cît mare adaogere cetei romînilor celor creştini, în zilele lui, s-au făcut.

Ci, şi după vremile lui Constantin celui Mare s-au întîmplat de au ţinut, măcar că nu toată, încăşi o parte de a Dachiei ceii Vechi, împăratul romanilor. Această norocire s-au întîmplat lui Iustinian, precum din *Neardoa* 11 a lui Iustinian şi din cartea 4 a lui Procopie, *Despre Ziduirile lui Iustinian*, cap. 6, am adeverit, în *Istoria cea pentru Începutul Romînilor în Dachia*, cap. 4, § 3. Partea Dachiei Vechi carea o-au domnit Iustinian împărat, au fost ţinutul acel de lîngă Dunăre, carele e dinprotivă cu Dachia Ripense, întru carea au fost cetatea *Nóve*. Cuvintele cele din *Neardoa* 11 şi ale lui Procopie, vezi-le, în limba lătinească, la mai sus zisul cap. 4, § 3, a *Istoriei pentru Începutul Romînilor în Dachia*.

Acest împărat, precum era foarte sîrguitoriu spre credinţa cea creştinească, nimene cu înţelepţie nu-şi poate băga în cap să nu se fi nevoit a întări creştinătatea întră romînii cei din Dachia Vechie.

Nice ceialalţi varvari carii au urmat goţilor întru domniia Dachiei Vechi, bunăoară hunii, ghépide, avarii, nu au împedecat slujba lui Hs. Că acestora nu le era grije să pună piiadecă credinţei creştineşti, ci să ră-

pească averile noroadelor. Şi întru adevăr, nimene din cei vechi scriitori nu ne lăsă scris, de la aceşti varvari vro goană mare cîndva să fi fost sculată în Dachia asupra credinţei creştineşti. Închiiat dară e că nici o piiadecă nu fu pusă ca să nu se lăţească întră romîni credinţa creştinească, cît cred că în zilele lui Iustinian
12 împărat celui mai sus-lăudat, de obşte romînii, în Ţeara
Românească, în Moldova, în Ardeal şi în Bănat au fost creştini.

§ 4

ACELAŞI ÎNCEPUT A CREDINŢEI CREŞTINEŞTI L-AU AVUT ROMÎNII CEI DIN COLO DE DUNĂRE, CARELE FU ŞI A ROMÎNILOR CELOR DIN COACE DE DUNĂRE

Mai sus (§2) am spus că strămoşii romînilor, de la Roma au adus cu sine credinţa cea creştinească. Şi aceaia am vădit acoló, că în suta a doao de la Hs. nu puţini creştini au fost întră romîni. Iară, fiindcă, după cele ce am cuvîntat în §-ul 3, e adeverit că nici o piiadică nu s-au pus ca să nu se lăţască întră romîni credinţa cea creştinească, nu poate fi îndoială că în suta a treia, cînd strămoşii romînilor celor de preste Dunăre, din Dachia au trecut în Misia, nu în de mijloc floare au fost aici în Dachia credinţa creştinească. De unde nu mă îndoesc că întră romînii cei ce au trecut de aici, din Dachia, preste Dunăre, în Misia, mulţi au fost creştini; drept aceaia, credinţa creştinească carea fusese de la Roma adusă în Dachia, cu sine din Dachia o-au dus romînii în Misia.

Iară, fiindcă romînii cei preste Dunăre mai îndămînată împărtăşire avea cu romanii decît romînii cei din coace de Dunăre, şi era supuşi creştinilor împăraţi ai romanilor, mai curînd au urmat de obşte a lor cătră

credința lui Hs. întoarcere, într-atîta, cît în suta a cincea de la Hs., multe episcopii romînești avea ei, în Misia de Jos, carea din epistolía săborului Misiei a doao sau acei de Jos, din anul 458, despre uciderea lui Protérie, arhiereului Alexandríei, către împăratul León
13 scrisă, și din iscăliturile / aceiiași epistoliei se vedrește. Despre care lucru, mai jos, unde despre ierárhii besericei romînilor vom cuvînta, va fi loc mai pre larg a grăi.

Ba și aceaia se știe, că în Săborul întîiu de la Nichéa, cel a toată lumea, un episcóp de a Dachiei ceii dincolo de Dunăre sau de a romînilor celor de preste Dunăre, au fost de față. Pentru că întră părinții săborului acestuia se cetește: de provincia Daciae, *Pistus* Marcianopolitanus, adecă: Din provincia sau țeara Dachiei, *Pistus*, episcopul Marcianópolului.

Iară, oare ajutat-au ceva Sfîntul Nichita, fostul mai nainte preot la Acviléa, după aceaia episcop la Romațiána, în Dachia, spre a se întoarce romînii cei preste Dunăre la credința lui Hs., nu fără cădință ne putem îndoi. Nice nu se poate vădi aceaia, cu mărturisirea Sfîntului Paulín, episcopului de la Nola, carele cu carmăn safic au cîntat laudele Sfîntului Nichita. Pentru că în carmănu acela zice Paulinus că schithii, la propoveduirea lui Nichita se îmblînzesc și depun piepturile cele sălbatice, adecă se moae și se gătesc spre priimirea credinței lui Hs., și varvarii se învează a răsuna în gurile lor numele lui Hs., cu inimă romană; iară dachii, adecă romînii, și cei din Dachia Mediteránea și cei din Dachia Ripense, aleargă, adecă ca fiii la părinte, să audă învățătura lui, precum și astăzi creștinii bucuroși aud învățăturile cele pentru mîntuirea sufletului.[a] Desclinire, zisei, iaste aci întră statul / romînilor și întră statul
14 varvarilor, carii cu propoveduirea lui Nichita sau se gătea a priimi sămînța cuvîntului lui Dumnezeu, sau cei de curînd întorși se învăța a vărsa rugăciune către

Hs., iară românii, creștini fiind, auzea cele ce sînt spre a face roduri de viață. Și tocma aceaia ce se zice, că varvarii se învează a răsuna pre Hs. *cu inimă romană*, adecă că și romînii, adeverează că dachii carii era întru adevăr romani, nu au fost din ceata acelor ce se gătea spre priimirea credinței, nici dintră aceia ce se învăța rugăciunile. Drept aceaia, din cuvintele lui Paulinus nu se adeverează vreunii dintră romînii cei preste Dunăre să fi fost întorși de Sfîntul Nichita la credința cea creștinească. Mai de a crede e că romînii cei preste Dunăre, fiindcă nu prea multă vreme după sfîntul Nichita, la dînșii multe episcopii era, cum mai sus am însămnat, toți, înainte de apostolíia Sfîntului Nichita au fost creștini.

§ 5

DESPRE ÎNTOARCEREA LUI GILA, PRINȚIPULUI ARDEALULUI, LA CREDINȚA LUI HS.

După moartea lui Gelu, domnului romînilor din Ardeal, romînii de acolo își aleseră domn pre Túhutum, ungur de neam și păgîn; cum mai pe larg am cuvîntat în *Istoria cea pentru începutul Romînilor în Dachia.* După Tuhutum fu Horca, feciorul lui; după Horca împărăți în Ardeal Gila sau Ghiula sau Giula, fiiul lui Horca și nepot lui Tuhutum, pre carele unii îl
15 numesc Ghiula cel Bătrîn. Se crede că și Tuhutum și Horca au murit întru/păgînătate cu carea au fost venit la Ardeal. Iară Giula, după moartea tătîne-său, îmbrățoșe credința lui Hs. și se boteză. Carea întîmplare așa o scrie Gheorghie Chedren, unul dintră istoricii Vizantului, în *Compendiul istoriilor*: „Turcii, zice, adecă ungurii, n-au încetat a năvăli asupra ținuturilor romane, până cînd Bulosúdes, prințipul lor, fățărindu-se a priimi credința creștinească, n-au venit la Țarigrad

și botezîndu-se acolo, Constantin îi fu nași, de la carele fiind făcut patricius și cu mari daruri dăruit și îmbogățit, se înturnă acasă. Nu mult după aceaia, Gila și el prințip turcesc, acoloși, pentru aceaiași treabă se duce și botezîndu-se și întru același chip, precum și cel dintîiu, cinstit fiind, pre călugărul Ierotheiu, ce era vestit de evlavie, pre carele patriarhul Theofilact l-au rînduit Ungariei episcop, îl duse cu sine. Și acela venind în Ungaria, pre mulți de la înșelăciunea cea varvaricească i-au întors la credința cea creștinească. Drept, Gila au rămas în credință și nici însuș nu au făcut năvăliri asupra romanilor, și pre robii creștini cumpărîndu-i i-au grijit și i-au slobozit. Iară Bulosudes, rumpînd legătura ce făcuse cu Dumnezeu, de multe ori, cu toți ai săi au pornit răsboiu asupra romanilor".[a] Asemenea și
16 Ioann/ Zónara, în Annale, tom.2, zice: „Turcii (ungurii) obicinuiți fiind de alteori a face încurse întru țările romane, până la o vreme fură în liniște. Pentru că duca lor, Bologúdes, și prințipul a unei părți, Gilas, se adunară la împăratu și amîndoi s-au botezat și s-au învățat tainele credinței noastre și fură făcuți patricii și încărcați de bani se întoarseră la scaonele sale, ducînd un arhiereu prin carele mulți au ajuns la cunoștința lui Dumnezeu. Și drept, Gilas au rămas în credință și au ținut pacea. Celalalt rumpînd legătura ce o făcuse cu Dumnezeu, au sculat răsboiu asupra romanilor".[a]

Carol Eder în *Notele istorico-critice cele asupra Súplichei Romînilor din Ardeal*, la numărul 12, cu aceaia se nevoiaște a înfrînge crezămîntul lui Cedrenus și a lui Zonaras, întru cele ce scriu ei despre întoarcerea lui Giula la credința lui Hs., că în Dachia încă din suta a patra de la Hs. era prin mai mulți episcopi de a Besericei Răsăritului sporită credința creștinească. Nici o causă dară n-au putut fi pentru ce Giula în suta a zece să meargă la Țarigrad a se învăța cele ce sînt ale creștinătăței și a se boteza, putîndu-se adecă acele a se împlini aci, în Dachia, nice pre călugărul grec ce era neștiutoriu de limba ardelenilor nu au fost pentru ce să-l chiame în Ardeal.[b] Aceste dovede mai tari decît
17 adiamántul se par lui/ Eder a fi, spre a vădi cumcă cele ce grăesc Cedrénus și Zonara despre botezarea lui Giula prințipului Ardealului, nu sînt vrednice a se crede.

Ci, să cădea lui Eder să ia aminte că mai mulți prințipi și crai, din deosebite neamuri și țări, se citesc în istoria Vizantului a fi curs la Țarigrad spre priimirea botezului, nu pentru că doară în țările lor nu s-ar fi aflat preoți creștinești carii să-i învețe credința lui Hs. și să-i boteze, ci și lor mai cu norocire le era a se boteza în Țarigrad, pentru că se făcea patricii și se înturna încărcați de bani și de altă avere, și împărații Țarigradului încă nu puțin folos culegea de aci, pentru că făcîndu-și-i pre aceia și fini și învățîndu-i cele ce sînt ale omenirei, nădăjduia că se vor conteni de a năvăli asupra împărăției lor și de a prăda țările, de aci înainte. Care nădejde, după cum cetirăm din Chedren, tocma nu l-au înșelat cu Giula pre înpăratul Constantin Porfiroghénitu. De unde, măcar că în Ardeal destui creștini, ba romînii toți era creștini, nu în deșert au tras Giula să meargă la Țarigrad a se boteza.

Dară de aceaia mă mir, că Eder așa cu îndrăznire, fără de a se ivi de undeva vrun sămn, cît e mai mic, în gura mare strigă că Ierotheiu episcopul, pre carele l-au adus cu sine Giula de la Țarigrad în Ardeal, nu au știut limba ardelenilor. Pentru că întîiu, aceaia că Ierotheiu au fost grec, numai din capul său o-au stîrnit Eder; nici Cedrenus, nici Zonaras aceaia
18 nu o zic. Și fiindcă/ multa romînime cea dincolo de Dunăre, prin Misia, prin Thracia și prin Thessalia, unde

e Megali Vlahiá (Țeara Romînească cea Mare), revărsată, în vremea aceaia toată era creștină și supusă patriarhului de la Țarigrad, socotești doară că în veacul lui Giula, prințipului Ardealului, nu s-au aflat călugări romîni la Țarigrad? Ba doară și din cei născuți și crescuți în Ardeal au fost unii. Și, de au fost cumva Ierotheiu romîn, fiindcă partea totdeauna cea mai mare a lăcuitorilor în Ardeal au fost romîni și limba cea mai de obște, precum până astăzi, au fost cea romînească, nu se poate zice că Ierotheiu nu au știut limba ardelenilor. A doao, socotești doară că în vremile de demult nu era la Țarigrad bărbați carii să știe nu numai limba cea ungurească, ci și altele ale învecinatelor ghinte varvare? Altmintrea, cum întră greci și întră varvari, mai ales cînd se lucra de a face pace și legătură, s-ar fi putut spune cugetele? Drept aceaia, nicecum nu putem zice că Ierotheiu nu au știut limba ungurească. A treia, de nu au cumva și știut Ierotheiu limba ardelenilor, au pentru aceaia n-au putut să fie episcop în Ardeal? Nu unul numai după aceaia au fost episcop în Ungaria neștiutoriu de limba ungurească, dintră carii era Sfîntul Gherardus, cel dintîiu episcop la Cinad, de neam venețian, carele prin tălmaci propoveduia ungurilor cuvîntul lui Dumnezeu; și însuș și către Samuel, craiul ungurilor, prin tălmaci au grăit, cum spune
19 *Scriitoriul vieței lui Gherardus.*[a] A patra, pre/urmă, de nu au și știut Ierotheiu limba ardelenilor atunci cînd din Țarigrad au ajuns cu prințipul Giula în Ardeal, sau nu o-au putut învăța după aceaia aci, în Ardeal, cum au învățat Chyrill limba slovenească, înainte de Ierotheiu, atunci cînd vru a se face apostol ghintelor slovene, cît și cărțile cele bisericești încă le prefăcu pe limba slovenească? Nici o lipsă dară nu iaste a pune noul ipotís de Eder arătat, pentru ca să ne descurcăm de nălucitul al lui laț.

Fiindcă, după mărturisirea lui Chedren și a lui Zonara, Ierotheiu, după venirea sa la Ardeal, mulți au întors la credința cea creștinească, nu fără vreme întrebare se poate face, oare acei de Ierotheiu întorși la credința creștinească, fost-au romîni, au săcui, că încă atunci numai aceste doao neamuri era în Ardeal. Cel ce va socoti cele ce mai sus, §2 și §3, am cuvîntat despre priimirea credinței creștinești întră romîni, nu cu greu va crede cumcă romînii, în suta a noao, cînd ostașii lui Arpád cu arhistratígul Tuhutum pe furiș au intrat în Ardeal, toți au fost creștini, și pentru aceaia nici unul dintră romîni nu au întors Ierotheiu la credința cea creștinească. Dinprotivă, în *Istoria cea pentru începutul Romînilor în Dachia*, pre săcui i-am arătat a fi rămășițe de a sclavilor acelora carii supt steagurile avarilor purta arme, și după pierderea avarilor, vrînd să scape de spata lui Pipinus, fugind încoace, preste Tisă, s-au ascuns în munții cei întră Ardeal și întră Țeara Ungurească; pre carii nimene nu-i poate socoti să fi fost creștini. Aceștea, pre urmă fiind supuși lui Gelu, prințipului romînilor, după ce au învins
20 Tuhutum pre Gelu, se împreunară /cu ungurii, supt a cărora steaguri multă vreme fură ostași; și tocma pentru aceaia, că așa pre lesne se alipiră de unguri, iaste a crede că și atunci era păgîni; pentru aceaia nu mă îndoiesc că și până în zilele lui Giula celui Bătrîn săcuii sau toți, sau partea cea mai mare au fost păgîni. Urmează că mulțimea acelora pre carii spun scriitorii vizantini că i-au întors Ierotheiu la credința cea creștinească, au fost de săcui, nu de romîni. [...][1]

[1] În continuare arată că hunii care se zice că au fost convertiți la creștinism pe vremea lui Atila, nu au fost așezați pe teritoriul vechii Dacii; tratează foarte pe scurt despre convertirea pecenegilor și a cumanilor.

CAP II

22 PENTRU LEGEA BESERICEI ROMÎNILOR

§ 1

BESERICA ROMÎNILOR TOTDEAUNA AU FOST DE LEGEA GRECEASCĂ

Doao, astăzi, în beserica lui Hs., preste tot vorbind,
legi (lătineşte *ritus)* se numără: cea lătinească şi cea
23 greceașcă, care/ împărțire de legi, în veacurile cele
dintîiu ale besericei nicedecum nu au fost. Că, măcar că de demult nu numai bisericele cele în prea largi ținuturi cuprinse, ci și fieștecarele arhiereu avea volnicie a băga, după stările vremilor și a locurilor, țerimónii și a face așezăminturi de cele schimbătoare, totuși, precum bisericile toate nu cu alt nume, fără cu a lui Hs. se lăuda, așa și osebitele ale lor legi numai cu nume de creștinești se anumea. După ce s-au împărțit împărățiia romanilor, în a Apusului și în a Răsăritului, atunci beserica carea era întru împărățiia Apusului au început a se chiema Beserica Apusului și beserica ce era întru împărățiia Răsăritului, s-a zis Beserica Răsăritului. Mai încolo, fiindcă Beserica Romei, ca ceaia ce ține scaonul patriarhesc a tot Apusului, cu tot adinsul s-au nevoit spre aceaia, cît toate besericile împărăției Apusului, pentru uniformitatea, să priimească și să țină legea și așezămîntul Besericei romane, și Beserica patriarhească de la Țarigrad încă, mai vîrtos după ce patriarhul Țarigradului au încălecat preste ceialalți patriarhi ai Răsăritului, de unde s-au și zis patriarh ecuménic, adecă a toată lumea Răsăritului, au lucrat ca toate besericile Răsăritului să se întocmească după legea și țerimoniile besericei ceii patriarhești

de la Țarigrad, și pre încetu, atît în Beserica Răsăritului prin călugări carii avea vreme destulă spre aceaia și din carii singuri s-au luat datină a se înălța și la scaonul patriarhesc și la orice altă episcopíe, precum și în Beserica Apusului, mai vîrtos prin mintea sholasticilor theologi, multe deosibite țerimonii și tocmele aflîndu-se; de aciia legea Besericei Apusului au început a se chiema Lătinească sau Romană, iară legea Besericei Răsăritului, Greceească.[1]

Beserica romînilor, măcar că începutul credinței
creștinești l-au avut de la Beserica Romei vechi, to-
24 tuși, după ce s-au escat împărțirea/legilor cea mai sus-
arătată, totdeauna s-au ținut de legea grecească. Carea și de acolo se vedereşte, că Beserica romînilor nu numai acelor dincolo de Dunăre, ci și acestor dincoace de Dunăre, pănă din vremile cele de demult au fost supusă patriarhului de la Țarigrad. Pentru aceaia și însuși Ioann Gură de Aur, arhiepiscopul Țarigradului, cu fapta ș-au arătat puterea în Beserica Dachiei ceii Vechi, carea în veacul acela la vizantini se chiema Gotia, hirotonind și rînduind Besericei aceiia episcópi. Însuși Ioann Gură de Aur mărturisește aceaia, în *Epistola* 14, cea Olimpiadei văduvei scrisă, zicînd: „Mi-au povestit mársii și gotii, călugării la carii pururea stete ascuns Serápion episcopul, că au venit Moduariu diaconul aducînd aceaia, că minunatul acela Unila, episcop, pre carele adăunăzi l-am hirotonit și l-am trimis în Gotia, multe și mari lucruri făcînd, au adormit și

---

[1] Mai ponderat decît în *Procanon*, lucrare scrisă la tinerețe, cînd miza pe laicizarea statului de către un principe luminat, aici atacă nu numai pe papa ci și pe patriarhul de la Țarigrad, și în general ideea aservirii bisericilor unor autorități eclesiastice suverane.

că au adus el carte de la craiul, cu carea cerea ca alt episcop să se trimiță către dînșii“. Și Săborul de la Halchidon, cînd cu canonul 28 mărginea cădințele patriarhului de la Țarigrad, besericile cele ce sînt întră varvari, adecă dincoace de Dunăre, întră care e Beserica rominilor celor din Dachia Vechie, le-au supus patriarhului de la Țarigrad, zicînd: „Afară de aceaia, și episcópii mai sus-ziselor epárhii care sînt întră varvari, de la mai sus zisul scaon a preasfintei Besericei Țarigradului să se hirotonească“. Nice nu se areată
25 nicăiri urmă,/de unde măcar cît de mică gîcitură să se poată stoarce, că doară Beserica rominilor cîndva au fost de legea lătinească [...][1]

44 § 4

PENTRU NUMELE VLAHÍA

Știu că mulți din cei mai tineri scriitori, cînd cetesc în cărțile celor vechi scriitori că Ioann sau Calo Ioann sau Ioanichie se numește împărat sau craiu al Bulgariei și al Vláhiei sau al Bláhiei, prin numele Bláhia nu înțeleg alta fără Vlahia sau Valahia ceastă dincoace de Dunăre, carea astăzi o chiemăm Țeara Romînească sau Muntenească (lătinește se zice *Valachia Transalpina* sau *Montana*), întru carea cumplit se înșeală. Pentru că, după mărturisirea lui Nichita Honiat, *în Isaachie Anghel*, carele întru acela veac au custat și au văzut lucrurile cu ochii săi, cînd lăpădară rominii, lăcuitorii cei de la muntele Em, jugul grecilor, doao neamuri deslinite era în Bulgaria, adecă a bulgarilor, neam slovenesc, și a vlahilor, neam romînesc. Asan, cel dintîiu împărat al rominilor acestora, îndată cum se văzu întru împărăție destul de întărit și cu oaste de ajuns îngrădit, spre aceaia își puse toată puterea, ca cele doao vechi împărăţii, adecă a búlgarilor și a mísilor, care oarecînd fusese laolaltă, și după aceaia le-au cuprins grecii, iarăși trase de supt mîna grecilor, să le facă una, ca mai demult, și preste amîndoao să împărățească el. Despre care pre larg și nu numai într-un loc am cuvîntat, în *Istoria cea pentru începutul Romînilor în Dachia*. Pre rominii aceia, după cum acolóși am arătat, acum îi chiamă Nichita Honiat vlahi, acum misi, și ținutul acela, unde mai vîrtos era rominii aceia, îl numește Misia. Iară rominii pre sine nu s-au chiemat misi, ci numai vlahi, nice ținutul acela al lor nu l-au chiemat Misia, cum îl chiamă Nichita Honiat, ci numai Vlahia, pentru că era ținutul vlahilor sau a rominilor. Deci, ajungînd rominii aceia cu puterea
45 armelor, a impreuna / iarăși laolaltă împărăția bulgarilor și a misilor sau a vlahilor, adecă a rominilor, împărații lor s-au zis a bulgarilor și a vlahilor, sau a Bulgariei și a Vlahiei.

[1] În paragraful următor se referă la introducerea catolicismului în Moldova și la românii din sudul Dunării, pe vremea împăratului Ioann sau Ioannichie. Menționăm aci că istoricii Școlii Ardelene consideră Dunărea un rîu care traversează romanitatea orientală, că sînt în mod absolut egal interesați de istoria și limba românilor situați în dreapta și în stînga Dunării. Fără să fi pretins expres unificarea politică a întregii romanități orientale, pornind de la criteriul principal pentru ei, comunitatea de sînge și de limbă, tratează pe picior de egalitate problemele de istorie și de limbă ale daco-românilor și ale macedo-românilor. Centrele culturale și comerciale de la Viena, Buda etc., în care se aflau mulți români din sudul Dunării, organizați în comunități bine determinate, au produs o adevărată cultură și politică în sensul sprijinirii unității sub toate aspectele ale descendenților din romani, indiferent de situarea geografică.

Drept, rominii cei dincoace de Dunăre, carii pre acele vremi se chiema cumani, au dat ajutoriu rominilor acelora de preste Dunăre, asupra grecilor, în zilele lui Asan și a următorilor lui, ci ei au fost cu împărăție de puterea sa, dincoace de Dunăre. Nice nu se află urmă în vechii scriitori, de unde să poți stoarce că rominii aceștea, ori lui Asan, ori lui Ioann, ori altor ai bulgarilor și ai blahilor împărați să fi fost supuși. Urmează că prin numele blahilor, cînd se împreună aceștea cu bulgarii, nu se înțeleg rominii cei de dincoace de Dunăre, ci cei din Bulgaria. De unde lămurit cură că atunci cînd Ioann sau Ioannichie se zice împărat al Bulgariei și al Blahiei, prin numele Blahia nu se înțălege Valahia sau Țeara Romînească cea dincoace de Dunăre, ci ținutul acela de la muntele Em, unde vlahii sau blahii, supușii lui Ioann, lăcuia. Ba încă, după alsăuirea limbei romînești, nu atîta se înțelege ținutul, precum neamul rominilor celor la muntele Em lăcuitori. Că romînește se zicea: împărat a toată bulgărimea și rominimea: de acolo se născu *Bulgariae et Blachiae*, a Bulgariei și a Blachiei.

Lîngă aceste, papa Inochentie 3, precum mai sus, § 3, cetirăm, primatului ce la Trinóva au supus pre mitropoliții a toată Bulgaria și Blahia. Ci, precum se vedereşte din Codin Curopaláta, despre carea mai încolo, mai pre larg vom grăi, în veacul lui papa Inochentie 3, rominii cei dincoace de Dunăre încă era lipsiți de mitropoliți, nice nu-i dobîndiră pănă în veacul 14, doi în Ungrovlahia și unul în Moldovlahia. Așadară, prin nu-
46 mele Blahiei, cînd se împreună cu Bulgaria, nu Blahia cea dincoace, ci cea dincolo de Dunăre are a se înțelege. Carea, pentru cunoașterea lucrurilor credinței și a ierarhiei rominilor, bine se cade a se însămna.

CAP III

DESPRE FELIUL CREDINȚEI CREȘTINEȘTI A ROMÎNILOR

§ 1

SE AREATĂ ÎNCEPUTUL ÎMPĂRĂCHIEREI CEII ÎNTRĂ BESERICA GRECEASCĂ ȘI ÎNTRĂ BESERICA LĂTINEASCĂ, CAREA PĂNĂ ASTĂZI STĂPÎNEȘTE

Doao mari și preastrălucite de credință creștinească Beserici sînt, adecă a catholícilor și a neuniților carii se chiamă pre sine, după limba grecească, orthodoxi, și, după limba sloveneaseă, pravoslavnici. Catholicii pre patriarhul de la Roma vechie îl cunosc a fi cel mai mare al creștinilor cap, neuniții sau orthodoxii nu vreau aceluiași pre sine să se cunoască supuși, ba și purcederea Duhului Sfînt și de la Fiiul se văd a o tăgădui. Fiind mai nainte pururea uniți întră sine grecii și latinii, în dogma credinței, întîiu și întîiu Mihail Cherulárie, patriarhul Țarigradului, cu nefericire băgă întră aceste, adecă întră cea Greceaşcă și întră cea Lătinească, prea înflorite Beserici, împărăchiiarea și neunirea. Că acesta, după ce în anul 1043, în zioa Bunei-Vestiri, cum scriu Curopalata și Chedren, s-au făcut patriarh în scaonul Țarigradului, îndată începu a lucra spre
47 desbinarea Besericei Țarigradului / de către Beserica Romei vechi și de către Beserica a tot Apusului, spre care lucru îi deteră ajutoriu León, arhiepiscopul Acrídei, și Nichita Stethát.

Deci, afurisind solii lui papa Leon 9, pentru îndărătniciia, pre Mihail Cherularie, și el adunînd sobor de vro cîțva arhierei ce se afla la Țarigrad, zise anáthema solilor lui papa Leon. Soborul acela fu adunat în luna iunie, indict. 7, și așa, în anul Domnului 1054, a cărui sobor fapte le dede la lumină Leo Allatius, în *Disser-*

taţia 2, despre cărţile Besericei Greceşti, faţa 161. La anul dară 1054 se puse începutul împărăchierei şi a neunirei ce iaste până astăzi întră Beserica cea Grecească şi întră Beserica cea Lătinească. Iară numele papei de la Roma, cum se pare lui Le Cvien, *Oriens Hristianus*, tom. 1, faţa 261, nu Cherularie l-au scos din díptică, de oară ce însuşi Cherularie scrie lui Petru al Antiohiei că aceasta o-au făcut cei mai nainte de dînsul în scaonul Ţarigradului şezători, de cînd adecă papa Ioann 19 iarăşi au cîrtit asupra títulei de patriarh a toată lumea, carele şi l-au dat şie patriarhul Ţarigradului. Carea însuşi Leon, destul de chiar mărturiseşte în cărţile cele către Cherularie şi către împăratul Constantin.a) Pre urmă, Cherularie, cu puterea împăratului Isaachie Comnin, după cum mărturiseşte Curopalata, la anul 1059 fu scos din scoan şi dus în Preconnés; acolo, după ce îndeşert împăratul prin mitropoliţi ca să se lase din bună-voe de patriarhie, de nu vrea cu ruşine să o peardă, l-au dojenit, muri de supărare. /

48 Despre acestaşi lucru Pagius, la anul 1059, numărul 11, grăind spune că nu Fotie carele era bărbat procopsit întru învăţăturile theologhiceşti, ci Mihail Cherularie au fost începătoriu împărăchierei carea până astăzi vecuiaşte întră Beserica Grecească şi întră Beserica Lătinească. Că Fotie, cu îngăduinţa lui Ioann 8, iarăşi fu împreunat Besericei Romane, şi în diptica romană multe nume de ale grecilor carii după moartea lui Fotie au trăit, se cetesc.a) Fără cale dară pre grecii cei neuniţi unii îi poreclesc Foţiani, precum şi aceia fără omenie lucră, carii pre aceiaşi neuniţi, în loc de a le zice necatholici, îi numesc nepravoslavnici. Că, precum mai sus am însămnat, titula grecilor neuniţi iaste, după limba grecească, orthodoxi, şi după limba slovenească, pravoslavnici, tocma cum calvinii pre sine se chiamă reformaţi *(Reformati)* şi luteranii se zic pre sine evangheliceşti *(Evanghelici)*. Precum dară asupra legilor omenirei ar greşi acela carele ar numi pre calvini nereformaţi, şi pre luterani neevangheliceşti, aşa şi aceia fără omenie sînt carii în rînduialele împărăteşti cele pentru tolleranţie, unde neuniţii se numesc întră acatholici, cuvîntul *acatholici*, despre neuniţi grăind, îl întorc pre romînie, nepravoslavnici. Toţi aceia fără înţelepţie grăitori se cade să-şi aducă aminte că mai multe muşte se prind cu miiare decît cu oţet.

Cînd caut eu feliul credinţei creştineşti a romînilor, carea în capul acesta cuget a face, aceia voiu să cerc, oare romînii ţinutu-s-au mai demult sau ţinu-se astăzi de Beserica catholicilor, au doară de Beserica orthodoxilor, adecă a neuniţilor./

49 § 2

ROMÎNII MAI DEMULT TOŢI AU FOST NEUNIŢI

Adeverit iaste că romînii, de cînd au priimit credinţa lui Hs. (cap. 1) împreună şi grecii, pururea au fost una cu catholicii şi uniţi în credinţă cu Beserica Romei vechi, până la anul de la Hs. 1054. Atunci, precum mai sus (§ 1) am arătat, desbinîndu-se Beserica Ţarigradului prin Mihail Cherularie, patriarhul Ţarigradului, de către Beserica Romei vechi şi a tot Apusului, şi următorii lui Cherularie, precum şi împăraţii Ţarigradului, urmînd întru acea faptă lui Cherularie, nu poate fi îndoială că această împărăchiiare, preste eparhiile cele patriarhului dela Ţarigrad supuse cu nevoinţa patriarhilor şi a împăraţilor greceşti foarte curînd s-au lăţit şi s-au înrădăcinat. Iară fiindcă romînii toţi mai demult au fost supuşi patriarhului celui de la Ţarigrad, nu ne putem îndoi că neunirea aceasta, după ce s-au născut la Ţarigrad, cu grabă şi prin popoarele romînilor s-au întins, şi aceaia cu atît mai vîrtos, că era aproape de romîni soţul lui Mihail Cherularie şi ajută-

toriu lui întru această cumplită faptă şi carele mare crezămînt şi putere avea la romîni, ca la aceia a cărora mare parte era lui, în cele sufleteşti, supusă, adecă arhiepiscopul de la Ahrida, în Bulgaria. Cu a căruia nevoinţă nu mă pot îndoi că mai curînd întră romîni decît în celelalte eparhii ale patriarhiei de la Ţarigrad au prins rădăcină neunirea. Drept, că să fi rămas vreunii dintră romîni scutiţi de această desbinare, nici un sămn, nici o urmă nu se află. [...][1]

71 CAP IV

DESPRE ÎNCEPUTUL ŞI ÎNTÎMPLĂRILE UNIREI ROMÎNILOR CU BESERICA ROMEI, ÎN ARDEAL

§ 1

SE SPUNE STATUL CREDINŢEI ROMÎNILOR SUPT PRINŢIPII CALVINI, ÎN ARDEAL, ÎNAINTE DE A SE FACE UNIREA CU BESERICA ROMEI

După ce s-au băgat luterăniia şi calviniia în Ardeal, prinţipii Ardealului cei de credinţă calvinească, mai presus de cum se poate crede, fiind în partea calviniei rîvnitori, toată piatra o mişca ca pre preamultul neam al romînilor, ce e preste tot Ardealul răvărsat, să-l poată cătră credinţa cea calvinească amăgi şi trage. De aciia, Gheorghius Racoţi, prinţipul Ardealului, socotind că nu e cu putinţă a face pre romîni să creadă adevărul credinţei calvineşti, de nu se vor lăpăda de prin besericile romînilor cărţile cele slovceneşti care

[1] Paragrafele următoare tratează: despre jurămîntul de credinţă al primatului de la Tîrnovo faţă de papa şi catolicism; încercări de trecere la catolicism pe vremea lui Vladislav, voievodul Ţării Româneşti; unirea cu Roma n-a avut spor în Ardeal.

încă le întrebuinţa romînii şi care în cea desăvîrşit neştiinţă şi prostie îi ţinea pre romîni, rădicînd tipografie noao romînească, în Bălgrád, carea să fie supt grija calvinilor, şi tipărindu-se acolo cărţi bisericeşti în limba romînească, cu tărie porunceà ca nu într-alta, de aci înainte, fără numai în limba romînească preoţii
72 să slujească liturghia şi alte lucruri sfinte, sau, după cum poartă cu sine graiul eresului calvinesc, cuvîntul lui Dumnezeu să-l propoveduiască; carea întră celelalte tocmele ce se da noului episcop a le ţinea, era datină a se băga. Aşa, la numărul întîiu a hrisovului celui din zece zile a lunei lui octomvrie, anul Domnului 1643, alesului episcop Ştefan Simon Pap de la prinţipul Gheorghie Racoţi dat, zice: „Că cuvîntul cel preasfînt a lui Dumnezeu, după sfintele cărţi ale Bibliei, şi duminecа, şi întru alte sărbători, atît în besericile sale, precum şi pre la îngropăciuni şi oriunde airea va fi de lipsă, în limba neamului său (romînească) va propovedui şi prin toţi ceialalţi păstori (preoţi) va avea grije şi va face să se propoveduiască". Iară în cuvintările cele înaintea ziselor cărţi pre limba romînească tipărite, nenumărate învăţături fărădelege asupra credinţei ceii catholiceşti şi pravoslavnice calvinii, ai tipografiei socotitori, băga, ca cu viclenie să poată pre romîni răsvrăti.

După aceaia, din porunca prinţipului Gheorghie Racoţi s-au tipărit un *Catehism*[1] foarte blăstămat, în limba romînească, în carele sfintele taine, cinstirea icoanelor şi a moaştelor, posturile, slujbele bisericeşti, călugăriia şi alte toate se lapădă; toată legea şi toate ţeremoniile sfinte se numesc închinare de idoli, supersti-

[1] Lucrare denumită curent *Catehismul calvinesc*. Bălgrad, 1640. [illegible] *Catehismul creştinesc* [illegible] Varlaam (vezi Gh. [illegible] *românilor*, III, [illegible]), este titlul corect.

ţii şi lucruri de nemica, şi aceste toate din sfintele scrip-
turi se nevoiaşte a le răsturna calvinul izvoditoriu. Şi,
ca acest catehism, episcopul şi alţi preoţi ai romînilor
să-l priimească, supt grea pedeapsă poruncea prinţipii
calvini ai Ardealului, carea şi întră tocmelele cele în
hrisovul cel mai sus-zis, cu aceste cuvinte se pune, la
numărul 2: „Că catehismul cel acum lor dat, îl va
priimi şi va avea grije ca şi alţii să-l priimească, şi pe
tinerime, şi el însuşi cu sîrguinţă o va învăţa catehismul
acela, şi prin alţii va face a se învăţa". Ci voiu să
73 cetesc aci[a)] întreg/ hrisovul acela ce fu de la prinţipul
Gheorghie Racoţi dat lui Stefan Simon Pap, alesului
74 episcop al romînilor în Ardeal, şi carele/ după cererea
lui Petru Bárabaş de Albis, a causelor fiscuşeşti în
Ardeal director, din conservatoriul Besericei Albei (a
75 Bălgradului),/ în 19 zile avgust, la anul Domnului 1684,
în transumto, s-au dat afară. Cu carele şi de aci înainte
76 ne vom întrebuinţa./

Se cade a lua aminte că cu tocmala cea la numărul 3
pusă, aceaia se cugetă şi se porunceşte, ca oleul cel
77 sfinţit ce se/ întrăbuinţează la botez, şi altele, atît în
Beserica Grecească, precum şi în Beserica Lătinească
obicinuite ţerimonii să se lapede. Iară supt numărul 4
se bagă întră romîni cumenecătura cea calvinească
carea până astăzi şi la uniţi şi la neuniţi în Ardeal,
măcar că numai ca o ţerimonie, se ţine. Iaste adecă
datină, şi în besericile grecilor şi întru a romînilor, oricînd
se slujeşte sfînta liturghie, preotul slujitoriu după sfîr-
şitul liturghiei să împartă la oamenii cei ce nu s-au
cumenecat pîne de aceaia din carea fu scoasă partea
aceaia ce s-au jertvit; care obiceaiu întră toate neamu-
rile ce sînt de lege grecească, precum şi întră romînii
din Ardeal, osebit se ţine în zioa de Paşti. Ci creştinii
altor neamuri de lege grecească, părticica acea de pîne
o iau neumezită, iară romînii din Ardeal o iau întinsă
în vin, sau, mai bine să zic, o sorb cu vin; şi nu numai

celor de vîrstă, după cum se porunceşte în zisa tocmeală,
ci şi pruncilor sugători încă se dă. Însă, măcar că romînii
din Ardeal curat cred taina sfintei cumenecături întocma
ca Beserica cea Grecească şi ca Beserica cea/ Lătinească
78 şi desclinesc acea pîne în vin întinsă, de sfînta cume-
necătură, totuşi proştii nu ştiu ce putere osibită soco-
tesc a fi întru acea ţerimonie. Pentru aceaia şi pre însuşi
pruncii cei sugători, spre zioa de Paşti, de la miezul
nopţii pănă la vremea cînd se înparte zisa pîne întinsă
în vin, cu tirănie îi silesc la ajun şi aşa fometoşi îi duc
mamele la beserică, unde adunaţi acela sunet fac cu
vaetele sale cele de ajun căşunate, care s-au obicinuit
a face mieii în strungă, cînd întîiu fură înţercaţi; ba
drumariul, de nu va putea ajunge în zioa de Paşti la
vro beserică de legea sa, unde să se poată împărtăşi
din zisa pîne în vin întinsă, nu cutează a lăsa postul
Paştilor, ci pănă atuncea îl tot ţine, pănă cînd să face
părtaşi pînei aceiia; şi, de se va lăuda cuiva pentru vro
greşeală preotul locului că nu-i va da paşti (aşa chiamă
pînea acea întinsă în vin), socotind această pedeapsă
foarte mare, cu tot adinsul se nevoiaşte a-şi îndrepta
greşeala ca să poată scăpa de ameninţata pedeapsă. Ba
şi aceia carii se cuminecă cu sfînta taină a evharistiei,
în zioa de Paşti, nu se odihnesc pănă nu se împărtăşesc
din zisa pîne ţerimonială. Deci, nefiind nicăiri, afară
de Ardeal, în bisericile cele de lege grecească, obiceaiu
de a lua în zioa de Paşti anáfora întinsă în vin, şi soco-
tind cele ce mai sus am spus despre lucrul acesta, nu
poate fi îndoială cumcă ţerimonia aceaia, de a băga
pînea în vin, în zioa de Paşti, iaste urmă a cinei sau
cumenecăturei calvineşti, şi aceasta, atunci cînd se
făcea silă cunoştinţelor romînilor în Ardeal, fu acolo,
întră romîni băgată.

Drept, prinţipii Ardealului cei de credinţă calvinească,
cu deadins era ca pre toţi romînii Ardealului să-i poată
răsvrăti cătră calvinie, totuşi, osebit s-au nevoit a

abate pre nemeşii romîni cătră zisul eres. Pentru aceaia,
79 afară de alte tehne, mai toate/ ţinuturile, unde sînt mai deşi nemeşii romîni, cum se vede în mai sus-cetitul hrisov a lui Gheorghius Racoţi, le-au tras de supt ascultarea arhiereului celui romînesc şi le-au supus superintendentului celui calvinesc, măcar că şi aceia romîni ţinea legea cea grecească. Nice nu putea arhiereul romînesc în ţinuturile acele care se anumesc în zisul hrisov să lucre alta fără precît îl îngăduia superintendentul, adecă episcopul calvinilor; mi se pare că întru acele ţinuturi arhiereul romînilor alta nu făcea fără cît hirotonea preoţi. De unde nu e mirare că nemeşii cei mai mari ai romînilor, toţi, din celalalt număr ai nemeşilor romîneşti însă foarte mulţi, s-au alunecat la calvinie. Nice apoi aceia nu s-au mai socotit întră romîni, ci întră unguri până astăzi, ca cînd credinţa şi însuşi sîngele neamului l-ar schimba.[1]

Iară, fiindcă prinţipii calvini, nevrînd episcopii şi clirul romînilor a împlini acele tocmele din mai sus-zisul hrisov, credinţei ceii drepte vrăjmaşe, nu putea după cugetul lor spori spre a răşvrăti pre romîni de la credinţa cea adevărată, mai de grele mijlociri se apucară, începură adecă cu legături, cu temniţe şi cu batjocurite despreoţiri, ba şi cu moarte de preoţi, şi mai vîrtos pre arhierei a-i spărea, a-i munci şi a-i măcelări; aşa se face lui Sava al doilea mitropolitului, în castelu de la Blaj al prinţipului Apafi, dintru a căruia poruncă lăudatul Sava fu bătut de moarte, după aceaia în beserica cea de la Vinţ, înaintea a tot norodul, fu în chip de despreoţire desvăscut de vestmintele cele arhiereşti, după aceaia de nou băgat în temniţă şi de acolo, scos în toată vinerea, fu bătut cu toiage până la moarte.

De aciia superintendentu calvinilor nu numai el şedea pre scaonul cel dintîiu, în săboarele cele beserticeşti ale romînilor, ci încă patru protopopi din clirul romînilor
80 era siliţi pre acelaş/, rădicat în scaon să-l ducă pe umeri în sobor, nice fără de înainte-şederea acestuia nu era slobod clirului romînilor şi arhiereilor lor să judece nemica în cele duhovniceşti.

În cît e pentru întîmplarea mai sus-lăudatului mitropolit al romînilor din Ardeal, iaste o scrisoare a lui Ladislaus Ceachi şi a lui Hristóforus Paşco, carii era curatori ai Ardealului în Ţarigrad, la curtea împăratului turcesc, din 21 avgust al anului 1681 întru acesta chip dată.[a])

Scrisoarea aceasta s-au dat la lumină într-o carte, la anul 1795 tipărită, a căriia titula iaste: *Pribavlenie soderjaşcee vajnaia pismenaia dovazatelstva vă iziasneniiu istorii slavenschihu narodovu*, şi stă în *Pribavlenie*, III, faţa 278.

Iaste trădanie că şi la cetatea Eciului *(Vécs)*, în varmeghiia Turzii, un vlădică a romînilor din Ardeal
81 aruncat din cetate,/ fu omorît; ba preotul Ioann Ládoş cel Bătrîn din Săcalu de Margini, care sat e vecin Eciului, mi-au povestit că lui i-au spus tată-său cumcă tatăl lui povestea că fiind prunc diecuţ şi tată-său preot acolo, în Săcalu de Margini, au fost cu tată-său la îngropăciunea zisului vlădică, şi numai amîndoi l-au prohodit. Causa pentru ce fu omorît vlădica acela, spun că au fost aceaia: că fiind vlădica la prînz, la prinţipul Ardealului, în zisa cetate, şi mîncînd vlădica bucate de post, după legea Besericei Răsăritului, zise prinţipul cătră vlădica romînilor să-i boteze un cîne, ce îl avea acolo, lîngă sine. Vlădica bine pricepînd această poruncă a fi numai spre a batjocori credinţa cea pravoslavnică, răspunse cătră prinţipul calvin: de iaste cînele de legea mea, eu îl voiu boteza, iară de iaste de altă lege, să-l boteze preoţii cei de legea aceaia. Să-l ispitim pre cine de ce lege iaste! Răspunse prinţipul: bine. Atunci vlădica puse un blid cu fasole înaintea cînelui, carea

[1] Vezi mai jos pg. 240, nota[1].

amirosindu-o cînele, nu-i plăcu să mînînce. După aceaia
îi puse cînelui înainte un blid cu carne, din carea îndată
începu cînele a îndopa. Atunci zise vlădicul către
prințip: vezi de a cui lege e cînele!

Cînd în chipul cel mai sus arătat, prințipii muncea
pre arhiereii romînilor în Ardeal, domnii locurilor pe
preoţii acelorași romîni îi purta ca pre iobagi și ca pre
niște robi apuși; îi mîna la lucru domnesc ca și pre alți
iobagi și lua dajde colonicală de la dînșii, îi lega, îi
băga prin temnițe, cum lor le plăcea. Care și din însăși
Diplóma lui Leopoldus celui întîiu, împăratului roma-
nilor, cea din 16 zile a lunei lui fevruarie, în anul 1699
dată și întru același an, în opt zile a lui septemvrie,
fu, în dietă, la Bălgrad, publicată, cu carea preoţii
romînilor de unele ca aceste greotăți se slobozesc, se
82 vedereşte. Ba, cum/ îmi povestea bătrînii, pe preoții
romînilor îi silea domnii locurilor ca să le erneze cînii
cei de vînat întru aceaiași casă cu sine și cu fiii săi.
Diploma cea mai sus-lăudată, aceasta iaste.(a /

83 Se cade a însămna că diploma aceasta în partea romî-
nilor celor uniți din Ardeal, o-au întărit după aceaia și
84 Iosefus cel întîiu,/ împăratul romanilor, ba și Maria
Theresia, împărăteasa romanilor, precum ne învață
rescriptul împărătesei Mariei Theresiei cel în 9 zile a
lunei lui septemvrie anului 1743 eșit, la numărul 6,
cu aceste cuvinte:[a)]

Adeverit iaste că și altă *Diplomă*, la anul 1701 s-au
dat de la împăratul Leopold cel întîiu, în partea uniților
romîni din Ardeal, ci oare publicatu-s-au acela, sau ba,
nu se știe. Împărăteasa Maria Theresia pentru Diploma
aceasta așa poruncea în 9 zile a lunei lui septemvrie
anului 1743, crăescului guberniu al prințipatului Ardea-
lului;[b)] și clirul unit, precum ne învață faptele so-
85 borului/ mare al Ardealului, ce fu adunat la Blaj, în
25 maiu anului 1739, la numărul 13, pentru diploma
aceasta așa grăia către theologul Nicolae Ianoşi:[a)] Îi

vinea adecă greu clirului unit, că a doao diplomă a împă-
ratului Leopold, în cele ce sînt spre greotate clirului, se
ține, și în cele ce sînt părtinitoare, e lipsit de putere.
Una mai mare greotate era că, după diploma aceaia,
arhiereul uniților e detoriu să sufere lîngă sine theolog
carele totdeauna au fost de legea lătinească, și cu chiel-
tuiala sa îl hrănea. Despre carele așa grăesc *Literele
Fundaționale* ale episcopiei uniților din Ardeal, la numă-
rul 11./

§ 2

86 *ROMÎNII DIN ARDEAL PRE LA CAPETUL SUTEI 17, TOȚI S-AU UNIT CU BESERICA ROMEI*

Întru acela chip, cum am spus mai sus, fiind romînii
cei de legea grecească în Ardeal asupriți, batjocoriți și
năcăjiți, pre la anul 1696, Theofil, arhiepiscopul romî-
nilor în Ardeal cu deadins începu pentru înoirea unirei
romînilor cu Beserica Romei a lucra, carea, cuprins
fiind de moarte, o lăsă următoriului său, lui Athanasie,
să o săvîrșească. Acesta, întorcîndu-se Ardealul supt
stăpînirea împărăteștei Case a Austriei, cu părtinirea
împăratului Leopold celui întîiu al romanilor ajutorat,
cu tot clirul și cu toți romînii se întoarse la împărtășirea
Besericei Romane cea înainte de șese sute de ani pără-
sită. În urma căriia, mai susläudatul împărat, cu *Diplo-
ma* cea din anul 1699 dată, carea mai sus (§ 1) o ceti-
răm, clirul romînilor de greutățile și de batjocurile cu
care mai nainte era asuprit îl scăpă și porunci ca toate
acele cădințe cu care e într-armat clirul cel de lege lăti-
nească, să le aibă și clirul romînilor în Ardeal.

Martinus Sentivani carele au custat în zilele acele,
cînd romînii din Ardeal fecere zisa unire, în *Dissertația
Hronologhico-Polemica* cea pentru începutul neunirei
grecești, așa scrie despre unirea romînilor, de carea
cuvîntăm: „Iară fiindcă, după ce romînii în Ardeal, cu

arhiepiscopul său şi cu tot clirul au priimit această unire cu Beserica Romei, nu au lipsit unii calvini carii urmînd catholicilor cugeta pre unii preoţi de ai romî-
87 nilor să-i plece a se uni cu calvinii, am socotit/aci să arăt" ş.c.a) De acolo adecă, că, precum grecii nu ascultă de patriarhul de la Roma, aşa nici calvinii nu se supun lui, şi că precum grecii slujesc sfînta liturghie în pîne dospită, aşa şi calvinii iau cina sa în pîne dospită, să nevoia unii calvini a amăgi pre romîni ca să se unească cu calvinii şi nu cu catholicii. Că, preamilostivul împărat Leopold cu fierbinte dragoste părintească dorea să ajute pre romîni şi să scutească pre preoţii lor, după cum sînt şi cei de alte legi preoţi scutiţi în Ardeal. Ci, după *Legile Ţărei Ardealului* nu putea altmintrea să le facă acest bine, fără de vor îmbrăţoşa romînii vruna din cele patru credinţe priimite în Ardeal. Că în Ardeal aceste credinţe sînt priimite: cea catholicească sau lătinească, cea calvinească, cea luterănească şi cea unitărăşască sau arienească; credinţa Besericei Răsăritului o socotesc numai suferită în Ardeal; pentru aceaia preoţii cei de credinţa aceasta, după datina ardelenelor neamuri, nu pot avea acele cădinţe şi scutele care le au preoţii cei din cele patru credinţe priimite, şi se socotesc întră proşti. Deci, unii dintră calvini văzînd că acum, după cum era voia împăratului ca să ajute pre romîni şi să scape pre preoţii lor de acele cumplite batjocuri şi necazuri, sta ca încalete să se unească cu calvinii. De aci fu că unii romîni nemeşi din pămîntul Făgăraşului, fiind acum demult traşi de supt puterea arhiereului romînilor, cum se vede din hrisovul cel mai sus (§ 1) cetit, şi dedaţra se supune ascultărei superin-
88 tendentului /celui calvinesc, nu vrură a priimi împărtăşirea Besericei Romană până cînd nu se răschiră de la împărăţie lucrul, cumcă spre aceaia, ca să poată neştine avea cădinţele credinţei ceii priimite în Ardeal, nu e destul cu o credinţă din cele patru priimite numai întru

unele dogme să se unească, ci toate dogmele credinţei aceiia să le creadă; pentru aceaia mai de toate dogmele credinţei calvineşti, ca de cele ce sînt cu totul streine de către credinţa Răsăritului, îngrozîndu-se, şi ei priimiră credinţa cea catholicească carea puţin de cea până aci ţinută a Răsăritului credinţă se deschinea. Vede-se întîmplarea aceasta în *manuscriptul* cel din 20 iulie a anului 1711, carele se ţine în Biblioteca Crăeştei Universitate de la Peşta, unde 315 boiari şi nemeşi romîni din ţinutul Făgăraşului se văd iscăliţi la unire, întră carii în frunte iaste Andrei Séghedi, fieştecarele întărindu-şi iscălitura cu peceata sa. Şi aşa, toţi romînii din Ardeal se uniră cu Beserica Romei în credinţă, iară nu în lege, că legea grecească totdeauna, şi după făcuta unire, o-au ţinut întreagă şi până astăzi o ţin, încă mai bine şi mai curat de cum văd eu că se ţine prin besericile sîrbilor celor neuniţi.

§ 3

STATUL UNIREI ACEŞTIIA DE LA ÎNCEPUTUL EI PÂNĂ LA MOARTEA VLĂDICULUI IOANN PATACHI

Ci nu multă vreme după aceaia, fiind silit arhiepiscopul Athanasie, după rînduiala *Diplomei a doaoa* a lui Leopold, împăratului romanilor, să-şi ţină în coaste theolog, şi acela i se da de lege latinească, romînilor, luînd dintru aceaia scandălă, nu le ticni de unire. Pentru că văzînd pre theologul cel de lîngă arhie-
89 piscopul/ lor că nu are barbă, după obiceaiul Besericei Răsăritului, şi în Păresimi mîncă oao, adecă că e de lege lătinească, sau, cum se zice de obşte, popistaş, avură prepus că pentru aceaia fu dat să fie lîngă arhiepiscop, ca pre încetu pe toţi romînii să-i tragă la legea lătinească, adecă să-i facă popistaşi şi să-i silească a

mînca oao în Păresimi. În care prepus cu atîta mai vîrtos se întărea, că încă nu le era bine vindecate ranele cele de calvini, carii le făcuse până acu silă cunoştinţelor, lor, căşunate în sufletele lor.

Afară de aceaia, episcopul cel de lege lătinească al Ardealului, sau cu pilda episcopilor celor dintru alte ţări, sau cu titula ce o poartă, a Ardealului, îndemnat, socotea că nu numai catholicii cei de lege lătinească sau popistaşi, ci şi romînii, măcar că sînt de lege grecească, după ce s-au întors odată la credinţa catholicească, trăbue să fie supuşi lui, şi el, precum popistaşilor, aşa şi romînilor să le fie episcop. Şi aceasta, după îndemnul iezuviţilor patări, fără vreme o poftea de la romîni. Care a episcopului lătinesc poftă, de s-ar fi împlinit, arhiereul romînilor din Ardeal, carele până aci fusese arhiepiscop şi mitropolit, nice episcop cu eparhie, ci numai vicariu episcopului celui lătinesc al Ardealului şi întru toate atîrnat de la poronca acestuia, vrea rămînea. Care lucru, adecă de a-şi supune şie pre romîni, cumcă întru adevăr l-au ispitit episcopul lătinesc al Ardealului, nu numai bătrînii mi-au povestit, ci şi din *Bulla Erecţională* a episcopiei Făgăraşului, carea mai jos o vom ceti toată, de ajuns mi se pare a se vederi. Că acolo apriat se pune că clirul şi poporul cel de lege grecească din Ardeal l-au scăpat papa de supt stăpînirea şi puterea episcopului lătinesc al Ardealului carele atunci era Gheorghius Martonfi./

90 Această a episcopului lătinesc pretensie multora dintră romîni, carii până aci nu era învăţaţi a fi supuşi fără arhiereilor celor de neamul lor şi de lege grecească, greaţă noao le fece de unirea făcută. Această luată scandălă vrînd a o vindeca Ioann Liber Baro Patachi sau Nemeş, următoriul lui Athanasie, celui întîiu unit arhiereu al romînilor în Ardeal, şi văzînd că altă cale nu poate fi în ţările acestea de a scăpa de pretensiile episcopilor celor de lege lătinească, cînd cu prefacerea

cetăţii Bălgradului, venind măsura tocma prin beserica Mitropoliei romînilor, au trăbuit să se spargă zisa beserică şi pentru aceaia scaonul mitropolici, din rînduiala împărătească, s-au mutat din Bălgrad sau Alba Iulia la Făgăraş, în care parte a ţărei şi era o parte a moşiilor celor spre hrana vlădicului romînesc de la împărăţie dăruite; cu acest prilej, zisei, ceru Patachi de la Scaonul Romei vechi canonizaţie episcopatului său, carea dobîndindu-se la anul 1721, toată pretensia episcopului lătinesc cea asupra uniţilor romîni din Ardeal se răteză.

Cu adevărat, de ar fi avut episcopul lătinesc Gheorghius Martonfi al Ardealului întemeiată pretensie spre a-şi supune şie pre uniţii romîni din Ardeal, nicedecum nu s-ar fi lăsat de cădinţa sa, nice nu ar fi îngăduit niciodată canonizaţia episcopiei Făgăraşului să se facă, de oară ce ştiut lucru iaste că episcopii lătineşti ai Ardealului pururea morţiş s-au apărat cădinţele sale. Cunoscută e întîmplarea cînd s-au ispitit, lucrînd tocma craiul Ungariei spre aceaia, ca prepositura cea de la Sibiiu să se facă episcopat, şi totuşi stînd în coantră episcopul Ardealului, nu putu craiul să-şi plinească voia sa.

Se cade şi aceaia să însămnăm aci, că după moartea arhiepiscopului Athanasie şi înainte de a se sfinţi Ioann Patachi arhiereu/romînilor din Ardeal, oarecarele Dosit-
91 heiu, cu porecla Ţirca, romîn din Ardeal, dintru a căruia neam şi acum mai sînt în sat Gîmbuţ, în varmeghiia Bălgradului de Jos, mergînd în Ţeara Romînească, după obiceaiul până aci ţinut, s-au sfinţit arhiereu şi întorcîndu-se la Ardeal, pre mulţi au hirotonit preoţi, pre carii Patachi, după ce s-au aşezat în scaon, pre toţi de nou i-au hirotonit, nu pentru că doară ar fi fost îndoială, oare fost-au Ţirca întru adevăr sfinţit arhiereu, sau ba, cum vreau unii să-i apere fapta lui, ci tocmelele cele strîmbe a unor sholastici, pentru că Ţirca au fost priimit sfinţirea de la arhierei neuniţi,

îl împinseră a lucra aceasta. De care scălcieturi şi pre airea s-au întîmplat întră cei ce mai mult preţuia nălucirile sholasticeşti decît vechiul adevăr. Că şi Parthenie, episcopul ruşilor, de la Muncáci, carele cel întîiu s-au făcut unit, măcar că adeverit e şi tuturor preacunoscut lucru era că au fost sfinţit arhiereu de arhiepiscopul Stefan Simon cel din Ardeal, la anul 1651, totuşi, după aceaia fu a doao oară sfinţit episcop. Despre carea vom avea încă mai încolo vorbă. Cumcă Dositheiu Ţirca nu pre furiş, ci de mai mulţi din cler ales, s-au dus în Ţeara Romînească a se sfinţi arhiereu, nu mă lasă a mă îndoi aceaia: că, măcar că Patachi au hirotonit a doao oară pre cei hirotoniţi de Dositheiu Ţirca, altă zăhăială nu au avut nemica de la împărăţie, ba, după ce s-au făgăduit lui Patachi că nu va mai hirotoni pre clirici de a eparhiei lui, fu aşezat cu treabă bună în Maramorăş, unde de mai multe veacuri era loc de episcop, şi acolo vieţui până la moarte, ca episcop unit şi, după moartea lui Patachi, iarăşi au început a hirotoni preoţi de Ardeal.

Aceaia despre Patachi, mai din mulţi bătrîni am auzit,
că de cei ce avea greaţă de făcuta unire otrăvit, au murit
92 în drum. / Că simţindu-se el a fi otrăvit, au strigat
către cociş să mînă tare caii, ca să ajungă mai curînd
la sălaş, ci cînd au ajuns acolo, se află mort în rădvan.

§ 4

STATUL UNIREI DUPĂ MOARTEA LUI IOANN PATACHI PÂNĂ LA IOANN INOCHENTIE CLAIN

Nu puţini, cum am spus mai sus, era întră romîni, carii avea acum greaţă de făcuta unire cu Beserica Romei, însă nemica nu au vărsat afară până ce nu luară a treia scandălă dintru aceaia că murind vlădica Ioann Patachi, măcar că romînii avea din neamul lor

doi vicari, cum se zic, gheneralı, totuşi, puterea şi stăpînirea preste clir şi preste toţi romînii, în cele duhovniceşti, fiind scaonul arhieresc lipsit de vlădică, fu prăvălită la patărul rector al iesuviţilor din Cluj, carele vru a se titula şi a se numi Preacinstit, Prinţipal şi Prelat *(Reverendissimus, Principalis et Praelatus)* al romînilor. Cu întîmplarea aceasta mulţi dintră romîni crezînd că nu numai strămoşasca lege şi tocmala cea besericească, de carea până astăzi foarte sînt alipiţi cu inima romînii, aşa cît şi de umbră, în treaba aceasta, încă se sparie, se va schimba în lege şi în tocmală lătinească sau popistăşască, ci şi acela vifor nălucindu-şi că se apropie, cît, precum mai demult pre superintendentu calvinilor, aşa, de aci înainte, pre pater rector al iezuviţilor, protopopii romînilor rădicat în scaon vor fi siliţi a-l duce pre umeri în sobor şi cunoştinţelor se va face silă, mulţi, zisei, dintră uniţii romîni nu numai mireni, ci şi preoţi, socotea că mai bine va fi de, cu
bună vreme, să rumpă unirea cea cu beserica Romei*
93 făcută, / decît strămoşeasca lege şi tocmală să o sufere
a se schimba. De aciia, dacă mai nainte numai cîte
unii, şi pre cîtinel, şi mai mult cu cîrtirea decît cu fapta
s-au împrotivit făcutei uniri, acum cu gloata şi cu larmă au început a scădea de la unire, ba încă şi silă a face celora ce vrea să rămînă în unire; carea din mai multe locuri ale faptelor săborului mare celui în anul 1728, din poronca patărului rector al iezuviţilor, în Cóloş-Mónoştor adunat, mai vîrtos din sessia 1, numărul 2, se vedereşte. Preţ lucrului socotesc a fi să descriu aci faptele soborului aceluia din orighinal, carele îl am a mînă, că nu puţină lumină aduc istoriei besericei romînilor ceii din veacul acela./

94 Întru adevăr, cumcă iezuviţii, şi mai vîrtos theologii
cei de lîngă vlădica uniţilor, asemenea iezuviţi de lege
95 lătinească,/ au ispitit să facă schimbare în tocmelele
cele besericeşti ale uniţilor romîni, de acolo nu întune-

96 cat se culege că clirul / unit, cum ne învață faptele
soborului mare celui la anul 1739, maiu 25, în Blaj
97 adunat, în carele, afară de Nicolae Pap de la Beia,/
gheneral-vicariu al uniților și protonotariu apostolicesc,
au fost treizeci și cinci de protopopi, cu prilejul intro-
ducției theologului Nicolae Ianoși, la numărul 5, întru
acesta chip își înoiaște protestațiia: „Cele patru puncturi
care cuprind sfînta unire pururea și nelăsat cinstitul
nostru clir le va păzi și le va ținea, iară la mai multe cu
nici un steamăt să nu se silească". Și la numărul 6:
„Legea canonicească, ce se zice pre romînie, *Pravila*,
afară de acele care s-ar afla a fi împrotiva sfintei uniri,
să rămînă în puterea sa și după aceaia să umble jude-
cățile"./

98

§ 5

MAI ÎNCOLO SE CUVÎNTĂ DESPRE THEOLOGUL CEL DE LÎNGĂ VLĂDICA ROMÎNILOR ÎN ARDEAL

Și că theologul cel în coastele vlădicului romînilor pus, nu totdeauna au fost vlădicului credincios, sau clirului uniților voitoriu de bine, din faptele aceluiași săbor se vedereşte, unde la numărul 8, așa grăiaște clirul către theologul Nicolaus Ianoși: „Detornica omenie, atît către prealuminatul domnul vlădica, precum și către c. clir, și în públică și în privát, să o țină". Și la numărul 12: „Mult cinstitul părinte theolog înștiințări păgubitoare și pre ascuns, care sînt spre răul cinstitului clir, plecate, nimărui să nu trimită, nice împreună-înțelegeri de acest feliu cinstitului clir stricătoare cu domnii țărei să nu aibă, ci să se înțeleagă cu prealuminatul domnul vlădica și cu c. clir". Carea ce însemnează alta, fără că se temea clirul să nu pată ce au fost mai pățit? Ba încă, cu vreme, la atîta au ajuns lucrul întră vlădica și întră theolog, cît vlădica au fulgerat

afurisanie asupra theologului său, precum arată *Decretul* lui Inochentie Clain, vlădicului uniților romîni din Ardeal, în 9 zile a lui aprilie a anului 1747, din Roma către Ioan Sácadati, protopopul Blajului, trimis, carele din orighinalul de la poșta-meșter Nicolae Sacadati din Sas-Reghin, fiiul lui Ioann Sacadáti, protopopului din Blaj, mie dăruit, îl descriu aci. [a]

99 Și împreună că, cu mare putere au fost într-armat
dintru acele care în faptele zisului săbor din anul 1739,
100 numărul 3, cu aceste / cuvinte se areată: „Poate, zice,
să se întîmple și aceasta, ca unii dintră preoți, sau pentru
101 neascultarea sa, sau pentru alte greșeale, / să se pedep-
sească de la protopopii lor și de aceaia, după datina
sa, sau prealuminatului domnului vlădică, sau titulatei
părinției voastre stîngaci să spună lucrul. Deci, părințiia
voastră multcinstită, înainte de a te înștiința drept
de la protopopul locului, de nemica să nu te prinzi, ba,
de s-au dat plîngerea în scris, scrisoarea aceaia să o
trimiți la protopopul locului, sau, de va fi lucru mare,
pentru mai încolo înștiințare și a lucrului cercare, la
vicariu, altmintrea niciodată nu vor avea capet zăhăe-
lele și înștiințările cele stîngace". Și la numărul 9: „să
nu te împrotivești, ba, în cît se va putea, să stai ca
cei ce vin la hirotonie, să se hirotonească, unde e de
102 lipsă avînd / alte cele ce sînt de lipsă, ca să nu fie siliți,
cu scandălă sfintei uniri, a ajunge la shismatici".

Deci, fiindcă acești de lege lătinească la romîni theologi și gheneralí-auditori a tuturor causelor, în coastele vlădicului puși, era neștiutori de pravila și de tocmelele Besericei ceii grecești, vrea după pravila și după tocmelele Besericei ceii Lătinești să pășească întru judecare, de oară ce fieștecarele, după meșteșugul carele îl știe, după acela lucră. Pentru aceaia nu e de a se mirare că theologii aceia s-au ispitit a schimba tocmelele romînilor și a le face lătinești. Cu carea s-au întîmplat cît, până au fost acest feliu de theologi lîngă

vlădica uniților romîni, nu numai puțin rod au putut aduce propoveduirea uniților bărbați spre întărirea unirei, ci pre urmă partea cea mai mare a romînilor cu totul se lăsară de unire.

§ 6

STATUL UNIREI ÎN ZILELE VLĂDICULUI IOANN INOCHENTIE CLAIN

Lui Inochentie Clain, îndată cît se așeză în scaun, aceaia îi fu grija cea mai mare, ca turburarea ce se stîrnise întră romîni, în vremea stăpînirei patărului rector de la Cluj, să o alineze. De unde, de rădăcină se apucă ca să o smulgă: fece rînduială ca legea și toate tocmelele Besericei Răsăritului pretutindine curat să se ţină; pentru aceia, de au ispitit ceva iesuviţii schimbare să facă întru tocmelele cele mai nainte întră romîni ţinute, aceia întru nemica să fie, și toţi la cele vechi obiceaiuri să se întoarcă. Care a lui spre legea grecească rîvnă pre toţi cei ce s-au fost tras sau sta să se tragă
de lîngă unire, îi îmblînzi și le scoase/ frica aceaia din
103 inimă, carea o avea, să nu li se schimbe legea cea vechie.
În urma acestora prinse a pune theologului hotar, ca nemica din obiceaiurile și tocmelele cele popistășești să nu cuteze a vîrî întră romîni. Lîngă aceste, fiindcă cădinţele și scuteala care le dăruise împăratul Leopold să le aibă preoţii cei uniţi, întocma cu clirul cel lătinesc și cu celelalte legi priimite, atîtea împrotiviri avea a suferi, aci în ţeară, de la aceia carii pizmuia să fie preoţii romînești scutiţi și cinstiţi ca preoţii altor neamuri, cît dorul bunei împărăţii puţin rod făcuse pănă aci, începu des a merge la Beciu, a plînge și a se ruga la înălţata curte, de unde multe moșii și scutele dobîndi preoţilor romînești. Nice nu se lăsă pănă nu văzu întră *Articulii* ţării, în anul 1744, priimită unirea și clirul uniţilor,

carea, de nu se vrea face atuncea, nu știu ce ar fi rămas uniţilor preoţi, în vremea stăpînirei vlădicului celui de acum. Cu unele ca aceste se făcu foarte iubit tuturor romînilor, și pentru aceaia pre toţi îi ţinea întru liniște, cît, măcar că în zilele acestuia, la anul 1742 au venit oarecare călugăr săhastru, cu numele Ilarion[1], ce avea veste de om sfînt, cît și astăzi îi zic romînii *sfîntu!* și au propoveduit aici, în Ardeal, fără frică neunirea, totuși nu s-au tulburat liniștea cea prin vlădica Inochentie Clain căștigată. Iară, după ce iubitoriul de neamul său, preabun vlădică Inochentie prin grea goană, despre carea mai pre larg vom grăi unde vom cuvînta despre faptele vlădicilor uniţi din Ardeal, fu silit a fugi la Roma, de unde nu s-au mai întors, grea turburare urmă întră romînii din Ardeal.

Întrarea zisului săhastru în Ardeal, așa o povestește o scriptură lătinească care o-am aflat în protocolul
104 vlădicului/Inochentie Clain, din carele mai multe, de
105 aci înainte vom descrie, în *Istoria* / aceasta. Fu adusă,
zice, la protopopul Gheorghie Pop, în Dobra, o epistolă, din marginea Bănatului, iscălită de ober-cnesul Petco și trimisă în Dobra la viţe-ductorul, în carea se scriia că după doao-trei ceasuri va să vină acolo un săhastru, căruia numai sălaș să-i rînduiască, că de altele nu are lipsă și să spună protopopului locului ca să iasă cu litie înaintea săhastrului și așa să-l petreacă la rînduitul sălaș. Ci, protopopul răspunse viţe-ductorului că, de
106 vreme ce nu are poruncă de la mai-/marii săi, nice nu

---

[1] În subsol, o notă a lui Petru Maior (singura notă în românește), în care informează asupra faptului că strănepotul episcopului Innochentie Micu-Clain, anume Efrem Clain de Muntiul, i-a comunicat trei protocoale ale episcopului, scrise din exil, de la Roma, și că are de gînd să le depună în păstrare la arhiva episcopiei de la Oradea, unde vor fi păstrate mai în siguranță (decît de Bob). În continuare, numele călugărului rebel și agitator apare notat cînd Ilarion, cînd Visarion. Corect: Visarion.

ştie cine e acela, nu-i va face acea cinste. Într-aceaia veni săhastru de mulţi călăreţi şi pedestraşi încungiurat şi intrînd la sălaşul rînduit, mulţi din norod se adunară acolo a-i săruta picioarele şi mînile. După aceaia săhastru prin tălmaci (că el, spun că nu ştie altă limbă fără cea sîrbească) începu a grăi cătră norod, că foarte rău îi pare că atîtea suflete, cîte priveşte înaintea sa, vor să piiară în veci, însă nu atîta îl doare de sufletele aceste, precum de pruncii carii au a creşte în unirea aceasta. Şi altele, mai multe, au grăit de aceste; şi spunea descoperirile cele avute de la Născătoarea de Dumnezeu carea în toate zilele i se arată, precum şi în cîtă cinste l-au avut pe el totdeauna craii şi boiarii; pentru aceaia pre protopop, căci nu i-au făcut poftita cinste, l-au blăstămat. A doao zi fiind duminecă, i-au adus aminte norodul că e vremea de a merge la beserică, iară el răspunse că are poruncă de la Născătoarea de Dumnezeu astăzi să nu între în beserică. Şi aşa, din Dobra s-au dus la Deva şi mai încolo. Om au fost de mijloc la stat săhastru acesta, cu barbă mică, negru la faţă şi perit. Nice nu priimea sau mînca alte bucate fără legumi, totuşi bani spun că avea mulţi. Fost-au şi în Bălgrad săhastru acesta Visarion, unde mama lui Visar carele după aceaia au trăit şi au murit în Blaj, fiind grea cu Visar, zisul săhastru i-au prorocit că va naşte fecior şi i-au poruncit să-i pună numele Visarion, de pre numele lui; şi fecior au născut, dară nu i-au putut născutului acestuia dărui împreună cu numele şi înfrînarea sa săhastrul, că lui Visar până la moarte i-au foarte plăcut vinul.

Săhastrul Visarion au avut carte pasuală de la Arsenie
al patrulea, patriarhul Ipecului, în 12 zile a lunei lui
fevruarie anului 1742, din Carloviţi, în limba sîrbească,
107 dată şi prefăcută pre / limba lătinească de secretariul
aceluiaşi patriarh. Întru aceasta a) se spune că Visarion
e născut din Bosnia, însă părinţii lui acum / sînt lăcuitori

108 în Croaţia şi cumcă înainte de doi ani au fost el la
Ierusalim şi acum iarăşi cugetă la Ierusalim să meargă.

De oară ce la Carloviţi niciodată nu au fost patriarhie, ci numai mitropolie, pentru răschirarea lucrului căci Arsenie în mai sus-descrisa carte cea lui Visarion dată s-au iscălit patriarh, nu neplăcut lucru mi se pare că voiu face cetitoriului, de voiu spune aci întîmplarea mai sus-lăudatului Arsenie, cu carea au ajuns el a se aşeza în Carlovăţ. În Albania sau ţeara arnăuţilor, întră Scodra şi întră Antíbar, iaste un sat chiemat Ipechia, unde mai demult au fost vestita cetate Dióclea. În mănăstirea cea de acolo are scaonul său arhiepiscopul care s-au obicinuit a se chiema pre sine şi patriarh. Fiind răsboiu întră împăratul romanilor Carol al şaselea şi întră turci, mai sus-lăudatul Arsenie Ivanovici, patriarh în Ipechia, au ţinut parte împăratului Carol; pentru care pricină fu pus la închisoare de turci patriarhul. În carea prinsoare fiind, un turc priiaten al lui, îi descoperi pre ascuns că aşa i-au eşit judecata, ca să-l tragă în ţeapă. După carea înştiinţare se rugă Arsenie de báşa, ca să-l sloboadă să meargă la mănăstirea sa, pentru ca să se la, să se spele pre trup; ci, nu voi báşa să-l sloboadă. Totuşi, pre urmă, după rugarea muerei sale, îl slobozi báşa pre vreme de doao ceasuri. Arsenie, cum ajunse la mănăstire, adunîndu-se şi alţii pre lîngă dînsul bine armaţi, se sui călare şi o luo încoace. Báşa văzînd că nu vine patriarhul după doao ceasuri, şi oblicind că au fugit, au mînat armaşi după dînsul; ci, cei de lîngă patriarhul, după ce fură ajunşi de trimişii turci, au ţinut răsboiu cu turcii, pre carii îi şi învinseră. Aşa Arsenie, la anul 1737 au eşit cu norocire încoace, nu numai cu aceia cu carii pornise din Ipechia, ci au scos şi mulţime de arnăuţi de legea popistăşească cu

109 mueri, cu prunci cu tot, din / carii s-au făcut doao sate militărești în Srem, aproape de Mitroviți, anume Rtcovți și Nichinți; acești arnauți se chiamă clementini. Aceste mi le-au povestit bătrînul preot Vasilie Protici carele acum șede în Buda. Iară el le-au auzit din gura preotului Simeon carele fusese soț de fugă patriarhului Arsenie din Ipechia. Acel popa Simeon carele acum nu slujea liturghie pentru că în mai sus-spusa fugă, în carea oamenii patriarhului Arsenie se loviră cu turcii, el omorîse vro cîțva turci, de multe ori în casa tatălui lui Vasilie Protici venind povestea pățina patriarhului Arsenie și fuga lui de la Albania încoace. Pre tatăl lui Vasilie Protici încă mai sus-lăudatul Arsenie l-au hirotonit preot. Cu patriarhul Arsenie au venit încoace și frate-său, protopopul Andrei, tatăl lui Iosif Șacabént, fostului episcop la Vîrșéț; împreună au venit și protodiaconul Ioann Gheorghievici, carele după aceaia au fost mitropolit la Carloviț.

Ci, să ne înturcăm la Visarion Săhastru. Pre acesta și astăzi îl pomenesc romînii în Ardeal supt nume de sfînt. Însă, despre sfințenia lui, nu fără dreptate, mi se pare, ne putem îndoi. Că iubirea aceaia de cinste și pofta ca să-i iasă cu litie înainte, și laudele acele, că craii încă (nu pot pricepe unde să se fi putut el tîlni cu vrun craiu, ca să fie cinstit de dînsul) l-au cinstit pre el și că Născătoarea de Dumnezeu în toate zilele i se arată ș.c., nu pot sta într-un loc cu sființenia. Iară aceaia, cumcă vlădica Inochentie Clain s-au întîlnit cu săhastrul acesta și săhastru l-au învins cu disputația pre vlădica, întră poveștile cele băbești se cade a se număra. Că, de vreme ce săhastru Visarion au fost sîrb și nu au știut altă limbă fără cea sîrbească, cine nu vede că au fost om prost și fără de învățătură. Iară

Inochentie Clain au fost vlădică harnic, bărbat iscusit
110. în toate părțile și theolog / mare; ba, în vremea aceaia, cînd au umblat Ilarion în Ardeal, Clain nici nu era aci, ci în Beciu, pentru trebile clirului și a neamului romînesc.

Aceaia încă se cade să însămnăm, că în anul 1743 întorcîndu-se toamna vlădica Clain din Beciu și înțelegînd romînii că, măcar cît au lucrat vlădica ca să se lepede theologul popistaș de lîngă el, totuși iară, după porunca împărătesei, fu pus în coastele vlădicului, și multe din cele ce ceruse vlădica pentru fericirea romînilor fură îngropate întru adîncul tăcerei, ba încă fu oprit vlădica să nu mai meargă la Beciu și fu urzită goană asupra lui, s-au mâhnit și începură a se lăsa de unire, mai vîrtos în părțile Orăștiei, pre unde umblase săhastră Ilarion.

§ 7

STATUL UNIREI ÎN ZILELE VLĂDICULUI PETRU PAVEL ARON

După ce Inochentie Clain rămînînd la Roma s-au lăsat de vlădicie, silit de împărăteasa Maria Theresia, au încăput în locul lui Petru Pavel Aron de Bistra. În zilele acestuia, pre la anul 1759, fiind romînii scîrbiți de goana ce o-au pătimit vlădica Inochentie Clain, au venit un călugăr din Țeara Romînească, cu născuta romîn ardelean din Cioara de loc, om nu cu blîndețe, cum fusese Ilarion, ci de fire aspră și turburată, și au început a propovedui neunirea întră mocani, nu numai cu gura, ci și cu boata, întăritînd prostimea mai vîrtos asupra preoților celor uniți, ca să-i scoată din căsi cu

toate ale lor şi să-i ducă întră hotară. Drept, Sofronie[1] acesta fu alungat înapoi, la Ţeara Romînească, dară răul cel de dînsul pornit, au rămas în Ardeal, cît fu de lipsă să trimită împărăteasa pre gheneral Búcov
111 cu un reghement de armaşi, spre / aşezarea purcesei turburări. Cum ziseiu, Sofronie au dat început turburării întră mocani, iară spre Murăş în sus au întărit neunirea mai vîrtos oarecarele preot Ioann din Sad. Pre acesta, pentru că s-au fost hirotonit preot în Ţeara Romînească, preste poruncile împărăteşti şi tocmelele canoniceşti, l-au fost tuns vlădica Aron. De unde, precum şi din fire era om inimos şi îndrăzneţ, mâniindu-se au venit în varmeghiia Turdei, în sat Pogăceao, şi fiind în vecinul sat Sînpietru tîrg mare de ţeară, acolo, în tîrg făcîndu-şi chip de amvon înalt au început a propovedui neunirea şi a grăi cu batjocură, încă în verşuri[2], nu numai de uniţi şi de catholici, ci şi de calvini, cum mi-au spus aceia carii au fost faţă şi l-au auzit grăind. Se adunară la dînsul gloate de romîni, a-l auzi ca pre un sfînt, precum îl şi numea, cît

[1] Asupra acestui Sofronie care a provocat o adevărată răscoală împotriva uniţilor în Ardeal, vezi *Scurtă cunoştinţă a istorii romînilor* de S. Micu, § 5, intitulat *Turburare supt Sofronie.* Acest călugăr Sofronie de la mînăstirea Cioara este menţionat în mai multe rînduri, în *Ţiganiada*. Cităm după varianta A: „O hîrţoagă vechie, de moli roasă, / Ce Sofronie-au scris-o romăneşte, / Cînd era la Cioara-în mănăstire, / Propovăduind sfînta neunire." (v. 573—576). La aceste versuri poetul adnotează: „Sofronie este un călugăr cunoscut foarte de nume, în Ardeal, şi călugărit la mănăstirea Cioarei; şi au sculat mare vrajbă asupra uniţilor".

[2] *Verşuri* înseamnă aci pamflet (în versuri) de structură populară. De notat că propaganda religioasă ortodoxă se făcea prin apel la formele culturii populare.

derogătoarele varmeghiei, fíbirău, viţişpán şi alţii fiind acolo în tîrg, n-au cutezat să-i facă alta, fără au trimis doao solgăbirao la dînsul, să-l întrebe cu ce putere face aceste, cărora cu batjocură le-au răspuns. Aceasta mi-o au povestit unul dintră acei doi trimişi, anume Endeş Peter solgăbirăul. Acest popa Ion, căruia uniţii în batjocură îi ziceau Tunsu, pentru că îl tunsese vlădica, cum am spus mai sus, ci şi el după aceaia ş-au dat poreclă de Tunsu, măcar că porecla lui cea adevărată era Mólnar, acesta, zisei, întorcîndu-se pre noapte la Pogăceao, protopop Gheorghie de la Maroş-Vaşarhei şi protopop Daniil de la Uilác uniţi, sculînd cătane împărăteşti şi alţii, au mers în noaptea aceaia la Pogăceaoa, ca să prindă pre Tunsu carele era săluit la un nemeş romîn. Acolo mergînd zişii protopoi cu cătanele carii, cum mi-au spus Endeş Peter solgăbirăul, au fost cu numărul 20 şi cu ceialalţi pe casa nemeşului, s-au întîmplat şi moarte, că tocma stăpînul casei fu împuşcat. Vestea aşa au eşit, că protopop Daniil l-au împuş-
112 cat, pentru că / protopopul Daniil purta pistoale, în vremile acele. Ci, mai sus-pomenitul solgăbirău carele şi acolo au fost faţă, măcar că acum era cu mănie nu de mijloc asupra lui protopop Daniil, totuşi, odată aducîndu-i eu aminte că oamenii aşa vorbesc, că protopop Daniil să fi împuşcat pre nemeşul acela, cînd fu prins Tunsu, îmi răspunse că nu e adevărat, ci o cătană au slobozit din tindă puşca asupra lui, nu după alt sămn, fără după graiul lui carele striga din casă fiind uşa închisă, şi singur după acest semn trecînd plumbul prin scîndura uşei, măcar că era mai mulţi oameni în casă, au nemerit tocma în stăpînul casei.

Despre ierarhia romînilor

142 CAP. II[1]

DESPRE ARHIEPISCOPIIA ȘI MITROPOLIIA ROMÎNILOR ÎN ARDEAL

§ 1

ARHIEREUL ROMÎNILOR CEL DIN ALBA IULIA SAU BĂLGRAD ÎN ARDEAL, ÎNAINTE DE A SE UNI ACEIAȘI ROMÎNI CU BESERICA ROMEI, AU FOST ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT

Patru hrisoave autentice de a crailor unguręști am a mînă, unul al craiului Mathias, din anul Domnului 1479. Altul, al craiului Uladislaus, din anul 1491. A treia al aceluiași craiu din anul 1494. A patra, iarăși al aceluia craiu din anul 1498. Fiindcă aceste sînt date în partea romînilor și ne aprind lumină spre ceaia ce căutăm în capul acesta, precum mai jos vom vedea, am socotit să le descriu aci[a)] pre larg, cum sînt autenticate./

143 Cum că arhiereul romînilor cel din Bălgrad au fost arhiepiscop și mitropolit, singure cărțile romînești
144 cele vechi, prin/ luterani și prin calvini tipărite în Ardeal, încă de ajuns vădesc. Iaste o *Căzanie* romîneas-
145 că[2], în zilele prințipului Ardealului, Hristoforus/ Batori,

[1] În cap. I se ocupă despre episcopiile românilor celor dincoace de Dunăre. Socotește că românii, în primele veacuri ale creștinismului, trebuie să fi avut episcopii, în ciuda faptului că nu li se cunoaște numărul, locul, numele. Tratează despre „episcopiia Gotiei", despre episcopiile din Țara Românească, din Moldova, din Ardeal (asupra episcopiei neunite din Ardeal, în paragraf aparte).

[2] Intitulată *Evanghelie cu învățătură*, Brașov 1581. Tipărită de diaconul Coresi.

la anul 1580, în Brașov, de sasi tipărită. În titula și în cuvîntarea-înainte a căzaniei aceștiia, Ghinádie,
146 cel pre acele vremi/ arhiereu romînilor în Ardeal, se zice arhiepiscop și mitropolit a tot Ardealul și a ținu-
147 tului Varádului, adecă a Oradei/-Mare.

La anul 1641, în zilele prințipului Gheorhie Racoți s-au tipărit în Bălgrad o *Căzanie*[1]. Întru aceaia Ghinadie carele s-au rugat de prințipul pentru tipărirea cărții aceștiia, se zice *arhimitropolit*. Asemene, Orést, următoriul lui Ghinadie, în vremea căruia, după moartea lui Ghinadie, s-au tipărit cartea aceasta, se zice arhimitropolit.

La anul 1651, în zilele aceluași prințip, s-au tipărit *Psaltirea*[2] cu chieltuiala și cu porunca aceluiași prințip al Ardealului, de pre jidovie întoarsă pre romînie. Acolo, în predoslóvie, așa grăesc cătră Gheorghius Racoți calvinii cu a cărora nevoință s-au dat la tipariu psaltirea aceasta: „Acestea toate văzîndu-le și și luîndu-le aminte, Măriia-ta, milostive craiu, foarte dumnezeiaște și spre mare lauda lui Dumnezeu ai poruncit noao, slugilor Măriei-tale, împreună cu *Simeon Stefan*, mitropolitul din scaonul Belgradului" ș.c.

Și în *Testamentul cel Nou*[3] ce fu tipărit din porunca și cu chieltuiala prințipului Gheorghie Racoți, la închi-
148 narea sau dedicația cărții,/ iaste iscălit: Simeon Stefan, arhiepiscop și mitropolit a Scaunului Bălgradului, a Vadului și a Maramorășului[4].

[1] Intitulată *Evanghelia cu învățătură*, Belgrad (Alba Iulia), 1641. Contextul se referă la: „Cu mila lu Dumnezeu, Eu, arhimitropolitu Ghenadie..."

[2] Intitulată pe scurt: *Psaltirea*, Belgrad (Alba Iulia), 1651.

[3] Intitulat pe scurt: *Noul Testament*, Belgrad (Alba Iulia), 1642.

[4] Titulatura corectă: „Simion Stefan, arhiepiscop și mitropolit scaunului Belgradului, și a Vadului, și a Maramurășului, și a toatî țara Ardealului".

Predosloviia *Moliteovnicului*[1] care s-au tipărit în zilele prinţipului Apafi Mihaiu, la anul 1689, întru acesta chip începe: „Către preaosfinţitul şi în Hs. luminatul, VARLAAM, arhi-episcop şi mitropilotul Sfintei mitropolii a Belgradului, al Vadului, al Silvaşului, al Făgăraşului şi al Maramorăşului şi al episcopilor din Ţeara Ungurească“.

Pre urmă, întru închinarea *Ceasoslovului*[2] celui la anul 1696, în Sibiiu tipărit, Theofil se zice mitropolit Belgradului, a Maramorăşului şi a Silvăşului ş.c.

Vederit dară lucru iaste din cărţile cele romîneşti de demult tipărite că arhiereul romînilor cel din Belgrad în Ardeal, înainte de a se uni romînii cei din Ardeal cu Beserica Romei, au avut titulă de arhiepiscop şi de mitropolit. Ci şi alte documînturi spre lucrul acesta sînt.

§ 2

ACEAIAŞI SE ADEVEREAZĂ MAI ÎNCOLO

În zilele arhiereului din Bălgrad, Athanasie, carele cel dintîiu urzita de Theofil, cel ce înainte de Athanasie au şezut pre scaonul arhieriei Bălgradului, unire cu Beserica Romei o-au făcut, Ioann Constantin Brancovan, prinţip împărăţiei romanilor şi a Ţărei Munteneşti vodă, au dăruit o moşie din Ţeara Romînească arhiepiscopiei Bălgradului în Ardeal, care dăruire şi cu scrisoare o-au întărit. Scrisoarea aceiaia o-au dat lăudatul prinţip şi vodă în limba romînească, iară după
149 aceaia fu prefăcută şi limba / lătinească. Neavînd eu amînă fără cea în limba lătinească scrisoare, nu pot singură aceaia să o cetesc aci.[a)]

[1] Intitulat pe scurt: *Molitvenic*, Belgrad (Alba Iulia), 1689.
[2] Intitulat pe scurt: *Ciaslovet*, Sibiiu, 1696.

Martinus Sent-Iváni carele la anul 1703, din porunca lui Leopoldus Collonit, primatului de la Strigon, au scris o *Dissertaţie* şi o-au dat la tipariu, pre mai suslăudatul Athanasie fără nici o îndoială îl numeşte arhiepiscop romînilor din Ardeal. Cuvintele lui vezi-le mai sus, partea I, cap. 4, § 2. De oară ce dară zisa *Dissertaţie* din porunca celui preste toate bisericile popistaşilor celor din crăimea ungurească mai-mare s-au dat la publică, urmează că popistaşii nicidecum, ca de un lucru prea cunoscut, nu s-au îndoit pre acele vremi cumcă arhiereul romînilor cel din Bălgrad, în Ardeal, înainte de a se uni romînii aceia cu Beserica Romei, au avut titulă şi vrednicie de arhiepiscop. De aciia vlădica romînilor celor din Ardeal, baronul Inochentie Clain, fiind în Roma, în scrisoarea cea din 15
150 zile a lui iulie anului 1747 / către Ioan Sacadati, protopopul din Blaj, dată, gemea zicînd: „Scaonul acesta au fost arhiepiscopesc şi se face scaon episcopesc. Ce adaogere dară are beserica mea? carea iesuviţii vreau să o prădeze, să o robească şi de rodurile fundaţionale să o despoae“. Ci, voiu aci,[a)] toată cartea aceaia din origi-
151 nal, carele/ îl am a mînă, să o descriu, pentru că mai multe lucruri cuprinde în sinul său, cu care mult se răsfiră istoria besericei romînilor din Ardeal cea din veacul acela. Drept aceaia, vrednică iaste să iasă la lumină./
152 Asemene, vlădica Clain, în scrisoarea cea către clirul său, în sărbătoarea Sfîntului Vartholomeiu, în anul 1747, din Roma dată, carea e în *Protocolul* 2, faţa 71, zice că beserica romînilor din Ardeal au fost scaon arhiepiscopesc şi după priimirea unirei, împrotiva canoanelor fu scoborîtă la scaon episcopesc.[a)]

Ba şi către papa Venedict 14, acelaşi vlădică grăiaşte zicînd că împrotiva scutirei tuturor besericilor Răsăritului celor unite şi şi a celor lătineşti, beserica aceasta, care mai nainte au fost scaon arhiepiscopesc,

după priimirea unirei fu scărită la scaon episcopesc. *Protocol* 2, fața 19.[a)]

Ladislaus Ceachi și Hristoforus Pașco carii era curători ai Țerei Ardealului în Țarigrad, la Curtea împăratului turcesc, în scrisoarea cea din anul 1681, carea e descrisă mai sus, în partea I. cap. 4, § 1, pre Sava, carele au fost înainte de mai sus zisul Varlaam arhiereu rominilor în Ardeal, îl numesc cu titulă de mitropolit. Pre același Sava și Ioann Raici, arhimandritul sîrbesc, în istoria sa cea în limba slovenească întocmită, tom. 4, cap. 5, § 6, îl chiamă mitropolit.

Ba și preanvățatul analista unguresc, Gheorghius Prai, în cartea ce se chiamă *Spécimen Ierarhie Ungarice*, tom. I, unde cuvîntă despre episcopiia Muncaciului, pre arhiereul rominilor din Bălgrad în Ardeal îl cunoaște, înainte de a se uni rominii aceia cu Beserica
153 Romei,/ a fi fost arhiepiscop. Acoloși răcitește și cartea cea de Simeon Stefan, arhiepiscopul Bălgradului, a Vadului, a Maramorășului și a tot Ardealul lui Parthenie, episcopul Muncaciului, pre carele insuși l-au sfințit episcop, în anul Domnului 1651 dată, carea așa sună: [a)] /

Acesta ce se numește în cartea aceasta Stefanus Simonovicius iaste acela Simeon Stefan sau Stefan Simon carele au urmat lui Ilie Forest, în scaonul mitropoliei Bălgradului în Ardeal. Despre care pre larg grăiește hrisovul cel de la Racoți carele l-am citit mai sus, partea 1, cap. 4, §. 1. [...][1]

---

[1] În continuare se arătă că arhiereul românilor de la Belgrad, înainte de unirea cu Roma, a fost arhiepiscop și mitropolit, nu episcop. Se prezintă o diptică de la Blaj cu numele și ordinea mitropoliților români de Alba Iulia. Se trec în revistă episcopiile care țineau de mitropolia din Alba Iulia.

171 CAP III

DESPRE EPISCOPIILE ROMÎNILOR CELOR DINCOLO DE DUNĂRE /

180 § 10[1]

TOATE EPISCOPIILE DIN DACHIA CEA DE MIJLOC AU FOST ROMÎNEȘTI

Fiindcă din zilele lui Aurelian, după trecerea romanilor din Dachia Vechie în Dachia de Mijloc, lăcuitorii Dachiei de Mijloc au fost romîni, nu poate fi îndoială că toate episcopiile cele din Dachia de Mijloc au fost ale romînilor. Din care Protoghén, episcopul Sárdichei, cu Hosie cel de la Corduba Ispaniei au ținut locul cel de frunte în Săborul de la Sardica, cum mărturisește Sozómenus, în Cartea 3, cap. 121, cu aceste cuvinte: „Hosius și Protóghenes carii atunci era episcopii Apusului ce se adunase la Serdica, locul cel de frunte ținea“./

181 Cum văzum din Sozomenus, Protoghen, episcop romînesc din Dachia de Mijloc, se număra între episcopii Apusului, adecă între aceia carii sînt supuși patriarhului de la Roma, că toate ținuturile acele în care era romînii, mai demult s-au ținut de patriarhia Romei vechi, ba la Țarigrad nici nu era în veacurile acele patriarh, ci întîiu și întîiu, în Săborul al doilea a toată lumea i se dede episcopului de la Țarigrad cinstea aceaia,

---

[1] În primele nouă paragrafe se ocupă de episcopiile românești din dreapta Dunării, începînd cu sec. al V-lea: episcopiia Abritului, Novelor, Nicopolului, Odissului, Appiariei, Comeei, Dorostolului, Marcianopolului.

și apoi Săborul a toată lumea cel de la Halchidon îi dărui și putere. Nu poate fi dară îndoială că în veacurile cele dintîiu romînii toți au fost supuși patriarhului Romei vechi. De unde, măcar că întru acele veacuri nu era întră creștini acea împărțire de legi, ca unii să se zică de lege lătinească sau romană, alții, de lege grecească, totuși, precum în toate besericile cele supuse patriarhiei Romei vechi, afară de cele de limbă grecească, se slujea cele sfinte în limba lătinească, așa și romînii nu numai afară, întru cele politicești, ci și în beserică, nu altă limbă întrăbuința, fără cea lătinească, carea e limba neamului lor. Carea și de acolo se întărește, că toți episcopii romînești ai Misiei de Jos adunați în Săbor nu știură întru altă limbă, prin scrisoarea sa, să vorbească cu împăratul grecesc, fără în limba lătinească. Ce schimbări apoi s-au întîmplat în lucrul acesta, vezi *Dissertațiia* cea mai sus-arătată. Și, de ce lege au fost romînii după ce s-au escat anumirea cea de lege grecească și de lege lătinească, vezi mai sus, partea 1, cap.2.

Și aceaia, cum, după orbecare nu de puțini ani, cu limba cea slovenească prin besericile sale, romînii iară ș-au băgat limba sa cea romînească în beserică, am arătat în *Dissertațiia* mai sus zisă. Aci nu mă pot ținea să nu grăesc de scălciatul, sumeț și tocma nesuferit sfat al grecilor. Sfînta Scriptură, adecă Tista-
182 mîntu/ cel Vechiu și cel Nou, carea e tocma de la Duhul Sfînt insuflată, sfinții părinți și sfintele săboară niciodată n-au poftit de la neamuri, ba vrînd a întoarce pre limba sa Tistamîntu Vechiu de pre jidovie, în care limbă s-au scris întîiu, sau Tistamîntu Nou de pre grecie, în care limbă l-au scris apostolii și evanghelistii, neamurile acele să-și schimosască limba sa cea firească și să o prefacă după alăsuirea limbei sau aceii

evreești, sau aceii grecești, ci singur aceaia au voit, ca înțălesul să se țină întreg, ori în ce limbă. Iară grecii așa vreau, ca cărțile cele besericești care mai vîrtos niscari călugări grecești fieștecarele cum au priceput, după talantul său, le-au alcătuit, cînd se întorc pre altă limbă, așa să se întoarcă, cît nu numai înțelesul cel cuprins în cărțile acele să se țină, ci și țesetura cea dinlontru a limbei grecești. Carea, de se va face, fieștecarele vede că limba aceaia întocmindu-se după cea grecească, se schimosește și își pierde firea ei. Așa s-au întîmplat limbei ceii slovenești. Carea ținînd întru întoarcerea cărților celor besericești de pre grecie, țesetura și însușirile limbei grecești, tocma i se sparse sintaxa și firea și se fece limbă deosebită de cum era mai nainte, limbă carea niciodată n-au fost în gurile slovenelor ghinte, limbă carea nu se poate zice slovenească, ci greco-slovenească. Pentru aceaia iaste întunecată, greao și prea puțini se află întră ghintele slovene carii să o înțăleagă cum se cade. Diript aceaia întîrzie științele a păși înainte întră sloveni, că limba cea de obște, în carea ar putea procopsi toți nu s-au nevoit a o poli, ba rușii din Țeara Ungurească, carii știu ceva întru alte limbi, a sa cea de obște o urgisesc, ba încă le iaste rușine de dînsa. Pentru aceaia în conzistoriul lor cel episcopesc, causele care sînt și întră oamenii neamului său, cu toate documenturile niciodată în
183 limba sa cea rusască, ci sau în cea lătinească,/ sau în cea ungurească le scriu. Întru carea cu atîta sînt mai nevrednici de apărare, că la aceaia nimene nu-i silește, ci singuri ei, din bună-voia lor, pun piiadecă deșteptărei neamului.

Romînii, precum Sfînta Scriptură, așa și cărțile cele besericești le-au întors pre romînie, după firea

limbei romînești, numai de aceaia grijindu-se, ca înțălesul să rămînă întreg. Pentru aceaia sintaxa și toată țesătura cea dinlontru a limbei romînești au rămas nesmintită, cît fieștecarele romîn, în cît se atinge de limbă, le poate înțălege. Nu are lipsă romînul să învețe altă gramatică în limba sa, singură aceaia care o-au supt împreună cu laptele de la mumă-sa, îi ajunge. Pentru aceaia grecii se mînie cînd aud laudele lui Dumnezeu în limba romînească din cărțile cele besericești, auzind limba romînească întreagă, nu schimonosită, după grecie. Dară romînilor nu le pasă nemica de mîniia grecească, ci merg înainte a-și netezi și a-și îmbogoți limba părințească. Adevărat, limba romînească în stat ca acela iaste, cît, măcar ce știință se poate da în limba aceasta; cei ce sîmțesc greotate întru aceasta, de acolo le vine aceaia, că nu s-au dat încă a ceti cărți romînești și mai vîrtos că pănă acum, în limba romînească, numai de lucruri de casă, de lucruri de jos, de care grăesc toate moașele, au fost deprinși a vorbi, și cu alții și cu sine. Unde, întru științele cele înalte nu ne-ar ajunge unele cuvinte, precum grecilor le iaste slobod, în lipsele sale, a se împrumuta de la limba elinească, și sîrbilor și rușilor de la limba slovenească cea din cărți, așa și noi, toată cădința avem a ne ajuta cu limba lătinească cea corectă, ba și cu surorile limbei noastre, cu cea italienească, cu cea frîncească și cu cea spaniolească./ [...][1]

[1] Se citează documentul emis de împăratul Justinian cu ocazia înființării primatului Justinianei Prime și se enumeră provinciile supuse exarhiei Justinianei. Se încearcă să se demonstreze că această exarhie a fost românească. În continuare, despre primatul de la Tîrnovo.

192

CAP II

DESPRE EPARHIA EPISCOPIEI FĂGĂRAȘULUI

§ 1

ÎNCEPUTUL EPISCOPIEI FĂGĂRAȘULUI CEII DE ACUM

Nu grăim aci despre episcopiia Făgărașului cea de demult carea ca cea, pănă au vecuit, supusă arhiepiscopului Bălgradului sau Alba-Iulianului, pănă la capetul sutei 17 au avut loc în titula zisului arhiepiscop și mitropolit. Mai vechiu iaste începutul episcopiei aceiia decît întră atîtea varvare întîmplări și schimbări/
193 cu care au avut neamul romînesc a se lupta, să-l putem afla, ci despre începutul episcopiei aceiia a Făgărașului cuvîntăm aci, la carea au scăzut arhiepiscopiia și mitropoliia Bălgradului sau a Alba Iuliei.

Cum am arătat mai sus, la cap. 2, arhiereul romînilor cel din Alba Iulia sau Bălgrad în Ardeal, înainte de a se uni aceieși romîni cu Beserica Romei, au fost arhiepiscop și mitropolit, pănă tocma și acel de pre urmă, carele întîiu se fece unit cu tot clirul său, Athanasie, au fost arhiepiscop atunci cînd s-au unit; și după ce s-au unit încă ș-au ținut titula cea de arhiepiscop. Vezi zisul cap. 2, § 2 și § 4.

Următoriul lui Athanasie, Ioann Patachi, au poftit de la papa ca să canonizasească, cum se zice, vlădiciia eparhiei lui. Papa o-au canonizit, cum arată Bula[a] lui din anul
194 1721, în treaba aceasta dată./ Carea cu ce prilej s-au făcut, am spus în partea 1, cap. 4, § 4. Așa, arhiepis-
195 copiia Alba Iuliana a hramului Sfintei / Troiță se fece episcopie a Făgărașului, supt hramul Sfîntului Nicolae. Cu carea mare scapet pătimi ierarhia romî-
196 nilor cea de multe/ veacuri în Ardeal întemeiată. Că, pre arhiereul acela al romînilor în Ardeal, pre carele mai nainte și popistașii îl cunoștea arhiepiscop, și craii

ţărei ungureşti în publică îl mărturisea arhiepiscop şi mitropolit, cum am adeverit mai sus: cap. 2, după ce s-au unit cu Beserica Romei, papa îl blagoslovi să fie episcop. Întîmplatu-s-au aceasta din reotatea şi cu vicleşugul iezuviţilor, au după rugarea episcopului lătinesc Gheorghie Martonfi, ca să nu fie în Ardeal mai cinstit arhiereul romînilor decît episcopul/ popista-
197 şilor, au din plăcerea Scaonului Romei, au doară toate fură adunate întru una, nu ştiu.

Drept, că unii dintră uniţii cei de acum tare vinovăţesc pre vlădica Ioann Patachi zicînd: Patachi fiind învăţat în shoalele iezuviţilor şi crescut, despre o parte cu tehnele iezuviţilor, despre alta cu acea părere înşelat cumcă nici o episcopie nu poate să fie canonicească carea nu e sfinţită şi blagoslovită de papa, au poftit de la papa să se sfinţească episcopiia Făgăraşului şi nu arhiepiscopiia şi au dobîndit, necumpătata adecă a credinţei sale către Scaonul Romei doveadă, mare rău clirului şi poporului romînesc născu. a)

Ci uniţilor acestora eu le răspund să-şi aducă aminte de tocmala cea vechie a episcopilor lătineşti carii, cum se întorcea vrunii din cei de lege grecească la împărtăşirea Romei vechi, îndată încăleca preste ei, cît episcopii cei de lege grecească nu mai avea acea putere şi volnicie carea o avuse întru neunire, ci cu totul atîrna de la voia şi porunca episcopilor celor lătineşti şi numai vicării era acestora. Aşa episcopul de la Oradea-Mare, aşa episcopul cel rusesc de la Muncaci,
198 aşa episcopul cel unit de la Croaţia,/ pănă tîrziu, în zilele preabunei împărătesei Mariei Theresiei fură vicarii supuşi episcopilor celor lătineşti şi cu mare nevoe putu milostiva împărătească de la Scaonul Romei dobîndi ca zişii episcopi să scape de supt robiia episcopilor lătineşti şi să fie episcopi de eparhie. Întru aceaiaşi asuprire era arhiepiscopul din Ardeal cu toţi romînii lui,

după făcuta unire cu Beserica Romei. Vezi partea 1, cap. 4, § 3. Altă mijlocire nice una nu era de a scăpa de încălecarea episcopului celui lătinesc, fără să se canonizască prin papa episcopiia romînilor. [...][1]

210 § 3

ÎNTÎMPLĂRILE MĂNĂSTIREI CĂLUGĂRILOR DIN BLAJ

Călugării mănăstirei Blajului nu de mijloc price au avut cu următoriul lui Inochentie Clain, vlădica Petru Pavel Aron, despre o parte pentru că le vătăma cădinţele cele dinlontru ale mănăstirei lor, despre alta că în veniturile cele ce după fundaţiia împărătească li se cădea, îi smintea. La atîta pre urmă ajunse lucru, cît doi ieromonahi din mănăstirea aceaia, Silvestru Cáliani şi Grigorie Maior, tocma în Beciu, la Scaonul împărătesc s-au dus pentru apărarea cădinţelor mănăstirei asupra vlădicului Petru Pavel Aron. De unde, ce au dobîndit se va vedea din rescripturile împărăteşti care aci a), din arhivul mănăstirei Blajului scoase,/ pre-
211 cum le-am aflat, le descriu. Precum ori în ce price cu anevoe se poate ţinea cumpătu, aşa şi aci au aflat împă-
212 răţiia că călugării/ au greşit căci s-au dus la Beciu şi nu au trimis cu altă mijlocire plînsoarea sa ş.c. Şi pre vlădica
213 Petru Pavel Aron/ încă l-au aflat vinovat şi s-au cerut samă cu amăruntul de la dînsul pentru veniturile
214 mănăstirei. Şi altele după aceaia foarte / cu grije fură de la împărăţie rînduite, în treaba veniturilor mănăstirei, spre folosul călugărilor şi spre împiedicarea vrăj-
215 bei întră / mănăstire şi întră curtea vlădicului ce se

[1] În continuare despre canonizaţia episcopiei de către papa şi despre domeniul dăruit de împărăţie episcopiei, precum şi despre mutarea reşedinţei episcopului.

urzea pentru venituri. Între acele și aceaia răsfirase
216 împărățiia că, de va da vlădica/ din locurile cele dom-
nești, cum se zic, alodiále sau din vii de acest feliu
colonilor, adecă proștilor, ca pe sama lor să le/ ago-
217 nisască, și ei să ia rodurile dintru dînsele, unele locuri
ca acele să nu fie scutite de zăciuială, ci, măcar că din
firea lor sînt domnești sau alodiale, totuși, cînd le vor
agonisi proștii, pre sama lor, dăruite de vlădica, că-
lugării neapărat să ia zăciuială din rodul locurilor sau
a viilor acelora. Bine, zisei, le întocmise toate milostiva
împărăție, totuși nu putură împiedeca să nu se stîr-
nească acel cumplit foc între vlădica Grigorie Maior și
între călugării mănăstirei Blajului care apoi și pe vlă-
dica Grigorie Maior îl mîncă, și pre călugări îi fece ne-
mica. Tot răul de acolo spun că au luat început, că
dînd zisul vlădica Grigorie Maior niște pămînt de cel
domnesc sau alodial unor proști ca să-l agonisască pe
sama lor, călugării, după datina țărei / și după răsfirarea
218 împărătească cea mai sus scrisă, vrură să ia zăciuială
de la proști din rodurile locului aceluia. Vlădicului îi
sări în nas: cum să ia, zise, călugării zăciuială din
locurile mele cele vlădicești ș.c. Călugării nu-și lăsară
dreptatea. Vlădica Grigorie Maior acum bătrîn, ațîțat
de alții asupra călugărilor, își uită cît au trăpădat
însuș cu soțul său Silvestru, în zilele vlădicului Petru
Pavel Aron, spre apărarea cădințelor mănăstirei Bla-
jului. Călugării dederă plînsoare la judecătoriile cele
dinafară, spre carea avea drept într-o treabă ca aceasta.
Să fi răspuns vlădica numai la plînsoarea aceasta a
călugărilor, și călugării să nu fi pășit asupra vlădicului
la altele care nu se ținea de plînsoarea cea dintîiu sau
de veniturile mănăstirei, lucru eră de suferit și călu-
gării ar fi câștigat causa. Ci, amîndoao părțile au fost
fără cumpăt, că și vlădica au pîrît pe călugări de toate
cîte știia și alte năsărîmbe încă făcu călugărilor; călu-
gării, cîte știia, și mici și mari, de vlădica, le desvălirâ

și cu atîta mai vîrtos se împulpa, că neprietenii vlădi-
cului se arăta a părtini călugărilor, carii întru adevăr
se bucura și o parte și alta să o veadă stricată. Ce ju-
decată pre urmă au venit de la împăratul Iosif, prin
episcopul cel lătinesc, Ignatie Batiani, trimisă în treaba
aceasta, vei vedea din cele ce aci [a] le scriu din arhivul
mănăstirei Blajului scoase. După aceaia/ Thadéus
219 Baro a Ráișah, canțelariul din Beciu, scriind carte
pretenească vlădicului Grigorie Maior, în taină l-au
220 sfătuit ca să se lasă de / vlădicie de bună voia lui. Care
carte priimindu-o zisul vlădică, nu vru nici la sfetnicii
221 săi cei mai aproape carii asupra călugărilor,/ parte
l-au ajutat, parte l-au ațîțat și la cea mai de pre urmă
strîmtoare l-au adus, să o descopere, ci singur tră-
222 gînd samă/ lucrurilor sale, precum eră om pățit, cu
bătrînețele slăbit și de cele de multe feliuri de lupte
care din tinerețele lui nu i se mai curmară, ostenit, se
mărgini, întru ascunsul inimei sale, ca să se lase de
223 vlădicie și așa, nespunînd nimănui nemica, trimise/
la Beciu scrisoare cu carea își arăta cugetul său acela.
Priimindu-se la Curtea împărătească lăsarea de vlă-
dicie a lui Grigorie Maior, de acoloși fu rînduit ca să-i
umble pre tot anul cîte 1500 de florinți nemțești până
la moarte. Și așa dede împăratul voe clirului unit
din Ardeal să-și aleagă alt vlădică. Fiind adunat săbor
mare în Blaj pentru treaba aceasta, acolo zisul vlădică
arătîndu-și voia și înaintea clirului, că s-au lăsat de
vlădicie și luîndu-și zioa bună de la clir, cu acestea
începu cuvîntul: „Din tinerețele mele multe patimi
se luptară cu mine".

Iară pentru veniturile mănăstirei s-au poruncit de la
împăratul ca, spre curmarea pricelor între vlădică și
între călugări, care totdeuna din veniturile acele se
naștea, toate să se dea vlădicului pre 15 ani și vlădica

pe tot anul să plătească pentru dînsele arîndă patru mii de florinţi nemţeşti, carii să aibă a se împărţi între călugări şi între cliricii seminariului din Blaj. Şi aşa, următoriul vlădică Ioann Bob carele şi acum custă, cuprinse toate veniturile mănăstirei din Blaj şi le alipi lîngă cele vlădiceşti; ba şi moşiia seminariului cliricesc cea de la Cut încă fu dată zisului vlădică în arîndă. Atunci zise vlădica Grigorie Maior despre călugări: „Mă mîncară fraţii, dară vor screme până mă vor cica!" Carea s-au şi plinit, că, după trecerea celor 15 ani, acei puţini călugări carii mai trăia încă în / mănăsti-
224 rea Blajului nu căpătară înapoi veniturile sale, ci şi astăzi le ţine vlădica Ioann Bob. Acei puţini călugări, zisei, că vlădica Ioann Bob acea poruncă împărătească, ca în mănăstirea Blajului până atuncea să nu se mai priimească călugări, până cînd nu va scădea numărul lor, cît numai 11 să rămînă, după cum iaste fundaţiia, ca 11 călugări să fie în mănăstirea aceaia, acea poruncă zisei, cu atîta credinţă o ţinu şi cu acea asprime era asupra acelora feciori pre carii îi simţea că au plecare a se face călugări, cît acum singur unul, bătrîn şi neputincios călugăr, iaste în mănăstirea aceaia.

Aşa, ţinînd vlădica Ioann Bob şi moşiia vlădicească şi cea călugărească, şi cu înmulţirea banchelor fără samă crescînd preţul tuturor productelor celor din moşiile acele, fece acea sumă mare de bani de care ţeara s-au mirat. Că mai sus de şeptezeci de mii de florinţi căpăta într-un an, a cărora jumătatea au fost din veniturile mănăstirei, pentru care nu da arîndă fără patru mii de florinţi; aceste patru mii nu fac în bani buni fără opt sute de florinţi. Asemenea, au căpătat mult şi din moşiia cliricilor, şi n-au plătit mai mult cliricilor în banche, fără cu acela număr carele era mărginit în bani de argint. Deci, fiindcă şi călugării şi cliricii cele ce sînt

spre hrana vieţiei toate în marea scumpete trăbuia să le cumpere pe bani, fieştecarele poate vedea cîtă lipsă au fost siliţi să sufere şi cîtă foame să rabde şi călugării şi cliricii, în anii trecuţi./ [...][1]

§ 8

APELAŢIIA DE LA SCAONUL EPISCOPIEI FĂGĂRAŞULUI LA SCAONUL ARHIEPISCOPESC AL STRIGONULUI

257 ...Afară de îndoială dară[2] pus mi se vede cumcă Scaonul Episcopiei Făgăraşului niciodată nu au fost supus canoniceşte Scaonului Arhiepiscopesc al Strigonului. Nice nu avem nici un esemplu în toată vremea, cîtă au curs de la urzirea unirei ceii de acum, carea iaste mai sus de o sută de ani, vro causă să fi fost apelată de la conzistoriul uniţilor din Ardeal la Scaonul Arhiepiscopesc al Strigonului, nice până au domnit în conzistoriul uniţilor patărul theolog, necum după scoaterea lui de acolo. Frumoasă alsăuire era romînilor uniţi din Ardeal această neatîrnare ce era rămăşiţă şi arătată doveadă a Arhiepiscopiei romînilor ceii vechi din Alba Iulia sau Bălgrad.

Esemplu cel dintîiu de apelaţie de la conzistoriul romînilor uniţi din Ardeal la Scaonul arhiepiscopului al Strigonului îl puse întîmplarea lui Chiril Ţopa, vicariului din Haţeg, carele înainte de vro şese ani, în

---

[1] Se întinde pe larg asupra canoanelor tradiţionale, de a se aduna de două ori pe an sobor mare format din protopopi şi cîte doi preoţi. Atac împotriva lui Bob care în decurs de 29 ani a convocat soborul numai de două ori, cu ocazia depunerii jurămîntului, la înscăunarea împăraţilor Leopold şi Francisc.

[2] În prima parte a acestui paragraf se străduieşte să arate că episcopia unită de Blaj nu este subordonată arhiepiscopiei Strigonului, că — de ex., în chestiuni de divorţ şi recăsătorire —, practica românilor diferă ca procedură şi soluţii de cea catolică.

conzistoriul Blajului, supt înainte-șederea vlădicului
celui de acum Ioann Bob, cu nedreptate fu lipsit de
deregătoriia cea vicariiască și împreună și de toată
slujba preoțească. Această strîmbătate și a sa de tot
stricare neputînd-o suferi Țopa, carea, de o vrea răbda
el, poate, cum sînt stările-împrejur ale eparhiei episco-
piei Făgărașului de o treaptă de vreme, mai mulți
bărbați vrednici prin cei de neamul lor ar fi rămas
stricați, au apelat, adecă au mutat legea de la conzis-
toriul Blajului la Scaonul arhiepiscopesc al Strigo-
nului, ca a doao oară să se judece lucrul pentru carele
l-au osîndit așa cumplit vlădica Ioann Bob, în conzis-
toriul său. Însă, nefiind obiceaiu, nici pănă aci vro pildă
ca de la conzistoriul episcopesc din Blaj să se mute/
258 undeva legea și airea să se caute dreptate, afară de
dreptatea Scaonului episcopesc al Blajului, nu vru vlă-
dica să sloboadă a se muta această judecată la Scaonul
arhiepiscopesc al Strigonului. Și drept, că, de ar fi ținut
vlădica Ioann Bob așa dreptatea, în judecata aceasta,
precum avea cădință a nu slobozi să se mute legea de
la Scaonul său, nice el nu vrea fi silit a slobozi de la
sine judecata aceasta la Scaonul arhiepiscopesc al
Strigonului, nice piiarderea volniciei Scaonului vlă-
dicesc din Blaj ceii vechi nu o vrea lăsa moșie urmă-
torilor săi. Sau, măcar după aceaia de s-ar fi deșteptat.
Că Țopa, prevăzînd despre o parte piiarderea volniciei
Scaonului episcopesc al Blajului, de va păși mai încolo,
despre alta fiindu-i groază de trapăd și de chieltuială
cu umblarea pre la Sîmbăta Mare, în țeara ungurească,
unde iaste conzistoriul cel arhiepiscopesc al Strigonului,
vru mai nainte, ca cînd cu toată dreptatea ar fi curs
judecata lui, prin bărbați mari a se ruga de ertare și
de milă la vlădica Ioann Bob. Se rugă, zisei, la vlădica
Ioann Bob pentru Țopa, episcopul Samuil Vulcan de
la Oradiia-Mare, văr primare lui Țopa, se rugă față,
cu prilejul sfințirei sale în Blaj; prințul Brâncovan,

a căruia, măcar în ce lucru mare, nu se cădea să nu-i
plinească cererea tocma un romîn, încă veni în Blaj
de se rugă la vlădica Ioann Bob pentru Țopa, ci nemica
nu putură face.

De unde, socotind Țopa că mai de folos iaste romî-
nilor uniți să pață ceva scapăt Scaonului vlădicesc
întru volniciia sa, decît prin Scaonul acela să se strice
bărbații cei vrednici și harnici, carea nu de puțină scă-
dere ar fi clirului și neamului romînesc, căpătînd de la
zisul vlădica ce fu silit mai de sus, tot proțesul, se duse
cu dînsul în Sîmbăta Mare, la conzistoriul arhiepisco-
pesc. Ci vlădica Ioann Bob încă, pe lîngă proțesul dat
în mînile lui Țopa, supt pecete, pentru ca nu cumva
259 să se schimbe/ judecata lui cea asupra lui Țopa făcută,
trimise după Țopa o carte lungă, la Sîmbăta Mare, unde
avea doi preteni și patroni puternici. Nu se opri nevo-
ința Blajului asupra lui Țopa aci. Ci, de acoloși fu tri-
misă în Beciu, la *Novalista cel Unguresc (Magyar Kurir)*
o scrisoare în carea se povestea cu covîrșire de laudă
facerile de bine ce le fece Ioann Bob cu banii cei ce i-au
adunat în vlădiciia sa, ca să le vestească acele zisul
Novalistă, prin toată lumea ungurească, ca fiindcă
a doao judecată a lui Țopa era acum să se facă în țeara
ungurească, cu numărarea acelor faceri de bine și cu
laudele acele nemărginite, scăderile cele ce înadins
s-au făcut în judecata cea asupra lui Țopa să se acopere,
și pentru acele judecătorii beseriecști cei din țeara un-
gurească să se plece a părtini așa lui Ioann Bob, cît
și ei să osîndească pe Țopa.

Ci, cela ce umblă întru întunerec, lesne se poticnește.
Că aducînd cineva aminte blăjenilor cumcă cu acea
veste de sumă mare de bani de la vlădica Ioann Bob,
întru facerile de bine ale sale vărsată, cu carea se
înălța preste toți vlădicii romînilor din Ardeal cei
înainte de dînsul laolaltă socotiți, s-au cășunat pismă
dominiului sau moșiei vlădicești de la Blaj, că lesne vor

gîndi cei mari că preamult iaste pentru un vlădică romînesc un dominium din care atîta sumă de bani se face, şi pentru aceaia se vor nevoi ca să se ia acea moşie grasă de la vlădica şi se i se dea ceva simbrie pe an, în bani gata, aducînd, zisei, aminte cineva aceste blăjenilor, această scrisoare[a]), de nou trimiseră în/
260 Beciu la zisul *Novalista*, ca şi aceasta să o vestească prin lumea ungurească, precum o şi vesti.

Întru această scrisoare se areată că, cu acea mijlocire au adunat Ioann Bob aşa mare sumă de bani, că dintru începutul vlădiciei sale au tras de la sine, adecă n-au cheltuit pentru sine atîta, cît s-ar fi cuvenit, şi de toată pompa s-au ferit şi oricîte cheltuiale au putut încungiura, nu le-au făcut. Lîngă aceste, de cînd e vlădică produtele cele dintru acel dominium mai în tot anul au avut preţ bun, ba adeseori au fost şi scumpete; despre altă parte, osebit au blagoslovit Dumnezeu pe vlădica Ioann Bob, cît totdeuna au fost rodire multă întru acel dominium al Blajului./

261 Pre urmă, care e cap lucrului, Ioann Bob e gazdă, adecă iconom foarte mare, deci nimene nu trăbue să socotească că acel dominium episcopesc aduce prea mari venituri, pentru că, de ar fi vrut vlădica Ioann Bob să trăiască mai strălucit şi de ar fi făcut mai multe drumuri şi mai de multe ori de ar fi eşit din Blaj (de care, zice că de multe ori schimbarea sănătăţii l-au oprit), într-atîţa ani lesne ar fi chieltuit şi el veniturile acele, cum le-au chieltuit şi ceialalţi înaintea lui vlădici. Toate aceste, zice că pentru aceaia le-au făcut Ioann Bob, ca să adune pentru supuşii lui preoţi, ca un tată ce e cu milă cătră fiii săi, au tras de la sine, ca să poată ţinea fiilor săi.

Întră toate aceste, aceaia e prea adeverit, că iconom au fost foarte mare şi cu aceasta pre toţi cei mai nainte de el vlădici fără asămănare i-au întrecut, pentru că din tinereţele lui au fost deprins în iconomie şi întru

aceaia au petrecut până astăzi cu toată mintea şi inima lui, întru carea fu osebit ajutat cu aceaia că fiind el mai nainte mulţi ani la călugării din Blaj deregătoriu, ce se zice dijmaşi, foarte bine ştiia toată firea şi toate trebile acelui dominium, cît nici măcar un florint nice de cinste, nu putea să vină la deregătoarele lui, ca să nu ştie el. Iară, de nu au trăit strălucit, şi ceialalţi înainte de el vlădici nu mai strălucit, nici mai fără cruţare au vieţuit; ba încă, unii atîta au fost de postelnici, cît numai cu legumi gusta, nice peşte nu gusta. Iară Ioann Bob cele ce i-au fost lui după firea sa de lipsă, niceodată nu ş-au tras de la gură; ba în anii dintîiu ştiu că la aceaiaşi masă a lui alt feliu de pîne mînca şi alt feliu de vin bea el şi altele mai slabe punea înaintea prietenilor săi, cît protopop Alexandru Fiscuti carele după aceaia au fost vicariu în Haţeg, şezînd într-o vreme în Blaj şi/ avînd masă la zisul vlădică, îşi cum-
262 păra pîne din tîrg, neputînd suferi pînea cea de la vlădica, şi acolo, la masa vlădicului, scoţîndu-o din buzdunariu, mînca. Şi mie mi s-au întîmplat odată că avînd norocire a fi la masa zisului vlădică şi fiind eu slab din frigurile ce le-am fost avut mai nainte, din mirósul pînei ce era din grîu de groapă, din nou mă apucară frigurile.

Aceaia încă iaste adevărat, că în toată vlădiciia lui Ioann Bob produtele acelui dominium au avut preţ bun şi s-au vîndut scumpe. De nu avea în vrun an grîul preţ bun, îl băga în gropi, unde îl ţinea până îi vinea acela preţ carele îl vrea el. Pămîntul dintru acel dominium al Blajului nu numai în zilele lui Ioann Bob, ci totdeuna, din firea lui, e blagoslovit de la Dumnezeu, ca să nu înşele pre agonisitori.

Aceaia iaste drept, că, de ar fi făcut mai multe drumuri şi mai de multe ori de ar fi eşit din Blaj, mult ar fi chieltuit dintru acea sumă mare de bani, cum au cheltuit cei înainte de el vlădici cu cele dese ale lor

canoniceşti vizitaţii, care sînt detori arhiereii, din firea deregătoriei sale, a le face, de oară ce Hristos nu vînători de bani, ci vînători de oameni au lăsat şi au poroncit să fie episcopii. Iară vlădica Ioann Bob arareori au eşit în vizitaţie a-şi cerceta oile sale. Cînd au eşit, încă nu atîta pot să zic că au făcut vizitaţie canonicească, cît că au alergat ca curînd iarăşi să se întoarcă la iconomiia sa şi să nu chieltuiască mult. Ştiu că eşind în vizitaţie canonicească, au venit, o dată în toată vlădiciia lui, şi în protopopiatul Gurghiului, unde, de au umblat pre airea cîte cinci, şese sate într-o zi, cum îi era obiceaiul, aci, în trei ceasuri după prînz, cum sînt satele dese, au făcut vizitaţie canonicească în cinci sate, şi pe cină iarăşi s-au întors în Beica Romînească, la parohul Alexandru Truţa, de unde eşise./

263 Spre abaterea pismei de la acel dominium vlădicesc şi spre adeverire că, de ar fi făcut Ioann Bob cele ce au făcut ceialalţi înainte de el vlădici, după detoriia sa cea episcopească, şi el ar fi chieltuit veniturile vlădiceşti, ca ceialalţi, lipsea să se spună acel adevăr mare, că ceialalţi vlădici n-au ţinut fără moşiia cea vlădicească, iară Ioann Bob, lîngă aceasta, dintru începutul vlădiciei lui au luat şi veniturile toate ale mănăstirei şi ale cliricilor, şi pentru iale n-au plătit mai mult pe an în banche, de cum au fost hotărît să plătească în bani de argint. Aşa, pentru veniturile mănăstirei au fost mărginit să plătească în bani de argint patru mii, şi el au dat acele patru mii în banche, care nici opt sute de florinţi, în bani de argint, nu fac. Aşa, fiind hotărît ca din suma aceaia unui călugăr să se vină doao sute de florinţi în argint, acum un călugăr lua acele doao sute în banche, care nice 40 de florinţi în argint nu fac; şi cu atîta era silit un călugăr bătrîn, a căruia vîrtutea toată, prin învăţătura shoalelor, îi fu stoarsă, să-şi tragă sufletul. Aşa, pentru un cliric era hotărît o sută de florinţi, în bani de argint; cum suta aceaia i se vinea de la vlădica Ioann Bob,

parte din veniturile mănăstirei, parte din veniturile seminariului cele de la Cut, în banche, care în bani de argint nu ajung 20 de florinţi. Acum judece fieştecarele, până adună vlădica Ioann Bob cumplită sumă de bani, oare el şi-au tras de la gură cele de lipsă, au călugării şi cliricii au tras foame nesuferită şi goliciune. Deci, nu are ce să pismuiască nimene romînilor acel dominium episcopesc de la Blaj. Că, de se vor chieltui veniturile lui cum se cade, după dreptate, şi în cele ce pofteşte fiinţa episcopici carea e rînduită de la Hristos spre a vînare oameni, nu e cu putinţă sumă mare să rămînă în urmă./

264 Ci, să ne înturnăm la Ţopa. Pre urmă ajunse la judecătoriu pre carele nice naşterea lui, nice creşterea lui, nice firea lui nu-l lăsa la judecată a căuta în faţă şi a se abate de la dreptate. De unde i se întoarse lui Ţopa toată cinstea înapoi cea în conzistoriul din Blaj, supt înainte-şederea vlădicului Ioann Bob, cu răsturnarea rîndului judecăţii, luată şi se întoarse la starea sa biruitoriu. Iară lui Ioann Bob şi scăderile acele grele ce se aflară făcute în judecata cea aupra lui Ţopa, şi novelele mai sus-cetite cele în zioa dintîiu a lunei lui dechemvrie anului 1807, supt numărul 44, vestite, vîrtos îi micşorară numele în toată ţeara ungurească. Că toţi, numai din novelele acelea încă, fără de cele ce au auzit după aceaia, pricepură că lui Ioann Bob în toată vlădiciia lui mai vîrtos i-au fost plecarea spre iconomie şi spre adunarea banilor decît a împlini acele în care spre mîntuirea sufletelor fu nevoinţa celor mai nainte de el întru acel scaon vlădici. Şi aceaia l-au făcut mic pe Ioann Bob înaintea popistaşilor celor din ţeara ungurească, că toţi cei mai nainte de el în Blaj vlădici au fost cu rîvnă spre creşterea credinţei catholiceşti, şi cel înaintea lui, Grigorie Maior multe miriade au întors la unire, iară Ioann Bob, în toată vlădiciia lui această lungă, nici o nevoinţă spre adaogerea unirei

n-au pus, de cît că au eșit o dată fără de nici un rod în pămîntul Făgărașului. Ba, necum să întoarcă pre alții la unire, ci și ai lui poporeni, fiind el paroh și protopop în Móroș-Vașarhéiu, s-au făcut neuniți, pre carii după ce s-au făcut Ioann Bob vlădică, un cliric cetăț, fiind acolo atunci paroh și protopop Dimitrie Caian cel Bătrîn carele e acum în Blaj, preposit capitulului, iarăși i-au întors la unire. Aceasta o știe bine lăudatul Caian./

265 Acum, după întîmplarea lui Țopa cea mai sus arătată, cu carea s-au deschis cale apelațiilor de la Scaonul vlădicesc al Blajului către Scaonul arhiepiscopesc al Strigonului, văd că au început unii și alții a muta legea și în cause de căsătorie de la scaonul vlădicesc al Blajului la Scaonul arhiepiscopesc al Strigonului, fără de nici o împiedecare. Unde va ajunge lucru până în capet, nu știu. Drept, că cum își bate capu Ioann Bob a micșora puterea protopopilor și a face de nemica cădințele lor cele din nepomenită vreme avute și în legea Besericei Grecești răzimate, ba nice nu face acum protopopi, ci numai vițe-protopopi și cu titule care nu s-au mai auzit în legea grecească, lesne se poate esca cît toate causele cele de căsătorie spre despărțire pornite, nu mai mult în Scaonul protopopesc, ci, după cum iaste obiceaiul la popistași, întîia dată în conzistoriul cel vlădicesc de la Blaj să se judece. Carea, de va fi, apoi toate causele cele de acest feliu, spre a doao judecată vor trăbui, prin apelația apărătoriului căsătoriei, de la Scaonul Blajului să se mute la Scaonul arhiepiscopesc al Strigonului. Care întîmplare, precum și acele strămutări bisericești ce se nevoiaște vlădica Ioann Bob a le face, ce urmări vor să nască întră romîni, cărora nemica nu s-au obicinuit a le cădea așa cu greu decît schimbarea în lege și în cele bisericești, aceia se cade să grijască și timpuriu să pună piedecă carii au detoria a lua aminte ca să nu se întîmple, după nălucirile unui om, neplăcute urmări.

§ 9

DESPĂRȚIREA CĂSĂTORIEI

Precum tot feliul de împiedecări stricătoare de căsătorie care sînt la greci, le au și romînii cei uniți în
Ardeal, așa, ori / cu carea dintru acele împiedecări, de
266 se va fi făcut căsătoriia, o desfac și romînii cei uniți
din Ardeal, întocma ca grecii. Despre carea pe larg
cuvîntă *Pravila* cea romînească. Pentru aceaia eu nu
voiu să grăesc aci fără despre despărțirea căsătoriei
cea pentru cuvînt de curvie, întru carea aflu că se
desclinesc acum uniții de greci; așijderea voi grăi
pentru căsătoriia cea pre ascuns *(matrimonium clandestinum)*, întru carea obiceaiului popistășesc urmează
uniții.

Pentru cuvînt de curvie, adecă de au căzut vro parte după cununie în păcatul curviei, totdeuna pofind partea cea nevinovată despărțire, în Beserica Grecească s-au desfăcut de tot acea căsătorie și părților s-au dat voe a păși la altă căsătorie. Dinprotivă, la Apuseni, măcar că și ei, pentru cuvînt de curvie, îi despărțesc pre cei căsătoriți de casă și de masă, totuși a trece la altă căsătorie, până trăesc amîndoao părțile, nicedecum nu se dă voe. Așa și grecii și latinii își ținea osebitul său obiceaiu cu liniște, fără de a se osîndi unii pre alții. Pre urmă stîrnindu-se eresul lui Lutér și a lui Calvin, aceștea începură și întru aceaia a defăima pre latini, că nu desfac căsătoriia pentru cuvînt de curvie. [...][1]

269 Romînii din Ardeal, ca cei ce sînt de lege grecească, întocma ca grecii, înainte de a se uni cu Beserica Romei, desfăcea și ei de tot căsătoriia, pentru cuvînt de curvie.

[1] Despre anatema aruncată de Conciliul de la Trident asupra luteranilor și calvinilor care admit divorțul și despre tradiția bisericii orientale care îl îngăduie.

După ce s-au unit, rînduind împărăţiia theolog şi auditor cáuselor, în coastele vlădicului unit, de lege lătinească, lîngă carele au fost cea mai mare putere în conzistoriul uniţilor, măcar că în săboarele protopopeşti se făcea despărţire de tot de căsătorie, pentru curviia unei părţi, totuşi, cînd ajungea causa la consistoriul vlădicesc după obiceaiu, pentru revizie, patărul
270 theolog nu o judeca după legea / grecească, ci după legea sa cea lătinească, după carea căsătoriia carea au fost odată statornică, de aciia încoace nici pentru o pricină nu s-au obicinuit a se desface, pentru aceaia nici pentru cuvînt de curvie nu se desfăcea la uniţi căsătoriia în conzistoriul vlădicesc, până au fost lătinul theolog în conzistoriul vlădicesc al uniţilor; asesorii ceialalţi romîni ai conzistoriului aceluia, despre o parte fiind deprinşi cu theologul latin a nu face zisa despărţire, despre altă parte avînd nu ştiu ce frică deşeartă că se vor mîniia popistaşii, de vor pricepe că romînii desfac de tot căsătoriia pentru cuvînt de curvie, au urmat a ţinea treaba patărului theolog, măcar că capitulum cel popistăşesc din Bălgrad tîrziu, în vlădiciia lui Ioann Bob celui de acum, ca nişte bărbaţi bine pricepuţi ce sînt, s-au mirat cînd au înţeles că în Blaj nu se desface legătura căsătoriei pentru cuvînt de curvie. Însă, mai nainte tot era cum era, că ştiu, în zilele vlădicului Grigorie Maior, că tocma în săborul mare fu despărţit de tot oarecarele cu porecla Bálamir pentru preacurviia muerei sale. Iară acum morţiş spre aceaia ca nicedecum să nu se desfacă căsătoriia pentru cuvînt de curvie, stă vlădica cel de acum Ioann Bob.

Ci, precum romînii din Ardeal cu clir cu tot niciodată n-au crezut că la ei nu se poate desface căsătoriia pentru cuvînt de curvie, nice nu s-au supus niceodată a urma întru aceasta obiceaiul popistaşilor, aşa fapta conzistoriului mai sus-spusă, de a nu desface căsătoriia

pentru cuvînt de curvie, nu iaste lege, ci silă romînilor uniţi, precum i s-au şi spus faţă vlădicului Ioann Bob, în săborul mare cel din anul 1792, unde şi aceaia s-au arătat, că conzistoriul vlădicesc nu are acea putere, cît obiceaiul Besericei Greceşti cel de obşte cu sila să-l răstoarne. Şi cu atîta mai puţin / în unele ca
271 aceste ale legei greceşti tocmele nu e slobod nimenui a face schimbare, că clirul unit totdeauna au strigat şi au făcut protestaţie, că la altele, afară de legea grecească, nu se supun fără celor cunoscute patru punturi ce se ţin de credinţă.

Dintru aceste toate cu care chiar s-au vădit cumcă la cei de lege grecească, tocma şi uniţi de vor fi cu Beserica Romei, limpede iaste slobod, pentru cuvînt de curvie, a se despărţi omul de muiare şi a lua alta, judece acum care are suflet: îi fuge unui om muiarea cu alt bărbat, în ţeară streină sau acolo se mărită (care întîmplări, mai ales pre la margini, sînt nenumărate în Ardeal; eu într-o parohie am aflat opt); bărbatul cel pre lege nevinovat rămîne cu vro cîţva prunci carii trăbue să-i hrănească, să-i îmbrace, să-i crească; iaste cu slujbă domnească, iaste supus porţiei împărăteşti şi greotăţilor ţărei aceste, neavînd găzdoae în casă, nu are cum le plini. Ce e mai mult, pofta cea firească îl împinge la dese, grele păcate. Acum, ce iaste mai rău, a slobozi pre unul ca acesta a se căsători în Domnul, au a-l face nefericit şi în lumea aceasta şi în ceaialalta?

Mulţi carii sînt întru această întîmplare, nevrînd vlădica a-i slobozi să se însoare şi temîndu-se preoţii lor de vlădica a-i cununa, fug pre airea şi cununîndu-se prin vrun preot strein, se întorc la casele sale şi la pruncii săi, unde preoţii lor ştiind că după legea grecească le-au fost slobod a se însura, şi numai sila cea nedreaptă îi oprea de la căsătorie, îi sufere, tac, şi aşa aceia trăesc cu muerile lor cele noao. Ba văzut-am cît

tocma cu deliberatul cel de la Scaonul vlădicesc şi cu
pecetea Mitropoliei întărit, în care chiar era pus să nu
se păşască la altă căsătorie, ducîndu-se la popă strein,
se înturnară cununaţi şi trăire laolaltă pănă la moarte.
Unii fiind pentru aceaia zăhăiţi / de vlădica, fug cu
272 muerile sale cele noao la Moldova, la Ţeara Munte-
nească şi aşa rămînînd moşiile cele domneşti deşearte,
şi domnii locului pat pagubă, şi cămara împărătească,
împuţinîndu-se oamenii cei porţiiaşi; uneori pruncii
lor rămîn prin uşile oamenilor şi crescînd fără cuviin-
cioasă învăţătură, ajung a se face oameni răi. [...][1]

279 § 10

PROTOPOPII

301 ...A patra cădinţă[2] iaste ca protopopii să cerce viiaţa
şi petrecerea preoţilor, adecă de nu sînt înjurători sau
sfadnici sau bătaci sau beţivi ş.c. Şi, despre beţie, cu
cît aceaia iaste mai de obşte întru aceste părţi, cît mai
toţi oamenii o socotesc întru nemica, ba unii se şi
fălesc întru reotate, cu atîta mai vîrtos se cuvine ca
protopopii să cerce pentru aceaia pe preoţi şi să facă
îndreptare, ca să nu se afle preoţii a fi povaţă oarbă
orbilor. Că, de vreme ce Pavel Apostolul, *Către Corin-
theni*, *Cartea* 1, cap. 6, stih. 10, pre toţi oamenii cei

---

[1] Despre căsătoria ilegală, recunoaşterea şi despărţirea ei, la români.

[2] La începutul paragrafului se străduieşte să demonstreze că protopopii au, în vremea sa, drepturi limitate şi cere să se revină la vechea practică prin care protopopii erau episcopii locurilor (gr. *horepiscopi*). Primele trei îndatoriri ale protopopilor sînt: să inspecteze bisericile şi felul cum se oficiază cultul, să verifice cunoştinţele credincioşilor supuşi lor în materie de credinţă, frecventarea şi conduita credincioşilor în biserică, dacă cinstesc pe preoţi, dacă plătesc darea preotului, în fine să supravegheze conduita preoţilor şi modul de oficiere a sfintelor taine.

beţivi îi vesteşte închişi afară de împărăţiia ceriurilor,
şi la cap. 5, stih 10, porunceşte ca nici să mîncăm la o
masă cu cel beţiv, cum se va suferi aceasta întru preoţi
carii sînt lumină oamenilor şi sare pămîntului? Şi ce
va fi, dacă lumina se va întuneca şi sarea se va împuţi?
De unde canonul apostolicesc 42 hotărăşte: „Episcopul
sau preotul sau diaconul carele se joacă cu coţca şi
iaste beţiv, sau să se părăsească de acele, sau să i se
ia darul“. Dară şi aceaia cearcă protopopii, oare nu
merg preoţii la cricimă, ori va fi aceaia înlontru, în
căsi, ori afară, în tîrg, sau şi la cîmp. Că iarăşi hotă-
reşte canonul apostolicesc 54: „Cliricul carele se va /
302 afla mîncînd în cricimă, să se afurisească, afară de
călătorie, cînd pentru lipsa se va abate la sălaşul cel
de obşte pentru călători“. Şi canonul 5 a săborului din
Ardeal, la anul 1725 adunat, zice: „pentru popi carii
merg la cricimă sau suduesc, sau blastămă... varecine
va greşi în unele ca aceste, să aibă a-l globi protopopul
cum va socoti sufleteşte, după greotatea păcatului,
iară de se va oblici că nu l-au globit, ci l-au ertat fără
de ocă, atunci el protopopu singur să fie globit cu gloaba
săborului mare, 66 de florinţi“.

Precum şi aceaia cearcă protopopii, cum se poartă preoţii pre la ospeţele cele de la nuntă: sufere oare a se face acolo jocuri scăndălicioase, au doară încă şi înşuşi privesc la acele şi areată voe-bună spre iale? Că zice canonul 54 a săborului de la Laodichia: „Cumcă nu se cade preoţilor sau cliricilor la nunte sau la ospeţe a vedea oarece priviri, ci, mai nainte de ce întră cei ce fac priviri, a se scula şi a se duce de acolo“. Cu cît mai vîrtos nu se cade să sufere preoţii glumele cele netrebnice din care se escază şi sfadă şi bătae, în priveghiu la morţi. Că, pentru aceaia s-au rînduit la oameni morţi a se ceti evanghelia şi psalmii, ca să ne venim în fire şi auzind cuvîntul lui Dumnezeu şi văzind de faţă pilda cea tristă a statului nostru, să ne aducem

aminte de moarte, să socotim deşărtăciunea vieţei aceştiia, să ne plîngem păcatele, să ne îmbărbătăm spre fapte bună, să cerem răposatului odihnă, nu se facem glume toată noaptea, nemica sfiindu-ne şi să adăogăm păcate şi să necinstim pomenirea răposatului la carele ne-am adunat. Aceste, de nu le va putea împiedeca preotul, nicecum să nu stea acolo a ceti îndeşert şi cu necinste sfînta evanghelie, ci îndată să se ducă de acolo. Care ca cu bună rînduială să le săvîr-
303 şească, tocma se cade, la unele prilejuri / ca aceste, să se ferească de beutură şi de ameţeala capului. Nici aceaia nu iaste slobod preoţilor nicecum, ca să joace la nuntă, de oară ce aceasta şi mirenilor opreşte canonul 53 a săborului de la Laodichia, zicînd: „Cumcă nu se cade creştinilor carii vin la nuntă a juca, ci cu cuviinţă a cina sau a prînzi, cum se cade creştinului". Ba nice aceaia să nu sufere protopopii, ca preoţii să se facă răspunzători şi urători la nunţi, care obiceaiu iaste la nuntele proştilor, batjocorindu-şi statul său cu acea lungă, de nemica şi uneori scăndălicioasă vorbă, ci în tot locul cu acea cuviinţă şi strălucire de fapte bune să se poarte, ca văzînd oamenii faptele lor cele bune, să proslăvească pre Tatăl lor cel din ceriuri". Canonul 4 a săborului din Ardeal, cel din anul 1675, supt mitropolitul Sava, aşa porunceşte: „Care popă se va face vornic pre la nunte şi va juca şi va umbla beat prin tîrg şi va îmbla la cărcime şi se face măscărici şi vrăjitoriu, să i se ia popiia". [...][1]

[1] Atac împotriva lui Bob care a despuiat pe protopopi de dreptul de a pedepsi preoţii. În continuare atribuţii legale ale protopopilor: să judece litigiile matrimoniale, să emită scrisori asupra dreptului de a se cununa, să acorde dispense; citează o scrisoare a unui „protopop bătrîn" (care îi aparţine lui însuşi), atrăgîndu-i atenţia lui Bob că îşi arogă drepturi ce revin, prin hotărîrea canoanelor, protopopilor subordonaţi. În fine, despre dreptul protopopilor de a da scrisori de recomandare celor care vreau să se hirotonească.

322 A 11-a cădinţă a protopopilor iaste a da preoţilor popoară. Săborul mare din anul 1700, la numărul 3, zice: „Popii carii vin dintr-alte ţări să nu se priimească pînă nu vor aduce carte de la vlădica. Aşijderea popii carii merg într-alte eparhii să nu se priimească pînă nu va avea carte de la protopopul lui cumcă-i om bun şi şi-au plătit darea. Iară care protopop nu va face aşa, să aibă vlădica a-l birşăgui cu 24 de florinţi". Porunceşte aci săborul ca nici un protopop să nu priimească, adecă să nu le dea popor acelor preoţi carii vin dintr-altă ţeară, fără ştirea vlădicului. Iară, de va veni vrun preot dintr-alt protopopiat a ţărei aceştiia, atunci poate protopopul acesta să-i dea parohie, şi fără ştirea vlădichei, numai cît să aibă carte de la protopopul acela, supt a cui mînă au fost mai nainte, cumcă e om bun şi şi-au plătit darea vlădicească. Şi săborul cel din anul 1675, la numărul 9
323 zice: „Tot / protopopul să nu priimească nici un preotu în poporu, pînă nu va aduce carte de la protopopul unde au fost nainte, cum s-au purtatu"; şi la numărul 10, zice: „Nici un popă în poporu, fără ştirea protopopului, să nu se tocmească, iară carele se va tocmi fără ştire, să fie opritu de popie". Această a protopopilor cădinţă era mai văzută cînd oamenii după voia lor îşi schimba preoţii şi îi lăpăda. Iară de cînd s-au îmulţit protopopii cei învăţaţi carii au contenit pre oameni de a-şi lăpăda preoţii, ararcori îşi areată protopopii cădinţa aceasta. Totuşi, şi de cînd e Ioann Bob vlădică, au fost întîmplări de aceste. Ştiu că pe un Petru, paroh al Curticapului, în varmeghiia Turzii, protopopul locului cu săborul său judecîndu-l pentru beţie de carea nici o nădejde nu era să se părăsească, l-au lipsit de parohie, fără ştirea vlădicăi; şi într-alt protopopiat, anume în Craifalău, fiind doi preoţi, pre unul dintră aceştea, adecă pre Theodor Graur l-au băgat în parohiia Curticapului, carele şi astăzi e acolo

paroh. Drept, popa Petru, după lipsirea sa din parohie, au ajuns la vlădica Ioann Bob cu plînsoare asupra protopopului, ci spunînd el drept causa pentru carea fu lipsit de popor, nemica nu-l folosi vlădica. Fără la anu iarăşi merse la vlădica cu suplică arătînd o carte de mărturisire cu niscari nemeşi făcută, cum că el acum s-au lăsat de beţie şi s-au îndreptat, pe carea au căpătat de la vlădica Ioann Bob răspuns că fiindcă, cum areată mărturisirile, popa Petru s-au părăsit de beţie, protopopul locului sau să-l bage înapoi în Curticap, sau să-i dea alt popor. Ci protopopul ştiind că nu s-au îndreptat, nicedecum nu l-au priimit. [...]'

§ 11

VIŢE-PROTOPOPII, INSPECTORII, ADMINISTRATORII, NOTARII

328 Titule sînt aceste neauzite în Beserica Grecească, nice în Beserica Rominilor nu s-au auzit până în veacul nostru. Notarii, drept, şi mai nainte au fost la romîni, ci nu carii să stăpînească protopopiaturi, în loc de protopopi, fără în fieştecarele protopopiat era unul dintră preoţi notariu, lîngă protopopu locului, ales de protopop şi supus protopopului. A lui Ioann Bob aflare sînt aceste titule streine de legea grecească şi de datina Besericei Rominilor. Văzînd el adecă că nu poate, după volniciia sa, să lapede pre ptotopopi din deregătorie, pentru că şi legea Besericei Greceşti şi vechiul obiceaiu al romînilor şi poruncilor prinţipilor Ardealului şi crăescul gubernium punea piiadecă îndrăznirei lui, începu în ţinuturile acele, din care murea protopopii, a nu pune protopopi, ci pre aceia pre carii

[1] Despre dreptul protopopilor de a alege pe episcopi, de a ridica dajdie de la preoţii din protopopiat, de a nu fi demişi după bunul plac al episcopului, ci numai prin hotărîrea soborului.

îi rînduia ca să poarte deregătoriia cea protopopească în ţinuturile acele, a-i numi pre carii viţe-protopopi, pre carii inspectori, pre carii administratori; acum au început a da şi titule de notarii pre alocurea. Pre aceia, măcar că toată deregătoriia protopopească / o
329 poartă întocma ca protopopii cei adevăraţi întru toate, nice nu au mai puţină putere de cît protopopii, totuşi, fiindcă titula nu le iaste curat de protopopi, îi lapădă, după singură zburdarea sa, cînd vrea şi îi strămută dintr-un loc într-altu. Însă, poporul romînesc şi preoţii nu ştiu de aceste titule noao, în beserica lor, ci, precum aceia întocma poartă deregătoriia ca protopopii, aşa pre toţi îi cred şi îi numesc protopopi. Despre această faptă scrise această carte[a)] vlădicului Ioann Bob, din 13 octomvrie a anului 1808, acelaşi protopop
330 bătrîn, / carele au scris şi cele mai din sus doao cărţi către acelaşi vlădică. Nu-i ajunse lui Ioann Bob acea
331 nesuferită şi de / ocară strămutare, carea nice la popistaşi nu iaste în Ţeara Ardealului, nice la calvini, nice la unitărăşi, ferească Dumnezeu / apoi, la romînii cei
332 neuniţi; numai la luterani se schimbă decanii lor, tot la trei ani. Doară acestora au vrut să urmeze vlădica uniţilor Ioann Bob cu schimosirea cea mai sus spusă, ca să mestece în legea uniţilor ceva şi din tocmelele luteranilor, pentru ca pre urmă legea uniţilor să fie o coleşă de multe mestecături, precum va şi fi, de se va îngădui vlădicului acea volnicie, ca după nălucirea sa să răstoarne vechile tocmele şi de nu se vor întoarce la locul său cel încuviinţat acele ce Ioann Bob au pornit, după mintea sa, a le strica. /
333 Nu-i ajunse, zisei, lui Ioann Bob acea strămutare de ocară, ci şi protopopiaturile, făcînd cîte trei din unul, fără cumpăt le îmulţi, ca să aibă mai mulţi viţe-protopopi şi notarii. Pre carii, măcar că i-au vestit prin shematismus, nu la toţi le-au dat încă puterea lucrărei protopopeşti. Toţi se miră de această

a lui faptă, pentru că și mai nainte era strîmte protopopiatele uniților și cu mult mai mici decît ale neuniților. iară acum, de vor rămînea cum le-au croit Ioann Bob, sînt mai toate nemica. Unii zic că pentru aceaia au înmulțit Ioann Bob așa fără treabă protopopiaturile, ca văzînd streinii în shematismus atîta mulțime de protopopiaturi unite, fără nici o îndoială să creadă că fără asemănare sînt mai mulți uniți în zilele vlădicului Ioann Bob decît neuniți în Ardeal, unde tocma improtivă iaste lucru. Alții zic că nu fără sfatul aceluia s-au făcut aceasta, carele dorește în urma lui Ioann Bob să fie el vlădică, sau fiindcă el acum de ce dece mai slăbește și aceaia încă o simte, că la cei mai mulți din clir iaste urît, încai nepotu-său să urmeze în scaonul vlădicesc. Că, precum am spus mai sus, la uniți alegerea vlădicului se face prin votizațiia clirului, fieștecarele protopopiat dînd cîte trei voturi. Așadară, de era mai nainte 50 de protopopiaturi, 150 de voturi se împărțea pe unii, pe alții, iară acum, de vor fi o sută de protopopiaturi, vor să iasă 300 de voturi. Dintru așa multe voturi, cu atîta mai vîrtos poate cela mădăjdui că vor cădea sau pre dînsul sau pre nepotu-său și pre amîndoi atîtea voturi, cît să între în numărul celor trei candidați, că cred eu că niceunul nu se înalță la deregătorie fără prin patroniia aceluia, și pănă atunci poate rămînea oricare în vro deregătorie de acele pre ghiață, pănă cînd vrea acela. Lîngă aceste, de cumva se va rîndui / ceva simbrie vițe-
334 protopopilor și notariilor de la vlădica, vezi că și după moartea vlădicului încă are acela nădejde să-i țină legați pre aceștea: de nu vor pofti încă și jurămînt de la ei, că veacuri ca acele viém, în care unii din cei beserecești povățuitori nu atîta duhul sfintelor canoane, cît voia sa o urmeaze. Și despărțirea aceasta a protopopiaturilor în mănunte părți de Ioann Bob făcută, e nesuferită și de rîs; pentru aceaia se cade a se întoarna

la statul cel de demult. Și dacă vrea vlădica Ioann Bob să se fălească cu multe protopopiaturi, se cădea acele nu cu stricarea celor de alți vlădici agonisite să le înmulțească, ci cu întoarcerea a mai multe miriade dintru neunire, supt stăpînirea sa, spre care larg cîmp și tocma îndemînat prilej în mulți ani au avut, ci, în cît știu eu, nice măcar un suflet n-au întors cu nevoința sa, în toată această a lui lungă vlădicie.

Voiu să adaog aci doao scrisori a unui protopop bătrîn, care slujesc spre cunoașterea statului lucrurilor întru stăpînirea lui Ioann Bob. Una e din 22 iunie a anului 1803, către conzistoriul vlădicului Ioann Bob, alta din 4 avgust a anului 1804, către vlădica Ioann Bob trimisă.

PREA CINSTIT CONSISTORIUM!

Ce s-au judecat în forumul acesta despre pricina lui Moldovan Gavriil cu muiarea sa, Șerbănaț Paraschiva, din Solovăstru, supt cinci fevruarie a.c., conzistorialnicește spre sfîrșitul hotărîrei încoace trimisă, din deliberatul săborului acestuia, supt 11 a lunei și a.c., făcut, părintește va cunoaște preacinstitul conzistorium. Însă aflu în mai sus-lăudata a precinstitului conzistorium comișie această închiiare către mine îndreptată: „Așa, acea cercare dinpreună cu judecata frăției-tale să o trimiți / la Scaon, precum și alte cause
335 ori în ce chip în forumu frăției tale judecate, fiind din deregătorie dătorie acele a le trimite la Scaon". Eu, ce va să înțeleagă preacinstitul consistorium cu aceste cuvinte, nu pricep. Că, de se înțelege cumcă dătoriia deregătoriei protopopești iaste ca hotărîrile protopopești cele ce după vechile și bătrîne așezăminturi în Beserica Grecească, a căriia nu de jos parte iaste Beserica noastră, pănă acum ținute și în prealarga a vlădiciei Făgărașului eparhie cu preandelungat obi-

ceaiu carele nici un vlădică pănă acum nu s-au ispitit a-l vătăma, întărite, a se trimite la Scaonul arhieresc sînt obicinuite, și eu să le trimit la Scaon, mi se pare că, precum obiceaiurile și așezămînturile acele îmi sînt preacunoscute, așa pururea m-am și nevoit a le împlini. Iară, de se înțelege că doară să se răstoarne obiceaiul cel vechi al Besericei ceii Grecești și alt nou práxiu să se bage acum în eparhia vlădiciei Făgărașului, cu detornica plecăciune mă rog preacinstitului conzistorium ca mai pre larg să mi se răschireze lucrul și lămurită instrucție să mi se trimiță, și ca să știu de ce mă ținea și pentru ca să-mi fie cunoscută puterea prin carea se face înoirea. Că, precum nu toată puterea are volnicie a face înoire în lege, așa, fiindcă trista ispită areată cumcă înoirea, mai vîrtos în legea cea besericească s-au obicinuit a naște jalnice urmări, lăudat lucru, mi se pare, va fi, de se vor descoperi puterei ceii preanalte greotățile care pot să se nască dintru înoire. Deci, pănă cînd se va limpezi cu amăruntul lucrul, mă rog să fie cu blagosloveniia Scaonului a mă ținea de vechiul obiceaiu. Cu preaosebită cinstire rămînînd.

Adecă vlădica Ioann Bob cu sfetnicul său Dimitrie
Caian, după ce au făcut nemica pre călugării din Blaj
carii de la împărăție / fusese rînduiți sfetnici vlădicului
336 Făgărașului, cu mîni, cu picioare și cu multe feliuri
de tehne porniră să spargă și puterea protopopilor
carea după legea Besericei Grecești se cuvine lor, și o
țîn ca să poată stăpîni ei după volnicie. Ci întru aceasta le fu a simți grele împrotiviri despre partea protopopilor. Dimitrie Caian carele acum e prepozit în capitulum, fiind mulți ani professór la cei ce se găta spre hirotonie, în tot chipul s-au nevoit, încai în capul acelora să le bage părere micșorată și apusă despre puterea protopopilor și că nu se cade întru îndoiale ș.c. a se înțelege cu protopopii lor, ci oblu la scaonul

vlădicesc să scrie. Dară aceia fiind oameni pricepuți și văzînd cît de puțin se folosesc cei ce ajung la Scaonul arhieresc, rîdea de învățătura lui Caian zicînd: așa iaste, pre protopopii noștri să nu-i băgăm în samă, de la Scaonul vlădicesc, cum vedem că sînt stările împrejur, nici o nădejde nu poate fi de ajutoriu; apoi cine ne va apăra?

CEAIALALTĂ SCRISOARE IASTE ACEASTA

„La milostiva mustrare, din 13 iunie a.c., supt n-rul 385, prin carea cu iscălitura exțelenției-tale, toată încurcarea cauzei ceii de căsătorie a lui Tódea Irimie din Télec cu Hâba Maria și acea grea a lor asupra pravilei și asupra rînduialei exțelenției-tale ceii arhierești cu cununiia cea îndoit fărădelege și cu îndelungata fărădelege lăcuind laolaltă neascultare, părintește mie mi se impută și spre îndestulată dovedire aceii cumplite a mele nelegiuiri aceasta în mijloc se aduce, că eu, în 21 ianuarie a.c., mai sus-scrișilor am dat țidulă ca să se cunune pe lege, fără de a le da a se ceti rezoluția exțelenției-tale și fără de a țitălui acea
rezoluție în țidulă-mi, de unde mi se / face înștiințare
337 ca orice dispenzație dai exțelenția-ta, să nu dau țidulă
după aceaia, ci în orighinal să o dau a se ceti, pentru adevărul lucrului și pricinî exțelenției-tale cunoscute, cu fiiască umilință răspund.

De ar fi de adevăr răzimată mai sus-arătata nelegiuire mie imputată, adevărat, foarte cu direptate mi s-ar imputa. Că, de vreme ce fieștecarele preot iaste pus să fie lumină și sare oilor lui Hs. celor cuvîntătoare, cu cît mai vîrtos protopopul carele iaste ochiul cel drept al arhiereului. De unde, de se va face lumina întunerec și sarea se va împuți, pricinuind ori în ce chip a nu se supune mirenii pravilei și canoriceștilor rîndueli ale arhiereului, cine poate măsura impu-

tarea unei nelegiuri ca aceasta? Însă eu, necum să fi pricinuit încurcarea și neascultarea mie imputată, ci încă, tare cred că niciun lat de unghie n-am lăsat din sîrguința ce se cădea mie, întru acest lucru, a nu plini. Că, cerînd mai sus numiții, după obiceaiul cel cu publicațiia normei, prin rescriptul împărătesc din 23 septemvrie 1784 și în clirul nostru băgată, țidulă de cununie, în 21 ianuarie a.c. le-am dat acea țidulă ca să se cunune pe lege, a Parohului locului fiind cercetarea împiedecărilor. Oblicind după aceaia parohul locului a mijloci împiedecare de a se cununa zișii Teleceni, mi-au descoperit împiedecarea. De unde, urmînd de la mine opreliște ca să nu se cunune și îndreptîndu-i către exțelenția-ta pentru blagoslovenie, ei cu părtinirea curții carea și după aceaia cu nevoință i-au apărat, precum din scrisoarea dregătoriului din Ghernesit, carea în 12 fevruarie a.c., o-am trimis la exțelenția-ta, pre larg s-au putut vedea, s-au dus preste hotar și prin popă strein s-au cununat. Care fărădelege înțelegînd eu, îndată i-am oprit a lăcui laolaltă și i-am
338 sorocit / la săbor; iară ei, în loc de a plini aceasta, mi-au trimis acea mare apărare a deregătoriului mai sus-pomenită.

Întru care încunjurare n-am avut ce face alta, fără în 12 fevruarie a.c. am făcut relație exțelenției-tale închizînd împreună și scrisoarea deregătoriului cea apărătoare. Exțelenția-ta ai scris pentru aceaia la măria-sa domnul fi-ișpán și nemica isprăvindu-se, în 11 maiu a.c. am adăogat a înștiința pentru aceaia pe domnul notărăș Dimitrie Caian, de unde mi-au venit răspuns că exțelenția-ta și a doao oară ai scris la mai sus-lăudatul fi-ișpan pentru lucrul acela, și, de nu se va isprăvi și acum lucrul, de iznov se fac relație la exțelenția-ta, carea o-am și făcut, în 24 iunie a.c. După carea mi-au venit de la exțelenția-ta, în 28 iunie, supt numărul 359, acest milostiv răspuns: „Dacă

nu s-o isprăvit până acum, înaintea lui Dumnezeu, nici noi, nici voi, vinovați n-om fi". Eu neputîndu-mă odihni în cunoștința mea, ca acei rău cununați creștini să viețuiască în căsătorie fărădelege până la moarte, am îndrăznit a te mai îngreoia pe exțelenția-ta cu scrisoarea mea cea din 18/6 iulie a.c. și a da umilită rugare ca să te milostivești cu dispenzație a-i slobozi să-și înoiască împrumutata voință, înaintea parohului locului și a doi sau trei oameni mărturii. La această rugare din 6 iulie a.c., exțelenția-ta te-ai milostivit a da poftita dispenzație, în 13 iunie a.c., supt 385.

După aceste toate, cu cea mai adîncă fiiască umilință mă rog și mă cucerese să te milostivești exțelenția-ta a judeca ce vină am eu, sau ce am putut face eu; și nu am făcut, în lucrul acesta, ba să te milostivești a privi adynatía, adecă neputerea și protivirea ce iaste în mustrarea cea asupra mea slobozită. Zice
339 că de la mine au urmat toată încurcarea aceștei / întîmplări și neascultarea acestora, pentru că în țidula mea cea din 21 ianuarie n-am țităluit rezoluțiia exțelenției-tale și nu am dat a se ceti și mi se impută că dispenzațiia exțelenției-tale nu o-am dat a se ceti în orighinal. Dară, mă rog, care rezoluție? sau dispenzație? au doară cea din 28 iunie, sau ceastă din 13 iunie, că altă scrisoare, numească-se ori rezoluție, ori dispenzație, în lucrul aesta nu mi-au venit de la exțelenția-ta. Dară nici n-au putut să vie, că vîrful începutului acestui lucru au fost țidula mea cea din 21 ianuarie a.c. De-aciia au urmat relațiia mea din 12 februarie către exțelenția-ta, din carea întîiu și întîiu ai cunoscut exțelenția-ta întîmplarea. După aceaia cărțile exțelenției-tale către măriia-sa domnul fi-ișpan, apoi răspunsul exțelenției-tale cel din 28 iunie către mine, și mai pre urmă, la rugarea mea cea din 6 iulie, din 13 iunie dispenzațiia împreună cu imputarea cea grea mie făcută.

Milostiveşte-te exţelenţia-ta părinţeşte a socoti, oare
poate-se mai mare protivire şi contradicţie împletu,
de cum încurcă conţipista aceştei mustrări asupra mea
tunate. De la mine, zice, au urmat toată încurcarea
aceştei întîmplări şi neascultarea acestora, pentru că
eu, în ţidula mea cea din 21 ianuarie, n-am ţităluit
sau răspunsul exţelenţiei-tale cel din 28 iunie, sau
dispenzaţiia cea din 13 iunie, la rugarea mea cea din
6 iulie dată. Cu adevărat, mai mare protivire iaste
întru aceasta a conţipistei dovadă, de cît în ceaia:
baculus in angulo, ergo pluit. Pentru că, măcar că nici
o legătură nu iaste întră starea băţului în unghiu şi
întră ploae, totuşi se poate întîmpla ca stînd băţul
în unghiu, să ploae. Iară să se ţităluiască în 21 ianuarie
rezoluţia carea după aceaia, în iunie s-au făcut, nu
iaste în lume făptură aşa înţăleaptă şi aşa puternică
340 carea să poată/face, cu atîta mai vîrtos că Domnul Hs.
zice la *Faptele Apostolilor*, cap. 12: „Nu iaste voao
a şti anii sau vremile care Tatăl le-au pus întru a sa
putere". Singură cănţălăriia exţelenţiei-tale au aflat a
răspunde în 13 iunie la cartea după aceaia în 6 iulie
acestuiaşi an dată, de care feliu de măzăcie nu numai
acum s-au încumătat cănţălăriia exţelenţiei-tale a face,
că şi adăunăzi, într-o scrisoare lătinească, carea trăbuiam
să o arăt la slăvitul ofiţiolat, mi-au venit cu
numele exţelenţiei-tale *datum* din 9 maiu şi acoloş mi
se arăta că trimisa mie poroncă au sosit la exţelenţia-ta,
pe poştă, în 7 iunie acestuiaşi an de la crăescul
gubernium.

Şi, după nişte contradicţii ca aceste, încă îndrăzneşte
conţipista, ca o tudumană, a-mi scrie: să ştiu
că orice mi se scrie de la Scaonul arhieresc, toate
exţelenţia-ta însuşi le lucri, au cercetate le iscăleşti,
sau din rînduiala exţelenţiei-tale *quoad omnia* se expedăluesc,
precum şi această mustrare, iară nu după
conţipişte. Cine poate suferi o îndrăznire ca aceasta

a conţipistei carele nişte contradicţii şi măzăcii nesocotite
ca acele, precum sînt cele mai sus arătate,
fără sfiială cutează a le lipi către înţelepciunea exţelenţiei
şi a-ţi face de necinste bătrîneţele exţelenţiei-tale
cele cu titulă aşa înaltă acum de preanălţatul
împărat, cu mare bucurie, laudă şi fala noastră tuturora
împodobite. Cu adevărat, unii conţipişti ca
aceştea nu se cade a se răbda lîngă exţelenţia-ta. Că
unii ca aceştea, precum iaste obiceaiul unor curteri,
învăţîndu-ţi tot năravul şi toată plecarea exţelenţiei-tale,
lesne vor vîna prilejul şi te vor înşela a iscăli
conţepturile lor, de carea în deşert apoi vei bănui.
Ci, să te milostiveşti exţelenţia-ta, a ţinea bărbaţi
aleşi carii să aibă loghică la cap. De nu se/ află în
341 cler, încă de airea să capeţi, pe plată bună, că ţ-au
dat Dumnezeu putere de ai vreme a nu cruţa simbriia
la nişte conţipisti înţelepţi, carii să ajute bătrîneţele
exţelenţiei-tale, iară nu să le mai îngreoiaze; rîndul
bun, cinstea exţelenţiei-tale şi binele de obşte pofteşte
aceasta. Că, de vor merge lucrurile la Scaonul arhieresc
tot aşa ca acum, mă tem să nu se dea pricină de îndoială,
nu numai că nu sînt cercetate de exţelenţia-ta
lucrurile ce se scriu de la Scaon, ci, cumcă
nici iscălitura numelui exţelenţiei-tale nu iaste scrisă
de exţelenţia-ta.

Iară, în cîtu-i pentru mine, arătînd eu îndestul nevinovăţiia
mea; cu cea mai umilită plecăciune mă
rog exţelenţiei-tale, de vreme ce *impossibilium nulla
obligatio*, să te milostiveşti a nu mă socoti pricinuitoriu
încurcărei şi neascultărei Telecenilor, pentru căci
n-am ţităluit sau n-am dat a se ceti rezoluţia exţelenţiei-tale,
carea după ţidula mea cea din 21 ianuarie
s-au născut pe lume şi pe conţipista mustrărei ceii
din 13 iunie a.c. părinţeşte să-l dojeneşti mai cu sîrguinţă
a privi la cinstea exţelenţiei-tale, întru conţepturile
sale, şi cănţălăriia să se îndrepteze amintrea,

că es de acolo scrisori aşa cu mari şi dese greşeale scrise, cu numele exțelenției-tale, cît iaste ruşine a le arăta unde ar trăbui să se arate. Cu adîncă evlavie rămînînd".

Dintru această a prototopului scrisoare fieştecarele poate vedea cum au curs lucrurile la scaonul vlădicesc în Blaj, supt stăpînirea lui Ioann Bob, înainte de rădicarea capitulului, carele îl fece el. Că, fiindcă Ioann Bob pre nimene nu vrea să ţînă lîngă sine, fără numai pre Caian, pentru cruțarea chieltuelei, singuri amîndoi purta toate lucrurile şi conțepturile cele pentru
342 această mare eparhie a Făgăraşului, carii afară de aceaia că amîndoi / puțin sînt iscusiți întru ştiințe cu totul era cufundați întru grijile iconomiei. De unde nu era cu putință să nu se întîmple acele scîlciituri care le spune protopopul, în scrisoarea cea mai sus-cetită şi altele, la Scaonul vlădicesc al Blajului.

Acest protopop a cui sînt şi cele mai sus, în limba lătinească descrise trei cărți, de mulți ani n-au încetat pănă aci, după datul prilej, a scrie cătră vlădica Ioann Bob şi la scaonul lui asupra greşealelor vlădicului întru povățuire şi asupra scaonului lui, carele de la singuri Ioann Bob şi Dimitrie Caian atîrna; nu din ceva mînie făcînd aceasta, că nice nu i-au făcut Ioann Bob nici un rău, pentru a căruia nesuferire să se turbure asupra lui, ci numai din rîvna adevărului, a dreptății şi a binelui de obşte. S-au încumătat a se pune împrotivă lucrărilor lui Ioann Bob, cu nădejde că doară, doară se vor înturna lucrurile spre mai bine şi vor veni la măsura cea canonicească. Drept, lui Ioann Bob nu i-au plăcut rîvna acelui protopop. Pentru aceaia încă în anul 1794 i s-au lăudat cu aceste cuvinte: *dabo operam ut illum destruam.*[1] Ci protopopul avînd tare nădejde în Dumnezeu şi

[1] Mă voi strădui să-l distrug (lat.).

întru dreptate, nemica pentru aceaia n-au micşorat din rîvna sa cea spre binele de obşte.

Acest protopop după ce au auzit că vlădica Ioann Bob au prins a deşchide mîna şi a face fundații, ca şi el, despre partea sa, să adaogă îndemn lui Bob cu lauda spre a face mai mult bine din banii adunați, toate vitrélele curgerei graiului său le-au slobozit spre lauda lui Ioann Bob, în cartea, carea în 14 octomvrie a anului 1803 o-au scris cătră Ioann Bob. Cu toate aceste, şi după aceaia n-au încetat a-i aduce aminte şi a-i arăta scăderile povățuirei lui şi a-l îndemna ca să ţînă oameni harnici lîngă sine. Întră aceste, pre
343 prototopul acela l-au îmbiiat vlădica Ioann Bob, prin/ scrisoarea cea din 28 martie a anului 1805, ca să-l pună vicar în locul răposatului Mihail Timar, la Haţeg; ci protopopul mulțemind vlădicăi cu scrisoarea sa, în 4 aprilie al aceluiaşi an, nu priimi data cinste. Aşa, şi cînd au auzit că vlădica Ioann Bob face capitulum, nicecum nu vru să se roage ca să-l priimească întră canonici. După ce au murit unul dintră canonici anume Avraam Méheşi, prototopul acela s-au rugat de Ioann Bob într-un chip aşa de apus, cum ştiia că-i place lui Ioann Bob, ca să-l priimească în locul răposatului canonic; nu pentru aceaia s-au rugat, că doară are lipsă şi voe a fi canonic lîngă Ioann Bob, sau doară ar socoti că Ioann Bob se va pleca a face aceaia, ci pentru ca cu această mijlocire să îmblînzească mîniia lui Ioann Bob cea asupra familiei protopopului, că au fost înțeles protopopul că vlădica Ioann Bob la atîta au ajuns asupra familiei protopopului, cît au zis că el s-au jurat să nu priimească nici unul mai mult din familiia aceaia în clirul său, precum văd că nici nu priimeşte. Singură aceasta iaste pricina împărechierei întră protopopul acela şi întră vlădica Ioann Bob, că protopopul zice şi vădeşte că vlădica e detoriu să ocîrmuiască toate canoniceşte,

iară vlădica crede că are putere să facă ce va vrea.
Altmintrea protopopul e cu toată dragostea și cinstea
cătră persoana lui Ioann Bob, și cu toată evlaviia îl
pomenește întru obicinuitele rugăciuni și îi poftește
să-l țină Dumnezeu întru mulți ani.

Pre urmă, se cade și aceaia să însămnăm aci, că
vlădica Ioann Bob, în scriptura carea au făcut-o pentru
rădicarea capitulului, așa areată cătră împăratul și
după aceaia cătră papa, că el pentru mai buna și
mai ușoara grije vrea să împartă toată eparhiia epi-
scopiei Făgărașului în decanaturi și fieștecarele cano-
nic să aibă câte un decanat, adecă canonicii să fie și
344 decani / și în tot anul o dată, sau, de va fi ceva pie-
decă, tot în doi ani o dată fieștecarele să-și cerceteze
decanatul său, cu toată chieltuiala sa, fără de nici o
îngreoiare a poporului sau a parohilor. Unde întîiu
aceia se cade a lua aminte, că în Ardeal nice la popis-
tași, nice într-u altă oarecare lege, fără numai la lute-
rani, sînt titulele acele de decani. După aceaia se cade
a lua aminte că vlădica Ioann Bob arătînd voia aceaia
a sa, nice înaintea împăratului, nice înaintea papei
n-au spus că eparhiia a vlădiciei aceștiia, după toc-
melele legei grecești, pururea, și înainte de unire, și
după unire, s-au povățuit după vlădica prin protopopi;
nice n-au spus că doară vrea să lipsească pe proto-
popi de drepturile și cădințele lor, ba nice aceaia n-au
spus, că el s-au luat mai în toate protopopiaturile
a pune în loc de protopopi vițe-protopopi, notari, ș.c.
De unde nimene nu se cade să se înșeale că doară îm-
păratu sau papa au întărit cugetul lui Ioann Bob asupra
cădințelor protopopești, și clirul totdeuna are cale a
cerca mai sus, ca nimene să nu îndrăznească a băga
altele, afară de cele cunoscute patru puncturi între
romînii cei uniți din Ardeal. Și aceaia se cade se în-
sămnăm, că, măcarcîți va trimite vlădica în vizitație,
pre dînsul nu-l scutesc canoanele să nu iasă a-și cer-

ceta oile sale, mai vîrtos cînd pentru cruțarea chiel-
tuialelor se trage de a plini această grea a sa detorie.
Și dacă aceluia carele cîștigă miriade de florinți pe
an, nu-i dă mîna să chieltuiască pe vizitație, cum,
un canonic din șepte sau opt sute de florinți în banche
își va putea ținea și casa și să umble și în vizitație
cu toată chieltuiala sa? Mai puțin s-ar cădea să le
dea vlădica pe zi cîte patru florinți, în bani buni,
din carii să-și plătească caru ș.c./

345 § 12

PAROHII ȘI CEIALALȚI SLUJITORI BESERICEȘTI [1]

346 ... Voiu să scriu aci[a] / răscriptul acela cu carele în anul
1743, cel de vecinică pomenire vlădică, Inochentie
Clain, după multe ostenele s-au întors din Beciu /
347 acasă la Ardeal, carele nu numai acele cuprinde care se
țîn de moșiile, de mijlocirile traiului și de scuteala
348 preoților, ci / și de acele are, care se ating de romînii
mireni. Că vlădica Clain, după nemăsurata rîvnă cu
349 carea era înfierbîntat cătră / neamul său cel romî-
nesc, nu fu îndestulat cu nevoința cu carea cerca binele
clirului său, ci se încumătă a se pune în primejdie, ca /
350 să câștige fericire și tuturor celoralalți romîni, adecă ca
nemeșii romîni să se înalță la deregătorii politicești, ca
și ungurii nemeși, și romînii cei proști să fie scutiți de
asprelele domnilor pămîntești, și alte mai multe mari
lucruri spre folosul romînilor au ispitit, care nu se res-
firă în rescriptul acesta, fără pe deasupra se spun, zi-

[1] La începutul paragrafului, despre scutințele preotului-paroh, ale cîntărețului și ale țîrcovnicului sau crîsnicului.

cînd că acele sînt de mai mare ispitire. De aci cred eu
că s-au urzit asupra prea bunului părinte vihorul carele
pre urmă îl fece să moară afara de Țeara Ardealului.
Și altă a împărătesei Mariei Theresiei rînduială sau
rescript, din 11 zile a lui avgust a anului 1773, vom des-
crie aci[a], carea / supt numărul 1598 s-au dat pentru
351 apărarea clirului unit, și extractul rescriptului crăesc
celui din 17 aprilie a anului 1777, supt numărul 3985
eșit, îl voiu scrie aci[a], carele despre aceaia / grăiaște, ca
352 parohilor să se dea moșii, în cît se poate deplin; ba și
besericilor și dascălilor să li se dea moșie, poroncește.
Acestași rescript întru acest chip[a] îl împărtăși crăescul
353 gubernium / al Ardealului, în 22 iunie anului 1780 vlădi-
cului Grigorie Maior, al uniților romîni din Ardeal:
Care așa spun că are a se hotărî porțio canonica, cît
fieștecărui paroh să-i vină căștig curat și statornic pe
an de 200 de florinți nemțești, iară la locurile cele mai
alese, de cîte 300 de florinți nemțești. Căștigul sau ve-
nitul acela așa are a se înțălege din pămînturi arătoare,/
354 din vii, din fînațe, că să se scoată toată chieltuiala carea
e de lipsă spre agonisirea acelora, și după scoaterea
tuturor chieltuialelor cîștigul ce rămîne, acela are a se
socoti în cele doao sute de florinți, din care se alcătuiaște
porțio canonica. Carea de se va socoti, precum trăbue
să se socotească, în puține locuri vei afla în Ardeal să
aibă parohul cel unit porțio canonica intreagă. Știu că
în zilele celui de vecinică pomenire împărat Iosif al doilea
carele voia să ajute pe parohii romîni uniți în Ardeal,
s-au făcut conscripție de veniturile parohilor uniți,
cu carea în multe locuri s-au aflat că scoțînd toată chiel-
tuiala au rămas căștig numai de 2, de 4 și nu cu mult
mai sus de florinți, ba, în unele locuri, nice chieltuiala
n-au eșit toată./

355

CAP VII

DESPRE FAPTELE VLĂDICILOR CELOR UNIȚI DIN ARDEAL

§ 1

A LUI ATHANASIE CELUI ÎNTÎIU CU NUMELE ACESTA

Vlădica Athanasie, după ce s-au unit romînii cu Bese-
rica Romei, ținînd sobor de toți protopopii Ardealului,
în 14 septembrie anului 1700, dede aceste rînduiale
care să le țină toți romînii cei din Ardeal și din părțile
lui împreunate:
„Într-această vreme fiind săbor mare în mitropoliia
Belgradului de toți protopopii Țărei Ardealului care
sînt romîni, noi, vlădica Athanasie, am arătat pohta
noastră cătră svîntul sobor cu aceste poncturi. Și porăn-
cim foarte tare, în tot locul, în varmédghii, în scaune,
în parțium, protopopilor, preoților, mirenilor carii sînt
romîni, greci, sărbi ce sănt aici, în Țara ce se chiamă
Tranjilvanie: — Pohta vlădicăi. — [...][1]
371 Cele ce se hotărăsc în săborul despre carele cuvîn-
tăm, la numărul 22, s-ar vedea a fi prostie, ci socotind
stările-împrejur cele de atunci, vom afla că nu fără
înțelepție le-au mărginit / săborul. Cei ce pănă aci
372 fusese supt stăpînirea calvinilor se alunecase pre urmă
la unele deșărtăciuni cu nebăgarea de seamă a legei cei
pravoslavnice. Unii preoți mergea cu pipa în gură fu-
mînd pănă la ușa besericei, acolo ajungînd o lua din
gură și o punea deasupra ușei besericei, și intrînd în
beserică, lua epitrahilul în grumaz și cădelnița a mînă:

[1] Se citează în original documentul referitor la reglementarea
strîngerii soborului, hirotonirea preoților, primirea preoților din
alte regiuni, cununarea clandestină, curvia fețelor bisericești, asu-
prirea de către mireni a fețelor bisericești, nerespectarea etichetei
și a costumului de către preoți, obligativitatea frecventării bise-
ricii etc., etc.

eşind din beserică, iarăşi apuca pipa. Deci, unele ca aceste necuviinţe, şi cine ştie ce vor fi fost şi altele, acele au vrut săborul să le curme cu canonul acesta. Că altmintrea, a trage tăbac, ori pe nas, ori cu pipa, cu cumpăt, nu e nici un păcat, precum nu e păcat a mînca pîne şi a bea vin cu cumpăt.

Pentru aceleşi peristasuri sînt hotărîte şi cele de supt numărul 24, că calvinii, precum sînt vrăjmaşi sfintelor icoane, aşa adusese pre unii romîni carii mai de aproape era supuşi lor, ca nici o icoană să nu ţină în besericile lor.

După ce prin nevoinţa lui Télechi Míhai al doilea, Ardealul de tot tras de către turci, au apucat supt stăpînirea Casei Austriei, care stăpînire fu întărită prin pacea cea cu turcii, în 25 ianuarie a anului 1699 făcută, şi Iosif cel întîiu, feciorul lui Leopold celui întîiu, s-au făcut el întîiu crai de moşie al Ungariei, unii dintră unguri nu fură îndestulaţi cu aceste tocmele, şi pentru aceaia începu a se cloci acea rebéliie asupra împăratului Leopold al romanilor şi asupra fiiului său Iosif, craiului de moşie a Ungariei, carea apoi se ivi supt povăţuirea lui Rácoţi Ferénţ, fiiului lui Racoţi Gheorghie al doilea, prinţipului oarecînd al Ardealului. Deci, ca nu vreunii dintră preoţii romîneşti să se înşeale a nu se pleca împăratului Leopold al romanilor şi craiului de moşie al Ungariei, Iosif, aspru porunci săborul, supt
373 numărul / 26, ca toţi, la sfintele slujbe, ca pre cei legiuiţi stăpînitori să pomenească după obiceaiu pre împăratul Leopold şi pre Iosif, craiul Ungariei. Ba şi aceaia se porunceşte, ca toţi să pomenească pre vlădica Ardealului. Că, precum am arătat în partea întîiu, cap.4, § 2, unii, şi mai vîrtos o parte a nemeşilor din pămîntul Făgăraşului adămănaţi de calvini încă nu s-au fost întors la unire; şi de unii ca aceştea opriţi unii preoţi încetase a pomeni la sfintele slujbe pre vlădica său.

Mai scriu aci încă o carte a vlădicului Athanasie carea în original o am a mînă, cu pecetea mitropoliei întărită şi cu mîna vlădicului iscălită, afară de săbor, către protopopi, întru acesta chip trimisă:

374 [...] Şi mai poruncim tuturor foarte tare, despărţenie întru căsătoriţi să nu să facă mai mult necăeri, nice într-un chip, şi, de s-au şi făcut, să să îndirepte la loc. Şi unde va fi oca ca aceaia, să să adune aici, în săbor, la Bălgrad, înainte noastrî şi vom socoti cu toţi, iar care protopop ar face vo o despărţenie, să ştie că necum protopop, ce nice popa mai mult nu va fi, şi toate bucatele i să vor lua.

Popii cari-s cu a doao muiare, nice la liturghia, nice la ispovedanie să nu îndrăznească, nice la alte slujbe preoţeşt să nu să tindă, fără la cîntare. Aşijdere, şi cárí de acum nainte se vor însura a doa oarî, nicecum să nu mai slujească nice o taina, ce să fie lipsit de toate trebile preoţeşt şi să va şi globi cu 66 de florinţ.

Cari dieci să vor duce într-alte ţări, de să vor preoţi la alţi arhierei, unii ca aceia să fie lipsiţi de toate cele preoţeşt şi de bucatele lor.

Noi, după porunca Domnului Hs. şi după pravila sfinţilor apostoli şi a sfintelor săbóre şi a sfinţilor părinţ,
375 poruncim/ tuturor foarte tare: cele ce-s oprite şi legate de Domnul Hs. şi de beserica lui şi de sfinţ apostoli, să lea ţinéţ şi, precum am poruncit, să faceţ. Iar care are face într-alt chip, să ştie că mulţi să vor mira de petrecere acelora şi vom găsi pe alţi, în locul acelora, cari vor mai bine asculta de porunca noastrî. Scris în Bălgrad, luna lui octov., 25 de zile 1711.

Athanasie (L.P.) *vlădica.*

Iscălitu-s-au în anul Domnului 1712, în luna lui ian. 4 zile".

Acea asprime cu carea vlădica Athanasie pre preoţii cei cu a doao căsătorie, preste cele ce aşezase în treaba

aceasta, la anul 1700, în săborul mare, în cartea aceasta îi scăreşte la starea cîntăreţilor, ba şi la gloabă de 66 de florinţi, trăgînd doao piei de pre un bou, îi supune, e sămn că popistaşul theolog carele era pus în coastele vlădichei, vîrtos acum încălecase; şi precum la protopopi[1] nicedecum nu e slobod să se însoare, acela poate obiceaiu se nevoia să-l bage şi întră romînii uniţi. Întăreşte-se acest al mieu prepus, de acolo că întru aceastăşi carte opreşte pre popistaşi[2], preste obiceaiul cel de nepomenită vreme ţinut, nicăiri şi nice într-un chip să nu facă despărţenie, fără în treaba aceaia să se mîne oamenii la Bălgrad, la săborul cel vlădicesc, cît, de ar face vrun protopop vro despărţanie, nu numai de protopopie, ci şi de preoţie să fie lipsit, ba şi averea să i se ia toată. Ce iaste aceasta alta, fără că fiind la popistaşi datina, causele cele de despărţenie, nu la protopopi, ci întîia dată la episcop să se judece, theologul latin acelaşi obiceaiu, cu sila vrea să-l bage şi întră uniţii romîni? Cu carea şi aceaia dobîndea, că fiind el auditor causelor, şi alt obiceaiu popistăşesc silea pre romînii uniţi să primească, adicăte ca căsătoriia nici pentru cuvînt
376 de curvie să nu / se despartă. Ci, cu toate tehnele theologului şi protopopii judecă causele cele de căsătorie până astăzi, şi preoţii cei cu a doao căsătorie, cum vedem, slujesc toate cele preoţeşti, afară de liturghie. Mie mi se pare că această carte singur theologu o-au făcut, şi apoi au silit pre vlădica să o iscălească; la care lucru tîrziu s-au plecat vlădica. Că cartea fu scrisă în 25 octomvrie a anului 1711 şi apoi iscălită în 4 zile ianuarie a anului următoriu, 1712, precum aceaiaşi carte spune, cum cetim mai sus.

Şi pre aceia carii se ducea într-alte ţări a se hirotoni preoţi, aspru a se pedepsi mărgineşte cartea. Că nu numai de toată slujba preoţească să fie lipsit, ci şi averea lor să li se ia porunceşte. După ce adecă vlădica Athanasie cu tot clirul şi cu toţi romînii s-au întors la unire, vru împăratul ca şi romînii să se mai netezească cu învăţătura şi să se mai poliiască; carea lipsea întîiu să se înceapă de la clir. Deci vlădica poftea de la cei ce vrea să se hirotonească preoţi mai multă ştiinţă de cum era până aci, în veacurile varvare, obicinuit. Pentru aceaia unii diiaci vrînd a se feri de osteneala învăţăturei, fugea printr-alte ţări, unde afară de cetire şi de cîntare nu se poftea altă învăţătură, şi hirotonindu-se preoţi se înturna acasă la Ardeal; ba s-au aflat încă unii carii, nehirotoniţi preoţi întercîndu-se acasă, au prins a sluji cele preoţeşti.

¹ Corect: popistaşi.
² Corect: protopopi.

§ 2

A LUI IOANN, LIBER BARO PATACHI SAU NEMEŞ

După moartea lui Athanasie au urmat în vlădiciia romînilor din Ardeal Ioann Patachi sau Nemeş, dăruit de la împărăţie cu titulă de liber baro. Acesta fiind
377 născut romîn şi de / lege grecească, trecuse la legea cea popistăşească, de unde fiind ales vlădică, în partea romînilor celor din Ardeal, iarăşi se întoarse la legea cea grecească a romînilor. Cumcă acesta atunci, cînd fu ales vlădică în partea romînilor, era de lege popistăşască, mai mulţi bătrîni de ai noştri, în pruncia mea, am auzit povestind; unii încă zic că să fi fost tocma iesuvită. Unde, şi prin cine s-au sfinţit acesta arhiereu, nicăiri nu am aflat scris, nice din gura bătrînilor nemica nu am auzit despre aceasta. Ioanichie Basílovici, proto-egumenul din Muntele Cérnec la Muncáci, de acolo vrea a se încredinţa cumcă prin episcopul cel de la Muncaci

fu sfințit arhiereu Ioann Patachi, pentru că în zilele acele nici un episcop nu era în țările împărăției romanilor altul greco-catholicesc fără singur cel de la Múncaci, iară prin episcop neunit să se fi hirotonit arhiereu el, nu e de a se crede, mai vîrtos fiind că se zice că înainte au fost iesuvită.[a] Cumcă nu s-au sfințit acesta prin oarecarii episcopi neuniți, nicecum nu poate fi îndoială, de oară ce atîta greață au avut el către episcopii cei neuniți, cît, precum am spus în partea 1, cap. 4, § 3, pre toți preoții cei hirotoniți de Dositheiu Țirca numai pentru aceaia i-au hirotonit a doao oară, că Dositheiu fusese sfințit arhiereu de arhiereii neuniți.

De la vlădica Ioann Patachi avem un săbor din anul 1725, a lunei lui fevruarie, 26 de zile, a căruia fapte le
378 am amînă autentiche, / cu iscălitura aceluiaş vlădică întărite, şi protopopului Miclăuş de la Vóila trimise, întru acest chip.

„De la Hs. bună sănătate îți poftim şi de la noi blagoslovenie îți trimitem frății-tale, cinstite protopoape Miclăuş de la Voila.

Într-aceste zile mai denainte, strângându-se cîțva cinstiți frați, protopopi jurați, împreună şi cu alți preoți înțelepți făcându soboru socotiră şi isprăviră nişte punturi, pentru multe socotele ale săborului mare, care iată, şi frății-tale le trimitem în scrisoare; pentru aceaia, cum vei priimi frățiia-ta această scrisoare, deuna să strângi săboru de plin şi poruncile aceste foarte pe amăruntul să le arăți şi să le dai a înțelege tuturor preoților, iară popi, în toate satele, la toți oameni, ca de acum înainte să se ție şi să se plinească aceste toate suptu acele gloabe şi pedepse oarecare să vor afla scrise înlăuntru;

Fără de aceste porănci ale săborului, să aibi grije frățiia-ta, cum dăjdile vlădiceşti până la Sveti Gheorghie să se strângă împreună cu talerul logofătului, şi atunci înlăuntru să să aducă. Venitul frății-tale, pe cum au fostu obiceiul în zilele altor vlădici răpăusați, poți-le cere frățiia-ta.

Apoi vei avea grije frățiia-ta, de vei pune în catastív toț popi cari s-au hirotonit printr-alte țări şi până acum n-au venit la noi să-şi ia blagoslovenie, nice de la noi n-au năucenii, de aceşte căți sănț în eparhiia frății-tale să-i putem şti.

SOCOTELELE SĂBORULUI MARE

[...] Cum s-au pus theologul cel popistăşesc în coastele vlădicului celui romînesc, îndată aceaia i-au fost grijea cea mai mare, ca acel obiceaiu a Besericei ceii Greceşti, de a despărți pre muiare de bărbat, pentru cuvînt de curvie, şi a da voe să păşască la altă căsătorie, să-l rădice dintră romîni şi protivnicul obiceaiu al popistaşilor să-l bage. Acum dobîndi întocmită vreme, că vlădica Ioann Patachi încă nu numai învățase theologhia la popistaşi, ci şi legea mulți ani o ținuse cea popistăşască. Deci amîndoi, şi cu învățătura şi cu fapta procopsiți în popistăşie, şi puțin ştiutori de legea grecească, aşezară aceasta, ca toată despărțeniia să fie oprită. Însă prevăzînd ei că, de vor pune anume, că nici pentru cuvînt de curvie să nu fie slobod a se despărți, va să fie turburare într romîni, căci li se strică legea, cu supțire tehnă tăcură cuvîntul acela şi numai
386 preste tot scriseră: „pentru aceaia/toate despărțaniile le opreşte şi al nostru săbor, supt gloaba pierzării deregătoriei, varecine va cuteza face lucru ca acela". Şi din cuvîntul acela, *vare*, se poate vedea că conțipista socoteliei aceştiia nu au fost romîn.

389 ...În zilele lui Ioann Patachi pierdură romînii din Ardeal arhiepiscopiia, cum am arătat la cap. 6.§1. Acesta

vru şi unele obiceaiuri popistăşeşti să bage întră romîni, cum văzum mai sus. Ba la capetul socotelelor săborului celui mai sus-scris, şi aceaia adaose Ioann Patachi, că s-au mai socotit încă şi alte lucruri, pentru care aştepta altă vreme spre a le vesti. Poate doară era prepus că acele socotele, pentru care aştepta altă vreme, ca să le vestească, nu puţine înoiri în lege cuprind. Pentru aceaia, prin cei ce avea greaţă acum pentru unele înoiri ca acele, de făcuta unire cu Beserica Romei, ba şi mînie asupra lui Ioann Patachi ş.c., cu otravă în cafè băgată fu grăbită moartea vlădicăi Ioann Patachi, cît nu ajunse a mai vesti alte socotele.

§ 3

A LUI IOANN INOCHENTIE, LIBÈR BARO CLAIN DE SAD

Acesta era încă cliric şi învăţa la theologhie, în Sîmbăta Mare, atunci cînd ales de clirul romînilor din Ardeal, fu de împăratul romanilor, Carol al şeselea, numit episcop eparhiei Făgăraşului, în locul răposatului Ioann Patachi. Şi fiindcă în beserica grecească mai de multe veacuri acum era datina ca toţi episcopii să se facă dintră călugări, pentru aceaia mai sus-lăudatul Ioann Clain, alesul episcop al Făgăraşului, se duśe la mănăstirea Muncaciului, întră ruşi, unde fiind în ispitire de călugărie un an întreg,[a] după aceaia luo chipul călugăriei
390 cu numele de Inochentie. / Apoi se hirotoni pre rînd diacon, preot, şi episcop. Ioanichie Basilovici zice că Ioann Inochentie Clain s-au sfinţit episcop la anul 1729. Ci aceasta nu e de a se crede, pentru că în care an se hirotoneşte arhiereu episcopul Făgăraşului, întru acela

şi primeşte eparhiia a mînă, cum se zice, se instală. Ci, din faptele săborului celui din luna lui septemvrie a anului 1732, care le scriu aci,[a] din esemplar autentic,
391 cu pecetea vlădicăi întărit, / se vede că Ioann Innochentie Clain s-au instalat în 28 septemvrie a anului 1732. Nici o causă n-au fost ca hirotonisindu-se Inochentie /
392 Clain arhiereu în anul 1729, să se îndelunge instalaţiia lui până în luna lui septembrie a anului 1732. Iaste a crede dară...[1]

[1] Aci se întrerupe textul original.

1 **DISPUTAȚIILE / asupra / Istoriei, / pentru începutul românilor în Dachia, / urmate între autorul ei, Petru Maior etc. și între / rețensentul C., împrotivnicul Istoriei. / Tălmăcite de pe latinie pe românie / prin / Damaschin Bojincă, / Iurisconsultul Prințipatului Moldaviei. Precum și în mărita crăime a / Ungariei J. Advocat. / În Buda. / Cu typariul crăeștii typografii a Universitatei Unguresți. / 1834. /**[1]

3 ## ÎNAINTECUVÂNTARE

Pentru de a să putea lămurit înțelege cuprinderea disputațiilor și a criticilor, urmate între rețensentul (împrotivitoriul) *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia* și între autorul ei, nu de prisos a fi am socotit a face o scurtă descriere a acestora; și adecă:

1 Eșind la lumină *Istoria* lui Petru Maior *pentru începutul românilor în Dachia*, s-au sculat un bărbat strălucit întru învățături din Viena și au dat în *Gazeta Literală* din Viena, N.98, în a 7 dechembrie 1813, fața 1552—1563, o *Rețensie*, adecă o critică, împrotiva numitei *Istorii*. Asupra acestei rețensie au alcătuit autorul Petru Maior, o *Respundere*, în linba latină, și au dat-o la lumină subt nume: *Animadversiones in Recensionem Historiae de Origine Valachorum in Dacia*, adecă: *Luări aminte asupra Rețensiei de Istoria pentru începutul românilor în Dachia.* Toate aceste s-au făcut fără de a-și însămna autorii numile lor, în acele disputații.

2 Asupra ziselor *Animadversii* a autorului Maior, au alcătuit literatorul din Viena, un *Respuns*, în 22 ponturi, care însă nu l-au dat în tipariu, ci l-au trămis de-a dreptul cătră Petru Maior, carele aflând a fi și acest *Respuns* fără temeiu și fiind obicinuit a nu remănea nimănui datoriu, mai vărtos în căt se atingea de cele naționale, au țesut un respuns, subt titula: *Reflexiones in Responsum Domini Recensentis Viennensis: Reflecsii asupra Respunsului Dumisale rețensentului din Viena*, și s-au dat în tipariu, la a. 1815.

3 Asupra ziselor *Reflecsii*, iar au făcut rețensentul din Viena o *Rețensie* și au dat-o în *Gazeta Literală* din
4 Viena, N. 7, fevruarie 1816/împrotiva căria au scris răpăosatul Maior respunsul cu numele: *Contemplatio Recensionis in Valachicam anticriticam, litterariis Ephemeridibus Vienensibus 1816 divulgatae: Privire asupra Rețensiei dată în Gazeta Literală din Viena, la a. 1816, împrotiva Anticriticei românești.*

[1] Cele trei lucrări cu caracter polemic ale lui P. Maior, îndreptate împotriva lui J.B. Kopitar, au fost traduse din latinește și publicate în a doua ediție a *Istoriei pentru începutul...*, în anul 1834, sub titlul: *ISTORIA / pentru / Începutul Românilor în Dachia. / Întocmită / de / Petru Maior de Dicio-Sînmărtin, / Protopop și la înălțat Crăescul Consilium Locumtenențiale al Ungariei / crăesc al cărților revisor. / La Buda, în Crăiasca Tipografie, la anul 1812 tipărită. / Iar acum pretipărită / prin / Iordachi de Mălinescu, / secretariul Arhivei Statului a Prințipatului Moldaviei; / cu adaugerea Dialogului și a Disputațiilor urmate în linba latinească asupra / acestei Istorie, și tălmăcite românește / prin / D. Damaschin Bojinca, / Iurisconsultul Prințipatului Moldaviei. / Historia de origine Valachorum. / În Buda. / Cu tipariul crăeștei tipografie a Universitatei Unguresți. / 1834.*

Cu anevoe este a nu grăi adevărul.

În *Precuvîntare* la această ediție, semnată Iordachi de Mălinescu, se arată răsunetul pe care l-a avut *Istoria...* în sufletul românilor de pretutindeni, se aduc elogii memoriei autorului ei și se face o scurtă trecere în revistă a disputei prelungite dintre Maior și Jermej Bartolomeu Kopitar (1780—1844), reputat slavist austriac (de origine slovenă).

Aceasta au fost cea mai de pe urmă împărechere pentru *Istoria* lui Petru Maior carele, învingând pre împrotivnicul său, l-au minţiit, iar *Istoriei* sale au dat prin acea deplină credinţă *(fidedignitatem)*. Mai zicînd o dată în scurt: *Petru Maior* au dat la lumină *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Unul din Viena au făcut o *Reţensie* asupra Istoriei. *Maior* au făcut *Animadversii* la acea *Reţensie*. *Vieneanul* au făcut *Respuns* asupra *Animadversiilor*. *Maior* au făcut *Reflecsii* asupra acestui *Respuns*. *Vieneanul* au făcut iar o *Reţensie* asupra *Reflecsiilor* lui Maior. Şi mai pre urmă *Maior* au făcut *Contemplaţia* asupra acestei din urmă *Reţensie;* şi aşa au încetat Vieneanul de a mai scrie asupra românilor.

Deci, pentru ca să se facă tuturor cunoscut cumcă prealăudata *Istorie* au fost subpusă şi criticei acelor mai învăţaţi bărbaţi, carii cunoscând mai pe urmă adevărul, au primit-o ca pre o istorie vrednică de credinţă, am socotit a fi de trebuinţă a tălmăci prezisele *Disputaţii* româneşte şi a le alătura la svărşitul zisei *Istorie*. Nici să se mire cineva văzindu-mă zicînd că eu le-am tălmăcit româneşte, după ce însuş autorul zice: *e Valachico in latinum translatae*, adecă: *prentoarse de pe românie pe latinie*, pentru că poate că răposatul le va fi avut ţesute şi româneşte, dar însă nici ştiu să le fie dat în tipariu, nici ştiu să se afle undeva, în manuscript, măcar că destul am cercetat aceasta. Poate că au avut gând şi voe să le dee la lumină şi în limba românească, şi apoi prevenindu-l moartea, s-au pierdut doară acel manuscript, ca şi multe alte manuscripturi a lui, dintre care cel mai însămnat şi mai aducătoriu de durere este *Gramatica* românească ce au avut-o Maior, gata de tipariu, şi acum s-au pierdut, ca şi când nici n-ar mai fi fost. Deci, să păşim drept la mai sus-numitele *Dis-*
8 *putaţii*, şi adecă:

I ANIMADVERSII

Împrotiva Reţensiei Istoriei pentru începutul românilor în Dachia

Nu este vrednic multe a înaintecuvânta despre aceasta. Eu cu adevărat cinstesc pre autorul *Reţensiei de Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, pentru a lui învăţătură; ci totuşi, nu trăbue să se supăre că eu, din iubirea de adevăr, fac luări de seamă asupra *Reţensiei* lui. Deci, fără întârziere să ne apucăm drept de lucru.

Reţensia cea publicată prin *Gazeta Literală* din Viena, N. 98, în a 7-a dechemvrie 1813, faţa 1552—1563, vrând a face aspră critică asupra *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, ce s-au alcătuit prin *sărguinţa lui Petru Maior de Dicio-Sînmărtin*, protopop şi crăesc a cărţilor revisor, la Buda, de loc, la început, însămnează o greşală din *prefaţia* zisei istorie, pre carea o hotăreşte ca să se scoaţă afară în a doa ediţie.

Cuvintele prefaţiei întoarse pe latinie, acestea sănt: Propositum meum, etc.: *Cugetul meu nu este a ţese întreagă istoria românilor, decât acelea, ce se ţin mai vărtos de începutul lor în Dachia, din vechii scriptori, pentru acea a le însămna, ca văzînd românii strălucita viţă, din carea sînt prăsiţi, toţi să se îndemne a urma strămoşilor săi întru omenie şi în buna cuviinţă.* Până aci ţine esemplu, ce îl cleveteşte dumnealui reţensentul./

6 Ci, pentru că autorul, ca un patriot bun şi ca un bărbat bisericesc, este însufleţit cu acea apostolicească învăţătură, cu carea socotesc că trăbue totdeauna cu mare îngrijire să se adape popoarele, *tot sufletul să fie subpus puterilor mai înalte.* Cătră Romani, cap. 13, v.1: *Adu-le aminte să fie subpuşi principilor şi stăpânitorilor; zi-le să fie ascultători şi gata la toată fapta bună.* Cătră Tit, c. 3, v.1. *De acea, de trebuinţă este să fiţi*

subpuși, nu numai pentru mânie, ci și pentru cunoștință. Nimănui să fiți datori cu nimic, decât să vă iubiți unul pre altul, pentru că cel ce iubește pre de-aproapele, au împlinit legea. Cătră Romani, c. 13, v. 5, 8. După această învățătură zic, autorul punând particula *adecă*, tălmăcește că următoarele să țin de omenie și de bunacuviință, împreună svătuindu-i: *cătră împeratul lor al Austriei să fie cu credință, cătră patria sa cu cucerie, cătră domnii locurilor cu ascultare, cătră tot de-aproapele cu dragoste.* Deci, nu știu pentru ce ar trăbui să se lasă afară din a doa ediție, aceste cuvinte, ce sânt cuprinse în învățătura apostolicească și potrivite legii firești.

Mai departe, zicerea acea, pre carea D. rețensentul o însușește (alipește) autorului, cumcă clevetirile seau prigonirile străinilor au îmboldit pre însuș autorul să nu tacă mai mult, nu se află nicidecum în scurta prefație a autorului. Sânt încă și alte asămine iscodiri în rețensie, cu care, cumcă dumnealui rețensentul au vrut să desfăteze pre cetitorii săi, lesne va putea vedea cel ce va cumpăni rețensia cu istoria.

După ce D*lui* rețensentul can destul de binișor au tălmăcit prefația autorului, făgăduește cumcă va adumbri, adecă va arăta cetitorilor săi firul autorului și șirul probelor seau a mărturiilor lui; și totuși, pentru folosul său, numai pe ușor atinge argumenturile (temeiurile) autorului, iară pre cele mai tari le tace cu totul.

Pentru că: 1. foarte laudă rețensentul pre autorul că au scris istoria în mumească linbă românească, cu cuvânt nu fără dreptate, cumcă până cînd nu vor începe toți, și despre toate, a scrie în linba mumească, nu poate nici un popor să nădăjduiască că va ajunge la cultură. Însă curund uitându-se de această sfântă simțire, porun-

cește, sub *Num.* 3, ca românii să scrie în linba cunoscută, adecă nu românească.[1]

7 Zicând rețensentul, sub *N.4*, că românii acum cei mai mulți sânt șerbitori, se vede a nu cunoaște starea românilor din Moldavia și Țeara Muntenească, nici a-și aduce aminte de mulțimea nobililor români din Marele Principat al Transilvaniei, încă și din mărită crăimea Ungariei.

Autorul au dovedit, din Eutropie, că "linba latină s-au îndreptat prin *Latinus*, craiul Lațiului, adecă pentru întrebuințarea învățaților, rămânând linba vechie la popor, și că aceasta linbă populare este acea românească. Târziu cercetează D. rețensentul pentru ce ar fi făcut aceasta craiul Latinus?

Mainainte de a să răspunde la această întrebare a D*lui* rețensent, nu va fi fără cuviință a arăta minunata socotință a lui Ioan Valentini, parohul Zino-Varolei. Acesta, în scrisele sale cărticele, în una culese, și tipărite la Buda, cu tipariul crăeștei Universități, 1808, precum numeră mai pre toți oamenii lumei între familiile slavicești, așa zice că și troianii au fost slavi. Că la fața 334, așa zice: „*Cumcă troianii au fost slavi, deopotrivă cu ghetii și cu trachii, arăt în următoriul chip: grecii numeau pre troiani varvari.* Ovid., *Eleg. I Heroidum*: «Se pune la zeii patriei prada varvară»". Și, fața 355, zice: „*grecii numea pre troiani varvari. Dacă troianii ar fi purces din neamul grecilor, ori a latinilor, scriptorii vechi, mai cu seamă Ovidie, ca unul cel mai iscusit în istoriile vechi, nu i-ar fi numit cu un nume urâcios (neplăcut)*". Și,

[1] Contradicția e numai aparentă: poporul român avea nevoie de cărți de istorie în limba națională, dar pentru circuitul științific internațional era nevoie să fie publicate și într-o limbă de mare circulație. Ceea ce, de altfel, a și făcut Șincai traducînd bună parte din *Cronică* în latinește, cu aceeași motivare, și Budai-Deleanu ale cărui manuscrise istorice sînt redactate direct în latină.

fața 142, rostește: „*De aci să ști mai pe larg, că în Asia, nu s-au întrebuințat linba latină niciodată; și cumcă troianii de neam slavi au înflorit cu cea mai vestită laudă a lumei*". Peste acea, la fața 152, zice: „*Cu adevărat, deacă linba nemțească, slavenească, și cea grecească și-ar lua înapoi cuvintele rădăcinale, din acea latinească, mai că ar cădea acea latinească în nimicie*". Ba încă, tot la aceaș față, și aceasta arată Valentini: „*Linba grecească,* zice, *nu puține au împrumutat de la cea slavenească*".

La acestea Petru Catancici, *de Istru*, cap. 7, *Num.* 16, așa dă socotința despre linba slavenească: „*De vei cerceta firea linbei slavenești, nu poți a nu băga de seamă într-însa oarece dumnezeesc*"/[1]

8 Punând aceste înainte, la întrebarea rețensentului, că adecă pentru ce ar fi îndreptat Latinus, craiul Lațiului, linba latină? drept mărturisesc că eu nu știu pricina, pentru că cu mult mai îndelungat timp este între mine și între craiul Latinus, decât între acestaș și între Eutropie, căruia rețensentul, tocma pentru aceastaș îndepărtare, nu-i dă credință; și iarăși, alta este a se face cuiva cunoscută însaș fapta, și alta scoposul ori pricina ei.[2] Ci totuși, poate oarecare slav închinat lui Ioan Valentini și lui Petru Catancici lesne să respundă că craiul Latinus doară pentru de a face mulțemire slavilor, adecă lui Eneas, și celorlalți biruitori troiani, au vrut se urmeză linbei slavicești, și apoi ca să se împărtășească din acel dumnezeesc lucru, pre care se vede Catancici întru adevăr a-l fi descoperit că s-ar afla în linba slavicească, și că în acest chip au fost îmboldit craiul Latinus spre a muta și a îndrepta linba latină.

După esemplu lui Ioan Valentini, fiindcă în linba sîrbească se află o mulțime de cuvinte, nu numai de la deosebite alte neamuri, ci și turcești, ar putea oareșcare sîrb să zică că și turcii au împrumutat multe cuvinte de la linba sîrbească. Cât este de amestecată linba sîrbească și închiegată din multe deosăbite linbi, poate oricine vedea din cuvintele acelui mai învățat între sîrbi Paul Chenghelaț, arhimandritul M. Sfântului Gheorghie, ce se cuprind în *Înaintecuvântarea* cărții *Estestvoslovie* numite, și tipărită în Buda, la a. 1811. Care sânt următoarele: *Aște táco cnighi pisati búdemu, iácoje néții nîneașniago veáca cnijniți, nije slávianschi, nije Sérbschi, no táco da recù: Slavéno-Sérbo-Némețco-Madiaro-Túrsco-Țigánschi.* Adecă românește: „Dacă așa aș scrie cărți, precum unii dintre scriitorii veacului de acum, nici slavenește, nici sîrbește, ci mai bine să zic așa: Slaveno-Serbo-Nemțesco-Unguresco-Turcesco--Țigănește." Măcar că s-ar fi căzut să se adaugă și linba italienească, din carea de bună seamă se află multe cuvinte în linba sîrbească, să tac despre alte linbi europienești, din care multe au primit sîrbii în linba sa. Pentru acea dreaptă este jăluirea prelăudatului arhimandrit, împrotiva acelor scriitori sîrbești, carii numesc scrisele sale slaveno-sîrbești. Mai multe alte conumiri dară trăbue să sè pună înaintea scripturilor sîrbești, ori să se lasă afară *slaveno*, ca nu cumva linba slovenească, carea și așa este destul de stricată, prin tălcuirea cărților bisericești, făcută din linba grecească, să se mai pătească cu o nouă urăciune. /

9 *Num.* 6 D. rețensentul tăgăduește că țitatele prin autorul aceste cuvinte: *cel ce au îndreptat linba latină,* s-ar afla în Eutropie, care totuși eu însumi le cetesc în vechia ediția a lui Eutropie, carea au eșit din fabrica

[1] Conform ideilor panslaviste ale epocii, neamul și limba slavilor ar fi cel mai vechi din lume, iar limbile indo-europene (și chiar și altele) ar proveni din slavă. Știința a demonstrat că rădăcinile comune limbilor slave, germanice, greacă, latină etc. se datoresc originii lor comune și nu împrumutului (sau moștenirii) de la una din ele în celelalte.

[2] Principiul lui Maior e just: descrierea corectă a faptelor este utilă științei, chiar dacă nu le putem arăta cauzele.

lui *Aldi*[1], cu sărguinţa lui Ioan Baptista Egnaţie Venetul. Şi apoi, de s-ar şi afla aceste cuvinte în Eutropie, totuşi zice D. reţensentul că puţin trăbue a să preţui un scriitoriu aşa îndepărtat de anii craiului Latinus. Mai departe cercând, întreabă: „Pre carea linbă au îndreptat-o Latinus, oare pre acea ce este în *Cântarea Fraţilor Arvali*, de pe timpul lui Romulus? ori carea este în *Legile* lui Numa? seau în cele 12 *Table?* ori pre acea din *Epitafia lui Scipion?* Seau pre a lui Plaut? ori pre a lui Enius? seau pre a lui Ţesar, Ţiţeron, Virghilie? Măcar de ar fi ţesut D. reţensentul un catalog şi de mai mulţi autori, totuşi, fiindcă toate numitele linbi, se ţin tot de una şi aceaş linbă îndreptată *(correcta)*, neîndoit este că pre toate le-au îndreptat Latinus; însă nu într-acele, în care se deosebesc între sine particularnic *(accidentaliter)*, ci întru acea, în care toate se unesc.[2] Şi precurmând de la acea că acele zise în *Breviariu* lui Eutropius a prenumitei ediţie, *Car.* I, înainte de istoria lui Romulus, unde se cuprind cuvintele ţitate prin auctor, oare sânt a lui Eutropie, ori a altui scriitoriu, şi că oare minţit-au acel scriitoriu (care, de nu se va dovedi lămurit din contră, nu este ertat numai în sec a zice), ori au aflat oareşcare monument din care au scos el acelea? însaşi tare îngrijita îndemnare a vechilor scriitori romani, şi pe însuş timpul de aur a latinitatei, de a însufleţi tinerimea cu învăţătura gramaticală, nu lasă a ne îndoi cumcă alta au fost linba latină literală

[1] Este vorba de celebrul editor italian Aldus Manutius (Aldo Manuzio), care a tipărit multe ediţii princeps de texte clasice. Pasagiul referitor la corectarea limbii latine de către Latinus nu apare în ediţiile moderne ale lui Eutropius, istoria acestuia începînd nu de la Latinus (care nici nu e pomenit), ci de la fundarea Romei.

[2] La obiecţia lui Kopitar, că însăşi limba literară latină a evoluat, nu a rămas aşa cum ar fi „îndreptat-o" Latinus, Maior arată pe drept că toate acele texte citate de Kopitar conţin o serie de elemente comune, care ar proveni (crede el) de la Latinus.

seau învăţată, şi alta pre carea o sugea cu laptele.[1] Vezi *Disertaţia* autorului *Despre începutul linbei româneşti*. Minciună dară este cumcă Ţiţero şi Ţesar ar fi fost înţeleşi de cătră popor şi toţi ostaşii deopotrivă, ca şi de cătră cei învăţaţi. Mai că aşa au fost înţeleşi acestii de cătră neînvăţatul popor şi de cătră cei mai mulţi ostaşi de rând, precum se înţelege astăzi ofiţiriul neamţ ce nu ştie ungureşte, româneşte sau slaviceşte, când vorbeşte cătră soldaţii vreunui reghiment unguresc, de nu cumva va urma tălmăcirea, seau precum se înţeleg episcopii sârbi din Bănat de cătră români, oile lor cele sufleteşti, când câte vrodată spun cuvântul lui Dumnezeu, adecă puţin sau nimic nu se înţeleg.[2]

La români, fiindcă tot aceaş linbă este şi a poporului şi a învăţaţilor, nu este trăbuinţă nici de o învăţătură gramaticească, pentru că/ pre aceasta o sug cu laptele de la nutricele sale şi deopotrivă înţelege cărţile ţereanul cu cel învăţat, încât este pentru cuvinte şi ţesetura gramaticească; pentru acea puţin s-au îngrijit până acum românii de a da gramatică şi lecsicon.

Mai departe, apoi ce s-au scos prin îndreptare din întâia linbă a Laţiului şi ce i s-au adaus? tac scriitorii vechi. Însă eu nu mă îndoesc cumcă isvorul îndreptărei întiei linbi latine trăbue să se tragă de la soţietatea şi împărtăşirea latinilor cu grecii şi socotesc că întâia

[1] Nu fără dreptate contestă Kopitar valoarea documentară a lui Eutropius, care nu numai compilează, dar şi înfloreşte istoria. Nu e mai puţin adevărat că argumentul acestuia, că Eutropius e tardiv, nu e probant, căci istorii cît de cît apropiate de epoca lui Latinus nu există. De altfel, ce îl interesa pe Maior era nu dacă Latinus a corectat sau nu limba, ci diferenţa reală între cele două aspecte ale ei.

[2] Maior exagerează aici, pentru a justifica prin marile deosebiri dintre latina literară şi cea populară nepotrivirile românei cu latina clasică. În realitate era vorba de o singură limbă, cu două aspecte stilistice deosebite de gradul de cultură, dar nu neinteligibile.

mutare s-au întâmplat cu silaba de pe urmă a cuvintelor, a căriia socotinţe argument (temein), acesta-l am: nu numai la itali, ci şi la români carii pe la începutul veacului al doile după Hristos au eşit din Italia în Dachia, toate vorbele să săvîrşesc, şi până astăzi, în vocale (sunătoare). Deci, nu fără potrivire socotesc a să putea zice cumcă şi la vechii latini, înainte de a se uni ei cu grecii în mai de aproape soţietate, toate cuvintele linbei lor s-au săvîrşit în vocală[1]. Şi, de vrea cineva să anularisească aceasta, să cuvine să arate începutul datinei a italilor şi a românilor, de a nu suferi consonantea (nesunătoarea) în svârşitul cuvintelor. Care, pentru că nimene nu poate arăta, trăbue să se închee cumcă şi la vechii latini toate cuvintele s-au săvârşit în vocale. Urmele acestui obiceiu mi se văd: *amavêre*, în loc de *amaverunt*, au iubit; *amabere*, în loc de *amaberis*, vei fi iubit; *amarêre*, în loc de *amareris*, tu te iubeşti, şi alt. Iar mai târziu urmând grecilor, au început învăţaţii latinilor a vîrî în linba sa consonantele din svârşit a unor vorbe, remânând datina vechie în linba poporală, pre carea o ţin până astăzi italienii şi românii; zic la românii din Dachia Aureliană şi astăzi să săvârşesc toate cuvintele în vocală, ca şi la italieni; iar la românii Dachiei Vechi, adese se lasă afară vocala ɤ din sfârşit; pentru acea multe cuvinte să săvârşesc la acestii în consonantă. Totuşi, bătrînii românilor au adaos la aşa consonantă pre ţiriliţescu ь (ce nu dă nici un sunet), spre a arăta lipsa vocalei. Iar dacă asămine cuvânt se împreună cu articolul definit, ori cu altă ceva particulă, se rechiamă tot aceaş vocală, p.e.: roman', romanul,

[1] Influenţa grecească, deşi nu cauză unică, a fost un factor important în constituirea limbii latine literare. Cît priveşte introducerea terminaţiilor consonantice în latina cultă, sub influenţa grecească, presupusă de Maior, ea nu corespunde adevărului. Dimpotrivă, limbile romanice sînt cele care au pierdut consoanele finale.

ungur', ungurul, grec', grecul, dănd', dăndu-ne, rugănd', rugăndu-te, lăsănd', lăsăndu-te ş.a. Iar datina de a lăsa finala vocală nu poate fi nici o îndoială că s-au introdus cu vîrîrea linbei sloveneşti şi a literilor ţirilliceşti în bisericile româneşti din Vechia Dachie, ca prin acea; între altele, să se dee mai mare cinste literilor ţiriliţeşti, pentru că într-alt chip ţirilicescul ь n-ar fi putut căpăta loc la români. /

11 Autorul au arătat în ce chip s-au strămutat linba latină cea poporală prin deosebite linbi a popoarelor Italiei, celor subpuse prin romani. Iar cumcă învăţaţii latinilor, după îndepărtarea de la întăia linbă a Laţiului, s-au sârguit din toate puterile a îmbogăţi linba sa cea literală, din linba grecească, de prisos arată însăşi cărţile latine. Care n-au încetat a face învăţaţii latini, nici după ce ajunsesă la dreaptă măsură linba cea literală. Ba încă, nu numai de la greci, ci, precum se întâmplă în alcătuirea unei noave linbi, şi de la alte naţii au vîrît unele şi altele, ori în numerul cuvintelor, ori în gramatica linbei literale; şi iarăşi altele, prin însaş a sa isteţime le-au aflat învăţaţii latini.

Deci dar, afară de alte pricini a deosebirei vechilor scriitori între sine, zic a fi aceia: că unii au vrut să urmeze linbei poporale, atât privind cătră respundere *(pronuntiatio)*, cât şi cătră cuvinte şi idiotismuri; cu adevărat că din formele vorbirei lui Plautus şi a lui Terenţie se aud unele şi până astăzi în linba românilor. Alţii, în multe chipuri au urmat grecilor, aşa cât unii, mai vârtos prin tălmăcirile făcute din autori greceşti, au grecit linba, împrotiva a însăş aşezatei proprietăţi a linbei latine.

În zădar pune înainte D. reţensentul, subt *N.* 7, esemplu linbei greceşti înprotiva autorului. Pentru că eu aflu că despre linba grecească, tot aceaş trăbue să să socotească ca şi despre latineasca. Adecă linba grecească o vorbeau oarecănd toţi grecii deopotrivă.

După acea învățații lor, primind de la neamurile străine științele și măiestriile, împreună au întrodus în grecie și cuvinte străine și forme de vorbiri; apoi și-au cultivit și minunat și-au îmbogățit linba, remănând poporul cel neînvățat pe lăngă linba vechie. De aci s-au născut doaă linbi grecești, una literală, carea se învăța cu ajutoriul gramaticei și pre carea o numim elinească, alta proastă, țărănească, pre carea până astăzi o vorbește poporul grecesc, ci foarte stricată.

Și așa, cu ecsemplul grecilor, cred că s-au adus și latinii spre îndreptarea și cultivirea linbei sale, prin carea mijlocire s-au născut apoi o noavă linbă latină, deosăbită de cea vechie, ce au remas în gura neînvățatului popor.

Eu socotesc că și învățații altor nații au avut obiceiu, prin linbă a se deschilini de poporul cel prost, care obiceiu l-au vîrît, parte firea / științelor, parte tainele
12 (secretele) preoților, parte doară și însaşi ambiție. Îmi veni în minte (lucru adecă mic, ci pentru de a însămna năravurile oamenilor potrivit) obiceiul sărbilor carii știu numai ceti. Acestii, din ambiție, ca să se pară adecă a fi mai însămnați decât alții, vorbesc înaintea poporenilor săi silabizând între sine, seau mai bine să zic, spunând îndeoseb singuraticele litere a fieștecărui cuvânt și respunzând pre unele cătă cu doaă, pre altele cătă cu mai multe sillabe, și prin aceasta se pare poporenilor săi că Dumnezeu știe ce linbă învățată vorbesc, și acest feliu de grăire o numesc literată[1].

Adevărat că pricina surorității cei mai de aproape a linbei italienești cu linba romănilor carii de atîtea veacuri și nu atât de îndepărtat de auritul timp a latinității s-au despărțit de italiani, nu o vei putea nicidecum arăta, de vei crede că alta au fost oarecând linba

[1] Este vorba de un fel de argou „studențesc", de felul „limbii păsărești" de la noi.

latinilor învățați, adecă cea literală, și alta pre carea o vorbeau țerenii. Deci nu poate fi îndoială cumcă linba romănească este acea vechie, pre carea o vorbeau toți latinii mai înainte de a fi format pe încet învățații latinilor linba latină literală, după esemplu grecilor; afară că lățindu-se împerăția romanilor peste toată Italia, s-au adaus multe cătră linba poporală, din deosebite linbi a popoarelor Italiei, așa căt unele cuvinte, mai cu seamă sabinești, s-au vărât și în linba literală, care sînt și până astăzi, și linba italienească s-au stricat mult prin întrarea neamurilor de viță nemțească, precum și în linba romănilor, nu puține cuvinte, mai cu seamă slavice, s-au vîrît, care cu ce chip s-au făcut, au arătat autorul.

Însă bine trăbue să se iae sama cumcă multe din acele cuvinte a linbei romănești, ce se zic slavice, de acea au căpătat această numire, pentru că sănt comune seau deopotrivă slavilor cu romănilor, iar în faptă sînt romănești, și cumcă isvorul lor este tot acelaș cu linba latinească, italienească, spaniolească, franțozească, ori că rădăcina lor se află în linba grecească; care, de va cerceta cineva, lesne va afla. Iar toate aceste cuvinte le-au adus oare cănd strămoșii romănilor cu sine din Italia în Dachia de la carii apoi le-au imprumutat slavii.

Nu mic argument este, pentru vechimea linbei romănești, și aceia ce însămnează Festus, *Car.* XVII, despre vechii latini, cu aceste cuvinte: „Bătrînii, zice, nu gemănau (îndoia), nici mutele, nici semivocalele litere — *Antiqui nec mutas, nec semivocales litteras gemina-*
13 *bant.*" Cu adevărat, / romănii și până astăzi nu au în linba sa nici o literă, ori mută, ori semivocală gemănată.

Neadevărat a fi acea ce D. rețensentul zice sub *N.* 8, că adecă cei vechi așa ar fi scris, precum vorbeau, se vede lămurit din *Disertația* autorului, *pentru începutul*

linbei românești, unde țitarisește următoare cuvinte din Svetonius, *Despre August:* „Ortografia, adecă formula și chipul scrierei așezate de gramatici, nu au prea păzit-o. Și se vede a urma mai cu seamă socotința unora carii socotesc că așa trăbue să se scrie, precum se vorbește." Deși adecă unii socoteau că așa ar trăbui să se scrie, precum vorbesc, totuși altul era temeiul ortografiei. Precum astăzi românii, după deosebirea dialectelor, au deosebită pronunțiație (răspundere) și totuși ortografia, și acea țirilico-românească, este tot aceiaș la toți, tot aceastaș trăbue a se zice la italieni.[1]

D. rețensentul caută nod în scriptură, *Num.* 9, năzuind din toate puterile a afla la bulgari articule postpositive (în urmă puse), cu toate că este cunoscut că orice dialect slavicesc, precum și linba albanesilor, nu are articulul definit de care este aci întrebare[2]. Iar pronumile arătătoriu *(demonstrativum)* nu numai la bulgari și albanesi, ci și la latini nu fără înfrumsețare a se pune adese după nume, nu este nicio îndoială. Vezi *Disertația* autorului *pentru începutul linbei românești.* Însă bine trăbue a să lua sama: că arătatul prin D. rețensentul *ta* nu să pune prin bulgari în loc de articul, ci, din nebăgare de seamă, împrotiva obiceiului altor slavi, precum și în oarecare parte a Transilvaniei la români preaadese se adauge *ni;* nici să dă vreo putere cuvântului prin alipirea lui *ta*. Deci *ta* la bulgari nu este articul definit, pus după nume, ci o aruncătură. Îmi pare că obiceiul de a pune *ta* după cuvinte, l-au luat

[1] Limba literară românească prezintă într-adevăr o remarcabilă unitate, încă de la începuturile ei.

[2] Afirmația paradoxală a lui Maior trebuie înțeleasă că ceea ce se consideră articol postpus, el socotește a fi pronumele demonstrativ. Faptul nu corespunde realității căci, pe de o parte, în aceste limbi articolul este la fel de bine sudat de substantiv, ca și în română, pe de altă parte și în română articolul provine din demonstrativ. Afirmația că articularea bulgărească este „împotriva obiceiului altor slavi" este adevărată.

bulgarii de la români, cu carii mai de demult erau în mai aproape soțietate. Adecă văzind bulgarii că la români se pune articulul după nume, au început și ei, de și din nebăgare de seamă, a lipi pe *ta* al său după nume[1].

Mai departe. Nu fără cuvânt au fost socotit autorul că oarecând și la italieni au fost obiceiu de a dupăpune articulii definiți, întocma ca și până astăzi la români, carea însuș obiceiul italienilor de astăzi, de a dupăpune cuvintelor articulii definiți, lămurit arată, p.e.: *Dir-la, Far-lo, Giovar-le, Consolar-gli.* /[2]

14 Tot subt acelaș numer arată rețensentul că la linba tratică, ghetică și illirică, după formă și materie se socotesc acelea care linba românească cu sororile sale latinele nu le are comune. Și fiindcă bine au știut D. rețensentul a fi necunoscut de ce feliu au fost linba tratică și ghetică (pentru că cea illirică, fără îndoială, au fost așa linbă, precum este astăzi cea transilvanică, adecă nici o linbă, ci, precum astăzi în Transilvania, de după deosebirea neamurilor acolo lăcuitoare, așa și în lata acea țeară a Illiricului, vorbeau popoarele de acolo mai multe deosebite linbi; între acestea sînt astăzi: greceasca, românească, slaviceasca, jidoveasca, seau mai mult, ispaniceasca, armeneasca, țigăneasca ș.a.)[3], arată, zic, D. rețensentul mai adevărat a fi că romînii au primit acelea din alte linbi cunoscute, mai cu samă din cele slavicești.

[1] Nici în prezent problema articolului în bulgărește nu este soluționată: cei mai mulți cercetători consideră că este influența substratului balcanic, alții că ar fi o evoluție internă, unii în sfîrșit (chiar printre savanții bulgari) cred că e influență românească, așa cum afirmă Maior.

[2] Argument greșit, căci aici nu e articol, ci pronumele demonstrativ, în funcție de obiect al verbului.

[3] Observație deosebit de prețioasă, confirmată de cercetările mai recente asupra faptelor de limbă antice considerate ilirice.

Cu atât mai plăcut lucru ne-ar fi făcut D. rețensentul, dacă această a sa învățătură, măcar numai cu un ecsemplu ar fi răzimat-o, care noi, până acum nicidecum n-am văzut.

Num. 10 zice rețensentul că deșertul (loc pustiu) nu se preface în formă de provinții; deci dar fiind că Dachia s-au prefăcut în formă de provinție prin Traian, urmează că coloniile romane au aflat în Dachia lăcuitori și s-au amestecat cu ei. De unde urmează că linba romană s-au stricat prin cea dachică și că românii nu sănt romani curați.

În ce chip au fost stărpiți dachii prin romani, cu ocasia bătăei dachice a doa, și cum s-au deșertat Dachia de lăcuitorii vechi, de prisos au arătat autorul, nu numai din împregiurările aciei bătăi, ci și cu autoritatea vechiului scriitoriu Iulian. Deci, de și ținutul acel ce pururea remâne deșert de lăcuitori nu se poate preface în provinții, totuși, cumcă Dachia, măcar și deșeartă adecă de dachi, încă cu nemărginită mulțime de romani aduși acolo, precum mărturisește Eutropie, spre a moșteni pământele și orașele, împoporată, nu s-ar fi putut preface în provinție, cine va fi acela să se îndoiască?

Însă să lăsăm să fie aflat coloniile romane dachi în Dachia, care urmează de acea a să fi amestecat romanii cu dachii și a să fi făcut romani necurați? Cu adevărat, destule dovezi au arătat din împrotivă autorul nu cu ușoare dovezi au arătat din împrotivă asupra lui Enghel. Armenii lăcuesc în Transilvania de vreo căteva veacuri, între alte nații mari, fiind ei foarte puțini cu numerul, și totuși remân ei armeni

15 curați; cu căt mai mult dară, nemărginita mulțime / a romanilor în Dachia, măcar de s-ar și zice a fi fost acolo lăcuitorii dachi, au putut remânea romani curați.

Mai departe. Cum că coloniile cele prin Traian în Dachia aduse, n-au fost mestecătură trachică, precum îi place a socoti D. rețensentului, tot subt acelaș numer, ci adevărați romani, afară de toată îndoiala au arătat Eutropie, *Car.* VIII, *în Adrian.* Deci dar, de atâtea ori repetuita (respusa) zicere: cumcă românii nu sănt romani lămuriți, trăbue a se socoti între basnele nemțești. Vezi pre autorul, carele mai pe larg au cuvântat despre acest lucru.[1]

Num. 11 zice rețensentul că făcîndu-se mai pe larg cercetare, s-ar putea dovedi că numele roman care și-l dau sieș românii însuși, ar trăbui să se socotească la acea vreme, în carea, după mutarea împerăției în Trachia (la Constantinopol), și grecii au început a se numi romani, precum fac și astăzi.

Să cădea să aducă înainte D. rețensentul vreun argument, oricât de slab, pentru ca să-și îmbrace socotința sa, încăi cu o umbră de adevăr-părere, ca să nu vină cuiva în minte tănguirea autorului cea în *Prefație* pusă: că se află așa feliu de scriitori, carii și când fără de nici o dovadă iscodesc ceva, ori spun și minciuni asupra românilor, încă socotesc că toată lumea este datoare a crede nălucirilor lor.

Cu adevărat, grecii, după mutarea scamnului împerăției romane la Constantinopol și după ce acestui oraș s-au dat numele: *Roma noavă* și s-au dăruit cu privileghiile Romei Vechi, fiind ei totdeauna pizmuitori romanilor, lesne au putut să apuce ocasia de a se numi *romei;* iar pre români[2], dacă nainte de acea n-au fost ei numiți romani, ce nebunie i-au putut îmboldi a să numi pre sine romani (nume varvarilor pururea grețos), atunci cînd intru adevăr despărțiți fiimd de împerăția romană, gemeau sub jugul varvarilor, vrăjmași de moarte a romanilor. Și apoi, de și ar fi fost ei lăcuitori a împerăției greco-romane, grecii cei ce nici pre lăcuitorii

[1] Pledoaria lui Maior pentru puritatea romană a românilor se explică prin tezele tendențioase ale unor istorici și politicieni străini de a-i socoti pe români națiune inferioară în Transilvania.

[2] Numele de *român* (mai vechi *rumân)* e într-adevăr moștenit din latină și nu împrumutat (dovadă: -*an*->-*ân*-).

Romei vechi nu-i învredniceau cu numire de romani, oare ar fi suferit ei a să însămna cu măritul acest nume, dacă nainte de acea nu l-ar fi avut? Şi dacă romănii au vrut să urmeză grecilor, de ce s-au numit ei pre sine *romani*, şi de ce nu *romei*[1]*?* precum grecii[2]. Nu poate fi dară îndoială că romănii, ca cetăţeni romani, au adus măritul nume roman cu sine aici din Italia, încă pe timpurile lui Traian. /

16 La acelea despre care se dispută reţensentul, subt *Num.* 12, respund: ori că slavii au luat de la ghermani să numească pre români şi pre italieni vlassii, ori ghermanii de la slavi, totuş isvorul acestei numiri nu se poate mai lesne trage de alt unde, decât de la Laţium. Celelalte vezi în autor.

Num. 13. Însămnează reţensentul că şi însuşi croaţii de legea grecească, popor slavicesc, se numesc valahi, români; deci dară Ρωμαῖος (romeos) şi *valahus* (român) sănt sinonimi.

Cum că croaţii ce se numesc valahi nu sănt neam slavicesc, ci adevăraţi români şi că oarecănd au fost ei numiţi romani, precum şi până astăzi romănii se numesc romani, au dovedit autorul, cu tari temeiuri, cap. 6,

[1] Distincţia între *romeu* (gr. *romaios*) şi *român* o face pentru prima dată S. Micu de la care o împrumută în *Cronica* sa Gh. Şincai şi independent, cu argumente mult mai de valoare, I. Budai-Deleanu, în *Introducere istoricească* la *Lexicon*, în capitolul referitor la numele de *român*.

[2] La *Prefaţa* lucrării *Măestria ghiovăsirii româneşti cu litere latineşti*, Buda 1809, autorul G. C. Roja pune notiţa: „În *Îndagaţiile* mele cele din anul 1808, pre români i-am numit Ῥωμαιους, din părerea aceaia că Ῥωμαῖος însemnează *romanus*; iară acum încredinţat prin un bărbat învăţat cumcă cuvîntul Ῥωμαῖος, care în veacul cel de mijloc se află, s-au pus în locul cuvîntului *romanus*, spre deosebirea grecilor, carii asemene mai demult să zicea *romani*, adecă cetăţeni înpărăţiei romaneşti, de romanii cei de la apus, pre români nu Ῥωμαιους, care întru alsăuire însemnează greci, ci Ῥωμάνους îi chiem". „Bărbatul învăţat" este neîndoios P. Maior.

§ 12, pre care vezi-l. Mai departe. Cum că *romanus* şi *valahus* sănt sinonimi nu poate fi îndoială; iară *romeos* şi *valahus* a fi sinonimi este o iscodire cu totul îndărăptnică. Pentru că *romeii*, adecă grecii, nici s-au zis vreodată de către neamurile slaviceşti *vlassii*, iar romanii una cu toţi italii, şi pănă astăzi se numesc *vlassii* de către neamurile slaviceşti. Vezi pre Luţius, *De crăimea Dalmaţiei*, car. VI, cap. 5.[1]

Cu supărare este D. reţensentului, precum se vede, subt *Num.* 14, cumcă românii năzuesc iar a primi stremoşeştile sale litere latine, zicănd că acea fac ei numai dintr-o oarbă dragoste către litările latine.

Bărbat bun, cel ce cu aşa feliu de descăntări nu te vezi a împlini datorinţa numai a unui reţensent! Pănă cănd românii vor ţinea literile ţiriliceşti, mai că nu, ori că nicidecum, nu vor putea face gramatica linbei sale cunoscută altor naţii, cu atăt mai puţin se va putea resipi întunerecul cu carele s-au îmbrăcat linba românească prin literile ţiriliceşti. Deci, nu este oarbă dragostea ce o au românii către literile latine, ci mai orbi sănt şi vrednici de plăns aceii carii nu pricep folosul şi trăbuinţa acestor litere. Mai departe. Deşi cu durere, totuşi îngăduieşte D. reţensentul românilor a întrebuinţa literile latine dacă vreau, însă cu aşa tocmală, ca numai puţin să se facă nepricepută linba românească, cu literile latine, altor naţii, aşa precum înainte de aceasta s-au întămplat cu cele ţiriliceşti. Spre acest sfărşit zice că românii nu se pot întrebuinţa cu libertatea carea o au toate naţiile apusului, în acest gen, adecă în
17 scrisoare, şi apoi / hotărăşte lămurit ca să nu urmeze nicidecum întru alcătuirea cumpănărilor naţiilor occidentului celor luminate, ba încă porunceşte ca în lipsa

[1] Argumentele lui Maior sînt juste. El nu are dreptate însă, cînd crede că toţi croaţii care s-au numit într-o vreme *valahi*, ar fi de origină română, căci numele de *valahi* denumea într-o anumită perioadă, în balcani, pe păstori, indiferent de naţia lor.

literilor latine să-și afle românii așa feliu de sămne, cu care să poată scria, întocma precum respund. Prin care scrisoarea românească să ese mult mai covărșită decăt toate ale apusului și decăt însaș a vechilor latini, ce se ține și până astăzi.

De bună samă, feliurita această perfecție (covărșire) pre carea cu mare îngrijire o poftește D. rețensentul în ortografia latino-românească, s-ar săvărși în cea mai mare neperfecție, dacă românii ar asculta de rețensentul. Pentru că așa se cade a scrie, ca să poată alții ceti. Însă, dacă românii, în ortografia sa cea latino-românească, ar ținea litera ъ, carea arată un ton de mijloc, între а și е, și pre vocala nasală ѫ, afară de acea că aceste litere ar foarte urîți scriptura latină, nimine, afară de român n-ar putea să cetească scriptura latino-românească. De esemplu avem pre sîrbi, și în scriptura țirilico-românească. Pentru că fiindu-le lor cunoscute literile țirilițești, ca și la ei întrăbuințate, lesne cetesc țirilico-românește. Iar când dau de prezisa literă ъ, carea la ei nu are nici un son, și de nasalul ѫ a românilor, gingăesc și sănt siliți a precurma cetirea. Nici mă pot destul mira de sărbi, cumcă avănd și ei în linba lor sonul pre care-l însamnă litera românilor ѫ, totuși, când poftesc pe careva ca să respundă vocala ѫ, deosebit, nu poate face acea nicidecum, zic; sîrbii au sonul ѫ, p.e., în cuvăntul грк, *grec*, ce se cuprinde numai din trei nesunătoare, și-l respund, când se opintesc de a respunde acele trei nesunătoare, care întru adevăr, fără de vreo vocală, nicidecum nu se pot respunde; între г și р apriat respund sonul ѫ; așa, în vorba lor смрт, moarte, între м și р; așa, în cuvăntul врло, foarte, între в și р tot aceaș fac.

Cum dară ar putea să cetească acele nații pre ъ și ѫ, cărora, precum necunoscute sănt aceste sămne, așa nici sonul lor nu-l au în linba sa. Tot aceaș trăbue a se zice despre acele noave sămne, pre care doară le-ar afla

românii, în locul lui ъ și ѫ (precum învită rețensentul); deci, nenpărtășitoare altor nații, adecă nențeleasă s-ar face linba românească.

Fără îndoială lucru este că vocalele ъ și ѫ s-au vîrît în scriptura românească, în locul latineștilor *a*, *e*, *i*, și cătăodată și în locul lui *o* și *u*; deci, fiindcă vocalele *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, sănt cunoscute tuturor / națiilor apusene, tot
18 aceleaș trăbue să se pună în locul lui ъ și ѫ, în scrisoarea latino-românească, și așa, toate națiile apusului vor ceti perfect latino-românește, deși nu totdeauna cu acea respundere pre carea românii o au înăscută; și pre cel ce în așa feliu va ceti, îl va înțelege tot românul, p.e., deopotrivă va înțelege, ori că va respunde cineva *câne*, cine, ori *cane*, cane; ori *câlcare*, călcare, ori *calcare*, calcare. De esemplu ne sînt sacsonii din Ardeal carii neputănd respunde pre ъ și ѫ întrebuințează în vorbire vocale sie cunoscute, p.e. în loc de *cîne*, zic *chine*, în loc de *au fătat*, zic *au futat*, și apoi, totuși și românii îi înțeleg și ei între sineș. Una numai întru acea greșesc pomeniții sacsoni, că în loc de ъ și ѫ nu întrebuințează pre cele adevărate origninale vocale, ci după a sa plăcere, prin care se fac de rîs la români, fiindcă uneori vorbesc și scandalos, pentru punerea vocalelor după a sa plăcere, precum se vede din adusul esemplu, *futat*, în loc de *fetat*. Iar dacă românii vor da cărțile sale la lumină cu litere latine, mai cu seamă lexiconul, punănd în acest chip cuvincioasele vocale în locul lui ъ și ѫ, lesne se vor putea învăța după acea a substitua vocale, în locul lui ъ și ѫ. Cu adevărat, nu atăt pentru sine, căt pentru alte nații au trebuință românii de ortografia latino-românească, în locul cei țirilico-românești, dacă doresc a-și împărtăși linba și altor nații.

Nici este greu a face acea, pentru că vocala latină, când se înțelege sonul ъ, se însămnează cu acest (ↄ) sămn; p.e. *casaↄ*, casă; iar când se pune în loc de ѫ, se însemnează cu acest (ʌ) sămn, p.e. *mâne*, mîne. Iar

îmbinarea nesunătoarelor nu este de trăbuință românilor, numai unei nesunătoare, *c*, se adauge *h*, înainte de *e* și *i*, când adică trăbuește a se respunde ca și înainte de *a*, *o*, *u*, adecă ca și grecescul κ (κ); p.e. *chedru*, chedru; *inchinare*, închinare; pentru că altmintrelea *c*, nainte de *e* și *i* sună după obiceiul roman, ca și țirilicescul ч seau ungurescul *ts*, p.e. *cepe*, cepe, *faci*, faci. Așijderea nesunătoarei *g*, înainte de *e* și *i*, se adauge *h*, cînd trăbue să se respundă așa, ca înainte de *a*, *o*, *u*, p.e., *ghem*, ghem, *ghindura*, ghindura; pentru că altmintrea, după obiceiul roman, se răspunde ca și џ; p.e., *gem*, gem; *stringi*, stringi.

Numai una acea greutate este în ortografia latino-românească, că una vocală însămnează mai multe sonuri, după cum astăzi este respunderea românilor: un son adecă curată vocală; p.e., *a*, iar alte doăă, când tot aceaș să însemnează cu (ɔ), *a*ɔ, ori cu (^), *â*. /

19 Ci, asămine greutate pătimește și linba latină cea învățată. Pentru că sonul *e* se însămnează în trei chipuri, adică *e*, *ae*, *oe*; și linba greceascǎ încă la mai mari greutăți este subpusă, pentru că sonul *i*, în linba grecească, se însămnează în cinci chipuri, adică η, ι, ει, οι, υ; întrebuințarea acestor sămne, ori în linba latinească, ori în cea grecească, nu se poate învăța într-alt chip, decât prin cetirea autorilor și a lecsicoanelor.[1] Pentru acea rugăm pe D. rețensentul să nu poftească întru aceasta mai mare perfecție de la români decât de la învățații latini și greci, de nu cumva este împrotivitoriu a să împărtăși linba românească altor nații.

[1] Maior are dreptate cînd condamnă introducerea de litere chirilice în ortografia latină (deși un alfabet mixt, de tranziție, a existat la noi pe la jumătatea secolului al XIX-lea). Introducînd semnele diacritice pe vocale, el le indică pronunția reală, dar se face risipă de litere (trei-patru litere pentru *ă*, la fel pentru *î*), iar cine nu știe latinește, nu știe nici cînd să le întrebuințeze. Imperfecția alfabetului latin (explicabilă prin evoluția limbii) nu justifică imperfecțiunile ortografiei propuse de el.

Într-alt chip, prințipiile arătate de D. rețensentul sânt vrednice de laudă, în teorie.

Ci, zice rețensentul: franțezii de astăzi blastămă pre cei vechi carii au întrodus ortografia ce se întrebuințează și până astăzi și carea este îngreunată cu atâtea imbinări, nici o pot acum lepăda mai mult pentru că s-au înrădăcinat prin vechia întrebuințare.

Cumcă ortografia franțozească este foarte grea, nu este nici o îndoială, însă totuși pentru acea n-aș cuteza să osândesc pre vechii ei autori, pentru că eu nu mă îndoesc că altă respundere au fost oarecând la franțozi, decât cum este acum. Pentru acea vechii galli au socotit de trăbuință a fi acele combinări. Deci dar, cu esemplu gallilor de astăzi nu va spăimînta D. rețensentul pre români de a să lăsa de prescrisa ortografie latino-românească; nici să tem românii de astăzi de prorocirea lui, că adică îi vor blăstăma următorii lor, ba încă au cea mai bună nădejde că îi vor binecuvînta următorii. Pentru că se vor bucura următorii românilor că s-au scăpat de literile țirilicești care întunecau până acum linba românească și împiedecau alcătuirea gramaticei. Ba încă, prin ortografia latino-românească, încet-încet, prin străini carii nu pot să respundă sonul ж și ж, se va stânge acestaș son, și prin această mijlocire, și la români se va da uitării, și așa se vor respunde toate vocalele cu sonul lor cel firesc, fără a fi trăbuință să se mai însămneze cu mai sus-zisele sămne.[1] În care întâmplare, mult mai simplă va fi scrisoarea românilor, decât a grecilor și a latinilor, fiindcă românii nu numai n-au trăbuință de diftonghii, precum astăzi este la latini întrebuințarea diftonghilor *ae*, *oe*, și la greci αι, ει, οι, ου,

[1] Introducerea ortografiei latine are, deci, ca scop printre altele să readucă și pronunția românească înapoi la latină. Răspîndirea acestei pronunții la români prin străini este evident iluzorie.

ci încă nu s-au obicinuit nici măcar o consonantă a-ngemăna. Carea datină de a nu gemăna consonantele, au fost şi la latinii vechi, precum am arătat mai sus, din Festus.

În deşert dară huleşte D. reţensentul asupra sârguinţei românilor, adică a lui Samuil Clain, Gheorghie Şincai, Samuel Chiuriuşi, Gheorghie Rosa[1], Mihail Boiadzi[2] şi a autorului *Odei*, cel ce este Ioan Teodorovici, iuristă în Pesta.[3] O, numai de ar fi început mai timpuriu românii se întrebuinţeze ortografia latino-românească, în locul ţirilico-româneşti, măcar că D. reţensentul porunceşte să nu se pripească lucru, pentru că de bună seamă, până acum ar fi şi îndreptat multe în linba sa, şi pe D. reţensentul l-ar fi scăpat de

[1] Se referă la lucrarea menţionată în nota de la p. 216: MĂESTRIA GHIOVĂSIRII ROMÂNEŞTI / Cu litere latineşti, care sînt literele / românilor celor vechi, / Spre / Polirea a toată Ghinta Romanească ceii din / coace şi ceii din colò de Dunăre / Lucrată de / GHEORGHIE CONSTANTIN ROJA / Cetăţanul Academicesc şi Candidatul / Clinicesc doftor în Spitalul Universităţii Ungureşti din Peşta. / În Buda / La Crăiasca tipografie a Universităţii ungu/reşti. Anul 1809.

În —8° de 56 pagini. Cartea are titlul, dedicaţia şi prefaţa, în româneşte şi greceşte. Textul românesc foloseşte alfabetul latin, explicaţiile şi lucrările auxiliare în chirilică.

[2] Se referă la: Mihail G. Boiagi, *Gramatica macedo-română*, Viena, 1813. — Greceşte şi nemţeşte.

În —8° de 16 + 228 pag. şi 2 foi pentru arătarea cuprinsului. Prefaţa şi dedicaţia, pe două coloane, greceşte şi nemţeşte. Textul în greceşte şi nemţeşte, dialogurile în aromână, bucăţile de citire de la sfîrşit, în macedo-română, cu litere latine însă.

[3] Se referă la: *Cîntare / despre începutul şi starea de astăzi / a / romînilor* / întocmită de Ioann Theodorovics / Nika Academicescul cetăţan şi în crăiasca / universitate din Peşta / a legilor auzitoriu. La Buda / În c. Tipografie a universităţii ungureşti / 1813.

Textul compus din 19 strofe în versuri safice, tipărit cu caractere latine şi chirilice. Reprodus de O. Densusianu în *Revista Critică Literară*, II (1894), 81.

acea mare îngrijire de a primi pe sine cu atâta zel apărarea acelora carii urăsc perfecţia românilor şi pre cei mai proşti ai românilor năzuesc a-i înfricoşa de la primirea literilor latine, cu acel nebun temeiu că adică prin literile latine să vatămă legea creştinească (că aşa numesc legea neunită[1], afară de celelalte). Pe lângă toate însă acestea, învăţaţii românilor nu numai în privatele corespondenţii întrebuinţează astăzi literile latine, ci încă Preasfinţia Sa, Domnul Samuil Vulcan, Episcopul G.C. a Oradiei-Mari, alesul patron al literaturei româneşti, toate cele ofiţioase le împărtăşeşte subrânduiţilor dieţesei sale cu litere latineşti. Carea faptă nu numai românii o află de bună, ci şi ungurii, carii ştiu linba românească, mult o laudă.

Şi în Transilvania cu bucurie vor primi ortografia latino-românească, atât ungurii, cât şi săcuii şi sacsonii, ba încă şi armenii, pentru că toţi ştiu linba românească, singure numai literele ţiriliceşti împiedică negoţiaţia

[1] Dintre multele atacuri ale uniţilor împotriva ortodocşilor
din Ardeal care refuzau înlocuirea alfabetului chirilic cu cel
latin, cităm pe I. Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii româ-*
neşti, p. 74—75: „Însă acei vrednici bărbaţi (Molnar şi R. Tempea,
n.n.) s-au silit, cît au putut, a desvoalbi limba românească şi
pentru acest cuget a lor caută să le rămîe lauda întreagă. Atita
numa sînt de vină, că răpiţi cu oareşcare rîvnă de împrotivire
asupra altor patrioţi a lor, n-au vrut să calce în urmele lor (Micu-
Şincai, n.n.) şi să mai curăţască cărarea carea o aflatu-o aceiaş'
spre a nimerirea la adevărata orthografie a limbii româneşti,
temîndu-se doară ca prin aceaia să nu să prinză de dînşii cevaş
imăciune de unie (sau, precum zic, unaţie!). Eu nu zic aceasta
fără pricină, căci ştiu că cei ce să zic la noi, la Ardeal, *neuniţi*, mai
bine ar voi să vorbească sărbeşte, decît să primească ceva, de ar
fi cît de bun, ce s-au aflat de către cei uniţi. Zic, dară, aceşti
vrednici bărbaţi, deacă nu s-au sfiit a îndrepta limba sa, după
izvodul adevărat, adecă după limba lătenească, temîndu-se ca
să nu să facă păpistaşi!, încai trebuia să aleagă acea ortografie
cu carea să se poată mai lesne tălmăci...“

literală între aceste neamuri și între români, pentru că toți se îngrozesc de literile țirilicești.

Sîrbii au în linba sa cuvinte în care se aud a se respunde din ortografia latino-ungurească: *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, precum: *Gyurka*, Gheorghie; *Nevolya*, mișelătate; *kony*, cal; *Svetya*, lumănare; precum și ц și ж al românilor, adese le respund. Spre însămnarea acestor (litere), de bună seamă nu sînt de agiuns literile țirilicești; vezi dar că țirilicеștile litere nu sănt potrivite dindestul, nici pentru linba sîrbească, de și să laudă cu ele ca și cu drept ale lor; și este știut că nu puțin întunerec s-au băgat în linba sărbească printr-ănsele. Deci, nu este de mirare că prin aceleaș litere s-au stricat linba românănească. Drept acea, mai bine să fie svătuit D. rețensentul și pre sîrbi ca împreună cu românii să primească iarăș literile latine, în care întămplare ortografia latino-ungurească ar fi mai potrivită pentru sîrbi, afară numai că ar trăbui să rețină din / cele țirilicești pre ж, și de
21 la români să împrumuteză pre ц și ж, care nu sănt românilor de trăbuință, în ortografia latino-romănească. Trăbuința vocalei ж, pentru sîrbi, se vede din acelea cu care am arătat mai sus că să aude sonul ж în linba sîrbească, iar trăbuința consonantei ц se vederează din mai multe cuvinte întrebuințate în linba sîrbească, p.e. *iapunge*, măntaua, *penger*, fereastră ș.a. Măcar că această consonantă romănească și astăzi o întrebuințează unii dintre sîrbi, încă am băgat seamă că și în șholi se învață împreună cu celelalte litere țirilicești. Iar vocala românilor ж cu atăt mai degrabă o pot întrebuința sîrbii în scrisoare, de oară ce o și au primită în *Pascalia (Mîna lui Damaschin)* alcătuită de Damaschin Romănul, episcopul Rîmnicului, cu carea tălmăcită în linba slovenească se întrebuințează și sîrbii.

Iar dacă din ortografia ungurească *cs*, ori *ts*, *sz*, *tz*, nu le plac sîrbilor, țină din cele țirilicești pre ч, с, ц, pentru de a urma simplicitatii a dumnezeeștei măestrii de a scrie, precum D. rețensentul poroncește. Și apoi atunci vor iscusi sărbii cu însași a sa primejdie, ce au svătuit D. rețensentul românilor, în privire cătră litere. Mă las de a vorbi mai multe despre ortografia linbei sîrbești, pentru îndreptarea căria, o! numai de ș-ar porni inimile și ș-ar cultivarisi mai cu sărguință linba poporală, ca nu lăudăndu-se cu linba slovenească, a căriia sintacsă foarte s-au stricat, prin tălmăcirea cărților făcută din linba grecească, din cuvănt în cuvănt, și pre carea puțini o înțeleg, să se întărească în vechia prostie.[1] Și pentru ca să poată ajunge aceasta, mai cu seamă naționalistii bărbați cei învățați trăbue să se ajutoreze de cătră cei mai puternici ai lor, din toate puterile. Pentru că, fiindcă bărbații carii întru adevăr s-au sfințit învățăturilor mai totdeauna se află apăsați de neavere, lipsiți fiind de trebuincioasele mijloace, nu sănt în stare a-și da toată silința întru alcătuirea și darea de cărți, cu atăt mai puțin, dacă pătimesc prigonire și nu se bagă în samă de cătră acei ce ar trăbui să dee ajutoriu.

Num. 15. Rețensentul zice bărbătește că literatura romănească au început întăiu cu întoarcerea Bibliei pe romănie, de aci apoi și mai lesne face încheere că romă-

---

[1] Imperfecția alfabetului chirilic în a nota sunetele sîrbești, era reală. În prezent alfabetul slav a suferit în sîrbește o serie de modificări, iar croații au trecut chiar la scrierea latină. Juste sînt în bună măsură și observațiile lui Maior referitoare la limba slavă bisericească, care era artificială, greoaie, necorespunzînd nici uneia din limbile slave vorbite, fapt care a avut o influență retrogradă.

nii n-au scris nicicând cu litere latine, nainte de cercările lui Clain și a lui Șincai.[1]

Totuși, drept au zis autorul în *Prefație (Istoriei)*, cumcă asupra românilor se revarsă ori și ce minciuni,
22 fără de sfială. Cu asămine minciună / și D. Rețensentul, cu atăt mai tare s-au dat a să înșela, de oară ce înțeleptul autor a cărticelei ce se zice: *Észre vételek Tekéntetes Schwartner Márton Úr' Magyar Ország Statistikajában az Oláhokrol tett jegyzésekre*, adecă: *Luări aminte asupra făcutei însămnări despre români, în Statistica Ungariei, alcătuită de D. Martin Șvartner*, și pre carea cărticică au tipărit-o la anul 1812[2], au arătat cumcă cu mult mai nainte de tipărirea Bibliei, au fost tipărite cărți românești; aceaș mai pe larg arată Radu Tîmpe, în *Prefație* la *Gramatica* cea în a. 1797, la Sibiiu tipărită.[3] Și eu am în mănile mele *Psaltirea* întoarsă din evreiască

[1] Lucrările la care se referă, sînt: *CARTE / de ROGACIONI / Pentru / Evlavia Homului / Chrestin.* / MDCCLXXIX și *ELEMENTA / LINGUAE / DACO-ROMANAE / sive / VALACHICAE.* MDCCLXXX ale lui Micu și Micu-Șincai și *EPISTOLA / GEORGII SINKAI de EADEM / ad / Spectabilem, / et / Clarissimvm virvm / IOANNEM / de LIPSZKY*, / 1804 și *ELEMENTA / LINGVAE / DACO-ROMANAE / sive / VALACHICAE* / 1805 ale lui Șincai.

[2] Cităm lucrarea și o descriem după BRV: „Toma Costin, *Observări asupra Statisticei lui Schwartner*, Pesta 1812. — Ungurește. ÉSZREVÉTELEK / Tekéntetes / SCHWARTNER MÁRTON / úr' / MAGYAR ORSZÁG / STATISTIKÁJÁBAN / az / OLÁHOKRÓL / tett / JEGYZÉSEKRE. / PESTEN, / Trattner Mátyás' betüivel 1812."

Traducerea: *Observări asupra însemnărilor făcute despre români de către Prea stimatul Domn Schwartner Marton în Statistica Țării Ungurești.*

În —8°, de 23 p. Lucrarea, al cărei autor îl indică Maior, este semnată G. Erdélyböl, adică G. ...din Ardeal.

[3] Lucrarea lui R. Tempea se numește: *GRAMMATICĂ / romînească* / ...1797. Asupra listei de tipărituri românești care

pe românie, din cuvânt în cuvânt, și tipărită la a. 1651.[1] Am cetit, afară de aceasta, *Cartea de predici (Cazanie)* tipărită subt prințipiul Transilvaniei, Gheorghie Racoți, la a. 1641[2]; tot subt acelaș prințip s-au tipărit *Testamentul Nou*, la Bălgrad, a. 1648, pe care-l am în mănă. Am văzut și la Sibiiu, la Domnul Ioan Molnar[3], doctor și profesor public ordinariu de doctoria ochilor, o carte de *Predici*, tipărită a. 1580[4], în Ardeal, subt Hristofor Batori, ca să tac încă despre altele. Încă și manuscripturi românești se văd, scrise înainte de tălmăcirea Bibliei, de care și eu am vreo căteva bucăți. Deci, atăt este de neadeverat cumcă literatura românească, și în privire cătră literile țirilicești au început întăiu cu tălmăcirea românească a Bibliei, căt mai neadevărat nu mai poate fi[5].

Eu, cu adevărat n-am văzut carte ori manuscript mai vechiu de căt *Cartea de predici* de la anul 1580, însă pentru acea doară vei zice că românii, după pri-

figurează în *Cuvîntare înainte* a lui Tempea, vezi *Școala Ardeleană*, vol. I, p. 211—216, ed. Albatros, 1970, București.

Menționăm că lista respectivă este sumară și remarcăm că autorul nu este suficient de informat asupra vechilor tipărituri în limba românească. Faptul este semnificativ pentru slaba circulație a cărții românești.

[1] *PSALTÎRĂ / ce să zice, CĂNTAREA / A FERICITULUI PROROC ȘI ÎMPĂRAT DAVID*... Typăritu-s-au... în Ardeal, în cetatia BELIGRADULUI... 1651.

[2] Intitulată *Evanghelia cu învățătură*, a fost tipărită la Belgrad în Ardeal, la 1641. Este retipărirea *Evangheliei cu învățătură* (după BRV).

[3] Din numeroasele lucrări ale lui Ioan Piuariu Molnar, cităm: *Economia stupilor*, 1785, *Deutsche-walachische Sprachlehre*, 1788, *Retorica, adecă învățătură*... 1798.

[4] Intitulată: *Evanghelie cu învățătură* de diaconul Coresi, tipărită la Brașov, 1580—1581.

[5] Este adevărat că nu *Biblia* a fost prima carte tipărită în românește, ci unele cărți de ritual (*Octoihul*, de la 1557, ș.a.), dar tot cărți bisericești.

mitele litere ţiriliceşti, n-au scris înainte de aceasta nimic cu litere ţiriliceşti? Că, deşi românii, după Sinodul de la Florenţia, precum arată Cantemir, prinţipul Moldaviei, au primit în beserici linba slovenească, totuş nendoit este că românii şi după acea n-au ştiut linba slovenească, vorbind tot într-un chip, una cu clerul său. În ce chip dară au împărtăşit prinţipii Ţerei Româneşti şi ai Moldaviei poruncile sale supuşilor săi? mitropoliţii, episcopii şi protopopii încheerile sinodale celor sie subrânduiţi? Ori prietenii şi negoţitorii cum ş-au purtat corespondenţiile între sine? Cu adevărat, nu altcum decât în linba românească, şi cu primitele litere ţiriliceşti. Pentru acea, nu poate fi îndoială că literatura ţirilico-românească, din acel timp au început între români, cînd românii, nu fără mare a sa stricăciune (despre carea cu amar se plânge prinţul Cantemir) meşterind aceasta Teoctist, fostul oarecând diacon a lui Marcu Efeseanul, au priimit literile ţiriliceşti. /

23 Ci, să zicem că literatura ţirilico-românească au început întâiu cu tălmăcirea Bibliei; nu văd cum poate să urmeză această încheere: *„Aşa dar românii niciodată n-au scris cu litere latineşti*, înainte de cercările lui Clain, Şincai şi ale altora." Această argumentaţie să vede a fi asămene acestia: Longobardii au început a vorbi italieneşte mai întâiu, după ce au fost cuprins ei Italia; aşadar înainte n-au vorbit nemţeşte nici când.[1]

Tot subt acelaş numer, cu cea mai mare supărare este D. reţensentului că autorul socoteşte literatura românească a fi tot una cu cea latinească, adecă că literatura românească este tot acea latinească nencetat urmată, care încă nici italienii, nici franţezii, nici ispanii

[1] Aşa cum a arătat B.P. Hasdeu, prima scriere românească cu litere latine a fost notarea unui *Tatăl nostru* în 1592, la Frankfurt. În ţară însă nu se cunoaşte nici un monument de limbă scris cu litere latine, până către sfârşitul sec. al XVIII-lea. V. şi *Dissertaţie...*, vol I., p.315.

n-au făcut. De acea, zice, doară apriat este de trăbuinţă a contrazice autorului. Ci pentru ce?

Autorul aşa vorbeşte despre acest lucru. Coloniile romane, adecă, după cum vorbim acum, vlahii ori valahii (românii), când au eşit din Roma la Dachia, au întrebuinţat acele litere, adică cele latineşti, pre care le întrăbuinţeau ceilalţi romani la Roma şi în toată Italia. Aceasta se dovedeşte din însăş a vechilor dacoromani inscripţii care s-au aflat şi până astăzi se dezgroapă în Dachia, mai cu seamă în Transilvania şi în Bănat. După cuprinsa prin varvari Dachie, deşi cursul ştiinţelor nu puţin s-au împiedecat, totuşi, cu atât mai puţin se poate crede că aceşti romani până acolo ar fi fost căzut, cât să fie zăuitat literile ce le-au adus strămoşii lor cu sine de la Roma, cu cât nu cetim nici pre unul din acele neamuri să fie pornit războiu asupra literilor.

Însă se adauge că fiind românii şi în acele veacuri închinaţi legii creştineşti, nu poate fi îndoială că au trăbuit ei să aibă acele cărţi, fără care nu se face sfânta liturghie, nici se împărtăşesc sfintele taine. Deci, aşa arăt: acele cărţi, ori că au fost greceşti ori latineşti, pentru că literile ţiriliceşti s-au aflat mai întâiu la veacul al 9-lea, cum că ar fi fost greceşti nu este nici umbră de adevăr; deci au fost latineşti; carea de acolo mai cu seamă se dovedeşte, pentru că la a. 458, episcopii romanilor din Dachia Ripensă, adecă din Mesia de Gios, adunaţi fiind în sinod, au trămis lui Leon, împăratul Constantinopolului, despre uciderea S. Proterie Alecsandrineanul, precum şi sinodului din Halchedonia, o scrisoare (epistolă), în linba latinească, ce la Con-
24 stantinopol s-au tălmăcit în linba grecească; / ce este dovadă că aceşti episcopi n-au ştiut linba grecească, deci dar au întrebuinţat literile latine, dinpreună cu cealalţi români.

Acestea atîta sănt de temeinice, căt numai cu o simplă contrazicere care adese se obicinueşte a fi un sunet netrebnic, fără de minte, nu se pot resturna nicicacum. Lămurit este că vechii romăni au întrebuinţat literile latine, ca şi ceilalţi romani. Iar dacă cineva va tăgădui că această întrebuinţare (a literilor latine) nu s-au urmat pănă pe timpul Conţiliumului de la Florenţia, datoriu este temeinic a arăta: prin cine, unde, prin ce mijloace, de ce, în ce chip şi cănd s-au stîns ele? Iar în ce chip s-au curmat mai întăiu între romăni întrebuinţarea literilor latine, după Conţiliumul de la Florenţia, arată Dimitrie Cantimir, cu toate împregiurările, adecă cărui, ca unui domn a Moldaviei, au fost deschise toate ungheţiurile arhivelor.

Ci, zice D. reţensentul: italienii, gallii şi ispanii n-au socotit literatura sa niciodată ca o urmată latină.[1]

Socoteşti că măritele acestea neamuri (adauge şi pre marea naţie germană) n-au scris nimic în linba sa, înaintea veacului din care se văd cărţi nemţeşti, italieneşti, franţozeşti, ispaniceşti? Proceteşte acele ce am zis mai sus, în genere, despre romăni.

Num. 16 arată reţensentul că cercările romănilor carii năzuesc a reduce iară literile latine, cu dreptul au aflat contrazicere.

Cumcă prezisele cercări au aflat contrazicători este adevărat, ci pre cine? Pre aceii adecă, carii năzuesc a împedeca împărtăşirea romănilor cu alte naţii ce nu sănt de legea grecească, şi pre acei ce neştiind linba romănească vreau să judece despre un lucru sie necunoscut. Aşa feliu de contrazicători puţin se vor preţui şi de ici înainte.

[1] Cum s-a arătat (v. *Dissertaţie*), continuitatea scrierii latine în Dacia pînă la Conciliul de la Florenţa, nu se poate dovedi, din lipsă de monumente scrise (şi, prin urmare, nici contrariul, cum arată Maior). Maior înţelege prin *literatură*, folosirea scrierii, în primul rînd.

Num. 17 Osăndeşte D. reţensentul pre autorul că întrebuinţează, la cap. V—VII, pre *Anonim*, Notariul craiului Bela, ca pre un isvor istoricesc, măcar că Eder şi alţii l-au declarat de fabulos.

Pricina pentru carea întru aceasta strigă Eder şi unii-alţii asupra lui Anonim, lămurit arată Engel, în *Suplementele la Vindiciile Cornedisiane* a lui Anonim, § 5, cu aceste cuvinte: „Aici este piatra pornirei pentru aceii ce cu atîta cerbicie cred că romănii numai mai tîrziu au venit în Transilvania şi că pentru acea trăbue să se tractarisească după plăcere, numai ca / venitici, căt mai voesc să pornească războiu asupra lui Anonim, decăt să se lase de greşala sa. *Hic est lapis offensionis pro illis, qui Valachos in Transsylvaniam serius tantum advenisse, et hinc tantum qua advenas arbitrarie tractandos esse, tam pertinaciter credunt, ut Anonymo bellum indicere, quam errori suo renunciare malint.*—" Precl. Iosef Cheresturi, a istoriei universale şi pragmatice a ţerei ungureşti profesor, în crăiasca Universitate a Ştiinţelor din Pesta, în *Disertaţia* ce au dat-o, la a. 1812, de vremea lui Anonim, notariul craiului Bela, temelnic dovedeşte că acelaş (Anonim) au fost notariul întăiului Bela, craiului Ungariei, cu adevărat, nu aşa de îndepărtat de la venirea ungurilor în Panonia, căt acele ce scrie să nu fie vrednice de credinţă.

Mai departe zice reţensentul cumcă de cătră însuş Enghel, marele patron a lui Anonim, se poate acestaş numai în acele întămplări a să apăra, unde el, ori mai bune izvoară, ori încăi potrivite adevărului izvoară au întrebuinţat.

Cuvintele lui Enghel, în *Apendicea Comentaţiilor despre Războaele lui Traian la Dunăre*, § 4, acestea sînt: „Anonymum- -inter melioris notae historicos Hun-

garoş satis certe constat", etc. Adică: "Cum că — Anonim este între cei de mai bună însămnare istorici ungureşti, destul cu adevărat este ştiut, şi pre carele întru toate cele ce spune despre venirea ungurilor (afară de acele ce el însuş le-au iscodit), a-l socoti vrednic de credinţă svătuesc înseş regulele sănătoasei critice".

Iar acele ce Anonim singur le iscodeşte sînt, p. e., cap. 3: „Ab eventu divino etc., adică: „Din întâmplare domnuzească este numit Almus, pentru că îngreunatei lui mumăni s-au arătat prin somn o vedere domnuzeiască". Şi cap. 11: „Duca Morout, a cărui nepot s-au zis de unguri Menomorut, de acea, că avea mai multe drăgăluţe" şi altele de acestea, pre care le-au resuflat autorul.

Mai pe urmă huleşte reţensentul pre autorul cumcă n-au scris criticeşte despre eşirea neamurilor.

Cugetul autorului au fost a cerceta începutul românilor, pentru acea puţin au fost el atunci îngrijit despre eşirea neamurilor, când au scris *Istoria pentru începutul românilor în Dachia.*/

25 Şi acelea trebue să se atingă, asupra cărora i-au plăcut reţensentului, ici şi colo a face băgări de seamă, în cât este adecă pentru sistema istoriei.

La cap. 2 a *Istoriei*, reţensentul pune pre *Ler* (ler), la vechiul *Lelum*, *Polelum* (lelum, polelum) polonesc, şi acea de acolo, că românii se îndatinează a muta pre *l* în *r*, precum *mora*, în loc de *mola*, tscher, în loc de *tschel*, ori mai bine *cer*, în loc de *cel*, *coelum*.[1]

[1] Cu excepţia lui Budai-Deleanu toţi reprezentanţii Şcolii Ardelene, pornind de la S. Micu (*Şcoala Ardeleană*, vol. I, p. 157 Albatros, 1970, Buc.) leagă de numele împăratului Aurelian refrenul din colinde *alerom*, *ailerom* şi *Ler împărat*. Însă apropierea *ler*, *lerui*, *hai lerui (lerom)* etc. de numele lui Aurelian este greşită. S-a presupus că ar fi vorba de o formă moştenită din lat. *(h)alleluia*, cuvînt împrumutat ulterior prin slavă (şi greacă), sub forma *aleluia*.

Bine trăbue a lua aminte că românii fac aceasta în cuvintele latineşti, dar nicidecum în cele slaviceşti.[1]

Tot acoloş zice reţensentul că *colinda* (colinda) românilor este fără îndoială tot aceaş ce este *Kolenda* slavilor, ori *Kolenda* polonilor.

Cu adevărat, etimologhia *Calendelor* (calendelor) cu atît mai mult trăbue să se deducă de la colendele latinilor, de oară ce acestea tocma în calendele lui ianuarie se obicinuiesc a să cânta de către români, iar nicicănd într-altă vreme.[2]

La cap. 5, fiindcă autorul aú dovedit tăria românilor din următoarele cuvinte a lui Anonim: „pugnatum est inter eos acriter": „s-au bătut între ei aspru", spre a resufla aceste cuvinte a spionului Opaforcoş: „homines (slavi et valachi) viliores totius mundi": „oamenii (slavii şi românii) cei mai slabi în toată lumea", D. reţensentul aşa zice: îndrăzneala românilor cea arătată numai din cuvintele Notariului: *Şi s-au bătut între ei aspru*, care rădică zisa lui cea de mai nainte: *oamenii cei mai slabi în toată lumea*, fiind că aceste socotinţe sănt tot a aceluiaş martur, se şterg una pre alta şi aşa remăne această arătare de nimic.

Adevărat, că tot acelaş scriitoriu vorbeşte despre amîndoaă acele proposiţii, însă aceste: *oamenii cei mai slabi în toată lumea*, zise de blasii seau blahii, adecă români şi slavi, nu sănt ale Notariului, ci ale spionului Opaforcoş, la *Notariu*, cap. 25, pre care din ce feliu de datină au zis-o Opaforcoş, înaintea duchei Tuhutum, au arătat autorul, cap. 5, § 5. Iar cealaltă: *Şi s-au bătut între ei aspru*, este a însuş istornicului.

[1] Într-adevăr, nu există împrumuturi slave în care *l* a devenit *r*; faptul se petrece numai în cuvintele moştenite din latină sau din substrat.

[2] Originea cuvîntului *colindă* nu e nici pînă astăzi clar lămurită.

Anonim Notariul şi mai prospătă decăt acea a spionului Opaforcoş, care cu mult înaintea bătăii, cu defăimarea de români şi de slavi îndemna pre duca Tuhutum de a porni bătae asupra Transilvaniei. Deci dar nu se şterg acele doaă proposiţii una pre alta, ci aceasta:
27 /*Şi s-au bătut între ei aspru*, dovedeşte mincinoasă pre acea: ***Oamenii cei mai slabi a toatei lumi.***

La cap. 8, înşiră reţensentul că autorul cu mai mic adevăr etimologhicesc face pre paţinaţite români, decăt Prai unguri.[1]

Deşi cetitoriul cel ce va cerceta spunerile autorului, nu va putea să nu vadă că acele acum zise (de reţensentul) sănt neadevărate, totuşi autorul dovedeşte că au fost paţinaţitele români din următoarele, adică că în ţinuturile acele unde erau mai mult paţinaţitele, dîndu-se numele paţinaţitelor cu totul uitărei, s-au aflat români, făr de a fi eşit paţinaţitele oarecănd de acolo, ori să fie întrat acolo alt oarece neam nou şi că Paţinaţia cea Mare şi marea mulţime de paţinaţite pre carea au descris-o Constantin Porfiroghenitu nu se poate cuveni nici unui alt neam de căt românilor.

La cap. 9 zice reţensentul nepotrivită a fi abaterea bulgarilor de la italienescul *voglia* ce se zice la românii din Dachia Vechie ***voia.***

Dacă îngăduești deducerea sclavilor cea nu fără critică făcută, trăbue neapărat să îngăduești şi a bulgarilor de la *voglia*. **Vezi pre autorul.**

Mai departe hotărăşte reţensentul că *voia* românilor vine numai de la slavicescul ***nevolia.***

Întreb pre D. reţensentul: oare vin cele simple de la composite? Ori din contră, compositele de la cele simple? Oare vine *ertat* de la *neertat*? Seau doară *neertat* de la *ertat*?[1]

Fiind că trăbue a să crede că D. reţensentul trăbue bine să ştie nu numai linba slavică, ci şi acea formalnică românească, este de a pofti ca descăntata acea formalnică înrudire a linbei româneşti cu acea slavenească să o arăte odată cu temeiu. Pentru că acei ce au cîntat această fabulă mai înainte şi pre carii i-au urmat D. reţensentul, n-au cunoscut dindestul nici pre una dintre aceste linbi. Cu adevărat românii, carii nu s-au obicinuit a urî nici pre slavi, nici pre orice alt neam, se vor împăca cu o bărbătească dovedire (despre aceasta); iar, ca să creadă ei numai vorbilor săci, nimene nu poate pofti. Autorul adică, destul de lămurit, cu puţine au arătat deosebirea declinaţiilor, a comparaţiei şi a conjugaţiilor; mai mult nu se poate face mai nainte de ce nu vor dovedi prezisa înrudire zicătorii, ci nu cu vorbe săci./[2]

28 D. reţensentul nu fără desfătare numeşte pre români semi-romani (jumătate-romani) fără de a băga seama că unele popoare slaviceşti, atît din pricina amestecatului sănge, cît şi a confusei linbă, cu dreptul se pot numi semi-slavi. Ci nu vreau a mă întărzia cu aşa feliu de lucruri urăcioase.[3]

Mai că eram să zăuit zicerea D. reţensentului cu carea, la începutul reţensiei sale, se vede că vrea a

---

[1] Numele *paţinaţite* (de origine grecească) desemnează la origine pe pecenegi. După asimilarea acestora, el a putut fi aplicat de istorici altor populaţii din regiunea respectivă.

---

[1] Maior are dreptate cînd spune că formele negative provin de la cele pozitive, dar greşeşte cînd deduce cuvîntul *bulgar* din italianul *voglia*, cu care pune în legătură şi rom. *voia*. *Voie* vine în română de la sl. *volia* „libertate".

[2] Kopitar nu a afirmat niciodată că structura limbii române ar fi slavă, dar nici nu s-a împăcat cu cei care negau orice influenţă slavă. Maior are însă dreptate cînd cere să se demonstreze această afirmaţie.

[3] Maior are dreptate, dar dovedind că slavii sînt amestecaţi, nu demonstrează că românii sînt puri. În realitate nu există naţii neamestecate.

încredința pre cetitorii săi că românii nu au alte cărți decât *Gramatica* și *Sfânta Biblie*.

Adecă, dacă cineva, în vreo bibliotecă, va afla numai o carte dată în limba romănească, fără sfială va încheia cumcă românii nu mai au alte cărți, și aceasta cu îndrăzneală, ca și un lucru adevărat, va publica, fără de a cerceta mai departe! Bărbat bun! Românii, afară de *Grămatică* și de *Sfânta Biblie*, de doaă ediții[1], au toate cărțile Bisericei Grecești vestite cu mulțimea și mărimea, de care unile se pot vedea și în Viena, la biserica parohială a S. Varvara, au încă și alte multe cărți catehetice[2], asțetice, de predici, atât vechi, cât și mai nove: polemiche, eczeghetice, precum și teologhia, atât morală, precum și cea dogmatică, sistematicește țesută, retorica, loghica, dreptul naturei, dreptul criminal, dreptul canonic (bisericesc) și țivil și însuș corpus dreptului canonic cu sholiile, cărți economicești, ș. a., ș. a. Ba încă nu sănt lipsiți nici de cărți poețicești, încă și însuș *Psalmii lui David*[3] îi au tălmăciți în versuri. Și aceasta încă mai însămnez că prea aleasa carte a lui Simeon Tesalonicheanul, scrisă în linba grecească, până acum se află numai în linba romănească tălmăcită.[4] Și alte cărți grecești parte a

[1] Cele două ediții la care se referă scriitorul aici sînt; *BIBLIA / adecă / Dumnezeaiasca Scriptură...* București, 1688, intitulată obișnuit *Biblia lui Șerban* (Cantacuzino) și *BIBLIA / adecă / Dumnezeiasca Scriptură / a legii vechi și a ceii noao / toate / care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbii romînești...* Blaj... 1795, intitulată obișnuit *Biblia lui Clain*.

[2] Asupra diferitelor lucrări publicate în limba română pînă la data polemicii cu Kopitar, vezi *Bibliografia veche românească*. Bună parte din lucrările contemporane au fost cuprinse antologic în antologia *Școala Ardeleană*, citată mai sus, vol. I, II.

[3] Se referă neîndoios la *PSALTIRE / a Sfîntului Proroc David / ...*, Uniev 1673, intitulată obișnuit *Psaltirea lui Dosoftei*.

[4] Se referă la: Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, București, 1765.

autorilor mai proaspeți, parte a vechilor părinți, au românii întoarse și tipărite în linba sa. Și cărticele poetice tălmăcite din limba italienească se văd la români.[1]

29

II REFLECSII

Asupra respunsului dumisale rețensentului din Viena la / Animadversiile asupra Rețensiei Istoriei pentru începutul / românilor în Dachia. / În Pesta, cu tipariul lui Ioan Toma Tratner, 1815.

Întălnind *Respunsul* D. rețensentului vienean la *Animadversiile* autorului anonim (fără nume), făcute asupra *Rețensiei* Istoriei pentru începutul românilor în Dachia, și la Buda, în anul 1814, date la lumină cu tipariul crăeștei Universitate din Pesta, care respuns s-au trămis crăescului revisor a cărților romănești din Buda, în 22 punturi, din Viena, la 15 septemvrie a.c., după ce am alăturat acel respuns cu prezisele *Animadversiei*, am socotit vrednic a fi, ca din iubirea de adevăr cercetînd adevărul și mai încolo, să arăt reflecsiile (luările aminte) mele: [...]

31 Mai departe descalecă D. rețensentul la anumele ponturi a *Respunsului* său.

1 La 1 zice: „Deosebesc adecă a scrie romănește cu litere latine pentru pămînteni, iar pentru străini (nu), până când nu veți da și lecsiconul cu care să se agiutore".

Cumcă romănii trebuesc a-și înainta literatura, au mărturisit D. rețensentul mai de multe ori, nu fără ori condurere, seau în batgiocoră. Pentru acea însămnata lui deosebire *(distinctio)* nu prinde loc.

2 La al 4: „moldovenii și ungrovlahii seau muntenii sînt întocma șerbitori ca și voi, ba încă mai nenoro-

[1] Vezi *Dissertație pentru literatura cea vechie a romînilor*, vol. I, p. 329—330.

ciți, pentru că sînt subpuși grecilor, carii și ei sănt robi; aci nu se socotesc ararii nobili înotători[1] în lata mare, cei ce și ei înșuși tăgăduesc naționalitatea sa, zicăndu-se, fără de rușine, că sînt unguri; ci să nădăjduim și întru aceasta, îndreptare".

Oare ungurii, preanobilul neam, pentru că au craiu neamț și generosii croați, pentru că sînt subt ocârmuirea banului de neam ungur ce este însuș sudit a Împeratului nemțesc, adecă, să întrebuințez chipul zicerei a dsale rețensentului, sînt subpuși (croații) șerbului, trăbue a să zice ei nefericiți? Adevărat, că de un timp încoace domnii Moldaviei și a Țerei Românești se orăn-
31 duesc de cătră Poarta Otomanicească, nu dintre / români, ci dintre greci, pentru că într-alt chip mai că nu s-ar putea nădăjdui a să putea ținea Moldavia și Țeara Românească îndelungat subt stăpănirea turcească. Întru adevăr, romănii mai vreau a fi supuși și acum Austriei, decât Porții Constantinopolitane. Însă acești prințipi de și sînt de neam greci, totuș sînt domni românești, iar nu grecești, și au strălucite drepturi, precum: a face nobili și altele. Cu adevărat, precum, niciuna dintre națiile creștinești a împerăției turcești n-au stătut mai de demult cu atîta vîrtute în contra armelor turcești, ca romănii, așa nu știu pre carea din națiile creștine a împerăției turcești vei putea-o numi așa de fericită cum este cea romănească.

Acea ce adauge D. rețensentul: „rari în lata mare înotători nobili", ori că înțelege pre nobilii din Moldavia și Țeara Muntenească, ori pre cei din Împerăția Austriei. Dacă socotește pre cei dintîiu, atunci drept au zis autorul *Animadversiilor*, fața 5, că D. rețensentul nu cunoaște starea nobililor din Moldavia și Țeara Romănească. De vreme ce o mulțime de magnați și nobili se află în Moldavia și Țeara Romănească, supt numire de boeri, nici sînt acoloș alți nobili decât români. Iar dacă socotește pre nobilii din țerile Austriei, cu atât mai puțin se poate ecscusa neștiința rețensentului din Viena, cel ce scrie despre lucrurile popoarelor subpuse împeratului Austriei. Cu adevărat, dacă D. rețensentul ar fi avut noroc, la a. 1809, să vadă în Transilvania pre insurghenții nobili, adunați în turmele sale, lesne ar fi putut vedea de sînt nobilii români mai puțini cu numerul decât ungurii tot a aceluiaș Mare-Prințipat? Seau încăi, dacă s-ar fi dus să vadă pre nobilii insurghenți români carii au purces la bătae, tot în acelaș an, din Maramureș și de prin alte locuri a Ungariei de preste Tisa, fără îndoială atunci, ca un om iubitoriu de adevăr, ar fi contenit de a resfira acest feliu de visuri. Însă D. rețensentul, acele ce el însuș nu le-au văzut, le socoate a nu fi (precum mai gios, la *N*. 19), ba încă, în treaba românilor, pre acele ce el însuș nu le-au văzut, le publichează în lume (precum arată esperiențiа), ca întru adevăr nefiitoare. Atît de afunde rădăcini au înfipt în sufletele străinilor datina de a scrie romănilor ori și ce, fără toată cercetarea, încât D. rețensentul, măcar că mărturisește critica, totuș n-au putut să se ferească a nu cădea în acea greșală. În lucrurile necunoscute mai bine este a tăcea. /

32 Nu mă îndoesc că D. rețensentul, prin acei români nobili ce tăgăduesc nația, zicăndu-se a fi unguri, înțelege pre romănii din Transilvania și Ungaria; însă, de acest feliu foarte puținei sănt, și numai de mare nevoe fac aceia, nici să leapădă ei atât de nație, cât și de Beserica Răsăritului, căria sînt toți romănii închinați. Au doară între slavi nu sînt nenumerați carii pentru folosul său să leapădă de nație? Rutenii de obștie, de multe ori și însuși preoții lor, se zic a fi unguri și se rușinează de însaș limba lor. Una numai, ce-mi

[1] Parafrază a unui vers celebru din *Eneida*, I, 118: „Apparent rari nantes in gurgite vasto", adică „se zăresc rari înotători în noianul de apă".

pricinueşte durere întru aceasta, este că domnind în Transilvania oarecând prinţipii de legea evanghelicească carii toate mijloacele întrebuinţau spre a face pre naţia românească să primească credinţa helveticească, au trecut floarea nobililor româneşti la mărturisirea legei helveticeşti şi apoi acei renegaţi socotind că cu relighia să strămută şi naţionalitatea, s-au socotit, după seaca prinţipie, că nu sănt mai mult români, ci unguri[1]. Şi apoi, dacă acum îi numeşte cineva români, să aprind de mănie, fiindcă şi până astăzi se confundează săngile cu relighia, ba încă şi cu însăşi ţerimoniile. Însă, cu toate acestea, oare este crimen a să numi cineva ungur? Au doară nu şi dintre nemţi sănt o mulţime carii se măreţesc că se pot numera între unguri?...

35 5 „Pricina că românii până acum au fost puţin îngrijiţi de a face lecsicon şi gramatică este mai cu samă acea gheneralnică, că încă n-au venit adecă timpul cel firesc. Încă n-au avut săracii repaos pentru acest lucru, ca şi pentru ceialaltă literatură. Iar de voiţi a scăpa, în starea lucrurilor de acum, trăbue acea să faceţi mai cu samă, măcar că şi aşa va şchiopăta treaba, până când nu se va îmbunătăţi starea prin aşezământul

[1] Şi totuşi, Kopitar are dreptate, dar Maior nu vrea să recunoască. Toţi reprezentanţii Şcolii Ardelene au fost necruţători cu nobilii români care şi-au trădat naţiunea şi au servit interesele asupritorilor din Ardeal. S. Micu este ceva mai înţelegător, iar Gh. Şincai, după firea sa, necruţător şi sarcastic, Budai-Deleanu este obiectiv. Cităm pe ultimul, o notă la *Ţiganiada* A, pg. 104—105: „În Ardeal, şi mai vîrtos în părţile de unde e Becicherec, nemeşii (măcar că sînt români) nu să zic romîni, şi cuvînt acesta/ îl au necinstit; pentru aceasta zice Becicherec: *mojicule de romîn*, căci la dînşii nemeşia mută neamul, precum şi legea. Spre pildă: deacă s-au făcut un romîn nemeş (boieriu sau mazil), atunce să zice ungur; aşijdere, cînd să face careva păpistaş sau calvin, nu se zice mai mult romîn, ci ungur; şi într-acest chip s-au făcut în Ardeal mii de unguri din romînil..."

politicesc. Şi din această parte mă bucur, că şi însuşi ungurii încep a zice că voi aţi fost mai înainte decât ei în aceste locuri."

Din acele mai sus zise, la *N.* 3 arătate, este destul de vederat că românii pentru sine n-au trăbuinţă nici de lecsicon, nici de gramatică. Temeiul lămurit pentru aceasta sănt multele cărţi care fără agiutoriul lecsiconului ori a vreunei gramatice româneşti sistematice, s-au alcătuit ori s-au tălmăcit. Vezi de atâtea ori ţitatele *Animadversii*, f. 40 (lat., iar rom., 28), şi ceteşte, de ai când, atât alte cărţi româneşti, cât şi mai cu seamă acele de predici. Şi apoi, de vei înţelege bine, adese te vei îndoi de se poate mai pe larg şi mai frumos cuvănta în insaş linba latină cea îndreptată.[1] Cu adevărat, în Ardeal străinii carii ştiu linba românească se minunează de preoţii ce ştiu numai linba românească, auzindu-i spunănd predici. Şi apoi mulţi dintre aceii nu cunosc gramatica nici de nume.

Cumcă românii sănt săraci, din lipsa mijloacelor spre înaintarea culturei, nu se poate tăgădui. Din partea ungurilor din mărită crăimea / Ungariei, cu adevărat că nu se pune nici o piedică înaintirei culturei
36 românilor, ba încă magnaţii şi alţi unguri de multe ori dau şi agiutoriu spre aceia. Cu adevărat că nimic este mai potrivit cu natura, decît ca naţiile cele cu agiutoriul lui Domnezeu cultivite să se îngrijască şi pentru luminarea celoralalte naţii ce sînt mai puţin fericite, pentru că toţi oamenii deopotrivă au trup şi suflet, pricepere şi voinţă, şi sănt făcuţi după chipul lui Dumnezeu. Deci dar toate naţiile fireşte se cuprind în marea naţie a *neamului omenesc*, iar deosebitele numiri a singuratecilor naţii sînt numai *întîmplătoare*. Aşa-

[1] Se referă la propriile sale lucrări care, oricum, nu egalează desăvîrşirea latinei clasice.

dar, potrivit cu înțelepciunea este ca toți oamenii, neluându-se în samă întămplătoarea lor numire, să se iubească unul pe altul ca frații și o nație se alerge cu agiutoriu altia, spre înaintirea culturei de la carea derază fericirea de comun. Aceasta dacă face vreo nație, arată în faptă că au agiuns la adevărata cultură (luminare) și că trăbue a să zice ia adevărat nobilă. Iar, din contră, dacă cineva întru acea să silește, ca să pună piedecă ori culturei sale, ori luminărei altei nații, lămurit arată că se aflå încă și acum în vechia varvarie și greu păcătuește împrotiva naturei, mamei tuturor.[1] Carea poruncește a să îndeplini înțălegerea și voința a fieștecăruia om. Pentru de a înainta cultura între românii din Bănat, acea ar fi de trăbuință mai cu seamă, să aibă episcopi români. Că, ce se poate nădăjdui de la acel păstoriu, mai cu samă între români, a cărui cuvânt nu-l pricep oile sufletești, precum nici el, graiul oilor sale?... /

[1] La prima vedere principiul pare scos din ideologia enciclopediștilor. Să remarcăm însă că este admirabil adaptat realităților politicii românești, că apelul la Dumnezeu, în fața căruia, indiferent de naționalitate sau rang social, toți oamenii sînt egali, revine la afirmarea libertății naționale și a egalității între oameni (foarte pe departe, prin apel la creștinismul incipient). De asemenea, moralitatea politică a unui popor se definește în funcție de natura relațiilor pe care înțelege să le promoveze față de alte popoare. Asuprirea altor popoare înseamnă degradare morală și aservire implicită a propriului popor (principiu reafirmat de Marx); umanitarismul este definit prin obligația de a ajuta popoarele rămase în urmă. Cultură înseamnă desăvîrșire morală, nu laicizare a spiritului, așa cum gîndeau enciclopediștii. Adevărata nobleţe de aci își trage seva. Întreagă această pagină este un testament uimitor de viu pe care poporul român l-a urmat neabătut, l-a realizat și îl urmează în practica sa istorică. Pagina merită să fie ţinută în mare cinste de toţi iubitorii de filozofie politică românească.

51 ## III PRIVIREA REȚENSIEI

Asupra Anticriticei românești, dată (Rețensia) / în Gazeta Literală din Viena, N. 7, fevruarie 1816. / În Buda, cu tiparul C. Universității Ungurești — 1816 /.

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem: non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia.

HORATIUS

Lină, adu-ți aminte, în lucruri grele
A-ți ținea mintea: asămine, în cele bune
Stămpărată de ne îndatinată bucurie.

HORAȚ

Dumnealui C. au fost început a rețensui *Anticritica Românească*, adică *Animadversiile* asupra *Rețensiei* de *Istoria pentru începutul romănilor în Dachia*, din anul 1814 și *Reflecsiile* asupra respunsului D. rețensentului la acele acum zise *Animadversii*, din a. 1815, date la tipariu, în linba latină, ci fiind că-i mai ușor a cleveti acelui ce așa îi este firea, decât cu coaptă judecată a precumpăni lucrul, lăsând la o parte acele toate ce cuprind prezisele *Animadversii* și *Reflecsii*, afară de acea ce se atinge de postpoziții sau după punerea articurilor îndatinate în linba românească, despre carea se va cuvânta mai gios, se lasă, D. rețensentul C. la nespuse clevetiri și, ca așa se zic, afurisește pre impro-
52 tivnicul său, cu / închipuirea vătămatei prietenii, și pentru ca să se arate mai vederat, prin denunțiația carea au tipărit-o în *Foile Literarii* din Viena, N. 7, fevr. 1816, nu prea cu înalt haractir au hotărât a face abus (rea întrebuințare); și așa s-au întâmplat lucru.

Fiindcă *Animadversiile* făcute asupra zisei *Rețensie*, apăsau cu a sa greutate pre D. rețensentul, și fiindcă,

deşi este autorul acelor *Animadversii anonim* (fără nume), totuşi lămurit hotăreşte a fi revisorul cărţilor româneşti din Buda, au trămis răvisorului respunsul său (resuflarea sa), în 22 ponturi. După ce au dat revisorul acel respuns la prietenii sei să-l cetească şi să-l şi prescrie, s-au aflat oareşicine carele au făcut *Reflecsiile* sale asupra acelui *Respuns:* că, fără recetirea respunsului din cuvânt în cuvânt, nici se vedeau *Reflecsiile* a fi dindestul statornice. Şi aceasta este ce reţensentul C. o numeşte necinstită (infamem) vătămare de prietănie, strigînd în gura mare...[1] /

67 Iar D. reţensentul C., prin distihonul latinesc cel vîrît în *Reţensia* sa, asămăluind pre *popă* (subt care nume, precum deasupra am arătat, se înţelege la neamurile slaviceşti de legea grecească preotul hirotonit) cu furii, nu numai că scîrnav au vătămat pre vlahii Croaţiei şi pre tot sfinţitul cler de legea grecească, întrebuinţînd slăbiciunea sufletului său, ci încă şi acea au făptuit, că acei ce să minunau înainte de dânsul, acum le pare rău. La acest loc D. reţensentul C., ori că au vrut să urmeză, ori să învingă pre Domnul *Svartner* carele în *Statistica* sa a crăimei Ungariei, pre minunaţii bărbaţi Ioan de Huniadi şi pe Matias Corvinus, fiiul lui şi craiul Ungariei, i-au asămăluit cu Hora şi Cloşca zicînd: "marele Ioan Huniadi şi marele lui fiiu, Matia Corvinus, au fost de neam român. Însă şi crudul Vlad Dracula au fost român, şi
68 Hora şi Cloşca / i-au fost compatrioţi". Eu întru adevăr nu sînt mânios pre D. reţensentul, ci încă mai cu samă îl iubesc, căci prin contrazicerile sale au dat pricină

[1] În continuare Maior afirmă că n-au existat relaţii de prietenie de nici un fel între el şi adversarul său, relaţii pe baza cărora să fi fost obligat să nu publice scrisoarea personală ce i s-a adresat şi pe care a publicat-o însoţită de observaţiile sale.

altora de a cerceta adevărul, pentru acea foarte-mi pare rău căci dînsul întru atîta au rătăcit şi ş-au mânjit numele cu o notă pre carea cu multă sudoare va trăbui să o şteargă.

Mai departe. Lăudînd D. reţensentul C. descrierea haractirului românilor (cu carea faptă au îndatorit pre amicul său Svartner, ca şi el căpătând ocasion să se întrebuinţeze cu autoritatea reţensentului înprotiva românilor), se arată pre sine că mai puţin cunoaşte lucrurile românilor decît însuşi Svartner. Pentru că cine să sufere ca D. reţensentul C. cel ce face aruncare, precum se vede, că un român (căci că ar fi protestăluit românii, este numai o scornitură a D. reţensentului) au îndrăznit asupra domnului Svartner, în privire cătră zisa lui descriere, a scrie şi încă, ce-i mai mult, în linba ungurească? Au doară în linba ungurească nu se poate scrie destul de frumos şi pre larg? Au doară cartea nemţească a domnului Svartner, profesor în Universitatea Ungurească, n-au fost slobod a o resufla în linba ungurească? Au doară românului cetăţean a măritei crăimei Ungariei nu-i este slobod a scrie ungureşte?

Îmi vine înainte reţensia aciei cărticele ungureşti cu carea s-au respuns domnului Svartner, în privire cătră mai sus-zisa descriere a haractiriului românilor, dată în *Foile Literale* din Viena, Nro 3, ianuarie 1816. Titlul aciei cărticele ungureşti este: „Luări aminte asupra însămnărilor făcute de domnul Svartner în *Statistica Ungariei*". Care respuns s-au dat la tipariu, în Pesta, a. 1812. Autorul acestei cărticele au fost un român tînăr, *Toma Costin*, nobil de Gaura. Carele adică deşi este de stat mic, totuşi D. reţensentului i se năluceşte nu numai ca un ghigant, ci ca toată naţia românească,

zicănd: „În contra căria (mai suszisa descriere a haractirului romănilor), romănii încă în linba ungurească au protestăluit.“ Au că întru adevăr au vrut D. reţensentul C. aşa să-l închipuiască, pentru de a căştiga nu ştiu ce laudă deşeartă domnului Svartner, ori de a-i micşora confusia lui, căria doară s-au subpus prin acea cărticică, şi pentru acea temeiniça acea resuflare făcută de un tînăr romăn asupra domnului Svartner, au aflat de cuviinţă D. reţensentul a o însămna cu numele: *protestaţiei romănilor*, adică a toatei naţie romaneşti.--- *Male verum /examinat omnis corruptus ju-*
59 *dex*, adică: *rău cercetează tot judecătoriu cumpărat seau stricat.*

Aceasta, zic, cărticică (a lui Costin) au fost reţensuită în Viena, aşa adică de sec şi de rău, cît, din cetirea ei, cetitoriul nu se va face mai învăţat, iar D. Svartner va remănea tot în aceiaş stare, în care l-au aruncat prelăudatul tînăr romăn, de nu cumva însuş D. Svartner, prin virtutea sa, va pune-şi în gînd de a cerca. Pentru că această reţensie nu cuprinde altă nemic, decît acea ce oricarele prunc ar putea să bulguiască, adică (cuprinde numai seaca acea senteţie ce este mai uşoară de o gheoace, că însămnările *Észrevételek*) sînt mai mult tăgăduitoare şi ocărîtoare decît resuflătoare. În batgiocură adauge D. reţensentul, din ale sale, acea: dacă ai făcut, tăgădueşte. Acest feliu de reţensie nu plăteşte nici o nucă vermănoasă, pentru că, ori zi ceva mai bun decît tăcerea, ori taci. Însă D. reţensentul contenit fiind de a putea hrăni pre cetitoriu cu frumseţea stilului nemţesc şi cu ziceri batgiocoritoare, puţin se îndatinează a fi îngrijit pentru seau de a afla, seau de a descoperi adevărul, aşa încăt se pare că mai mult împlineşte profesia unui

magistru de linba nemţească decăt datorinţa de reţensent. Întru adevăr, ii mai place a rescinta căntecul altora şi a săltita seau a giucări pe deasupra lucrurilor decăt să desgurdă mădua şi cele din lăuntrul lucrului. Cercînd aceasta, fără de norocire lasă: memoria mare fără de jiudecată proporţionată, adese este supărătoare. Sfătuesc pre D. reţensentul ca să fabricheză o noavă reţensie asupra prelăudatei cărticiche ungureşti, şi atăt cugetele D. Svartner, ce sînt toate de a face rîs, cît şi argumenturile tînărului autor romăn din rădăcină, curat să le reţenseză şi apoi atunci să-şi dee socotinţa sa, cu temeinic cuvănt răzimată. Pentru că se cade a-şi aduce aminte de văerarea (jeluirea) autorului *Istoriei pentru începutul romănilor în Dachia*, cea în *Prefaţie* impusă. Iar pentru de a da o înţeleaptă reţensie despre aceasta, este de trebuinţă bărbatului şi cu întreagă credinţă reţensent să cunoască cîte zile au petrecut D. Svartner în Bănat (pentru că pre alţi romăni n-au cunoscut) şi în cît au fost acolo bolnav, adică la un romăn carele toată omenia, prietcşugul şi bunăvoinţa cu liberalitate i-au făcut, şi încă să cunoască de la ce feliu de om de nimic au subt acelea în Bănat, care dănsul la Pesta, desfrîngăndu-şi genia sa, le-au mai înmulţit asupra romînilor. /

60 Tot în aceaş reţensie a prezisei cărticică ungureşti, D. reţensentul giocăndu-se şi batgiocorind spune între minunile sale, că adică şi romănii *încep a ceti*. Iar mie mi se vede a fi acea un fenomenon înfricoşat, căci că acei ce acum (după zisa D. reţensentului) încep a ceti, învaţă a silabisa pre bărbaţii ce se laudă cu o nemărginită şi învechită învăţătură, precum de pildă pre domnul Svartner şi pre D. reţensentul C. Vezi *Észre-*

vételek, Eisrevitelec și adese pomenitele *Animadversii* și *Reflecsii*.

Mai pe urmă, D. rețensentul C. amănunțează autorului *Reflecsiilor* cu măciuca lui Hercules. Însă ast feliu de amănunțări puțin ori nicicât spăimîntează pre autorul *Reflecsiilor* cel ce se află într-un loc nobil și sigur. Iar eu odinioară, cînd adică treceam prin Carniolia, întru adevăr mă temeam de măciuca lui Hercules, mai cu samă după ce văzusem în spînzurători trei Herculi de curînd spînzurați. [...][1]

[1] În continuare răspunde la observațiile adversarului asupra unor probleme de limbă, cu argumente eronate la obiecții deopotrivă eronate.

ORTOGRAFIA ROMÂNĂ sau LATINO-VALAHICĂ, împreună cu o CHEIE, cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor, de către PETRU MAIOR de Dicio Sînt-Mărtin, Arhidiacon în dieceza Făgărașului, districtul Gurghiului, și revizor regal al cărților tipărite la Buda. Compusă mai întîi în limba română și apoi tradusă în latinește. La Buda. În tipografia Universității Regale Ungurești, la 1819.[1]

PREFAȚĂ

Sînt treizeci și nouă de ani de cînd lingviștii români dezbat problema ortografiei române sau latino-valahice. Căci așa cum nu numai aceștia toți sînt de acord să izgonească din republica literară a românilor alfabetul chirilic care a învăluit limba română cu cel mai adînc întuneric, și să restituie alfabetul strămoșesc latin, ci chiar și străinii dornici să întrețină relații mai apropiate cu românii îi îndeamnă de multă vreme în acest sens, tot astfel nu s-a putut hotărî definitiv

[1] *ORTHOGRAPHIA ROMANA / sive / Latino-Valachica / una cum clavi, / qua penetralia originationis vocum reserantur. / Per PETRUM MÁJOR / de Ditsö Szent Márton, archidiaconum dioecesis Foga / rasiensis, districtus Görgéniensis, ac regium revi / sorem librorum Budensem. / Primum Valachico idiomate concinnata, / deinde in Latinum translata. / BUDAE, / Typis Regiae Universitatis Hungaricae 1819.*

În — 8° de VIII + 103 p. De la p. 54—102, pe două coloane, cu caractere latine și cirilice: „Dialogu pentru începutul' linbei Română. Intră nepotu și unchiu".

Prezentăm traducerea prefeței, o antologie din *Ortografie* și *Dialog*, în transcrierea cirilicelor, nu a literelor latine. Cartea s-a republicat fără modificări, ca prefață la *Lexiconul de la Buda*, 1825.

ce ortografie trebuie urmată în folosirea alfabetului latin. Căci, cei care locuiesc între unguri, învățați din copilărie cu ortografia ungurească, consfințesc ortografia ungurească. Însă, cei ce știu limba germană și au legături mai strînse cu germanii, preferă să urmeze ortografia germană. Ceilalți, negîndind la diversitatea graiurilor române, în timp ce prescriu reguli potrivite cu graiul lor natal, au impresia că au rezolvat problema pentru întregul popor român, care este foarte numeros.

Modul de a proceda al tuturor acestora, nu numai că aduce un mare prejudiciu desăvîrșirii limbii române, dar mai și complică metoda de a învăța celelalte neamuri limba română și pune piedică legăturilor foarte dorite [dintre popoarele imperiului n.n.]. Căci, fie că s-ar introduce ortografia ungurească, fie cea germană, limba română care nu are absolut nici o afinitate cu ungara sau cu germana, s-ar întuneca grozav de mult și ar urma să fie învățată nedesăvîrșit și ar ajunge foarte grea de învățat nu numai de către aceste două popoare, ci chiar de francezi, italieni etc. Iar cei care stabilesc reguli ortografice pentru graiul lor propriu, aceia, cu toate că vor fi probabil pe placul celor de acasă de la ei, vor păgubi foarte grav mulțimea restului românilor, ba, mai mult, nu vor folosi nimic străinii care o vor fi deprins, atunci cînd vor conversa cu restul românilor.

Așadar trebuie să îmbrățișăm o atare ortografie latino-valahică, potrivită cu natura limbii române și care să cuprindă toate graiurile acestei limbi, și cu ajutorul căreia, pe cît este posibil, limba română să devină deopotrivă de ușor de învățat de către toate popoarele, și care în fine să facă mai desăvîrșită limba română.

Pentru obținerea acestui scop, nici o ortografie nu pare mai potrivită decît cea italiană,[1] nu numai fiindcă este cunoscută în întreaga Europă, ci în primul rînd fiindcă aceste două limbi, cea italiană și cea română, care au aceeași origine, sînt atît de legate între ele prin cea mai strînsă înrudire, atît în ceea ce privește cuvintele, cît și pronunțarea etc., încît nimeni din cei care le cunosc pe amîndouă, nu poate să stea la îndoială că odinioară nu au fost una și aceeași limbă, latina populară; și totodată [ortografia italiană n.n.], împreunează cele două dialecte foarte cuprinzătoare ale românilor din Dacia Veche (Dacia Traiană) și Dacia lui Aurelian, dialecte împărțite în mai multe ramuri (graiuri).

Am să aduc un exemplu-două. Astfel italianul zice *cerco*, „quaero", românul *cercu*, care cu cirilice se scrie чѣркꙋ. După ortografia ungurească ar trebui să se scrie *tserku*, după cea germană, *tscherku*. Italianul zice *geme*, „gemit", românul la fel, *geme;* aceasta se scrie cu chirilice џеме; după ortografia ungurească s-ar scrie *dseme*, după cea germană *dscheme*. Dat fiind că aceste cuvinte înseamnă la români tot ceea ce înseamnă la italieni, și că se pronunță în același chip de români și italieni, oare, dacă s-ar scrie după ortografia sau ungurească sau germană, nu este adevărat că li s-ar întuneca originea, li s-ar urîți forma cea plăcută, și fără nici o trebuință s-ar înmulți *entia*, adică ceea ce s-ar putea cu mai puține litere, s-ar exprima prin mai multe? Și, cum nici prin acea mulțime de litere nu se reușește să se exprime satisfăcător sunetul

---

[1] Justificare judicioasă a adoptării ortografiei italiene deși, mai departe Maior se îndepărtează adesea de ea, adoptînd una etimologică, mai complicată. Cu toate că ortografia poate avea oarecare influență asupra evoluției limbii, ea nu are cum s-o facă mai desăvîrșită, ci doar, dacă este bine adaptată, să nu împiedice evoluția firească a limbii.

nativ al acelor cuvinte, de ce să îngrămădim în fața celor care doresc să învețe, ceva imperfect în locul perfectului? De ce? Din moment ce *ce*, *ci*, *ge*, *gi* al italienilor îl au și românii? Cei din Dacia Veche îl pronunță curat ca italienii din orașul Roma, adică la fel cu *tse*, *tsi*, *dse*, *dsi* al ungurilor, iar cei din Dacia lui Aurelian ca *tze*, *tzi*, *dze*, *dzi* al ungurilor. De unde, aceeași regulă a ortografiei ungurești sau germane nu poate cuprinde ambele dialecte menționate. Dar, dimpotrivă același *ce*, *ci*, *ge*, *gi* al ortografiei italiene satisface și unui dialect și celuilalt, numai cît românii din Dacia Veche pronunță mai puțin apăsat, cei din Dacia Aureliană mai ascuțit. Această diferență de pronunție se menține pînă în zilele noastre, chiar și la italieni, care folosesc (toți) aceeași ortografie.

Astfel, italienii, cînd vor să înmoaie pe *l* și să pronunțe un *i* următor, ca pe *jod*, pun înaintea lui *l*, un *g*. De ex.: *tagliare*, „scindere". Românii din Dacia lui Aurelian zic, și ei *tagliare;* însă românii din Dacia Veche zic ca și cînd s-ar scrie, după ortografia latină, *tajare*. *Gli* al italienilor, așadar, la românii din Dacia lui Aurelian se redă prin *l* moale și *jod*, la cei din Dacia Veche, ca și *jod*.

De altfel, consimt cu ușurință ca la români să fie dat afară *G* care servește la înmuierea lui *l*, cum obișnuiesc italienii să-l pună înainte de silaba *li*. Dat fiind că în general un *l* numai atunci se pronunță înmuiat, iar *i* următor se pronunță ca un *jod*, cînd o vocală precedă imediat silaba *li*, este ușor să se vadă cînd *l* trebuie pronunțat înmuiat, chiar dacă nu i se pune înainte un *g*, după obiceiul italienilor. Așadar, dacă o vocală oarecare precedă silaba *li*, *l* se va pronunța de către românii din Dacia lui Aurelian ca un *l* moale, iar *i*, ca un *jod*; la cei din Dacia Veche însă, tocindu-se litera *l*, *i* trece în consonantă; de ex.: italienii zic *moglie*, „mulier", cei din Dacia lui Aurelian,

muliere, cei din Dacia Veche *muiere*. Nici chiar între italieni nu este neobișnuit să nu pună un *g* înainte de un *l* moale, ba chiar îl scot cu totul și se folosesc de *i* ca de o consoană (ceea ce fac românii din Dacia veche). Astfel, pentru *mia moglia*, „*mea uxor*", unii zic: *me muiere*. Așadar, chiar la românii din Dacia Veche, în situații asemănătoare, nu este nevoie să se scrie nici *g*, nici *l*, în vederea unei mai mari ușurințe, atît în privința scrierii, cît și a pronunțării. Însă, oricine poate învăța cu ușurință din practică, ce cuvinte se îndepărtează de regula stabilită și trebuesc scrise cu *l* moale inițial, ca de ex:. *liepure*, „lepus", *linu*, „linum", la românii din Dacia lui Aurelian.

Însă, cu toate că ortografia italiană este foarte potrivită cu limba română, totuși, dat fiind că italienii, fie în chip spontan, fie prin contactul cu barbarii care au năvălit în Italia și care au stăpînit-o multă vreme, s-au îndepărtat de anumite proprietăți ale vechii limbi romane, de care românii se țin, românii au anumite particularități în ortografia lor latino-valahică. Ceea ce va deveni evident pe parcursul acestei opere[1].

Mai departe. Oricine vede că desăvîrșirea limbii este dublă, internă și externă[2]. Ortografia se referă la desăvîrșirea dinafară a limbii. De aceea, o astfel de ortografie, care să știrbească desăvîrșirea internă a limbii, cu toate că s-ar recomanda prin accesibilitate, totuși, dat fiind că desăvîrșirea internă este mai prețioasă decît cea externă, se cade ca aceasta să cedeze pasul celeilalte. Așa că, deși ortografia mea prezintă

---

[1] Toate afirmațiile despre particularitățile ortografiei latino-valahe, care par că privesc o tradiție de scriere în românește cu litere latine (în realitate inexistentă pînă atunci), se referă de fapt la sistemul lui Maior, pe care abia acum îl propune cititorilor.

[2] În alte lucrări, scrise în românește, Maior vorbește de „alcătuirea cea dinlontru și cea dinafară a limbii" (v. *Istoria pentru începutul românilor*, cap. VI, § 6 (vol. I, p. 244).

anumite dificultăți, de care, de fapt, nu sînt lipsite nici cele mai desăvîrșite limbi, ca de exemplu, greaca și latina, fiindcă totuși servește la sporirea sau mai degrabă la descoperirea desăvîrșirii interne a limbii române, socotesc că trebuie să fie primită fără rezerve.

După ce prezint mai întîi felurile pronunției (fiecărei litere), arăt ce deosebiri au survenit, nu la puține cuvinte, prin schimbarea literelor sau a silabelor etc., între limba latină și limba română; în acest scop pun la dispoziție o *cheie* cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor și dau pe față mai multe particularități ale limbii latine[1], care în ziua de azi, în limba latină învățată sau gramaticală, de-abia, sau aproape că nu se mai recunosc, iar la români durează pînă astăzi, în așa măsură că cu greu ai putea sta la îndoială că limba română nu este cu mult mai veche decît epoca lui Marcus Tullius Cicero, în care a ieșit la iveală limba învățată sau gramaticală. De unde urmează că limba română este cu mult mai veche decît dialectele latine sau romane, ca, de exemplu, spaniola, franceza și italiana modernă./

Așadar, cînd pe parcursul acestei lucrări zic că un cuvînt sau altul pleacă de la un anumit cuvînt latin, italian, spaniol, și poate francez, nu vreau să dau de înțeles că românii au adoptat acel cuvînt din limba latină învățată sau din sus-pomenitele dialecte, ci invoc numai comuniunea sau înrudirea.

Împart lucrarea în șase capitole. În *primul* din acestea, se tratează despre litere, în general; într-*al doilea*, despre litere, separat; într-*al treilea*, despre diftongi; într-*al patrulea*, despre accente; într-*al cincelea*, despre apostrof; într-*al șaselea*, despre împărțirea

[1] *Cheia* mult lăudată de Maior ar fi foarte utilă, dacă majoritatea corespondențelor etimologice stabilite de el n-ar fi fantezistă, exagerat latinizante.

silabelor. Acestora le-am adăugat un dialog despre originea limbii române, între nepot și unchiu, în limba română, însă scris în alfabet latin conform cu această ortografie, și totodată și în alfabet chirilic.

CAPITOLUL I

DESPRE LITERE, ÎN GENERAL

§ 1

Este verosimil că scrierea (literele) a fost născocită de primii locuitori ai pămîntului. Plinius, în cartea 7 a *Istoriei Naturale*, în cap. 56, remarcă vechimea diferitelor documente și conchide: „De unde apare ca etern uzul scrierii". După mărturia lui Plinius, *ibid.*, literele au fost introduse de feniceni în Grecia, în număr de șaisprezece, și au fost aduse în Latium de către pelasgi. La acest număr, pe vremea războiului troian, s-au mai adăugat patru, de către Palamede, cu următoarea formă: θ, ξ, φ, χ. Latinii înșiși după aceea imitîndu-l au adăugat alte șase litere celor șaisprezece de mai înainte, adică: F, K, Q, X, Z, H. Simonide din Melos, după Palamede, adăugase alte patru, cu următoarea formă: ζ, η, ψ, ω. Din toate acestea, zice Plinius, *ibid.*, de-abia se mai recunosc, în alfabetul nostru, *k*, *x*, ca și *y* și *z*, pe care latinii le primiseră de la greci, ca să fie folosite, aceste două, numai în cuvintele grecești.[1]

[1] Afirmația lui Plinius că uzul scrierii este etern e, fără îndoială, eronată, deși omenirea cunoaște anumite sisteme de notație din timpuri foarte vechi. Trecerea alfabetului de la feniceni la greci și de la aceștia la romani este justă, doar intermediarul pelasgic e fantezist. Astăzi se consideră în general că acest intermediar au fost etruscii. Cît privește diversele etape de perfecționare prezentate, ele sînt legendare.

§ 2

Litera[1] este cea mai mică parte sau semn al cuvîntului; își trage originea de la *lego*, după opinia lui Priscianus, *Cartea 1:* „Se zice literă [lat. *litera*, n.n.] sau ca și cum ar fi *legitura*, de aceea că lasă drum liber lecturii [lat. *legendi*, n.n.]. După alți autori se trage de la *litura*, fiindcă înseamnă *ștersătură (deletionem)*, deoarece cel mai adesea cei vechi obișnuiau să scrie pe table cerate, și după aceea să șteargă[2], ceea ce pînă în zilele noastre se păstrează la români, de către copiii săraci, cînd învață primele elemente (alfabetul). Din acel vechi procedeu, de a se scrie pe table cerate, a rămas obiceiul la români că atunci cînd se cere unui elev să spună lecția pe de rost, deși lecția se învață de pe o carte tipărită, totuși i te adresezi: *Zi tabla*, „dic tabulam", ceea ce în latinește obișnuiam să spunem: *Recita lectionem* (= recită lecția)[3].

---

[1] Aici, ca mai peste tot, Maior, conform unei tradiții vechi, confundă *sunetul* cu *litera*, deși uneori intră în complicate analize fonetice. Faptul dă adesea loc la confuzii, deși uneori litera oferă acoperire teoriilor sale etimologice. În gramaticile și dicționarul său, contemporanul I. Budai-Deleanu nu se va lăsa indus în eroare de această confuzie tradițională.

[2] Etimologii fanteziste, ca marea majoritate a celor prezentate de Maior mai departe.

[3] Existența unei tradiții a scrierii pe tăblițe cerate de la romani pînă la români, care pare să rezulte din text, este o invenție a lui Maior. Diferența de adresare către elevi rezultă din faptul că în cazul românei învățau nu limba (pe care o știau, fiind limba lor maternă) ci scrierea de pe tăbliță, în timp ce în cazul latinei era vorba de lecții predate în primul rînd oral.

§ 3

La români se socotesc douăzeci[1] de litere, și anume: A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, Z, majuscule; minuscule sînt: a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, z. Folosim majusculele la începutul periodului și al numelor proprii și al titlurilor; în rest se folosesc minusculele.

§ 4

Românii au aceeași pronunție ca și latinii; totuși, *i* vocală, cînd se schimbă în consonantă, se pronunță nu numai ca *jod* al latinilor, ci chiar ca ж cirilic, după obiceiul francezilor, pe care italienii obișnuiesc să-l schimbe în *g*[2]; și, în acest caz, se formează *j*. De exemplu: *judecu*, „judico", italienește *giudico; jugu* „jugum", italienește *giogo; juru* „juro" italienește *giuro*. În cazul dintîi nu se abate de la forma sa obișnuită, așa cum se întîmplă chiar și la latini; de exemplu: *boiari* „nobiles, barones, magnates". De asemenea *h*, dacă nu se pune pe lîngă un *c* sau g, în care caz nu produce nici un sunet, cel mai adesea se pronunță aproape ca un χ grecesc.

Românii sînt lipsiți de litera *z*, deși sunetul ei se aude în *s*, cînd este așezată între două vocale, ca la latini și italieni, și uneori în alte poziții, după cum

---

[1] În sistemul lui Maior preconizat aici, lipsesc literele necesare pentru *ă*, *î*, *j*, *ș*, *ț*, pe care sub o formă sau alta le introduce pe parcursul lucrării, în schimb apare, din motive etimologice, *q*, de care scrierea limbii române se poate dispensa.

[2] Confuzie între literă și sunet, în realitate fiind vorba nu de *g*, ci de *gi* > *g*.

chiar și la *d*[1]. Așa că litera *z* s-ar putea cu ușurință scoate din numărul literelor, la români, ca și litera *q*, fiindcă funcția ei peste tot ar putea să o facă litera *c*, dacă românii n-ar vrea să pună în lumină etimologia cuvintelor, sau legătura foarte strînsă a limbii române cu latina și cu italiana. Însă, despre aceste probleme vom vorbi mai pe larg, în capitolul următor, sub literele *D*, *Q* și *S*.

În fine, litera *x*, deși se află în cărțile bisericești traduse din greacă, în alfabet cirilic, nu este, totuși, o literă românească, ci, în locul ei, popular românii se folosesc, atît în pronunție, cît și în scriere, mai ales de litera *s*; de exemplu: Sandu, Alesandru, *Alexander*; esire, *exire*; frasinu, *fraxinus* etc.[2] Ba mai mult, atîta se împotrivește această literă naturii limbii române, cît copiii (școlarii) români care învață limba latină, foarte greu reușesc să se obișnuiască cu pronunțarea acestei litere. Din care pricină eu am șters cu totul această literă din numărul literelor. Dar, dacă totuși vrea cineva să pronunțe în manieră grecească și să păstreze sunetul literei *x* în cuvintele grecești, poate, în locul literei *x*, să scrie *cs*, cum fac acuma muscalii, de exemplu: Alecsandru, *Alexander* etc., sau, dacă preferă să păstreze însăși forma *x*, din pricina scurtimii scrierii, așa cum se pretinde, n-am nimic împo-

---

[1] Intervocalic *s* nu se pronunță ca *z*, în cuvintele moștenite din latină (ex. *casă*), ci numai în unele împrumuturi recente din limbile romanice. Afirmația „românii sînt lipsiți de litera *z*“ este valabilă pentru sistemul lui Maior și al etimologizanților, căci în alfabetul chirilic, ca și în unele transcrieri cu litere latine, *z* se folosea în mod normal.

[2] Maior are dreptate în sensul că sunetul (și nu litera) care corespunde lui *x* în latină a evoluat peste tot în română la *s* (cu cîteva excepții, unde a devenit *ps*). Cuvintele care conțin *x* în română sînt împrumuturi recente. Deși nu indispensabilă, căci s-ar putea scrie și *cs*, litera *x* este utilă pentru comoditatea ei.

trivă. Totuși, nimeni nu va putea să nege că aceasta este împotriva naturii limbii române. Este limpede, prin urmare, din cele spuse mai sus, că la români, dacă vrem să vorbim adevărul, nu este nevoie să se numere mai mult decît 18 litere.[1]

§ 5

Literele se împart în vocale și consonante, și acestea din urmă se deosebesc de celelalte, ca și corpul de suflet. Căci, așa cum corpul nu poate să se miște fără suflet și dimpotrivă, sufletul poate să se miște fără corp, tot astfel consonantele nicicum nu pot să formeze o silabă fără vocale, dar dimpotrivă, vocalele pot fără consonante.[2]

Mai departe. Vocalele sînt în număr de cinci: *a*, *e*, *i*, *o*, *u*; restul sînt consonante, dintre care cele care încep cu ele însele, cînd se pronunță, și se termină în vocale, se numesc mute, ca, de pildă, *b*, *c*, *d*, etc., pe cînd cele care încep cu o vocală și se termină cu ele însele, sînt semivocale, ca, de pildă, *l*, *m*, *n*, etc.[3] Și trebuie să se știe că în limba română nici o consonantă nu se geminează; acest uz a ființat și la latinii cei vechi, înainte de Ennius, care primul a adus geminarea consonantelor în limba latină. Vezi-l pe *Festus*. Aceasta este una din acele particularități, care susțin vechimea limbii române. De aceea nu pot fi tolerați aceia care, nu știu datorită cărui prost obicei, vor să

---

[1] Ortografia actuală folosește 28 litere, toate, cu excepția lui *â*, strict necesare pentru redarea sunetelor limbii române. În plus, în scrierea cuvintelor străine mai apar *q*, *w* și *y*. Numărul de litere propus de Maior e posibil numai într-o ortografie etimologizantă.

[2] Comparația e sugestivă, căci o limbă cu cuvinte alcătuite numai din consoane nu e posibilă, însă nici o limbă care să aibă numai vocale, deși posibil în principiu, nu există.

[3] Distincția făcută de Maior aici între oclusive și sonante e subtilă pentru vremea sa, dar e posibil că nu-i aparține.

introducă în ortografia latino-valahică, împotriva firii limbii române, geminarea consonantelor.[1]

Fiecare vocală, și în special primele trei, pe lîngă sunetul obișnuit, pe care îl au în latină sau italiană, uneori primesc și un alt sunet, care astăzi nu se aude în limba latină, și pe care cei care folosesc alfabetul cirilic îl exprimă prin litera cirilică ъ; îl vei învăța din gura profesorului.[2] Sunetul literei ъ, deși foarte scurt, se aude totuși la germani. De exemplu, în cuvîntul *Spectacl*, între *c* și *l*. Mai este un sunet, la cei mai mulți români din Dacia Veche, pe care îl notează cu litera ѫ. Acest sunet se aude la sîrbi, fie și foarte scurt, în cuvinte. De exemplu: Grk, *Graecus*; smrt, *mors*; vrlo, *vere*, între *rk*, între *mr*, între *vr*. Căci, în timp ce se străduiesc să pronunțe acele consoane fără vocală, fără voia lor țîșnește acel sunet, pe care românii îl notează cu ѫ.

§ 6

Mai departe. Orice vocală, cînd primește sunetul ѫ, pentru a exprima acest sunet neobișnuit, se notează cu accent circumflex (^), ca: mâni, *manus*; vêntu, *ventus*; începere, *incepere*; gûtu, *guttur*. Însă cînd exprimă sunetul ъ, se notează cu acest semn (˘), ca: arămu, *aramus*; mĕ, *me*; sănĕtate, *sanitas*; pŏstrare, *conservare in posterum* etc.

Trebuie să se ia bine seama că românii din Dacia Aureliană niciodată nu se folosesc de sunetul ѫ, ci numai de ъ; de exemplu: ei nu zic mâni, *manus*, ca românii din Dacia Veche, ci mănĭ (мънй). Cu ușurință ar putea să se dezvețe românii din Dacia Veche de sunetul ѫ. De bună seamă, mulți, cu toate că au pe buze acel sunet, totuși niciodată nu scriu ѫ, ci chiar și pentru el se servesc de litera ъ. Ba, mai mult, în cărțile vechi tipărite, ѫ, la sfîrșitul cuvîntului se pune în mod obișnuit în locul lui ъ, pe cînd în manuscrise nicăieri nu se poate vedea ѫ, ci numai ъ. Ba chiar îmi amintesc că, pe cînd eram copilandru, în regiunea mea natală am auzit oameni bătrîni vorbind, în gura cărora niciodată nu răsuna ѫ, ci în locul lui pronunțau sunetul ъ.[1]

§ 7

Cînd mă gîndesc în sinea mea că românii din Dacia Veche, împotriva obiceiului general al românilor din Dacia Aureliană, se folosesc de sunetul care în zilele noastre se notează cu litera ѫ, așa cum am observat mai sus, îmi vine în minte, drept origine a acestei deosebiri, faptul că românii din Dacia Veche, după ce au adoptat literele cirilice, de care se servesc toate popoarele de origine slavă care se țin de ritul grecesc, și totodată au primit în bisericile lor limba slovenică sau cirilică, au împrumutat de la vecinii ruși

[1] Într-adevăr româna nu posedă consoane geminate, iar dublarea literelor apare la noi numai în nume și cuvinte străine.

Afirmația că Ennius a introdus geminatele e valabilă numai pentru scriere, căci în vorbirea latină ele existau cu mult înainte.

[2] De data aceasta, vorbind de vocale, Maior se referă la literele respective.

[1] Aici, ca și în paragrafele următoare, Maior se silește să demonstreze inutilitatea existenței unui semn special pentru *î*, deosebit de *ă*, atît în alfabetul chirilic, cît și în cel latino-valah. Înverșunarea pornește din ideea greșită a lui Maior că *î* a fost împrumutat de la slavi, ceea ce nu este adevărat, căci *î* din cuvintele slave a fost redat în împrumuturile făcute în română prin *i*, ceea ce dovedește, probabil, că la data acestor împrumuturi limba română nu cunoștea sunetul *î* (el lipsește și pînă astăzi la aromâni). Deși mai recent decît *ă*, sunetul *î* este o creație internă a limbii noastre, rezultată mai ales înaintea nazalelor, în preajma lui *r* etc.

[illegible] slovenește. Fiindcă popoarele de neam slav obișnuiesc adesea să lege consoane fără nici o vocală, care nu se pot articula fără vocală, și în timp ce se străduiesc să pronunțe acele consoane fără ajutorul unei vocale, iese acel sunet, pe care românii îl desemnează prin litera ѫ, așa cum am lămurit deasupra, în § 5, unde am prezentat chiar și exemple în această problemă.[1] Sîrbii, e adevărat, așa cum am atras atenția mai sus, emit acest sunet foarte scurt, rușii însă foarte deschis și îl articulează cu mare forță. Dat fiind însă că fiecare vocală, la români, pe lîngă sunetul obișnuit, admite chiar și sunetul pe care în zilele noastre îl notează cu litera cirilică ъ, care sunet este foarte apropiat de sunetul pe care în zilele noastre îl notează cu litera ѫ, numai că ѫ se apropie de un sunet nazal, în urma lecturii zilnice a cărților slavone care cuprind sunetul ѫ, au deprins cu ușurință obiceiul să emită acest sunet care se deosebește puțin de sunetul lor național ъ; pe deasupra: dacă imediat după ъ urmează consonanta *n*, atunci de-abia se poate discerne de sunetul ѫ. Așadar, după ce au deprins obiceiul, din lectura zilnică a cărților slavone, de a pronunța sunetul ѫ, au început să-l treacă în propria lor limbă, mai întîi, bineînțeles, înainte de consonanta *n*, iar după aceea și înaintea altor consonante. La aceasta s-au adăugat legăturile de fiecare zi ale românilor de pe graniță cu vecinii ruși, și în acest chip, încet-încet s-a propagat sunetul ѫ asupra întregului neam al românilor din Dacia Veche, care s-au servit vreme îndelungată de limba slavonă, în cărțile de cult. Românii din Dacia Aureliană, fiindcă nu au primit niciodată limba slavonă în bisericile lor, au rămas

[1] Adoptarea literei ѫ pentru a nota pe *î* se explică prin faptul că în limba slavă el nota o vocală nazală, or, cum s-a arătat, în majoritatea cazurilor apariția lui *î* în română se datorează consoanei nazale următoare.

imuni la sunetul ѫ.[1] Românilor din Dacia Veche li s-a întîmplat primejdia de care odinioară Quintilianus, în *Istituțiile Oratorice*, cartea 1, cap. 1, avertiza pe romani, să se păzească de limba greacă: „Prefer ca elevul să înceapă cu limba greacă"... „Însă nu aș vrea ca aceasta să se facă atît de scrupulos, ca multă vreme numai grecește să vorbească sau să învețe, așa cum obișnuiesc mulți. Căci de aci se produc nu numai cele mai multe defecte de articulație, cînd pe nesimțite se emite un sunet străin, ci și de vorbire, fiindcă, după ce i se implantează în minte figuri de vorbire grecești, datorită practicii continui, acestea rezistă cu încăpățînare, chiar și într-o manieră diferită de exprimare" (cînd se exprimă în latinește, n.n.).

§ 8

Cum între literele cirilice nu este nici una care să poată exprima sunetul neobișnuit al vocalelor despre care am tratat mai sus, § 5, sunet pe care în ziua de azi românii îl notează cu litera cirilică ъ, au descoperit o nouă literă pentru desemnarea acestui sunet, adică ѫ. Și totuși, în secolul al XVII-lea, pe lîngă noua literă ѫ, românii foloseau pentru notarea acelui sunet chiar și literele cirilice ъ și ь, care la sloveni nu redau nici un sunet, ci numai că ѫ se pune la sfîrșitul cuvîntului, ъ însă, la mijloc.[2] Și într-adevăr, în *Psaltirea* tradusă după textul evreesc și tipărită

[1] Deosebirea dintre dacoromână și aromână se datorește nu influenței slave suferite de prima, ci faptului că aromâna a rămas aici la o fază mai veche de evoluție, cînd nu apăruse încă *î*.

[2] Toate regulile de folosire a lui ъ și ѫ în scrierea veche românească, constatate în acest paragraf de Maior, chiar dacă unele corespund realității, sînt oricum arbitrare. Singura justificare naturală ar fi folosirea lui ъ, numai în poziție nazală.

la anul 1651, la Belgrad, în Transilvania, oraș care altcumva se mai numește *Alba Iulia* și *Alba Carolina*, se scrie regulat ѫ, la sfîrșit, și ъ, la mijlocul cuvîntului, pentru notarea aceluiași sunet, ca: ѧрътóрѫ, ѧдъикȣ́риле, лъргъмънтȣ. дȣ́пѫ, плекѫ, тȣнѫ, коперемънт, стръмкȣ, бърбáтȣл, кътрѫ etc. În *Noul Testament*, tipărit în același loc, cu trei ani mai înainte, adică în anul 1648, se folosește fără discriminare ѫ, la sfîrșit și la mijlocul cuvîntului, ca, de exemplu: венѝрѫ, кіáмѫ, немѝкѫ адȣ́сѫрѫ, мѫсȣ́рѫ, тáтъл, etc., însă ъ la mijlocul cuvîntului, de exemplu: вънтȣл, гъндȣл, кȣвънтȣл, мънъ, сънт etc. În *Euhologiul* sau *Ritualul* din anul 1698, tipărit în același loc, foarte rar se pune ѫ la mijlocul cuvîntului. În *Nomocanon* și în *Corpul Legii Canonice*, publicat la Tîrgoviște, în Țara Românească, se pune adesea ъ chiar la sfîrșitul cuvîntului, de exemple: лáсъ, адéкъ, деспърцѝтъ, съ фáкъ, și adesea la sfîrșitul cuvîntului, după obiceiul cirilic sau slavon, fără să noteze niciun sunet, numai pentru a marca absența vocalei, ceea ce se face astăzi frecvent prin ь, de exemplu: пóстъ, канóнȣл, лóръ, аȣ фóстъ etc. De altfel litera ь, în același loc, se pune adesea chiar la mijloc și pentru a nota sunetul ъ, astfel că pentru desemnarea acestui sunet se folosește, la aceleași cuvinte, cînd ъ, cînd ь. De exemplu, cînd: ръндȣ́ѫла, сънт, кънтъ, пърът, кȣвънтȣл, кънд, сънцеле, зикънд, пъринц; cînd: рьндȣ́ѫла, сьнт, пьрьтъ, кȣвьнтȣл, кьнд, сьнцеле, зикьнд, пьринц. Tot astfel, mai departe: жȣдекьц, ѫчепьтȣрь, ѫрть ; скимбьрй, пькьтóс etc.

În nici una din aceste cărți nu se găsește exprimat sunetul pe care astăzi îl notează litera ѫ, însă atît litera ѫ, cît și litera ъ și ь, cînd exprimă un sunet, desemnează regulat un sunet neobișnuit, firesc limbii române, care astăzi se notează prin ъ. Pe drept, așadar, putem trage concluzia că litera ѫ, înainte de secolul al XVIII-lea, nu a fost folosită pentru desem-

narea acelui sunet pe care îl notează în zilele noastre, și că în scris nu s-a exprimat acel sunet. Este sigur că obiceiul de a nota acest sunet în scris, cu litera ѫ nicicum nu este mai vechi decît generația tatălui meu.

Prima dintre cărțile tipărite în Transilvania, pe cît știu, în care se vede că acel sunet aproape nazal este exprimat prin litera ѫ, este *Calendarul* pe o sută de ani, publicat în anul 1733, la Corona[1], iar pentru desemnarea sunetelor neobișnuite ale vocalelor servește singură litera ъ.

Pomenitul *Calendar*, tipărit mai întîi la Chiev, în rusește, a fost tradus în limba română de un oarecare medic rus sau muscal. Nu mă îndoiesc că tipograful șef însuși de la acea tipografie a fost rus, dat fiind că odinioară tipografii și zugravii din țările românești au fost ruși.[2] Așa că de-abia se poate sta la îndoială că sunetul care se obișnuiește astăzi să fie exprimat de români prin litera ѫ, sunet foarte obișnuit la ruși, a fost introdus în cărțile românești de rușii înșiși și tot de ei litera ѫ a fost hotărîtă pentru însemnarea acestui sunet străin.

§ 9

Totuși, acest obicei nu a prins rădăcini atît de adînci în poporul român, ca să nu poată fi smuls. Este știut că la Buda, în Tipografia Regală de științe a Universității din Pesta, s-au tipărit deja mai multe opere în limba română cu alfabet cirilic fără vocala ѫ, și peste tot în locul ei s-a pus vocala ъ, ba s-a făcut

[1] Este vorba, fără îndoială, de Brașov (în germană *Kronstadt*).

[2] Afirmația că „odinioară tipografii și zugravii din țările românești au fost ruși" nu corespunde decît în foarte mică măsură realității. Pe deasupra, prin *ruși* se denumeau în epocă toți slavii de răsărit, iar la noi în primul rînd rutenii, adevărații ruși de azi purtînd pe atunci denumirea de moscali, moscoviți etc.

această schimbare fără ca cititorii să o observe. Căci, din pricina apropierii celor două sunete, un român poate la fel de bine să pronunțe silaba cu vocala ъ, în loc de ѫ, ca și cu vocala ѫ; ba, mai mult, dat fiind că aceasta (ѫ) nu este o vocală firească pentru români, le vine cu mult mai ușor să pronunțe ъ, decît ѫ. Din pricina aceasta, așa cum am atras atenția deasupra, cei mai mulți niciodată nu folosesc ѫ în scris. Așa că, în vederea scutirii ortografiei române de o dificultate absolut superfluă, sfătuiesc pe toți cei care scriu cu alfabet cirilic să îndepărteze în scris litera ѫ, și din aceste două litere să se servească numai de ъ. Astfel se va ajunge ca chiar și sunetul care astăzi se notează cu litera ѫ, să dispară fără prea multă bătaie de cap, de pe buzele tuturor românilor. Eu, oricum, am să elimin în această *Ortografie* acel sunet străin și de aceea n-am să pun deasupra nici unei vocale accentul circumflex, de care se foloseau unii pînă acum, cînd scriau cu litere latine și voiau să noteze acel sunet.[1]

§ 10

În ceea ce privește sunetul neobișnuit al vocalelor pe care românii scriind în alfabet cirilic îl notează cu litera ъ, nu stau la îndoială să afirm că originea lui

[1] Este ciudată înverșunarea lui Maior de a păstra numai pe ъ, înlăturînd pe ѫ din scrierea chirilică, de vreme ce în cea latină admite pe *â* alături de *a*, *e* etc. Argumentele sale că „un român poate la fel de bine să pronunțe silaba cu vocala ъ, în loc de ѫ“ și că primul este mai ușor de pronunțat, ca și convingerea sa că, înlăturînd litera, sunetul are „să dispară fără prea multă bătaie de cap“ nu pot fi luate în seamă. În realitate *ă* și *î* sînt foneme bine distincte în limba română, diferențiind cuvinte (*pîră-pară*, *țări-țîri* etc.) și chiar forme gramaticale; diferențierea lor în scris este, deci, absolut necesară.

trebuie să se tragă din Italia. Căci este un lucru sigur că una și aceeași vocală a comportat mai multe sunete diferite. „Sînt, prin urmare, zice, formele literelor de care ne servim, în număr de 23. Însă *pronunțările* acestor litere sînt *cu mult mai numeroase*. Mai ales că cîte unele se află că au cîte *zece* sunete, sau chiar *mai multe* etc.“[1] Quintilianus, *Instituțiile Oratorice*, cartea 1, cap. 4, zice: „Oare se poate pretinde redarea sunetelor literelor de la urechea oricui? Nu, pe Hercule, mai mult decît ale coardelor. Iar profesorii de gramatică cel puțin, toți ajung pînă la o atare subtilitate, în această privință, că se întreabă dacă nu ne lipsesc niște litere necesare, nu cînd scriem cuvinte grecești, — ci chiar latine —. Și există un sunet median, între *u* și *i* —. Și în cuvîntul *here*, nici *e* propriu-zis, nici *i* nu se aude.“ Și, în cap. 7: „Ce să mai zicem de cele care se scriu altfel decît se enunță? — Căci trec cu vederea acele vremi foarte vechi, cînd erau și mai puține litere, iar forma lor nu semăna cu cea a lor noastre și, pe deasupra, chiar și valoarea lor era diferită“.[2] Din aceste cuvinte reiese limpede că latinii, în anumite cazuri, scriau altfel decît pronunțau și că atunci cînd pronunțau aveau anumite sunete pe care nu le puteau reda prin nici una din cele cinci vocale. Căci, dacă în cuvîntul *here*, nu auzeau nici un *e* propriu-zis, nici un *i*, era, prin urmare, un sunet diferit de *e* și de *i*, și respectiv și de celelalte trei vocale, adică *a*, *o*, *u*. Deoarece, dacă acel sunet s-ar fi putut referi la vreunul din acestea trei, neîndoios, Quinti-

[1] Autorul citatului, nenumit de Maior, este Priscianus.
[2] De remarcat că Quintilian distinge nu numai *fonația* de *audiție*, dar chiar *variantele* de *invariante*, cum s-ar spune astăzi, în timp ce Maior și contemporanii săi mai confundau sunetul cu litera.

lianus n-ar fi omis să ne declare aceasta. Ce să zicem de faptul că, după mărturia lui Quintilianus, latinii cei mai de demult au avut litere diferite de literele moderne ale latinilor, nu numai ca formă, ci chiar ca *valoare*, sau pronunție și sunet? Însă cine se va îndoi că acel sunet din uzul comun sau rezervat pronunțării populare a făcut parte din acele litere foarte vechi, care sunet, după schimbarea ortografiei, a dăinuit în gura poporului, și pe care, dacă vrea cineva să-l cerceteze mai cu grijă, are să-l regăsească, parte în diferitele dialecte ale limbii italiene, parte în limba franceză, parte în spaniolă, parte în română, ba anumite urme chiar și în Africa?[1]

Dacă iau mai adînc în considerare aceste date și dacă privesc și la faptul că toți românii, atît cei din Dacia Veche, cît și cei din Dacia Aureliană, deși au o limbă împărțită în nenumărate graiuri și, ca urmare, cu mari deosebiri, și că limba română este împrăștiată peste regiuni foarte îndepărtate unele de altele, și dacă, în ciuda acestui fapt, posedă totuși un sunet neobișnuit pentru vocale, pe care românii din Dacia Veche, cînd folosesc alfabetul cirilic, îl redau prin litera ъ, sunet care pare strămoșesc și înnăscut poporului român, nu pot să mă îndoiesc că acest sunet nu l-au adus cu ei din Italia în Dacia pe vremea lui Traian strămoșii românilor, adică coloniile romane; această pronunțare este una din particularitățile vechi limbii latine populare.

---

[1] Maior amestecă aici faza modernă (franceza, italiana etc.) cu cea antică, căci în Africa s-a vorbit latinește numai în antichitate. Literele vechi latine, astăzi cunoscute, nu cuprind semne speciale pentru acel sunet deosebit postulat de Maior, prin care el vrea să justifice existența lui *ă* încă din latină, fapt indemonstrabil.

§ 11

În limba latină îngrijită unele vocale au un sunet dublu, dintre care pe unul îl numesc deschis, pe celălalt închis, căci altfel se pronunță, de exemplu, *e*, în cuvîntul *bella*, „*pulchra*“, altfel în cuvîntul *pena*, *poena*, „*labor*“; în primul cuvînt, *e* este deschis, în al doilea, *e* închis. Tot astfel se întîmplă în latină, de exemplu în cuvîntul *docere*: sunetul lui *e* de la mijloc este deschis sau larg, iar *e* de la sfîrșit este tocit sau închis. Ambele sunete le are și limba română, de exemplu: culege, *colligit*. Sunetul lui *e* de la mijloc este larg (deschis), iar *e* final este strîns (închis). Dar limba română, pe lîngă aceste două sunete ale vocalelor, dispune și de un al treilea, foarte închis, pe care deasupra l-am numit neobișnuit, și pe care românii care se folosesc de alfabetul cirilic îl desemnează prin litera cirilică ъ. Acest sunet, pe bun drept se numește *foarte închis* și de aceea, de acum înainte îl vom denumi ca atare.[1]

§ 12

Mai departe. Din cauza diversității sunetului vocalelor, deschis și tocit (sau închis), nici latinii, nici italienii nu au socotit că merită să înmulțească numărul literelor pentru a deosebi sunetul închis de cel deschis. Nici noi nu socotesc că atunci cînd scriem cu litere latine avem nevoie să născocim o nouă literă, ca să pronunțăm un sunet foarte închis al vocalei, ci este suficient să ne folosim de acea literă, prin care

---

[1] Termenul latin folosit de Maior este *strictissimus*. În realitate el nu se potrivește pentru ambele vocale, căci numai *î* e închis; *ă* este de închidere medie.

se exprimă atît sunetul deschis, cît și cel închis. Și, așa cum latinii sau italienii învață din uz cînd trebuie să pronunțe vreo vocală deschis și cînd închis, tot astfel românii știu din uz cînd o vocală trebuie pronunțată cu un sunet foarte închis. Cu toate acestea, cînd o vocală comportă un sunet foarte închis, eu o notez; asupra acestei probleme, am tratat mai sus, în § 6; totuși, nu facem aceasta, nici în vederea românilor, nici a străinilor. De ce nu pentru români? Pentru că aceștia, ca unii care au supt limba română odată cu laptele, știu prea bine cînd trebuie să pronunțe vocala cu sunetul foarte închis. Nici pentru străini, pentru că ei, dat fiind că nu sînt în stare, prin naștere, să pronunțe un sunet foarte închis, chiar dacă este notată vocala cu menționatul semn, totuși o vor pronunța ca pe o vocală nemarcată de nici un semn. Și totuși, aceasta nu va fi un obstacol ca un străin care citește, să fie înțeles perfect de un român, tot așa cum atunci cînd cineva care citește latinește pronunță închis sunetul unei vocale deschise, poate fi înțeles. Ba mai mult: cînd un străin va citi astfel, va greși *scuzabil* împotriva pronunțării românești, dar cu pronunția sa va face limba română mai apropiată de limba literară latină. Iar cu vremea, chiar și românii vor prinde gust să-i imite pe străini în lectură și pe nesimțite se vor îndepărta de sunetul foarte închis al vocalelor, tot așa cum odinioară latinilor nu li s-a părut absurd, în ciuda uzului popular, să-l (sunetul ѫ foarte închis, n.n.) îndepărteze din limba învățată [literară] latină.

Așadar, numai de aceea am crezut de cuviință să marc cu sus-menționatul semn vocala, cînd sunetul este foarte închis, ca să astup gura acelora care pălăvrăgesc că nu se poate scrie românește cu litere latine, din pricina sunetului foarte închis al limbii române, de care nu dispun vocalele latine. Căci am

demonstrat că, dacă punem deasupra vocalelor latine un semn mititel, aceste vocale pot servi la exprimarea sunetului foarte închis. Cu cît este mai îndepărtată pronunțarea limbii ungurești de limba latină decît cea a limbii române, și totuși, se poate scrie foarte bine ungurește cu litere latine, parte fără mijlocirea vreunui semn, parte printr-o anumită conexiune a literelor! Același lucru trebuie să-l spunem și despre celelalte neamuri care au adoptat alfabetul latin. De altfel, din cele spuse mai sus, rezultă că cu vremea se poate elimina din ortografia română sau latino-valahică semnul pus deasupra unei vocale care redă un sunet foarte închis, la fel cu celelalte semne puse ici și colo sub anumite consoane (*ț*, *ç*, *d*, *s*, n.n.).

Așa că sfatul acelora care sînt de părere ca românii, dacă vor să scrie cu litere latine, să născocească noi litere pentru desemnarea sunetelor ѫ și ꙟ, țintește într-acolo, anume să facă limba română de neîmpărtășit în scris celorlalte popoare. Vezi *Animadversiile* asupra *Recenziei Istoriei despre originea românilor din Dacia*, tipărite la Buda, în tipografia Universității Regale din Pesta, la anul 1814, pag. 22. Chiar și încercările acelora care ne învață să redăm sunetele ѫ și ꙟ printr-o anumită conexiune a vocalelor varsă alte tenebre în fața limbii române, fiindcă străinii care nu sînt în stare să pronunțe sunetele desemnate de literele ѫ și ꙟ, în loc de sunetele ѫ și ꙟ ar pronunța vocalele latinești fiecare separată. Însă ce este mai conform cu rațiunea și mai la îndemînă decît să se restituie vocala latină, în locul căreia s-a așezat ѫ sau ꙟ?

§ 13

Însă nimic nu pretinde, în ortografia română sau latino-valahică, o mai mare atenție și acribie decît folosirea corectă a vocalelor, cînd vocalele latinești

trebuie să noteze sunetul foarte închis al literei cirilice. Căci, cu toate că orice vocală latinească permite la români un sunet foarte închis, așa cum am atras atenția deasupra, în § 5, totuși nu se poate folosi după bunul plac în locul lui ѫ în orice cuvînt orice vocală latinească, fără discriminare, ci în locul literei cirilice ѫ trebuie aleasă mereu acea vocală latinească, pentru care a fost eliminat ѫ. Dacă vei face altfel, nu numai că vei face limba română sau valahică mai imperfectă, ci vei întemeia un fel de limbă nouă și absurdă. De exemplu: рѫде, *ridet*. Dacă, în loc de ѫ, vei pune *a*, un străin va citi *rade* „*radit*", dacă (vei pune) *e*, (va citi) *rede*, care este cuvînt german, dacă, *o*, *rode* „*rodit*", dacă, *u*, va citi rude „*perticae*". Trebuie, așadar, să se pună vocala *i*, de exemplu: *rîde*, căci în locul acestei vocale latinești se așezase litera cirilică ѫ[1].

Această atenție este foarte trebuincioasă nu numai la îngrijirea restului cărților, dar mai ales la întocmirea lexicoanelor, care în primul rînd sînt chemate să dea sfaturi celor care învață. Așadar, în problema restituirii vocalelor latinești lexicografii trebuie să consulte în primul rînd limba latină și italiană, și apoi chiar și spaniola și franceza (în care s-au păstrat vocalele originare ale românilor, vocale ce trebuiesc puse în locul literei cirilice ѫ, procedînd ca latinii care, cînd vor să folosească corect diftongii *ae* și *oe*

[1] În zelul său de a face ca cei cîțiva străini care vor citi românește să poată recunoaște repede etimoanele latine ale cuvintelor românești, Maior nu se gîndește că scrierea aceasta va fi greu de înțeles de cititorul român obișnuit, care vrea, pentru a înțelege textul, să recunoască cuvîntul respectiv și nu originea lui.

care au unul și același sunet la latini, recurg la limba greacă, de unde au provenit acei diftongi.[1]

Recunosc că începătorii vor trebui să încerce o oarecare dificultate în învățarea limbii române, din cauza sunetului foarte închis, sunet pe care îl comportă vocalele latine folosite de români, dar ortografia latină sau greacă nu este supusă, în această privință, unei dificultăți mai mici. Căci la latini sunetul *e* este redat printr-un triplu semn, adică *e*, *ae*, *oe*, la greci sunetul *i* se exprimă printr-un încincit semn, adică ε, η, ι, οι, υ, ca să nu mai spun că foarte des γ se pronunță ca ν, κ ca γ, π ca *b* latinesc, τ ca *d* latinesc, η și ω adesea au un semn notat dedesubt. Și ce bătaie de cap dă diferența dintre vocalele ο și ω etc.! Și vei mai pretinde o ortografie mai desăvîrșită la români decît la latini și la profesorii latinilor, grecii?

§ 14[2]

...Poeții nu numai că au un dialect propriu, ci chiar amestecă dialectele[3]. De unde urmează că românii au dreptul să vină în ajutorul unui grai, apelînd la un altul,

[1] Italiana, spaniola și franceza au modificat, ca și româna, vocalismul latin, ba uneori mai mult decît ea, doar că nu au creat (în forma lor literară) sunete de tipul *ă*, *î*. Cît privește latina, diftongii *ae*, *oe* apar nu numai în împrumuturi grecești, cum credea Maior.

[2] În prima parte a paragrafului prezintă o scurtă schiță de fonetică dialectală a limbii eline pe care, după criteriile epocii, o împărțea în patru dialecte: atic, ionic, doric, eolic. Pornind de la amestecul dialectelor grecești în anumite genuri literare, trage concluzii analoage pentru limba literară românească în formare. De remarcat că finalul paragrafului 14, pe care îl prezentăm s-a dovedit plin de bun simț și de intuiție a căilor de îmbogățire a limbii noastre literare.

[3] Faptul este atestat încă de la Homer. În vremea lui Maior, Budai-Deleanu este cel care a pus consecvent în practică acest principiu și l-a teoretizat într-o notă din subsolul *Țiganiadei*.

mai ales în ce privește îmbogățirea lexicului. Am crezut de cuviință să atrag atenția asupra acestui lucru, din pricina acelor români care nu cunosc alt grai în afara celui natal, și de aceea cînd aud că se amestecă în graiul lor ceva din alt dialect, pe care ei nu l-au învățat de la doica lor, vociferează că se destramă limba română.

§ 15

Am socotit că merită să trec aici în revistă figurile de pronunție (fenomene fonetice, n.n.) datorită cărora au loc diferențe între cuvintele române și latine, și celelalte dialecte de origine romană[1].

Afereză e cînd se scoate o literă sau o silabă, la începutul unui cuvînt, ca *bóla*, „morbus, infirmitas, aegritudo", de la ital. *debole*, „debilis", scoțîndu-se silaba inițială *de; buricu*, „umbilicus", obținut prin tocirea silabei *um*[2]*;* qui (чй) „atqui, sed, verum", de la lat. *atqui*, scoțîndu-se silaba *at; liqua* „subscus currus, fulcrum laterale currus, brachium currus", numită astfel de la forma *obliqua*, în care cuvînt se dă afară silaba inițială *ob; precina*, „causa", de la lat. *facinus*, prin căderea silabei *fa* și prin prefixarea prepoziției *pre*, „prae", fiindcă, în acest sens, anume ca să fie pricină (lat. *causa*), trebuie să faci ceva mai înainte sau să preacționezi (lat. *praeagere)*. La italieni *ciulla*, în loc de *fanciulla*, „puella". Chiar și la latini odinioară se zicea *conia*, în loc de *ciconia*.

[1] Fenomenele fonetice descrise de Maior mai jos sînt în general just definite, dar aplicate fără măsură, fără consecvență și discernămînt, ceea ce face ca marea majoritate a etimologiilor stabilite după astfel de reguli ca și majoritatea corespondențelor fonetice, să fie greșite.

[2] Etimologia, corectă, a fost stabilită încă de Miron Costin. În realitate nu este vorba de „tocirea silabei *um*", cum crede Maior, ci de o falsă analiză: *umburic* a fost înțeles ca *un buric*.

Sincopa scoate o literă sau o silabă din mijlocul unui cuvînt, ca: *alduescu*, „*apprecor*, *benedico*", de la lat. *allaudo; cu arsa*, „*aversione*" sau „*per aversionem*"*; cotu*, „*cubitus*", în spaniolă *codo; cracu sau crauacu, crauaci*[1], „*diducta crura*", de la ital. *cavalcione*, *cavalcioni; cracîsu*, ital: *cavalcioni*, „diductis cruribus", în care intervin figurile *antiteza* și *metateza; doru* „*desiderium*", de la lat. *desiderium*, scoțîndu-se primele două silabe[2], iar la italieni *desio*, din *desiderium; dragu*, „*dilectus*", de la lat. *diligo*, schimbîndu-se *l* în *r*, ca de obicei, și *i* în *a*, așa cum din *ignarium* se face amnariu, *calybs; grosavu*, „*horribilis, immanis*", de la ital. *grossolano*, după cum ne arată Del Chiaro, italian de neam; *lucrare* „*laborare*", de la lat. *lucubrare; opse*, „*forte, probabiliter*", de la lat. *opinate*, cu *t* schimbat în *s; socu*, „*sambucus*", la fel; *taina*, „*arcanum, secretum, mysterium*", de la ital. *taciturnità*, după remarca susmenționatului autor Del Chiaro, fiindcă cele secrete trebuiesc trecute sub tăcere.[...][3]

Metateza este ordinea literilor mutată, ca *slồbescu*, „*debilito, debilitor, enervo, enervor*" etc., de la lat. *solvo, solvesco*, fiindcă atunci cînd cineva se debilitează și se înmoaie, îi slăbesc forțele *(resolvuntur)*, dacă nu cumva preferi să-l tragi de la *ex-labasco; slồvescu, laudibus celebro, magnifico, glorifico*", de la lat. *salve!* un fel de a saluta, cinsti, sau de la lat. *ex*, care la români se schimbă de obicei în *s*, și de la grecesul ευλαβεια *religio, reverentia. Slồvescu* este așadar a cinsti cu reverență, ca pe un dumnezeu. De aci: Slavồ Tatồlui etc., adică *Gloria Patri* etc., și la Romano-catolici: *Salve Regina* etc.

[1] Forme grafice inventate de Maior, ca să le poată deriva din forma italiană.

[2] Aici, ca și în alte părți, exemplul nu corespunde definiției date de Maior fenomenului fonetic în cauză.

[3] Omitem epenteza, apocopa, antiteza

Slova, *litera*, de la lat. *syllaba* sau mai degrabă de la grec. συλλαβη. Dat fiind că neamurile slave înainte de sec. al IX-lea, n-au avut litere, eu sînt departe de orice îndoială că au fost lipsiți și de cuvîntul cu care să numească litera. Așadar Chiril grecul, care cunoștea la fel de bine limba latină ca și cea greacă, inventatorul literelor de care se servesc popoarele slave de rit grecesc (ortodox), din *syllaba* a format *slova*[1]. Românii au adoptat acest cuvînt, împreună cu literele cirilice; *slugitor*, „*servitor*", schimbînd *e* în *u*, *r* în *l*, *v* în *g*, prin urmare din *servitor* s-a făcut *slugitor*, în loc de *sruvitor*, dacă nu preferi să-l tragi de la *ex-lugeo*, fiindcă sclavii totdeauna se plîng (lat. *lugeant)*. De aci, prin apocopă s-a format cuvîntul *sluga*, „*servus*", *slugescu*, „*servire*". *Bale*, „*saliva*", ital. *bava; inbălare*, „*saliva inficere*", ital. *imbavare; talpa*, „*planta*", la fel, scoțîndu-se *n*, *tămpitu*, „*obtusus*", de la ital. *spuntato; prost*, „*rusticus*", de la *pastor*...

Anadiplosis (adică reduplicare) este reluarea silabelor inițiale sau următoare, ca *talalău* și *tantalău*, „*stupidus*", de la gr. ταλας, „*miser;*" *cocolegescu*, „*commisceo, confundo omnia*", de la lat. *coalesco;* la fel *constringo*, de exemplu: *sta cocologu*, „*constringit se*" și *sedet supra pulpas pedum sive calcaneos*. Ital. *sta cocolone.*

Antifraza este cînd un oarecare cuvînt se ia în sens contrar, ca *amintu*, la românii din Dacia lui Aurelian, *lucror, adipiscor*, de la lat. *amitto*, intercalînd un *n; flustură*, „*procellit, concutit, evertit*", de la lat. *flustrum*, care, după Festus, desemnează liniștea mării: *regulașu*, „*insolens, sine regula, praeceps*"; *grăbescu*, „*festino*", de la lat. *gravesco*. Antifraze se întîlnesc chiar și la latini, ca *parcae*, fiindcă nu cruță *(parcunt)* pe nimeni; *lethum* de la *laetus* (= vesel), fiindcă moartea *(lethum)* este prea puțin veselă; *lucus*, după mărturia lui Servius, se zice așa, pentrucă dumbrava *(lucus)* fiind întunecată din cauza umbrei, luminează *(luceat)* prea puțin.[1]

S-a luat seama că foarte des mai multe figuri se întîlnesc într-unul și același cuvînt, de exemplu: *buiguescu*, „*incondita somnia video*" și ca și cum ar fi *deliro*, de la lat. *bacchor*. Aici își dau concursul epenteza, fiindcă se introduce vocala *i*, antiteza, *a* se schimbă în *u*, *c* în *g* și *o* în *u*, și, dacă vrei, chiar și figura denumită paragoge, fiindcă cuvîntul devine mai lung. Exemple de acest fel s-au adus mai multe, chiar printre cele prezentate mai sus.

În sfîrșit, vreau să atrag foarte insistent atenția (ceea ce am indicat și în *prefață*), că atunci cînd zic că cutare cuvînt românesc pornește de la vreun cuvînt latin sau italian, nicicum nu înțeleg prin aceea că acel cuvînt românesc își trage originea de la limba latină sau italiană, deoarece limba română, ca una care este limba latină populară, este cu mult mai veche decît limba învățată *(docta)*, latină și decît italiana actuală, ci vreau numai să arăt comuniunea sau înrudirea; și de aceea, ca să nu repet într-una opinia mea cititorilor acestei lucrări — care, fără să fi meditat îndeajuns la această problemă, mai cred că limba română provine din latina coruptă și nu invers, că latina învățată *(doctam)* s-a șlefuit din limba română, așa cum în mod obișnuit orice limbă învățată se șlefuiește din limba populară — și să nu par plictisitor, prefer să spun mereu că un cuvînt sau altul a provenit de la latină sau de la italiană, ba chiar și de la spaniolă

---

[1] Teorie falsă, căci în limba slavă, de unde provine, *slovo* însemna „cuvînt" și nu „literă" sau „silabă".

[1] După cum se vede acest sistem etimologic durează din antichitate, explicabil pe atunci, dar mai puțin scuzabil în vremea lui Maior.

și franceză, deși romanii, strămoșii românilor, după ce și-au stabilit așezările în Dacia nu au mai avut nici un amestec cu italienii, cu atît mai puțin cu spaniolii și cu francezii. Indiferent însă de opinia acestor cititori asupra limbii române, prea puțin vor putea să conteste înrudirea ei cu limba latină, italiană, spaniolă și franceză.

CAPITOLUL II

DESPRE LITERE, SEPARAT

§ 3[1]

DESPRE LITERA C

Litera *c* la italieni are două sunete: înainte de *a,o,u, h,l,r*, sau la sfîrșitul cuvîntului, se pronunță ca κ grecesc; înainte de *e* și *i*, la Roma, se articulează ca *tsche* german, *cs* sau *ts* unguresc, ч cirilic, în anumite regiuni ale Italiei, ca ʒ german, *tz* unguresc, ц cirilic. Iar dacă vor ca înainte de *e* sau de *i* să-i atribuie același sunet pe care îl are înainte de *a,o,u*, introduc alături de el un *h* mut. La români *c* are același sunet și aceleași deosebiri ca la italieni; și într-adevăr, în Dacia Veche, înainte de *e* sau *i* sună absolut la fel ca la Roma în ziua de astăzi; în Dacia lui Aurelian sună ca germanicul ʒ. De exemplu: carne, *caro;* cornu, *cornu;* cusutu, *consutus;* chiaru, *clarum;* clocêescu, *glocito*, ital. *chiocciare*, span. *cloquear;* crésta, *crista;* fac, *facio;* facere, *facere;* incingu, *incingo*. Dacă *c* se împreună cu *e* sau *i* care comportă sunetul întunecat sau foarte închis, se pronunță ca înainte de *á,o* etc.[1] De exemplu: ducĕndu, *ducendo*, fắcitor, *factor, creator, auctor, opifex*, ital. *fattore* vel *facitore*. În cuvîntul Cristos, *Christus*, s-a luat obiceiul să se răspice ca Χ grecesc, pe cînd în derivate păstrează sunetul κ, de exemplu: creștinu, *christianus;* creștinĭtate, *christianismus;* creștinatu, *christianus factus* etc. La românii din Dacia lui Aurelian se află puține cuvinte în care *c*, înainte de *i*, se pronunță după obiceiul de la Roma și al românilor din Dacia Veche. De exemplu cióră (în Dacia Veche: *sforă*) „*funiculus*"; *cióreci*, „*galigae*"; *ciciórе* (în Dacia Veche: *picioare*) „*pedes*". Francezii îl pronunță ca un *s*, florentinii nu ca pe *k*, după obiceiul celorlalți, ci ca pe *h*. De exemplu: *harne*, în loc de *carne; hotta*, în loc de *cotta*, „*cocta*"; *holtello*, în loc de *coltello*, „*culter*" etc.

Ç cu sedilă se pronunță ca și *tz* unguresc și ʒ nemțesc. De exemplu: *calçiuni*, „*calcei*"; *çeça* (чѣцꙗ) „*caligo*". *Ç* cu sedilă nu lipsește din vorbirea românilor din Dacia Aureliană, fiindcă *c* înainte de *e* și de *i* se pronunță totdeauna cu sunetul lui *ç* cu sedilă, așa cum am arătat mai sus.

Despre schimbarea literei *c* la latini așa ne învață Priscianus, în *Cartea* 1: „*C* se schimbă în consonanta *v*, ca: *quiesco, quievi; pasco, pavi; ascisco, ascivi;* în *x*, ca: *dico, dixi; duco, duxi; noceo, noxa, noxius;* în *s*, ca: *parco, parsi* sau *peperci:* în *g* precedat de un *n*, ca:

---

[1] În § 1 tratează despre diferitele feluri de *a*, în primul rînd la latini, apoi la italieni, francezi, spanioli. Se străduiește să justifice notarea unui *ă* (ъ) printr-un *ă*.

În § 2 tratează despre litera *b* la latini, italieni și alte limbi romanice. Tratamentul în română al unui *b* latinesc vizează numai stabilirea unui număr cît mai mare de etimologii latinești în română.

[1] Maior cade aici victimă propriului său sistem etimologic: notînd pe *ă, î* cu vocalele lat. *e* și *i* din care provin și renunțînd la semnele diacritice (pentru a face limba română mai apropiată de limba literară latină), se ajunge ca grupurile de sunete *că, cî* să fie notate cu literele *ce, ci*, ceea ce pretează la confuzii.

quadringenta, quingenta, septingenta (în loc de *quadrincenta*, *quincenta*, *septincenta*); chiar şi *ango*, în loc de *ancho*... Ba aşezat după *s*, trece uneori în *t* sau primeşte alături de el acel *t*. De exemplu: *irascor*, *iratus*; *nanciscor*, *nactus*; *nascor*, *natus*; *paciscor*, *pactus*; *pascor*, *pastus*"[1]. Pe deasupra, latinii mută *c* în *f*, ca: *crustum* şi *frustum panis*; în *p*, ca: *scrantiae* sau *scraptae*, „meretrices"; *lupus*, de la gr. λυκος (lycos).

Italienii mută *c* în *d*, ca: turbido, odinioară *turbico*; în *g*, ca: *gastigare*, *sagro*, *Federigo*, *dugento*, *Grisostomo*, *spiga*; adesea îl mută în *s*, ca: *tasto* şi *tatto*, „tactus"; *vececonte* sau *visconte*, „Vice Comes"; în *t*, înainte de *t*, ca: *latte* „lac, lacte"; *petto* „pectus". Francezii, şi ei, îl schimbă în *t*, ca *croistre*, „crescere;" *estincelle*, „scintilla". Tot la fel, italienii, ca: *schiavo*, *stiavo*, „servus", „mancipium". Spaniolii îl schimbă în *g*, ca *gatta*, „cattus"; *cagar*, „cacare" etc. Tot ei, în *z* ca: *dezir*, „dicere".

Românii mută pe *c* în *b*, ca *gărbovatu*, „arcuatus", span. *corcobato*; *sbicescu*, „*sicco*", prin transformarea primului *c* în *b*; în *f*, ca *doftor*, „*doctor medicus*"; *sfăntu*, „*sanctus*", în loc de *sănptu*, analogic; *ghiftuescu*, „*ingurgito*, *infarcio*", de la lat. *victus*, *us*, ca şi cum ar fi *victuescu*; în ce priveşte schimbarea lui *v* în *g*, vezi litera *U*; *mérfă* sau *marfă*, în alte părţi *mércă* sau *marca*[2], „*merces*". La italieni *rifusare*, în loc de *ricusare*. În *g*, ca *gaura*, „*caverna*, *foramen*", de la *caverna*, prin sincopă; *găndescu*, „*cogito*", de la *contare* sau de la *cogitare*, intervenind mai multe figuri, sau de la *condesco*, fiindcă ceea ce are cineva de gînd să facă, cugetă (*cogitat*) mai înainte la acel lucru, şi de aceea deja începe din acel moment să întemeieze (*condere*) acel lucru în mintea sa, sau să-l facă (*facere*); *gunoire*, „*stercorare*" sau „*fimare*", de la lat. *cumire*, adică *stercus facere*; *glasu*, „*tonus*", de la *clamo*, care provine de la gr. κλάζω şi γλάζω *clamo*; *grossu*, „*crassus*"; *măsgă*, „*humor*, *coenum*", de la lat. *muscus*; *vingu* sau *invingu*, „*vinco*". În *p*, înainte de litera *t*, ca *aiăptu*, de la lat. *ad* şi *jacto*; *lapte*, *lac*, *lacte*", *peptu* „*pectus*", în care caz italienii, aşa cum am arătat mai sus, schimbă pe *c* în *t*, ca: *latte*, *petto*. La participiul trecut, *c* împreună cu *t* românii îl mută adesea în *s*, ca: *dusu*, „*ductus*"; *trasu*, „*tractus*" etc.[1]. Totuşi românii din Dacia lui Aurelian, chiar şi în acest caz, urmează regula generală ca: *traptu*, „*tractus*" etc. Uneori, chiar şi în afara participiului românii schimbă pe *c* în *s*, ca: *rasă*, de la gr. ρακος, „*lacera vestis*", „*panniculus*"; *suru*, „*caeruleus*"; la fel prin sincopă, ital. *azzuro*, „*vergens in caeruleum*"; românii din Dacia lui Aurelian de asemenea zic *grivu*. De aci numele de ciini *Grivei*, ca şi *Albei*, *Negrei*, *Rosca*, *Tărcheu*, căci adesea românii dau ciinilor numele, de la culoarea părului. În fine, românii schimbă pe *c* în *t*, ca: *tăriçe*, „*furfures*", de la vechiul latinesc *canicae*; *tina*, „*coenum*"; şi *c* după *s*, deşi îl scriu *c*, totuşi adesea îl pronunţă ca pe un *t*, ca: *crescere*, „*crescere*"; ba popular îl pronunţă *crestere*. Sînt de părere că această pronunţie au împrumutat-o vechii latini de la dorieni, care mută pe *k* în τ, ca: τεινος, în loc de κεινος, „*ille*", iar coloniile romane au

---

[1] Priscian confundă aici schimbările *fonetice*, petrecute în timp, datorită modificării pronunţiei, cu alternanţele gramaticale sincronice ale sufixelor şi desinenţelor, necesare flexiunii cuvintelor.

[2] Forma *mércă* sau *marcă*, neatestată de dicţionare, este probabil inventată de Maior, pentru a-l apropia de lat. *merces*.

[1] În *dus*, *tras*, este vorba de un proces de analogie cu perfectul simplu *dusei*, *trăsei* şi nu de o schimbare fonetică.

adus-o cu ele în Dacia[1]. Uneori *c* este eliminat, ca *deculare*, „deculcare". Tot astfel la spanioli, ca: *Dean*, „*Decanus*". [...][2]

§ 7
DESPRE LITERA G

Înainte de *a,o,u,h,l,r*, şi de asemenea înaintea sunetului *e,i*, întunecat sau foarte închis, se pronunţă ca şi la latini, ca: *galbenu*, „*galbinus*" sau „*flavus*"; *gura*, „*os, oris*", de la lat. *gula; ghemu*, „*glomus*", ital. *gomitolo; ghinda*, „*glans, glandis*", *glie*, „*gleba*"; *grânu*[3], *granum triticum*"; *lingêndu*, „*lingendo*"; *culegitor*, „*collector*". Înainte de *e* sau *i*, şi de *ė* punctat, dacă acesta se pronunţă ca un *i*, şi nu cu sunetul întunecat (foarte închis), se pronunţă după obiceiul italienilor care trăiesc la Roma, adică la fel cu nemţescul *dsche, dschi* şi ungurescul *dse, dsi*. De exemplu: *gemu*, „*gemo*"; *lingi*, „*lingis*"; *genere*, „*gener*". Însă românii din Dacia lui Aurelian îl pronunţă ca pe ungurescul *dze, dzi*. De altfel pronunţia îngrijită a literei *g*, înainte de *e,i*, şi *ė* punctat, trebuie învăţată din viul grai al profesorului.

Gn care este *n* moale, la italieni se pronunţă ca ungurescul *ny*. Acest sunet este foarte obişnuit la românii din Dacia lui Aurelian, ca şi la cei din comitatul Hunedoarei din Vechea Dacie şi la toţi aceia care vor să schimbe pe *m*, înainte de *i*, în *n* moale sau în ungurescul *ny*, despre care se va discuta sub litera *M*.

[1] Explicaţia nu corespunde realităţii. Este vorba de o schimbare internă a limbii române şi nu de influenţe.
[2] În §§ 4—6 tratcază despre literele *d, e, f*.
[3] Formă inventată de Maior. Corect, Budai-Deleanu, pentru a justifica derivarea din lat. *granum*, apela la pluralul *grîne*, real existent.

Aşadar *n* moale, pe care italienii îl scriu *gn*, iar spaniolii îl fac aşa (ñ), pe care şi noi îl adoptăm, ca: *lupoña, ursoña*, „*lupa, ursa*", cuvinte care cu ortografia italiană s-ar scrie *lupogna, ursogna*. Restul românilor din Vechea Dacie spun aceste cuvinte *lupóe, ursóe*, numai că pentru numele proprii folosesc *Lupa, Ursa*.

Latinii mută *g* în *c*, ca: *cervi*, ca şi cum ar fi *gervi*, fiindcă poartă *(gerant)* coarne mari; în *l*, ca: *pala*, de la *pango;* în *s*, ca: *spargo, sparsi;* în *x*, ca: *rego, rexi*. În cîteva cuvinte greceşti, *g*, în loc de x, ca: *cygnus*, de la κύκνος. Priscianus, în *Cartea* 1, zice: „*G* trece în *s*, spargo, sparsi; mergo, mersi; în *x*, tego, texi; pingo, pinxi; în *ct*, agor, actus; legor, lectus; pingo, pictus".

Litera *g*, la latinii cei vechi, în anumite cuvinte a fost cea din urmă, după mărturia lui Quintilianus, care în *Instituţiile Oratorii*, în Cartea 1, cap. 7, zice: „Aşa cum la latinii cei vechi, *d*, în cele mai multe cuvinte, se afla în ultimul loc, ceea ce este vizibil chiar şi pe columna rostrata aşezată în for de C. Duellius, uneori se întîmplă chiar şi cu *g*, ca, de exemplu, pe patul statuii soarelui, care se cinsteşte lîngă templul lui Quirinus, *vesperug*, pe care îl înţelegem ca *vesperuginem*". Aceasta se obişnuieşte şi la românii din Dacia Veche, ca: *betég*, „*languidus, aegrotus*", de la lat. *betizo*, cum spunea în mod obişnuit Augustus, în loc de *langueo*, după mărturia lui Suetonius în *Augustus*[1]. Iată cuvintele lui Suetonius: „Scrisorile lui autografe arată că în vorbirea de toate zilele folosea des... scrie

[1] Aplicarea greşită a unui fenomen de scriere la modul de vorbire, atît la Quintilian, cît şi la Maior. *Vesperug* e o prescurtare epigrafică obişnuită, pentru a face economie de spaţiu. *Beteag* e un împrumut din maghiară, nu provine din latină cum s-au străduit s-o dovedească reprezentanţii Şcolii Ardelene.

frecvent... *betizare* în loc de *languere*, care popular se zice *lacanizare*".

Italienii schimbă pe *g* în *d*, ca: *diaccio*, în loc de *ghiaccio*, „gelu, glacies"; *diacere*, în loc de *giacere* „jacere". Românii în acest cuvînt mută sunetul *d* în sunetul *z*, ca: *diacere*. *Freddo* „frigus"[1]. Este clar că și la italieni *g* și *d* sînt susceptibile de a înlocui un *j* al latinilor. Mută de asemenea un *g* în *s*[2], ca: *asio*, în loc de *agio*, „*commoditas, otium, opportunitas, facultas, tempus*"; *adasio* și *adagio*, „*commode, lente*"; în *t*, ca: *futa*, vechi, în loc de *fuga;* în *j*, ca: *sajo*, „sagum"; uneori se pune după plac, ca *vado* sau *guada* „vadum", românește *vadu; guaina* și *vagina*, „vagina"; *gvai* „vae", ceea ce zic românii *vai*. Aceasta se întîmplă chiar și la latini, de exemplu: *gnarus* etc. Uneori este dat afară, ca: *coitoso*, în loc de *pensoso*, de la „*cogitosus*"; *reina*, în loc de *regina; doana*, în loc de *dogana* „*telonium*"; *rione*, în loc de *regione; nero* în loc de *negro; saettare*, în loc de *sagittare*. La spanioli, în *d*, ca: *huyda* „fuga"; în *h*, ca: *hermano* „*frater germanus*"; *hermana* „*soror germana*". Și este scos afară, ca: *huyr* „*fugere*", ital. *fuggire*, rom. *fugire*.

La români se schimbă în *b*, ca: *linba*, „*lingua;*" *linbutu*, „*linguax;*" în *c*, ca: *clociescu*, „*glocio*, sau *glocido;*" de aci *clocescu*, „*ovis incubo;*" de aci la români *cloca*, „*gallina ovis incubans*", *span. cluea; cleiu*, „*glutinum*"; *ciotŭrna, ciurgĕu*, „*canalis*," din lat. *gutturnium*, adică *vas, ex quo guttatim datur aqua; flacăra*, „*flamma*," de la lat. *flagro;* în *ḑ*, ca *ḑiacu, jaceo; ḑidcitura*, „*cubitus, cubatio*," ital. *diacitura* sau *giacitura; gòndescu*, „*cogito;*" în *h*, ca: *mè lehòescu*, se spune cînd întrerup ceva cu dispreț sau cînd nu accept ceva din dispreț, de la gr. ληγω, „*cesso, desino, quiesco;*" în *l*, ca: *gŭrla*, „*gurges;*" în *m*, ca: *amnariu*, „*calybs*", sau instrument de fier cu care se obține foc din cremene, de la lat. *igniarium; pumnu*, „*pugnus*," ital. *pugno*, span. puño; *pumnescu*, „*pugnis quempiam peto; pomnolu*,[1] „*parvus murus*" (zid mic, n.n.) cam de un cot de înalt, lipit de casă, ca să apere temelia de năvala apei de ploaie, de la lat. *propugnaculum*, prin sincopă și prin căderea silabei *pro*. Astfel de *propugnaculum* (*apărătoare*, n.n) au casele joase, țărănești; servește și ca să se șadă pe el, ba chiar de pat, pe vreme de vară și senină; în *s*, ca: *căsiunare*, „*causare*," ital. *cagionare*. Uneori cade, ca *mai*, „*magis;*" *mere* în loc de merge, „*migrat, pergit*"...[2]

§ 11

DESPRE LITERA M

Se pronunță, după obiceiul latinilor, ca: *margine*, „*margo, marginis;*" *mergu*, „*migro;*" „*micu, parvus*," de la lat. *modicus;* prin sincopă, ital. *miccolino; mortu*, „*mortuus;*" *mutu*, „*mutus;*" *mănsu*, „*hinnulus*," de la lat. *mannus*, la Horatius, adică *equulus* sau cal mic, prin metateză; ital. *manzo* înseamnă *bou;* de aci: *carne di manzo*, „*bubula; mă, me;*" *milai*, „*milium;*" *mŏdŭrescu*, *recipr*. „*pueriliter ac petulanter gesticulor*," de la lat. *modulor;* span. *modorrear* înseamnă „*stultum se red-*

[1] Din nou confuzie între litere și sunete. În italiană nu este vorba de schimbarea lui *g* în *d*, ci de notarea aceluiași sunet (*g*) cu două combinații de litere apropiate ca valoare (*di* și *ghi*). În rom. *zacere*, *z* nu provine din *d*, ci din *i* (lat. *jacere*). Cît privește ital. *freddo*, el provine din lat. *frigidus* și nu din *frigus*.

[2] E vorba, de fapt, de *z*, căci așa se pronunță *s* intervocalic în italiană.

[1] Variantă dialectală a cuvîntului *podmol*, de origine slavă. Etimologia latină a lui Maior e fantezistă.

[2] În continuarea paragrafului se ocupă de tratarea dialectală în greaca veche a sunetului *g*.

În §§ 8—10 se ocupă de literele *h, i, l*.

dere;" mùndiala sau munjala, „polenta, qua fricatur tela seu fila terenda, ut purgentur, mundentur a fibris," de la lat. mundo, as...[1]

La români se schimbă uneori în *n*; ca: *ocine*, clădiri cu etaj sau edificii, de la gr. οικημα, *habitaculum; nòravu*, *"mos, habitus, character"*, de la lat. *morale;* în *r*, ca: *borèscu*, *"vomo"*, de la lat. *vomesco* (la italieni, odinioară *bomire*); *pàcura*, *"nebula"*, de la lat. *opacum;* în *u* vocală, ca: *scaunu*, *"scamnum";* totuşi, românii din Dacia Aureliană spun *scamnu*. În *u* consonantă, ca *vrèvuesce*, *"fremit"*, unde *f* se pronunţă popular ca *v*. La romînii din Dacia lui Aurelian *m* înainte de *i* se pronunţă popular ca *n* moale, despre care am tratat deasupra, sub litera *G*. La fel se întîmplă şi în anumite regiuni din Dacia Veche, mai ales între femei, ca *nicu*, în loc de *micu "parvus"*, *nie*, în loc de *mie "mihi"* etc.

Dar indiferent de faptul că *n* moale este mult mai dulce şi mai delicat decît *m* şi că ar face limba română mai plăcută la auz, totuşi românii niciodată nu scriu cu *n* moale, în loc de *m*.

§ 12

DESPRE LITERA N

Se pronunţă ca şi la latini, adică: *nasu*, *"nasus"; negru*, *„niger; ninge*, *"ningit"; nodu*, *"nodus"; nuci*, *"nuces"*. La români se întîlneşte şi *n* moale, despre care am vorbit, sub litera *M*[2]...

[1] În continuare se ocupă de tratamentul latin şi italian al sunetului *m*, sprijinit pe exemple furnizate de Quintilian din Cicero şi pe opiniile lui Priscian. De asemenea despre tratamentul italian al lui *m* de origine latină.

[2] De asemenea punctul de vedere al lui Priscian, Quintilian asupra sunetului; modificările fonetice survenite în latină apoi în italiană şi franceză. Menţionăm şi aci că majoritatea etimologiilor sînt eronate.

Românii schimbă pe *n* în *g*, ca: rumegu, *rumino;* în *m*, ca: *magar*, *asinus*, de la lat. *onager*, prin afereză; uneori, în *m*, numai pentru eufonie, ca: *scumpu*, în loc de *scunp*, *strâmbu*, în loc de *strânbu*, "curvus", de la lat. *strabo; sèmţiu*, în loc de *sèntiu* "sentio". Românii din Dacia Veche îl schimbă în *i* consoană, ca: *cuiu*, *"clavus"*, de la lat. *cuneus*. Cei din Dacia Aureliană însă, şi cei din Haţegul Transilvaniei, îl păstrează, e drept, pe *n*, însă il inmoaie, astfel: *cuñu* etc. Uneori îl păstrează aşa de bine, că nici chiar nu-l înmoaie. Astfel, ceea ce alţii zic *puiu*, *"pono"*, *remâniu; "remaneo"*, ei zic *punu*, *remânu* etc.

Adesea, la români, în cuvintele comune cu ale latinilor şi italienilor, se interpune un *n*, ca: *bântuesco*, *"molesto"*, de la lat. *batuo; dènsu*, *"ipse"*, ital. *desso; lançu*, *"catena"*, de la lat. *lax*, *lacius; mìrunte*, *"minutae"; poroncescu*, *"praecipio"*, de la vechiul lat. *porceo*, în loc de *prohibeo; pecingine*, *"petigo, petigine"; pètrundu*, *"penetro"*, de la lat. *pertrudo*, ital. *pertuggiare*, *petronşelu*, *"petroselinum"; tèndesce*, *"deficit"*, de la lat. *taedet, taedescit; trândavu*, *"piger"*, de la lat. *tardivus*, prin metateză. Uneori şterg *n* al latinilor, ca: *atâtu* în loc de *atântu*, *"tantum, tam"*[1]; *desu*, *"densus"; indesu*, *"addenso"; mèsa*, *"mensa"; mèsura*, *"mensura"*. Uneori îl mută în *r*, ca: *ferésta sau feréstra*, *"fenestra"; mare*, *"magnus"; nure*[2]*?*, *"nonne"?; tare*, *"fortis"*, de la lat. *tenax;* îl mută chiar şi în *s*, ca: *salamâsdra*, *"salamandra"; ovesu*, *"avena"*. Îl mută şi în *t*, ca: *bâlţatu*, *"qui maculam albam habet"*, ital. *balzàno*. Astfel: *cal bâlţatu*, *equus maculis albis"*, ital. *cavallo balzano; bâlţuri*, *„ornatus in veste muliebri"*, ital. *balzana* "ornatus in extremitate vestis" sau *"lacinia"*.

[1] Maior, care scrie deobicei *atântu* (formă reală, existentă dialectal), porneşte aici de la forma comună *atît*.

[2] Formă dialectală, însemnînd „oare nu?".

Din cele spuse mai sus rezultă că obiceiul românilor de a introduce litera *n*, este una din particularitățile limbii latine[1]. [...][2]

§ 14

DESPRE LITERA P

Se pronunță ca la latini, de exemplu: *pace*, *"pax, pace"*; *pesce*, *"piscis pisce"*; *inpingu*. *"trudo"*, de la lat. *impingo*; *porcu*, *"porcus"*; *pute*, *"putet"* sau *foetet*; *pàrete*, *"paries, pariete"*; *pècatu*, *"peccatum"*; *póte*, *"potest"*; *péna*, *"penna"*...

La români *p* se mută în *b*, ca: *bènuescu*, *"poeniteo"*; *balta*, *"palus, paludis"*; *bénu sau banu*, *"nummus"*, de la lat. *pecunia*, prin sincopă; *belescu*, *"decorio"*, de la lat. *pellis*, ca și cum ar fi *depelesco* (= dau jos pielea, jupoi, n.n.), cu căderea primei silabe; *berbentia*, *"pelvis"*, ca și cum ar fi *perluentia*; *blidu*, *"patina"*, de la lat. *patella*, ital. *padella*, prin metateză; *buléndra*, *"vestis vilis"*, la italieni *palandra*, *causape*; *bufnescu*, *"graviter tundo"*, de la lat. *pugnus*. Se schimbă în *c*, ca: *cicioru*, la românii din Dacia lui Aurelian, în loc de *picioru*, *"pes"*, care provine de la lat. *patiolus*, adică *parvus pes*; *ficatu*, *"hepar, hepatis"*, ital. *fegato*, prin schimbarea lui *h* în *f*; vezi litera *H*; *rùscòescu*, *"ruspor"* *màrunchiu*, *"contero"*, de la lat. *conquinio*; *quinque*, *"quinque"*; *neque*, *"neque"*; *toquila*, *"lapis rotundus, cujus medio in gyrum acti exacuuntur cultri, secures"* etc., de la lat. *torqueo*, ca și cum ar fi *torquilla* etc., le pronunță *cel*, *ce*, *ceru*, *concinescu*, *cinci*, *nice*, *tocila*. Trebuie atras atenția că românii din Dacia lui Aurelian, cînd pronunță *c* înainte de *e* sau de *i*, îl pronunță ca pe nemțescul *ʒ*. Vezi sub litera *C*; chiar și pe *q*, înainte de *e* sau de *i*, îl articulează ca pe *ʒ*, fiindcă *q* nu se deosebește de *c* în nicio privință, așa cum am arătat mai sus.

Dacă însă vei spune că, dată fiind similitudinea sunetelor, ar trebui să se scrie în ortografia latino-valahică *ce*, *ci*, în loc de *qu*, înainte de *e* sau *i* din cuvintele latinești sau italienești, nu mă opun, fă cum îți place. Numai că la fel de întemeiat am să-ți replic și eu, că ar trebui să se scrie *ca*, *co*, *cu*, în loc de *qu*, și înainte de *a*, *o*, *u*, fiindcă sunetul este asemănător, și prin urmare ar trebui eliminat *q* din ortografia latino-valahică. Iar, dacă ai să faci așa ceva, vei pune cea mai mare piedică descoperirii originii celor mai multe cuvinte românești și ca, totuși, să fii în stare să ataci cu temei această problemă, ar trebui ca mai înainte să elimini pe *q* din ortografia latină și italiană, ba chiar și din cea spaniolă, pe același considerent. Așa că, dacă cineva, zic, preferă, în vederea ușurinții, să scrie mai de grabă *ce*, *ci*, decît *que*, *qui*, nu va păți nimic, numai că-i va păgubi pe cei care se străduiesc să descopere etimologia cuvintelor...[1]

La români, în cuvintele comune cu cele latinești și italiene, *qu* înainte de *a*, se mută în *p*,[2] ca: *apa*, *"aqua"*; *épa*, *"equa"*; *pàresimi*, *"quadragesima"* sau *jejunium quadragesimale*, ital. *quarésima*; *patru*, *"quatuor"*, ital. *quattro*. Obișnuința de a pronunța pe *qu* ca *p* în cuvin-

[1] Este vorba, de fapt, de un fenomen de fonetică generală existent în multe limbi neolatine. Multe din exemplele lui Maior sînt greșite.

[2] La finele paragrafului tratează despre litera *n* în greacă. În continuare se ocupă de litera *o*, ca de obicei urmărită în latină și în limbile romanice, cu exemple numeroase.

[1] În fragmentul omis expune opinia lui Priscian și tratamentul italian al literei *q*.

[2] Regula nu este exactă: într-o serie de cuvinte (pronume, adverbe), lat. *qu* nu devine *p* în română. Vezi *quando* > *cind*, *qualis* > *care* etc. Apropierea cu osca nu dovedește că fenomenul este adus din Italia.

tele de origine latină să nu crezi că s-a născut în Dacia, din legăturile românilor cu popoarele barbare. Căci *p* în loc de *qu*, se punea de multă vreme, de către osci, în Italia.

Astfel Festus: *pitpit, osce quidquid.* De asemenea: *Alii osce quod ii quoque petor quatuor vocent.* Şi la Horatius *petoritum* este un fel de vehicul denumit aşa de la *quatuor* (=patru, n.n.) sau *petor* (=patru, n.n.) adică cu *patru roate.* Aşadar, acest obicei de a muta pe *q* în *p*, strămoşii românilor l-au adus cu ei în Dacia chiar din Italia, şi este una din particularităţile graiurilor limbii latine foarte vechi.

Merită să atragem atenţia că românii, în anumite regiuni, obişnuiesc să pronunţe cu aspiraţie, adică nu ca un *c*, ci ca un *h*; de exemplu: *hesta*, "*iste*", în loc de *questa; hèla*, "*ille*", în loc de *quela;* această aspiraţie este vie chiar şi pe buzele toscanilor, căci zic *hesto*, în loc de *questo*, "*iste*". Uneori românii mută pe *q* din cuvintele latineşti, în *h*, de exemplu: *lihodu*, "*liquidus*"; *hodina*, "*quies*", ca şi cum ar fi *quietina*, mutîndu-se *i* în *o*, şi pe deasupra *t* în *d*. Îl mută şi în *f*, ca: *fàrtalu*, altfel *patrariu* "quadrans". [...][1]

§ 17

DESPRE LITERA S

La începutul cuvintelor, înainte de vocalele *a, e, o, u*, se pronunţă în general ca şi latinescul *s*, unguresçul *sz*, şi cirilicul *c*, de ex.: *sacu*, "*saccus*"; *serenu*[2], "*serenum*"; *somnu*, "*somnus*"; *sugu*, "*sugo*". De asemenea înainte de un *i* închis, ca: *sînu*, "*sinus*"; *sìlbaticu*, "*silvaticus*". Însă, înainte de *i* deschis sau obişnuit, se pronunţă ca unguresçul *s*, cirilicul ш şi germanicul *sch*, ca: *sie*, "*sibi*"; *siede*, "*sedet*", ital. *siede*. Însă, deşi uneori este pronunţat aşa fel că nu poate urma vocala *i*, aceasta totuşi totdeauna se aude puţin. De ex.: *sedere*, în loc de *siedere; inselare*, "*ephipiare*" şi cu sens figurat *decipere, imponere*, de la lat. *sella; crucisu*, în loc de *crucisiu* „*transversim*"; *sóarece*, în loc de *siórece*, "*sorex, sorice*". De altfel, în anumite regiuni din Italia, această pronunţie se foloseşte foarte des, înainte de toate vocalele. Italienii, cînd trebuie să pronunţe apăsat *s*, scriu aşa: *sce, sci*. De ex.: *scelto*, "*selectus*"; *sciorre*, „*solvere*". Noi românii, cînd trebuie să pronunţăm apăsat *s*, ca pe ш cirilic, pentru a uşura lectura străinilor, adesea îl marcăm dedesubt cu semnul semilunei, ceea ce este mai de tolerat decît să interpunem, după obiceiul italienilor, un *c* între *s* şi *i*. De ex.: italienii scriu *uscire*, românii *eşire*, "*exire*", italienii *liscivia*, românii *lişia*, lixivium etc. [...][1]

Nu pot să nu mă indignez împotriva acelor români cărora, nu ştiu din ce prost obicei, le place să adauge un *z*, la prima persoană a indicativului prezent al modului indicativ, deşi cel mai adesea se poate spune fără acel augment. De exemplu, ei zic: *lucrezu*, în loc de *lucru*, "*laboro*"; *spàimentezu*, în loc de *spàimentu*, "*territo*", ital. *spaventare* etc. Acest abuz este cu atît mai puţin suportabil, cu cît acest *z* nu-şi poate avea locul decît la numărul singular al timpului prezent, la prima, la a doua şi la a treia persoană, anume a timpului indicativ şi chiar a conjunctivului, care este asemănător cu indicativul; la timpul prezent, de exemplu: *io lucrezu*, în loc de *io lucru*, "*ego laboro*";

---

[1] În § 16 tratează despre litera *r*.

[2] Formă modificată din necesităţi etimologice. La Budai-Deleanu se întîlneşte forma dialectală reală: *sărin.*

[1] În fragmentul omis propune diferite expediente pentru a renunţa la litera *ş*, şi totuşi este silit să accepte un *s* cu o lunulă aşezată dedesupt (*ş*), în fapt *ş* actual.

tu lucrezi, în loc de *tu lucri*, *"tu laboras"*; *el lucréză*, în loc de *lucră*, *"ille laborat"*, în timp ce la numărul plural nu se poate zice: *noi lucrezămu*, ci *noi lucrămu*, *voi lucrați*, *ei lucră*, de la verbul *lucru*, nu de la *lucrezu* [...][1]

§ 19

DESPRE LITERA U[2]

...Uneori se pune *u* între două vocale, fără să desemneze un sunet, ci ca să nu se pronunțe altcumva acele vocale; servește totuși la lungirea silabei, ca: *nóuĕ*, *"novem"*; *nòvă*, *"nova"*; *nóuĭ*, *"nobis"*; *vóuĭ*, *"vobis"*; *óuă*, *"ova"*; *óue*, *"ovis"*; *oui*, *"oves"*; *arauam*, *"arabam"*; *cădeuam*, *"cadebam"*; *stringeuam*, *"stringebam"*; *dormeuam*, *"dormiebam"*; *araui*, *"aravi"*[3]. Vocala *u* notată cu semnul dierezei, se pronunță ca *sciüi*, *"scivi"*. *V* uneori se îndepărtează, ca: *érŏ*, particula separativă (disjunctivă, n.n.), *"vero"*; *érnŏ*, ital. verno, *"hyems"*; *ernu*, *ernare*, *"hyberno, hybernare"*, ital. *vernare*; *oi*, în loc de *voi face*, *"sum facturus*; *ei*, în loc de *vei* sau *vi face*, *"es facturus"*; *a*, în loc de *va face*, *"est facturus"*; *om*, în loc de *vom*, *eți*, în loc de *veți*, *or*, în loc de *vor face*, *"sumus, estis, sunt facturi"*; *gingii*, *"gingivae"*.[1]

Am spus în altă parte, că la românii din Dacia Veche foarte des se îndepărtează *u* final al cuvîntului, și pentru ca să se indice absența acestei vocale, se apelează la ь cirilic, semn care nu redă nici un sunet. În ortografia latino-valahică, în care cirilicul ь nu-și are loc, s-a restituit vocala suspomenită *u*, vocală pe care românii din Dacia lui Aurelian au păstrat-o continuu, pe cînd românii din Dacia Veche o foloseau numai cînd se întîmpla ca articolul hotărît sau un pronume să fie nevoie să se împreune cu cuvîntul. Atunci îndepărtau semnul cirilic ь [...][2]

Cînd este consoană la italieni, în pronunție este foarte asemănător cu litera *b*, ca *servare* și *serbare*. De aci, românii mută foarte adesea un *v* latinesc și italienesc în *b*, ca *berbecĕ*, *"vervex, vervece"*; *betrănu*, *"veteranus"*; *bieta*, *"vieta"*; *cerbice*, *"cervix, cervice"*; *cerbu*, *"cervus"*; *corbu*, *"corvus"*; *sburare*, *"volare"*, de la lat. *ex* și *volo, -as*, ital. *svolare*: *bîrbatu*, *"homo virilis aetatis"*, de la lat. *vir vetus*. La fel se întîmplă uneori la latini, ca: *sevum* și *sebum* și *sepun*; *albeolus*, in loc de *alveolus*; *ferbeo* și *ferveo*. Uneori la români se modifică în *g*, ca: *fagur*, *"favus"*. De asemenea, vocala *u* se schimbă la români in *i*, ca: *limbricu*, *"lumbricus"*. În *l*, ca: *bale*, *"saliva"*, prin sincopă și metateză, ital. *bava*; *bălosu*, *"saliva profluente inquinatus"*, ital. *bavoso*. În *n*, ca: *lesne*, *"facilis"*, de la lat. *levis*, prin metateză. Ital. *snello* este *"agilis, dexter, celer"*. În *o*, ca: *cobescu*, *"ominor"*, de la lat. *cubo, -as*; *socotescu*, *"considero, existimo, ineo rationem*, de la *sub* și *coniare*; *flósca*, *"libidinosa"*, de la lat. *fluxa*; *ori*, în loc de *veri*, *"sive"*;

---

[1] Maior se înverșunează contra unui fenomen care a devenit regulă în româna literară modernă, din nevoia echilibrării formelor și a stabilizării accentului în conjugarea prezentului. Dialectal și pînă astăzi se mai păstrează în Ardeal vechi forme simple, care în limba literară au primit *-ez*.

În restul paragrafului, pornind de la etimologii false, propune să se noteze *s* cu lunulă în loc de *z*, *j*. În fine despre *s* latin, italian, spaniol, francez, și chiar grec.

[2] La începutul acestui paragraf se ocupă de tratamentul vocală sau consoană al literei *u* la latini.

[3] Din intenții etimologice Maior ajunge chiar să despartă cu *u* elementele neseparabile ale diftongilor, fapt care îl obligă să introducă pe *ü*, acolo unde litera se pronunță cu adevărat.

[1] Ultimele exemple privesc nu evoluția de la latină la româna *comună*, ci un fapt *dialectal*, petrecut în română.

[2] În fragmentul următor, despre schimbarea lui *u* în *i* la latini și în *g* inițial la italieni.

oraș, *"urbs"*; *orășan*, *"urbanus"*. În *ą*, ca: *sama*, *"calculatio"*, de la lat. *summa*; în *e*, ca: *secera*, *"secula"*; *fulger*, *"fulgur"*; popular, în anumite părți *v* își schimbă pronunțarea în *h*, ca: *holbatu*, în loc de *volbatu*, de la lat. *volvo*; *horba*, în loc de *vorba*, *"verbum, sermo"*; *hulpe*, în loc de *vulpe*, *"vulpes"*. În *p*, ca: *pustie*, *"desertum"*, de la lat. *vastitate*: *atâta pustie de locu*, *"tanta vastitas loci"* sau *„tam vastus locus"*; *pustă*; *"amplus locus campestris"*, de la lat. *vasta*. În *m*, ca: *spăimêntatu*, *"exterritus"*, ital. *spaventato*.

Românii transalpini, transilvănenii din jurul Sibiului și din Țara Făgărașului și toți cei din Dacia lui Aurelian, cînd *u* este urmat de un *i*, îl schimbă de obicei în *g* și îl pronunță ca pe un γ grecesc.

Alții, în anumite locuri din Transilvania, îl pronunță mai apăsat decît γ grecesc, cu un sunet care nu poate fi exprimat prin nici una de literele cunoscute de mine, sunet, zic, între *gi* italian și *ji* francez. Astfel: vinu, *"vinum"*, *viña sau via*, *"vinea"* etc. Iar în cuvîntul *ghiftuescu*, *"ingurgitor"*, care provine de la lat. *victus*, *us*, se păstrează sunetul literei latine *g*.

§ 20

DESPRE LITERA X[1]

... Românii, în loc de *x* al latinilor și al grecilor, folosesc *s*, cum fac și italienii. De ex.: *Sandu*, *"Alexander"*; *esire*, *"exire"*; *isquusitu*, *"exquisitus"*; *lisiă*, *"lixivium"*; *măsele*, *"dentes molares"*, de la lat. *maxilla*; *osie*, *„axis"*[2]; *țesitura*, *„textura"* etc. Însă nici latinii nu

[1] La începutul paragrafului se străduiește să arate litera *x* ca inutilă în ortografia română (merge după ortografia italiană).

[2] În realitate *osie* e slav, cum arată și schimbarea *a* > *o*, împroprie limbii române.

sînt cu totul străini de schimbarea lui *x* în *s*, sau mai degrabă conservă un obicei vechi, ca: *sestans* sau *sextans*; *mistus* sau *mixtus*; *sestilis* sau *sextilis*. La fel românii, în loc de *x* al latinilor, pun *ps*, ca *copsa*, *"coxa"*. Dimpotrivă, spaniolii mută *ps* în *x*, ca: *caxa*, *"capsa"*. Chiar și la latini uneori se schimbă *x* în *ps*, ca *Crepsa* sau *Crexa*, oraș din Liburnia. La Suetonius, în *Augustus*, *ixi*, în loc de *ipsi* este socotit eroare de către Augustus, desigur pentrucă *ps* nu avea cum să fie schimbat în *x*, în toate cuvintele. Trece chiar și în *pt*, ca *infiptu*, *"infixus"*. Adesea românii, în loc de *x*, se folosesc de *sc*, ca: *inpușcare*, *"impellere"*; span. *embuxar*; de aci vine și românescul *pușca*, *"sclopus"*; *flóșca*, *"fluxa"* sau *"libidinosa"*; *veșca* este acel cerc al ciurului în care se așează cașul proaspăt, ca să se întărească; provine de la lat. *"convexa"*, prin căderea lui *con* și mutarea lui *x* în *sc*. *"Veșcă coroveșcă*, de la lat. *vexa convexa*, ital. *vasca*, *"conccha"*; *tasca*, *"taxa"*; *tăscatu*, *"taxatus"*; *scupire*, *"expuere"*, span. *escupir*; *brosca*, *„rana"*; span. *bruxa*, *"striga"*; *lasce*, *"genus cibi pastacei"*, de la lat. *laxae*, din pricina figurii pe care o are. La latini *viscum*, de la gr. ἰξός (ixos), *viscosus*, de la gr. ἰξιοεις. Acest fapt este în uz chiar și la italieni, ca: *mascella*, *"maxilla"*; *ascella*, *"axilla"*; *esco*, *"exeo"*. Românii folosesc chiar și *c*, în loc de *x*, ca: *rîca*, *"rixa"*; *Nu te prênde in rîca cu elu*, *"noli rixari cum illo"*, cuvînt de cuvînt: *Non te prehende in rixam cum illo*.

În loc de silaba *ex*, românii folosesc adesea *as*, ca: *aspumu*, *"expumo"*; *astupu*, *"extipo"*, ital. *ristoppare*; *asternu*, *"externo"*. Adesea *is*, ca *ispeta*, *"tentatio"*, de la expeto, fiindcă ceea ce *încerci (tentatur)* îl *dorești (expetitur)*; *isprăvitu*, *"confectum, perfectum"*, de la lat. *ex* și *paravit*. Și *us*, ca: *uscatu*, *"exiccatus"*. Adesea pun în loc de *ex*, consoana simplă *s*, ca: *spunere*, *"exponere"*; *scótere*, *"excutere"*; *smurcdescu*, *"emungo nares"*, de la lat. *examurcare*, care în sens propriu înseamnă

defecare. Acest fenomen este destul de frecvent şi la italieni, ca: *sponimento, scuotimento*, de la lat. *expono, excutio.* Uneori românii îndepărtează complet pe *ex*, ca: *primeşdie*, "*periculum*", de la lat. *experimentum*, prin concursul a mai multor figuri (schimbări fonetice). [...][1]

§ 21

DESPRE LITERA Z

Drept este că sunetul *z* se aude la români, însă, aşa cum am atras atenţia, mai sus, în § 17, se reduce sau la *d*, sau la *s*.[2] Dacă vrei să foloseşti litera *z*, poţi s-o faci. Păzeşte-te totuşi să o foloseşti în scris, ori de cîte ori auzi sunetul *z*. Căci *z*, înainte de *b, d, g, l, m, n, r, v*, se pronunţă ca *z*. Însă ai păcătui grav împotriva ortografiei, dacă, în loc de *s*, în scris te-ai servi de *z*. De exemplu: *sbóră*, "*volat*"; *sdrănciosu*, "*lacer*"; *sgura*, "*scoria*"; *deslegatu*, "*solutus*"; *pisma*, "*invidia*"; *desnodatu*, "*enodatus*"; *desrădîcinatu*, "*eradicatus*"; *sventatu*, "*exiccatus*", nicicum nu trebuiesc scrise *zbóră*, *zgură*, cum scriu îndeobşte, din ignoranţa ortografiei. Italienii obişnuiesc să pronunţe la fel, cu *z*, dar scriu cu *s*, înaintea mai sus-notatelor consoane, ca: *sbaglio, sdegno, sgomentare, slegare, smania, snervare, sradicare, sventura*. Însă *s* apăsat, adică *ş*, notat dedesubt cu semnul unei semiluniţe, se pronunţă în mod obişnuit de către români, ca un *j* francez, de ex.: *coşbitu*, "*arcuatus*"; *nădeşde*, "*spes*;" *mèşlocu*, "*medium*"; *duşmanu*, *inimicus*", de la gr. δυσμενης "*infestus, hostis, malevolus*"; *dişmasu*, "*decimator*" etc.

[1] În încheiere se referă la tratamentul italian, grecesc: atio şi eolic, al lui *x*.

[2] Într-un pasaj omis în prezenta antologie. Unele lucruri asupra acestui fenomen se relatează în partea I, § IV.

În cuvintele care sînt comune românilor cu cele latine, italiene şi chiar spaniole, uneori se schimbă în *c*, ca: *Cigmău*, "*Zeugma*"[1]; *ciufuluire*, "*illudere, exsibillare*", ital. *zufolare*; în *ç*, ca: *çiçia*, "*mamma*", ital. *zizza*. În *r*, ca: *muştariu*, "*sinapi*", span. *mostaza*. În *s*, ca: *sapa*, "*ligo, onis*", ital. *zappa*; *sapare*, "*fodere*", ital. zappare; *suru*, "*in ceruleum colorem vergens*", ital. *azurro*...[2]

CAPITOLUL IV

DESPRE ACCENTE

În ortografia cirilico-valahică sînt două accente: ascuţit (´), şi grav (`). Tot atîtea şi aceleaşi sînt şi în ortografia latino-valahică. Cu accent ascuţit se marcă o silabă iniţială, medie şi finala terminată în consoană; cel grav afectează numai ultima silabă care se termină în vocală, ca de exemplu, *bátere*, "*batuere*, sau *verberare*", *culégere*, "*colligere*", *avére*, "*habere*", *Românu*, "*Romanus*", *amù*, "*modo*".

În cărţile tipărite cu litere cirilice, românii folosesc susnumitele accente, ca şi romanii în *Martyrologiu*; în scrisul de mînă le folosesc foarte rar, în special pe cel ascuţit, căci românii ştiu şi fără accent ce silabă trebuie să fie alungită.[3] În consecinţă, în ortografia

[1] Apropiere stabilită de Budai-Deleanu, în prefaţa *Ţiganiade*, greu de demonstrat.

[2] Că vechii latini nu posedau litera *z*, ci notau sunetul prin *s*, şi că dorienii redau un *z* prin *sd*. În cap. al III-lea, § 1 se ocupă despre numărul diftongilor, în al 2-lea este pronunţarea lor.

[3] Interesant că Maior, deşi defineşte accentul românesc în termeni muzicali (*acut* şi *grav*), observă că în silabele accentuate are loc concomitent şi o alungire. Argumentul adus pentru omiterea accentului nu este valabil, căci toţi oamenii, nu numai românii, ştiu pe ce silabă stă accentul în cuvintele limbii materne.

latino-valahică folosirea accentului ascuţit este mai rar întîlnită; totuşi marchează pe *e* lung, cînd trebuie să fie pronunţat ca diftongul *ea*. De altfel, trebuie marcat cu accent ascuţit (*é*, n.n.), pentru a facilita lectura, în special în cuvintele în care românii din Dacia Veche, după ce *e* din diftongul *ea* s-a tocit, pronunţă ca *a*, pe *e* lung provenit din *ea*, ca, de exemplu: *féta*, *"puella"*, nu răspică *feata*, ca românii în Dacia lui Aurelian, ci *fata*. Această eroare trebuie indiscutabil corectată de românii din Dacia Veche. Vezi litera *E*. La fel, *o* lung, cînd trebuie să fie pronunţat ca diftongul *oa*, trebuie să fie marcat cu accentul ascuţit. Vezi litera *O*. Accentul grav se obişnuieşte foarte des să fie folosit, chiar în scrierea de mînă.

În cuvintele echivoce (cu dublu sens), al căror echivoc se îndepărtează numai prin accent, trebuie să te serveşti de accent, ca să hotărăşti sensul pe care îl ai în minte, de exemplu: *dormi*. Dacă se notează prima silabă cu accentul *(dórmi)*, înseamnă *dormis*, dacă marci accentul grav pe ultima *(dormì)*, înseamnă *dormivit* etc.[1]

Mai este şi un alt fel de accent care se numeşte diereză. Acest accent constă din două puncte care formează această figură (¨), şi se aplică cînd vreun diftong trebuie separat în două sau cînd *u* vocală, aşezat între două vocale, de obicei mut, trebuie să fie pronunţat. Vezi litera *U*. De altfel folosirea acestui accent este rară la români.[2]

---

[1] Observare subtilă a rolului fonologic al accentului în română, deşi între cele două cuvinte accentul nu constituie singura deosebire.

[2] Considerarea semnului dierezei ca accent e greşită, iar regulile folosirii lui artificiale, născute din impasurile sistemului ortografic al lui Maior.

CAPITOLUL V

DESPRE APOSTROF

Apostroful este un anume semn de forma unei jumătăţi de cerc, ca următoarea figură ('), aşa cum arată la greci spiritul lin, prin care noi pronunţăm sunetul întunecat sau foarte închis al unei vocale, cu care nu se poate confunda apostroful, fiindcă acesta este aşezat alături de literă, iar spiritul lin, deasupra literei. Vezi cap. I, § 6.

Folosirea apostrofului este foarte deasă la greci; latinii s-au servit rar de apostrof, dacă exceptăm poeţii vechi, în special pe Terentius şi pe Plautus, în care se vede adesea: *adeon'*, *men'*, *tun'*, *magi'*, *virtu'*, *sati'*, în loc de *adeone*, *mene*, *tune*, *virtus* *magis*, *virtus*, *satis*. Uneori se foloseau de apostrof ca să indice absenţa mai multor litere, ca ain', audin', viden', opust' etc. în loc de *aisne*, *audisne*, *videsne*, *opus est* etc.

La italienii moderni folosirea apostrofului este foarte frecventă, în special la poeţi. Cei vechi nu-l notau, ci din cuvîntul micşorat şi din cel întreg făceau un întreg, cum se poate vedea în ultima operă poetică a lui Petrarca: *Trionfo della Divinità*, în care se citeşte: *Sottol Ciel, chel mondo, ma schernito*, în loc de *m'ha schernito* etc. Aşa scria Petrarca în anul 1374.

La români, în cărţile tipărite cu litere cirilice, apostroful nu poate fi văzut nicăieri, cu excepţia celor de poezie, unde se foloseşte foarte des. Aşa cum vechii italieni, după cum am atras atenţia mai sus, scriau *ma*, în loc de *m'ha*, tot astfel românii scriu în cirilico-valahică, de exemplu мау тъшкат (mau tăscatu), în loc de м'ау (m'au) etc.

În ortografia latino-valahică, vrînd-nevrînd, în zilele noastre românii se folosesc de apostrof, ceea ce este necesar să facă, pentru străinii care învaţă limba

română, și în special ținînd seama de articolele definite, de verbele auxiliare și pronumele *mẽ*, *te*, *se*.

Este și un alt semn la români, ca un semicerc întors spre dreapta, opus apostrofului sau spiritului lin al grecilor și absolut identic cu spiritul aspru al acestora. Are forma aceasta: (ᴄ). De acest semn se folosesc în ortografia cirilico-valahică, cînd н sau ю își pierde sunetul median, ca: дан҃ ажѹторю҃ *das adjutorium*, și de aceea este marca unui sunet redus sau scurtat și, așa cum se distinge în exemplele imediat aduse, se pune deasupra literei н҃ și ю҃. Unii păstrează acest obicei și în ortografia latino-valahică, deși rezultă limpede că este superfluu[1], din moment ce este cunoscut că *i* la nominativul numărului plural pierde totdeauna sunetul median, cînd cuvîntul poate primi articolul definit, ca *omeni*, *buni*, *"homines, boni"*, *muieri*, *"mulieres,"* *cãni*, *"canes"*. Căci dacă articolul definit *i* de la numărul plural, genul masculin, s-ar împreuna cu un al doilea *i*, astfel și-ar redobîndi sunetul întreg, însă *i* al articolului pierde sunetul median. La fel este situația substantivelor de genul feminin: dacă se pune articolul definit *le*, *i* atunci își redobîndește sunetul întreg, ca *muieri*, *muieri-le "mulieres ipsae"*. Nu în alt chip se face cunoscut în situații, oricare ar fi ele, că *i* atunci își pierde sunetul mediu, cînd urmează după silabă lungă. De aceea nu este nici o nevoie să se indice reducerea sunetului. Și aceasta o afirm *a fortiori*, prin aceea că chiar dacă cineva în acest caz ar pronunța *i*, fără reducerea sunetului, tot nu ar păcătui de moarte. Același lucru trebuie spus despre diftongul ю (iu).

[1] În realitate distincția între *ĭ* scurt și *i* plenison este necesară în ortografia română. Ortografia actuală încearcă s-o înlocuiască prin poziția *i/ii*, ceea ce nu corespunde totdeauna realității.

De altfel *ŭ* vocală, restituit în locul cirilicului ъ în ortografia latino-valahică, fie că s-ar nota cu susnumitul semn, cum obișnuiesc să facă unii, fie că nu, la cei mai mulți români din Dacia Veche (cu excepția moldovenilor) nu este de nici un folos. La românii din Dacia lui Aurelian, *u* final pe care îl păstrează pînă acum cu sunetul plin (*u* silabic, n.n.), nu este îngăduit să fie notat cu numitul semn. Acest semn de scurtare unii îl fac aproape ca pe *v* latinesc...[1]

[1] În cap. VI și ultimul tratează despre împărțirea silabelor.

DIALOGU / Pentru inceputul' linbei Română[1].

Intră Nepotu şi Unchiu

Nepotu. Pe Români şi numele, şi faptura, inpreună cu tote plecările loru quele firesci ii vedesce a fi viţe de Romanii quei vechi, quarii ore quandu preste totă lumea domnea, dupŏ cumu si in Istoria: pentru inceputul' Românilor in Dacia limpede se adeveresce: de aquésta nu am indoelă. Ma(darĕ) de unde se trage inceputul' ţesiturei linbei, quare astaḑi atât in gura Românilor se aude, precum si in scripturile lor se vede nu escu (sŭnt) fŏră indoelă. Me bucuru, Unchiule, che te aflai avĕndu puçin regaḑiu de cŏtră lucrurile quele multe ale deregitoriei tale, cu quare ne incetat esci cuprénsu; che sŭm(sŭnt)[2] incredéntiatu, cum totă indoela mea o vi desface, si o vi resipì. Rogu-te sì mi ajuti a me desceptà.

[1] Asupra descrierii lucrării, vezi nota 1 de la *ORTOGRAFIA ROMÂNĂ*... p.249. Prezentăm această pagină ca mostră de scriere în alfabetul latin al lui Petru Maior, după care reproducem integral lucrarea, transcriind cu caractere latine textul scris de Maior în chirilice.

[2] Apelul la o formă latină *(sum)* şi la o creaţie analogică *(esc)*, care, după Maior, a existat în latina populară din Italia numai pentru a evita forma existentă în limba română *(sînt)*, aceeaşi pentru singular şi plural, este semnificativ asupra atitudinii sale în problema „îndreptării" limbii.

Unchiu. De oră que asupra unui lucru asie frumosu, si mie preplacutu este aieptată voia ta, cu atântu mai bucurosu me invoiescu, sĭ me aplecu a face destulu dorirei tale, che mai néquĕ unul nu aflu, quare de ajunsu sĭ fì descurcat lucrul aquestu.

Nepotu. Cu mulţi am prensu vorba despre aquésta: ma neque cu unul nu m'am intĕrnitu, de quare si me fì desparţit multĭmitu.

Unchiu. Doă sunt pareri le invetiaţilor, quarii fŏră de pismă[...].

DIALOG / pentru începutul linbei română. /
Întră nepot şi unchiu. /

Nepotu. Pe români şi numele şi făptura împreună cu toate plecările lor cele fireşti îi vedeşte a fi viţă de romanii cei vechi, carii oarecând preste toată lumea domnea, după cum şi în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, limpede se adevereşte; de aceasta nu am îndoială. Ma(dară) de unde se trage începutul ţesiturei linbei, care astăzi atât în gura românilor se aude, precum şi în scripturile lor se vede, nu esc(sânt) fără îndoială. Mă bucur, unchiule, că te aflai având puţin regaz de către lucrurile cele multe ale deregătoriei tale, cu care neîncetat eşti cuprins, că săm(sânt) încredinţat cum toată îndoiala mea o vi desface şi o vi resipi. Rogu-te să-mi ajuţi a mă deştepta.

Unchiu. De oară ce asupra unui lucru aşea frumos şi mie preplăcut este aeptată voia ta, cu atânt mai bucuros mă învoesc şi mă aplec a face destul dorirei tale, că mai niceunul nu aflu, care de ajuns să fi descurcat lucrul acest.

Nepotu. Cu mulţi am prins vorbă despre aceasta, ma nice cu unul nu m-am întărnit, de care să mă fi despărţit mulţămit.

Unchiu. Doao sănt părerile învăţaţilor, carii fără de pismă voesc a cuvăntare în lucrul acest. Unii zic că linba română e linba latină stricată şi scăzută de la floarea linbei latină. Alţii zic că la romanii cei de demult doao limbi au fost, una care o grăia poporul, şi aceasta o sugea împreună cu laptele de la mumele sale, adecă o învăţa pruncii din auzit; alta, care o învăţa la scoală cu ajutoriul gramaticei, şi aceasta se zice linbă învăţată, de oară ce singuri învăţaţii o pot ştire. Întru această linbă scriia latinii sau romanii cărţile sale, din care multe până la noi au ajuns şi le cetim.

Nepotu. De care dintră aceste doao păreri se cade să ne ţinem?

Unchiu. Părerea celor de întăia, de acolo este pornită, că văzănd ei multe cuvinte latineşti în linba română; iară ţesitura ei cea dinlontru destínptă[1] (osebită) de ţesitura linbei carea o citesc în cărţile latine, se alunecară a crede că aceasta cu scăderea de la floarea linbei latină şi cu stricarea ei s-au întâmplat. Ma, de vi inteţi pe aceşti a respunde: cănd, unde, pentru ce, cu ce mejlociri s-au întămplat scăderea aceasta şi stricarea? au vor amuţi, au de nou vorbe goale, fără de nici o doveadă vor adauge.[2]

---

[1] Cuvînt inventat de autor în sensul în care credea el că ar fi trebuit să evolueze în română lat. *distinctus.*

[2] Autorul se situează pe o poziţie statică, neadmiţînd evoluţia limbii. Ca dovadă el aduce mai jos faptul că schimbările aflate în română apar şi în alte limbi romanice, de unde conchide că toate aceste deosebiri, faţă de latina scrisă, provin din latina populară. În realitate este vorba de „vulgarisme" moştenite din latină, cît şi de schimbări ulterioare, petrecute în fiecare limbă în parte, dar în bună măsură paralel. Dovadă este faptul că în limbile romanice există şi abateri de la latină care nu concordă de la o limbă la alta. Învăţaţii ardeleni împing atît de departe teoria lor asupra fidelităţii limbilor romanice faţă de modelul latin, încît consideră că chiar particularităţile fiecărei limbi provin din particularităţi dialectale ale latinei din Roma sau cel

Nepotu. Se poate zice că stricarea aceasta s-au făcut în Dachia prin mestecarea şi lunga petrecere a românilor cu multe ghinte sau popoară varvare.

Unchiu. Şi aceasta e vorbă deşeartă, cu nici o doveadă proptită. Apoi, vedem că linba română nu numai în multe cuvinte, care sau nicecum nu sănt în limba latină, sau cu altă faţă se află, ci şi în ţesitura ei cea dinlontru se loveşte cu linba spaniolă, cu a frăncilor şi mai vărtos cu linba italiană. Deci, dacă linbile acum zise împreună cu cea română, precum întră sine în multe se lovesc, aşea întru aceleş se desclinesc de cea latină, pretinsa scădere sau stricare nu în Dacia s-au întămplat, ci pricina nelovirei sau a neasemenărei linbilor acestora cu cea latină acolo tribue[1] să se cerce, de unde au pornit aceste linbi, care acum se chiamă română, italiană, spaniolă şi frăncă, adecă la Roma, în Italia.

Nepotu. Aşadară se cade să zicem că linba latină s-au stricat la Roma şi în Italia, şi de acolo au pornit stricată către Francia, către Spania şi către Dacia; şi aceasta este pricina căci linbile aceste sănt usebite laolaltă, iară de limba latină, care e în cărţile latineşti, sănt străinate împreună cu linba română.

Unchiu. Vrednică de răs este cuvăntarea aceasta! Linba latină, cănd era mai în floare şi togma în veacul ce se zice de aur, fu prin coloniile romane băgată în Francia sau în Galia şi în Spania; şi nu lung tămp după aceaia, în Dacia. Cine poate dară visa că linba latină stricată să fi pornit către Galia, către Spania şi către Dacia? Cărţile din veacul acel scrise care le

---

mult din Italia, nu însă din provincii, afirmaţie neconfirmată de fapte. În realitate, ambele teorii (originea populară ca şi schimbările particulare ulterioare) conţin cîte o parte de adevăr.

[1] Forma *tribue* pentru *trebue* se explică prin faptul că Maior deriva acest cuvînt (în realitate de origine slavă) din lat. *tribuo*, cu toată neconcordanţa de sens existentă.

citim astăzi, adeveresc că niciodată n-au fost linba latină așea în floare precum în zisul veac.

Nepotu. Săm(sănt) încredințat cum linba română nu e stricată din linba latină. Tătuș, doresc să cuvinți mai încolò în lucrul acest, ca să mă deștept întru aceaia, cum doao linbi au fost la romanii cei vechi: una gramaticească sau a învățaților și alta a poporului.[1]

Unchiu. Linba latină cea gramaticească sau a învățaților, care până azi este în cărțile latine, chiar se vede că este linbă nu firească ci meșteșugită, și care nu se poate învăța fără numai cu ajutoriul gramaticei. Că așea este ia țisută, că măcarcăt o va auzi cineva, nu poate să o învețe cu acea deplinire, căt să nu facă dese și grele greșele asupra gramaticei, unde orice linbă firească, și, cum se zice, vie, numai din auzit se poate învăța deplin. Știu că la Blaj, în Transilvania, un prunc mic, ci învăța carte română și latinește nici a citire nu știia, custănd întră clerici, carii învăța la scoală latină și pentru aceaia întră sine pururea latinește vorbea, din auzit atănt se procopsise în linba latină, căt toate cele cu lesnire le grăia în linba latină, ma vorba lui toată era plină de grele greșele asupra gramaticei, căt făcea răs la clerici. Așea va păți oricare va cerca să învețe linba latină din auzit și nu din gramatică; nenumărate smintele gramaticești va face în vorba sa; așea pătesc toți și carii învează la scoale latine, până nu ajung a știre legile gramaticești deplin.

[1] Maior insistă în mai multe rînduri asupra acestei idei, și după el și alți învățați ardeleni. Teoria are meritul de a fi atras atenția asupra faptului că nu tot ce nu concordă în limbile romanice cu latina literară reprezintă schimbări ulterioare latinei, ci multe din ele se explică prin deosebirile dintre limba scrisă, cultă și cea vorbită, populară. Afirmația că este vorba de două limbi este o exagerare evidentă, deoarece de fapt este vorba de două aspecte ale aceleiași limbi, aspecte în care elementele comune sînt predominante, iar deosebirile neesențiale. Diferențele țin de stil și nu de limbă.

Așea pățea și tinerii romanilor celor vechi. Pentru aceaia părinții lor și toți înțelepții, mare căștigă sau grijă purta, ca să se rădice scoale, la care cu dedins să îmble pruncii romani, și învățătorii bine se plătea. A multor de acest feliu de învățători, ci se chiăma *gramatici*, până azi vestit e prin cărțile latine numele lor. Nu mai puțini ani petrecea tinerii romanilor celor vechi la scoale latine, până învăța deplin linba latină cea meșteșugită, sau gramaticească, decum azi petrec fiii romanilor nostri. Chiar se culege aceasta din cuvintele acele a lui Cintilian, la *Instituțiile Oratorie*, cartea 1, cap. 12: „Ma linba latină în căți ani stă coantră învățăceilor nostri". Acelaș Cintilian, la zisa carte, cap. 6, zice că „alta e a vorbi latinește, alta gramaticește". Aci chiar face Cintilian deschilinire întră linba latină, care o sugea pruncii romani împreună cu laptele de la mumele sale, și care se zice a poporului, și întră latină cea meșteșugită, care în mai mulți ani o învăța din gramatică. Cicero încă zice, în cartea, 5, *De oratore*, că: „Regulele de a vorbire latinește învățătura cea pruncească le dă". Altă linbă dară vorbea pruncii romani destinptă de cea meșteșugită înainte de a îmbla la scoala gramaticei latină, adecă acea linbă o vorbea, care o învățase de la mumele lor, și care o grăia de comun poporu cel neînvățat; care linbă nu avea op(lipsă) de învățătura gramaticei la scoală, fiind linbă firească, nu meșteșugită; precum linba română dacă e direasă nu e de lipsă să o învețe pruncii romăni la scoală, din gramatică; ci fiecare romăn o ști. Precum filosoful romăn așea și purcariul și văcariul și păcurariul vorbind, niceodată nu va face sminteală asupra gramaticei cei dinlontru a linbei sale.[1]

[1] Maior are dreptate în sensul că între româna oamenilor culți ai vremii sale și cea a poporului diferența era mult mai mică decît cea dintre latina cultă și cea populară. De aici nu rezultă

Nepotu. Dacă linba latină, care azi se vede în cărţile latine, o au ştiut numai cei ci o învăţa la şcoală cu ajutoriul gramaticei, mai în mulţi ani, rogu-te, când cuvănta Iulius Cesar şi alţi capitani la oştile sale, cum putea să-i înţăleagă soldaţii? au dară toţi soldaţii romani, până şi cei mai de jos ştiia linba gramaticească?

Unchiu. Măcar că foarte mulţi dintră romani ştiia linba latină cea gramaticească, mai vărtos în Roma şi pre la cetăţile cele mai însemnate, tătuş mulţimea nu ştiia fără numai linba poporului, care o-au învăţat de la mumele sale. Această linbă o ştiia şi lăudaţii căpitani din pruncia lor şi întru această linbă cuvănta către oşti, pentru aceaia toţi soldaţii romani prebine o înţelegea.

Nepotu. Ma cuvintele căpitanilor cele către oşti zise le aflăm în linba latină cea gramaticească scrise. Aşeadară întru această linbă au grăit zişii capitani către oştile sale, nu întru alta.

Unchiu. Am spus mai sus şi precunoscut lucru este, că romanii cei vechi, toate cărţile în linba latină cea gramaticească le scriia, nimene nu scriia în linba poporului, care latină mai multe veacuri, şi după încetarea împărăţiei cei de la Roma vechiă, fu ţinută; ba şi alte ghinte, cum sănt galii, nemţii, africanii, ş.c., numai în linba latină cea gramaticească scriia cărţi. Deci scriindu-se istoriile în linba latină cea gramaticească, şi cuvintele zişilor capitani, macar că de dănşii au fost zise către soldaţi în linba latină poporană, se scriseră în linba latină cea gramaticească. Alta este a cuvănta, alta e a scriere. De va cuvănta un başă turcesc către soldaţii săi turci în linba turcească şi oarecare istoric va scrie cuvăntul lui în linba nemţească, au zice-vi că başa acel au grăit cătră turcii săi nemţeşte?[1]

Nepotu. Nu poate fi îndoială nici căt e mai mică, că doao linbi au avut romanii cei de demult, una gramaticească, alta poporană. Ma, rogu-te, unde e azi linba cea poporană a romanilor? au dară au perit?

Unchiu. Linbă poporului romanilor celor de demult vecueşte până astăzi în gura românilor nostri. Că cu această linbă au venit strămoşii românilor de la Roma, în zilele împăratului Traian, carele bătând pe Decebal, domnul dacilor, şi desrădăcinînd viţea dacilor din Dacia, după cum s-au arătat în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, şi aşea despoind Dacia de lăcuitorii cei vechi, nemărginită mulţime de romani din toată împărăţia romană, adecă din toată Italia[2] au adus în Dacia, ca ei toate oraşele şi toate satele Daciei să le ţină şi să le domnească.

Nepotu. Dacă linba românească e linba poporului romanilor celor de demult, pentru ce românii puţin se pot înţelege în vorbă cu francii, cu spaniolii, ba şi cu italianii, unde afară de îndoială lucru mi se pare a fi că şi colóniile romane, care fură duse în Galia şi la Spania, cu linba poporană în gură au mers acolo?

Unchiu. Când s-au dus romanii a lăcuire în Spania şi în Galia sau Francia, ţerile acele era pline de lăcui-

---

însă că, în cazul românei, nu existau oameni care o vorbeau mai corect şi alţii mai puţin corect (în sensul unor abateri dialectale sau sociale de la norma comună).

[1] Comparaţie exagerată. Este ştiut că Cicero, de ex., îşi modifica puţin discursurile atunci cînd le scria, faţă de forma lor orală, dar limba în esenţă era aceeaşi. Tot astfel, dacă discursurile lui Cezar şi ale altor comandanţi de oşti păstrate în istorii diferă de cele pronunţate în realitate, aceasta se datoreşte unor motive stilistice, artistice şi nu faptului că au fost scrise în altă limbă.

[2] Exemplu tipic de deformare a realităţii în baza unor idei preconcepute (necesitatea demonstrării purităţii de origine a românilor): acolo unde textele antice spun clar *ex toto orbe Romano*, Maior interpretează „adecă din toată Italia". Şincai se străduia chiar să demonstreze origina patriciană a multora dintre romanii cunoscuţi din inscripţiile din Dacia.

torii cei vechi ai țerilor acelora, pentru aceaia linba romană sau latină cea poporană nu după lung timp s-au amestecat cu linba lăcuitorilor celor vechi și au scăzut întru alsăuírile sale cele vechi. Iară după ce au întrat ghinte nemțești în Spania și în Galia sau Francia și s-au așezat acolo cu lăcuința, cu mult mai tare s-au strămutat linba romană prin linba acelor ghinte nemțești. Linba italiană încă mult s-au amestecat cu cuvinte de a langobardilor, după ce acești au cuprins pre italiani și s-au așezat în Italia, unde până azi sub nume de italiani lăcuesc. Cu toate aceste nu s-au fost strămutat așea tare. Ci linba italiană mai târziu vârtos o au schimbat învățații italianilor și mai ales poétele[1], cât mai se poate zice că au făcut linbă noao italiană; ba și până azi pășesc a o schimbare, mai vârtos toscanii; romanii, strămoșii românilor, când au venit în Dacia au aflat această țeară cu totul deșeartă de lăcuitori; așea, mai cu lesnire au putut să se țină întregimea linbei romană și cu atânt mai vârtos, că strămoșii românilor n-au fost ca alte colonii romane pre aire trămise[2], ci mulțime nenumărată, și a poporului celui premulțit cu anevoe este a i se schimba linba. Drept

[1] După lat. *poeta*, pl. *poetae*, Major scrie sg. *poetă*, pl. art. *poetele*.

[2] Bazată pe unele texte lipsite de valoare istorică, afirmația nu corespunde realității. Dacia nu era pustie la venirea romanilor și coloniștii veniți aci nu putem spune că erau mai mulți decît cei care se strînseseră treptat în Galia sau Spania. Greșită este și afirmația că româna ar reprezenta latina populară neschimbată, în timp ce numai celelalte limbi romanice s-au modificat (cînd face o asemenea aserțiune P. Maior pornește de la ideea lipsei unei limbi literare „artificiale", ca, de ex., italiana). Este drept că româna posedă unele fapte importante care au dispărut în alte limbi romanice (genul neutru, deosebirea dintre nom.-ac. și genit.-dat., etc.), dar ea posedă și numeroase fapte (mai ales de vocabular și de sintaxă) care sînt împrumutate din limbile străine cu care a venit în contact (slavă, greacă, turcă, maghiară etc.).

că prin Dacia, după ce au descălecat romanii acolo, multe ghinte varvare au trecut, ba au și lăcuit acolo, care mai mult, care mai puțin, precum gotii și gépede, popoară nemțești, și hunii cu ávarii, viță schitească[1]. Ci numărul cel cumplit al românilor precum și inima cea boerească a lor, a nu se mesteca în căsătorie cu mueri de soiu străin, au împedecat ca să nu se schimosească linba romană prin linbi varvare[2]. Nice nu ș-au bătut românii capu niciodată spre aceaia, ca să-și schimbe linba cea vechie, cu care au venit romanii, strămoșii lor, în Dacia, după cum au făcut italianii cei de acum, ci o-au lăsat în ființa sa până astăzi[3].

Laurenție Topeltin, sas din Transilvania, în cartea sa, ce se numește *Orígines et occásus Transilvanórum*, la cap 9, alăturînd linba italiană cu cea românească, așea grăește: „Socotesc că înainte de a alcătui Dantes, Bocațius și Petrarca din barbarimile longobardilor și a galilor și din rămășițele domesticei vorbă cei latină, această noao a italianilor, frumoasă și mai dumnezeiască linbă, linba românilor întru toate asemene au fost cu linba italiană". Vezi, cum linba italianilor celor de acum prin ai săi oameni s-au strămutat din ființa ei cea vechie. Acoloș aduce înante Topeltin și

[1] Confuzie curentă în epocă. În realitate hunii și avarii nu aveau nimic comun cu sciții, care au fost un popor iranic.

[2] Ceea ce caracterizează pe români nu este puritatea lor etnică, cum afirmă autorul, ci tocmai marea lor putere de asimilare. Neîndoios însă că dat fiind felul de viață al populațiilor de origini diferite de acum cca. 1500—2000 ani, românii procentual se trag din sînge latin, în cea mai mare parte, nefiind vorba de populații de origine diferită romanizate ca limbă și moravuri.

[3] Concepție greșită, după care numai limbile culte literare s-ar schimba prin voința scriitorilor, în timp ce limba populară ar rămîne neschimbată, în starea ei primară. În realitate, limba populară, deși are tendința să păstreze unele arhaisme, este mai schimbătoare decît cea cultă, care fiind normată prin modele scrise are un caracter mai conservator.

părerea lui Covácius, întru acest chip: „Și Covacius au luat aminte că linba românilor cestor de acum mai mai mult are în sine de vorba romană și latină decât linba cea de acum a italianilor".

Nepotu. Calcocóndila, unu dintră scriptorii bizantini, în cartea 2, zice că linba română este asemene linbei italiană, ma așea e de stricată și desolinită, cât cu greu pot italianii să o înțăleagă. De unde úrmă că nu linba italiană, ma cea română s-au abătut de la linba poporului roman cea vechie.

Unchiu. Calcocondila au seris aceste la 1500 de ani după întruparea Domnului Hristos. Ci schimbarea linbei italiană, carea mai sus am descoperit-o, cu mult mai nante s-au întâmplat. De unde drept are Calcocondila, că italianii nu lesne se pot înțelege în vorbă cu românii. Iară neștiind grecu Calcocondila, că schimbarea linbei s-au întâmplat de partea italianilor, cum mai sus am desvălit, și nu de partea românilor, neînțelegerea italianilor în vorbă cu românii o impută stricăciunei linbei română; întru care greși grecul[1]. Că precum am arătat, nu linba română, ma cea italiană prin langobardi și prin ai săi învățați s-au abătut de la linba poporului roman cea vechie[2].

---

[1] Laonic Chalcocondil s-a născut probabil în anul 1423 și a murit în 1464 sau 1465. Iată ce spune despre români: „Dacii însă au un grai asemănător cu al italienilor, dar stricat întru atîta și deosebit, încît italienii greu înțeleg ceva, cînd vorbele nu sînt exprimate deslușit..." Chalcocondil este de acord că românii sînt urmași ai romanilor, dar din pricina informațiilor pe care le are despre felul în care s-a format poporul român, nu-și îngăduie să afirme nimic mai mult decît asemănarea în limbă și obiceiuri cu italienii: „și se folosesc de aceleași arme și de aceleași unelte încă și acuma ca și romanii". Vezi, Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, traducere de V. Grecu, Buc., 1958, p. 63.

[2] În realitate s-au schimbat amîndouă, dar în direcții diferite.

Nepotu. În linbile italiană, galică sau frâncească și în cea spaniolă, pare că mai multe cuvinte se află latine decât în linba română. Așeadară linba română e stricată și pentru acea stricăciune cu anevoe se pot înțelege italianii cu românii în vorbă.

Unchiu. În linba italiană și în celelalte, cu adevărat se află unele cuvinte, care la români nu se aud. Ci tribue să-ți aduci aminte că italianii, spaniolii și frâncii, de când au îmbrățoșat credința creștină, totdeuna au fost supuși patriarhului de la Roma; în besericile lor totdeuna s-au ținut linba latină cea gramaticească; nu se auzea în besericile lor, în rugăciunile lor, altă linbă fără linba latină cea gramaticească; ghintele aceste pretutindine avea scoale latine, în care tinerimea lor se învăța linba latină cea gramaticească deplin; întru această linbă învăța retorica, filosofia, teologhia, legile politicești, și altele. Ba mai sus de o mie de ani intră popoarăle aceste nu se scriia cărți fără numai în linba latină cea gramaticească. Ce mirare dară este, dacă în zisele linbi se află cuvinte latine, cu zisul prilegiu vărite, care în linba română nu se aud. Cu neputință era pre calea care o desvălii, să nu se bage mulțime de cuvinte în zisele linbi din linba latină. Și chiar lucru este că toate acele cuvinte latine din zisele linbi, care nu se aud în linba română, sânt din linba latină cea gramaticească, și cu mai sus-arătatele mijlociri băgate.[1]

Iară românii din veacurile cele din întéa, nici o împărtășire n-au avut cu romanii, nice au învățat linba latină cea gramaticească până mai în zilele noas-

---

[1] Observația este justă, dar, în afară de cuvintele împrumutate tîrziu, pe cale livrescă, din latina medievală, fiecare limbă romanică (inclusiv româna) posedă nu numai cuvinte latine care nu s-au păstrat în alte limbi, sau, dimpotrivă, a pierdut un număr de cuvinte aflate în alte limbi romanice.

tre, și acum încă numai în țerile cele supuse împăratului Austriei. Pentru aceaia în linba lor nu se află alte cuvinte latine, fără acele, cu care veniră strămoșii lor de la Roma în Dacia, adecă cele ce era ale linbei poporului roman mai de demult. Linba română toată e linba romană, care fu alcătuită din latină poporană și din toate alte destinpte linbi ale popoarelor Italiei, care fură învinse de romani și se feceră un națion cu romanii. De aci pricepe pricina pentru ce în Italia totdeuna linba romană au fost împărțită în multe dialete, că mestecându-se noii romani, adecă popoarăle cele învinse și adunate la un națion cu romanii învingători, n-au putut să nu țină unele cuvinte și chipuri de graiu de a linbilor sale celor vechi. De unde se întîmpla de linba romană căpătând într-un ținut a Italiei cuvinte noao, sau pronunție noao, și celelalte, după plasa poporului acestui, aceleș cuvinte întru alt ținut al Italiei nu le avea; ci acolo altele, iară noao intribuința, după plasa linbei, care mai înante aduse poporul acel. Și această desclinire de dialete și astăzi vecuește în Italia, cât cel mult depărtați de alții anevoe pot să înțăleagă vorba cestora. Din Italia dară au venit și aici în Dacia, mulțimea destintelor dialete în vorbă, măcar că în cărțile cele bisericești numai o dialetă[1] este la toți.

[1] Formă hibridă pentru dialect, păstrînd genul femenin ca în limba de origine, greaca, și cu asimilarea $ct > t(t)$, ca în italiană unde totuși e masculin *(dialetto)*. Teoria originii italice a dialectelor românești nu corespunde realității, căci coloniștii romani, proveniți — după expresia scriitorilor antici — „din toată lumea romană", s-au amestecat și mai mult în cursul deplasării lor. În schimb intuiția lui Maior despre dialectele italiene e justă: dialectologia modernă confirmă că actualele granițe dialectale din Italia corespund în linii mari cu așezarea vechilor populații italice asimilate de romani (regiunea venetă, etruscă, messapică etc.)

Din cele mai sus-zise, limpede se vede că nu linba română, ma cea italiană și celelalte au pătimit schimbare, și pentru aceaia acum italianii, spaniolii și francii puțin se pot înțălege cu românii în vorbă. Precum și aceaia nu mai puțin chiar este, că cel ce va vre să judece drept despre linba cea de demult a poporului roman tribue să ceară ajutoriu de la linba română. Mulți bărbați învățați dintru acea scădere, că n-au știut linba română, strâmbă judecată au făcut despre linba vechie a poporului roman.[1]

Nepotu. Puține cuvinte latine ni se pare a fi în linba română; cele multe dară vor să fie din linbile popoarălor Italiei, care fură învinse de puternicii romani și apoi împreunate într-un națion cu romanii?

Unchiu. Sânt și de a ziselor popoară ale Italiei multe cuvinte în linba română. Ma cele mai multe sânt din linba latină. Numai acelora li se pare a nu fi multe cuvinte în linba română, carii alătură linba română cu linba latină cea gramaticească și nu socotesc de linba latină cea poporană. Multe cuvinte ale linbei latină poporană, care sânt în linba română, linba latină cea gramaticească le au prefăcut almintre și le-au dat altă formă; pentru aceaia cu vederea din întea se par a nu fi latine. Ma, de vi cerca cu chiiaia cea de mine în ortografie intribuințată începutul sau rădăcina lor, care în însele este încuibată, vi afla că sânt latine ca și cele ce se citesc în cărțile cele în linba latină gramaticească. Drept că până vor scrie românii cu slove cirilicești, care le intribuință sârbii cu rușii,

[1] Observație foarte întemeiată. Prin elementele latine care s-au păstrat numai în ea, româna are o importanță deosebită pentru gramatica comparată a limbilor romanice și ea este astăzi studiată, din această cauză, de toți specialiștii în lingvistică romanică. Reconstruirea latinei populare care stă la baza limbilor romanice nu este posibilă fără a se ține seama de limba română.

și care cu acea viclenie sănt băgate între români, ca cu totu să se stingă linba română, niciodată nu vor fi vederoase cuvintele latine în linba română; cu atânta funingine au acoperit boereasca lor față și ca întru o neagră capsă fără speranță (nădeșde) de scăpare, amar le țin închise. De căte ori mi s-au întămplat mie, de îndoindu-mă de vrun cuvănt, oare latinesc este, cât l-am scris cu slove sau litere latine, îndată cu strălucire i se văzu latina lui față și părea că răde asupra mea de bucurie că l-am scăpat din sclavie și din calicele cirilicești petece.[1]

Nepotu. Sănt unele cuvinte în linba romănească care azi nu se află nici în linba latină cea gramaticească, nici în cea italiană, nici în cea spaniolă, nici în cea francică, nici întru alte limbi noao cunoscute; acele, mi se pare, apriat lucru a fi, că strămoșii romănilor le-au împrumutat de la ghinte varvare, care mai demult îmbla prin Dacia și acum sănt stinse.

Unchiu. Găcituri desvănate și care nu ajung o ceapă degerată sănt acele, a cerca cuvintele române în linbi de acelor ghinte stinse, care nu se ști ce linbă au avut în gura lor[2]. Am zis mai sus că în Italia multe dialete au fost și până astăzi sănt. Deci, se cade a zice că cuvintele de tine pomenite, din unele ținuturi ale Italiei fură de strămoșii romănilor în Dacia aduse; acele, cum se întâmplă, în Italia s-au dat uitărei, la romăni

[1] Observație întemeiată (deși cu elemente subiective și naiv-sentimentale) în sensul că, pentru cine știe latinește este mai ușor să recunoască înrudirea cuvintelor românești cu cele latine dacă sînt scrise cu alfabetul latin. Scrierea nu schimbă însă nici forma, nici originea cuvintelor.

[2] Observația, justă sub aspectul practic (imposibilitatea de a stabili etimologii din limbi necunoscute) și valabilă și astăzi, nu exclude totuși posibilitatea unor împrumuturi din aceste limbi în română, cum crede Maior, deși raporturile superficiale ale românilor cu aceste neamuri par să nu fi dat loc la împrumuturi masive.

până azi vecuesc. Au nu și romănilor, aici, s-au întâmplat aceaia? Unele cuvinte latine întră romănii cei din Dacia lui Aurelian, până astăzi sănt în gura lor, la romănii cei din Dacia lui Traian nicecum nu se aud; și în coantră, unele rămăn în Dacia lui Traian, care în Dacia lui Aurelian în deșert le vi căuta. Ba și în Dacia lui Traian sănt unele cuvinte latine într-un ținut sau întru o dialetă, care întru alte dialete ale Daciei lui Traian nu se află; asemene este lucru și în Dacia lui Aurelian. Și la sloveni căte cuvinte slovenești sănt întru unele dialete, care întru alte dialete sănt necunoscute![1]

Nu numai cuvintelor celor ce sănt numai a linbei romană, ci și celor ce sănt comune (de obște) ei cu linba latină cea gramaticească au acăzut această întâmplare. Pentru esemplu: în cele prevechi 12 table ale romanilor se află întru a trea persoană vorba: *eșit*, *eșint*, în loc de *sit*, *sint*. A doao și întăa persoană nicăiri nu se află în cărțile latine, este perită din linba latină cea gramaticească, iară la romănii cei din Dacia lui Traian se află a doao persoană: *ești* „*esci*“ „*es*“; la romănii din Dacia lui Aurelian se află și întăa persoană: *esc*, „*sum*“. Dacă cuvintele cele din cărți, adecă a linbei latină cei gramaticească, în care se scriia cărțile, încă nu au rămas unele statornice, ci au perit, cu cât mai vărtos prin atănte, după venirea strămoșilor nostri încoace, schimbări ale fraților nostri italiani, au potut unele cuvinte fără întoarcere să sboare din gurile lor, care la romăni s-au păstrat și vecuesc până astăzi.

Nepotu. Toate cu acea tărie, răschirat și lămurit le-ai spus, căt numai acel poate primire îndoială de aceste, care în lumina soarelui de amează-zi s-au deprins a orbecare. Io sănt încredințat că linba română este linba poporului roman cea vechie. Ci doresc a

[1] Observație foarte judicioasă.

ştire şi aceaia: când au început aceasta linbă a poporului roman sau linba latină care o grăia poporul.

Unchiu. Mai vechie este linba poporului cea latină decât să putem ştire urzirea ei; atânt se şti că linba latină cea din gura poporului, cu mai multe veacuri înante de facerea Romei au fost în ţeara ce se zice Laţium, unde e făcută Roma. După ce făcându-se Roma, romanii pre încet au învins toate popoarăle Italiei, multe cuvinte şi însuşiri de ale linbilor acelor popoară s-au adaos în linba poporană latină, şi aşea s-au întogmit linba romană poporană, după cum mai sus am spus, care după aceaia au fost în gura tuturor popoarălor din Italia. Această linbă preste toată Italia lăţită s-au numit latină, romană, şi pre urmă italiană.

Nepotu. Nu mă îndoesc că linba latină cea din cărţi va fi mai vechie decât linba latină cea din gura poporului latin.

Unchiu. Ba nu. Că linba latină cea din cărţi este meşteşugită, gramaticească, nu firească, precum au fost linba latină poporană. Şi cunoscut lucru este, că mai vechie e firea decât măestria. Linba latină cea din cărţi e născută din linba latină poporană, adecă din linba poporului fu prefăcută, precum orice linbă cultivită, din linba poporului au luat începutul său; după aceaia fu pre încet mult avuţită, frumseţată şi noao şi noao străluciri direasă până în zilele acelui mare orátor al romanilor, Cicero, care timp s-au zis éta sau veacul cel de aur al linbei latină cei gramaticească. În veacul acest de aur au încetat a se mai face ceva semnată adaugere la linba latină cea gramaticească.

Nepotu. Când dară s-au urzit linba latină cea din cărţi, sau gramaticească?

Unchiu. Aceştei linbă începătoriu au fost Latinus, craiul Laţiului. De lucrul acest aşea scrie Eutropius, în cartea 1: „Împărăţând Latinus (în Laţiu), carele linba latină o-au îndreptat, şi pre latini, după numele

său i-au numit, Troia fu de greci cuprinsă. Împlinindu-se de la începutul lumei ani 4018., înainte de facerea Romei ani 304".[1]

Nepotu. Cuvintele care le-ai citit, nu sânt a lui Evtropius, ci adause de un scriptor al veacului 10. Nice nu se află în ediţiile lui Eutropius, care le avem.

Unchiu. Lăudatele[2] cuvinte le cetim din ediţiia cea de la Veneţia a lui Aldus, din anul 1521.

Nepotu. Togma să fie cuvintele acele a lui Eutropius, nu i se poate crede, fiind el cu atânte veacuri depărtat de tămpul lui Latinus.[3]

Unchiu. Preste cuviinţă este a nu crede unui bărbat, cum au fost Eutropius, numai pentru aceaia că nu cu puţine veacuri au trăit mai încoace de căt Látinus; nice nu putem avea prepus asupra lui de vrun interes, carele să-l fi tras a minţi întru acest lucru fără prihană. Pentru aceaia lipseşte să credem că Eutropius lucru acela nu l-au supt din degete, ci l-au citit în vro scriptură prevechie, care, precum mii altele, au perit şi n-au ajuns la noi. Dară, că urme de a cestui lucru aflăm şi în Váro, despre carele această mărturisire ne lăsă scrisă Cvintilian în *Instituţiile oratorice*, cartea 10, cap 1: „Terenţiu Varo bărbatul cel mai învăţat între romani. Foarte multe cărţi şi preînvăţate au alcătuit acest, fiind preştiutoriu de linba latină şi de toate lucrurile cele vechi, şi ale grecilor şi ale noastre". Varo,

---

[1] Pasajul nu este din Eutropius (vezi *Şcoala Ardeleană*, vol. II, p. 214, ... ed. Albatros, 1970, Buc.).

[2] După maniera latină, unde *opus laudatum* înseamnă *opus citatum*, la Maior (şi la alţii) *lăudat* înseamnă doar *citat*, căci adesea el chiar critică „lăudatele cuvinte".

[3] Este obiecţia adusă pe drept de B. J. Kopitar, recenzentul *Istoriei pentru începutul rominilor în Dachia* a lui Maior. Vechimea acestei tradiţii, invocată, nu fără argumente de Maior nu dovedeşte şi justeţea ei: limba nu poate fi reformată de o singură persoană, oricît ar fi de însemnată.

zisei, în cartea cea despre linba latină, care o au închinat pretinului său, Cicero, zice: „Că nu se vedea cu cuviință, ca io în cuvântul ce l-au făcut Enius, să mă lenevesc a spune pricina că acela cuvânt mai înante l-au făcut craiul Latinus".

Areată aci Varo, că un cuvânt, ce se credea că Enius l-au stârnit și l-au băgat în linba latină cea gramaticească, nu Enius, ci Latinus l-au făcut. De unde chiar se adună că Latin au făcut ceva schimbare în linba latină. De aci urmă că cuvintele mai sus-citite, fie a lui Eutropius, fie a altui scriptor, nu sânt fără temeiu zise. De ar fi avut Varo prilegiu, mai pre larg, după a sa cea nemărginită cunoștință de lucrurile cele vechi ale latinilor, a cuvînta despre aceasta, întru toată lumina ar fi așezat lucru, cum că Latinus au fost cel întâia începător a linbei latină cei gramaticească.

Nepotu. Ce pricină au putut avea Latinus și cei după dînsul, a schimba linba latină poporană și a preface din ia cea gramaticească?

Unchiu. După ce latinii mai de aproape s-au însoțit și s-au amestecat cu grecii, și luând aminte că grecii multe științe au scris în linba sa cea elină, au prins a urma grecilor, a se dare după științe; și ca să fie linba lor de ajuns spre primirea și lățirea științelor, au început după forma linbei cei elină sau grecească, din care scotea învățăturile, a preface linba sa. Aceasta o făcea mai ales cu întoarcerea cărților de pre grecie pre latinie. Chiar se vede din însa linbă latină cea gramaticească, cum toată e învăscută cu firea linbei elină; și însul Cvintilian mărturisește că linba latină e foarte asemene linbei grecească, mai vârtos dialetei eolică. Vezi cuvintele lui Cvintilian în *Ortografie*, sub litera *D.* faț. 18, unde le-am scris.

Nepotu. Oare, cum au început linba latină cea gramaticească a se preface din linba latină poporană?

Unchiu. Una din cele întea schimbări mi se pare a fi mutarea sfârșitului cuvintelor. Că sfârșindu-se toate cuvintele linbei latină poporană în vocale, învățații latinilor au început, urmând grecilor, a adauge la capetul unelor cuvinte consonante. Fundamentul meu de a credere că toate cuvintele mai demult ale linbei latină se sfârșea în vocale, este că nu numai în linba italiană, ci și în linba română, care la începutul sutei a doao de la Hristos au eșit din Italia, toate cuvintele astăzi se sfârșesc în vocale. De aci nu fără cuviință se închiagă că și la latinii cei de demult înante de a se însoțire ei cu grecii, toate cuvintele eșea în vocală. Cui va plăcea a nega (tăgădui) aceasta, e dător să arete începutul obiceiului italianilor și a românilor de a nu putere suferi consonantă în capetul cuvintelor. Ma, findcă nimene nu poate să facă aceaia, rămâne închiat că și la latinii cei de demult toate cuvintele au fost datină a se sfârșire în vocale.

La românii, zic, cei din Dacia lui Aurelian, până astăzi toate cuvintele se sfârșesc în vocală, ca și la italiani; iară la cei din Dacia lui Traian de multe ori se lasă afară vocala *u*, cea din sfârșit, drept aceaia multe cuvinte la acești se sfârșesc în consonantă. Totuș moșii românilor puseră în scriptură lângă o consonantă ca aceasta chirilicescul ь, care nu are nici un son, spre semn că acest loc e a vocalei *u*. Ma, un cuvânt ca acest, de se va împreuna cu articlu definit sau cu altă părticică, aceaiaș vocală se aduce înapoi la locul ei, pentru esempru: *român*, *românul*, *grec*, *grecul*, *dând*, *dându-ne*, *rugând*, *rugându-te*, *lăsând*, *lăsându-se*, *fac*, *facu-l*, *facio illud* etc. Vezi *Animadversiile asupra Reţensiei Istoriei pentru începutul românilor în Dacia*.

Nepotu. Ce ai zis despre sfârșirea cuvintelor italiane în vocale este adevărat în cât e pentru linba italiană cea îndreptată, care o-au adunat învățații italianilor, despre care mai înante ai cuvîntat: ma, lombardii și

furlánii acea datină nu o au. Așeadară tot fundamentul tău se răstoarnă.

Unchiu. Dacă vi lua aminte la soiul acestor și la învecinarea ținutului lor cu alte popoară străine, vi înceta a te mirare căce ei s-au abătut de la firea linbei italiană cei vechie. Au nu știi (despre care și mai sus am grăit) că lombardii sau langobardii au adus schimbarea cea mare în linba italiană, cu descălecarea lor în Italia. Nu e de a se mirare dară, că lombardii din linba sa cea nemțească au ținut datina de a sfârșire cuvintele în consonante. A cerca firea linbei italană cea adevărată întră lombardi și întră furlani, atânt face ca când ar căuta cineva linba română cea limpede întră românii cei ce lăcuesc spre marginile Ungariei, au a rușilor, sau ca când ar vrea cineva să afle însușirea linbei sloveană în dialeta carniolană sau în dialeta sârbilor, care sânt o coleșă de multe destinpte linbi avoțită. Altmintre și alți italiani, mai vârtos poetele, pentru scurtarea de multe ori lapădă vocala cea din capetul cuvântului precum și românii cei din Dacia lui Traian, cum mai sus am spus. Ci aceasta nu asparge fundamentul cel mai sus pentru sfârșirea cuvintelor în vocale așezat.

Nepotu. Întrat-au și în limba latină cea din cărți, cuvinte de ale popoarălor Italiei celor adunate într-un nație cu romanii, precum au întrat în limba romană, care după aceaia s-au zis italiană?

Unchiu. Lucru cunoscut este că au întrat mai vârtos dintru a sabinilor.

Nepotu. În veacurile acele bătrâne dară au întrat și din linba slovenească acele multe cuvinte slovenești, în care se lovesc latinii, italianii și românii cu slovenii?

Unchiu. Nu pricep ce vrei să zici.

Nepotu. Foarte multe cuvinte, sau chiare sau cu puțină schimbare, se află în linba latină cea gramaticească, în linba italiană și în linba română, care sânt și în linba slovenească sau sârbească. Aceste, latinii

sau romanii sau italianii, în zilele cele prevechi ale romanilor poate le împrumutară de la vecinii sârbi sau sloveni?

Unchiu. Nici amu nu știu ce voești cu vorba ta.

Nepotu. În anul trecut, un bărbat din Croația, anume Paul Solarici au tipărit o carte sârbească, în Buda, întru care scrie că slovenii sânt o ghintă prevechie întru aceste părți a lumei, și zice că acele cuvinte, care se află și la sloveni și în limba latină, le-au luat latinii de la sloveni[1].

Unchiu. Această vorbă este una dintră acele, de care și cânii să rădă. Că nice slovenii n-au fost cunoscuți oamenilor din părțile aceste, nice linba lor auzită până la începutul sutei a șese de la Hristos. În tâmpul acel vomiră mulțime nenumărată de preste muntele Cárpat, care desparte Ungaria de Polonia sau de Țeara Leșească, și de preste riul Álbis,[2] până unde se întinde Germania sau Țeara Nemțească. Cum au potut latinii de la ghintă necunoscută și din vorbă neauzită să primească cuvinte?

Nepotu. Mă rog de ertare, că precum a lui Solarici zisă, ție se vede deșănțată, așea și a ta vorbă e goală, cu nici o doveadă proptită.

Unchiu. Ascultă! Iornandes, carele au trăit întru acel veac, când unii sloveni din patria lor cea vechie cu mulțime cumplită s-au răvărsat în părțile aceste, și au scris *Istoria despre lucrurile getice*, pre la mijlocul sutei a șese de la Hristos, la cap. 5, așea descrie patria cea vechie, de unde au venit slovenii nostri, pre carii

[1] Teoriile panslaviste, curente în epocă, făceau din slavi cea mai veche și mai numeroasă seminție a lumii și derivau toate limbile numite azi indo-europene (uneori chiar și pe celelalte) din limba slavă. De aici provine și ideea, acceptată de Deleanu și de alții, că dacii ar fi fost slavi. Maior contestă pe drept această exagerare. Mai tîrziu aceste teorii au fost combătute chiar de cercetători slavi obiectivi, ca cehul L. Niederle ș.a.

[2] Elba.

vechii scriptori toți i-au chiemat *sclavini, sclavi*: „Mai încolo, înlontru este Dacia, în formă de coroană, cu grei munți întărită, la a căror lature cea de stânga, care se apleacă spre meazănoapte, și de la începutul riului Vístula pre nemăsurate depărtări vine, poporosul naţion al vinídelor au șezut. A căror nume, măcar că acum prin desclinite familii și locuri se mută, totuș mái cu samă se numesc *sclavini* și *ántes*. Sclavinii, de la Cetatea Noao și *Sclavino-Rumunense*, și de la lacul care se chiamă Musian, până la Danástru, și spre meazănoapte, până la Víscla (Vístula) lăcuesc. Aceşti, în loc de cetăţi, au bălţile și pădurile. Iară antes, carii sănt cei mai tari întră dânșii, carii se pleacă spre Marea Neagră, de la Danastru se întind până la Danápru, care riuri mult sânt depărtate întră sine". Aceste locuri de Iornandes arătate, cum vezi bine, sănt dincoló de muntele Cárpatului și de riul Germaniei *Albis*. Acolo au lăcuit sârbii și toţi cei de viţă sloveană sau sclavă înante de a eșire în părţile aceste; unde și acum sănt nenumărată mulţime de sloveni sub nume de ruși sau muscali și poloni sau leși.

Să auzim acum pe Strabo, carele au vieţuit în zilele lui August și a lui Tiberiu, împăráţilor romani, și în *Geografia* sa, la cartea 7, cap. 2, § 4, aceste le lăsă scrise: „Iară care sănt dincolo de *Albis*, spre ochean, noao cu totu ne sănt necunoscute. Că nice din cei mai dinante nu știm oarecare să fi mers cu corabia pre lângă ţermuru acest spre răsărit până la gura Mărei Caspie, nice la locurile cele dincolo de Albis romanii nu s-au dus, ci nice pre uscat n-au îmblat cineva pe locurile aceste — și ce este dincolo de ghermani, și dincolo de vicinii lor, ori sănt aceia bastárne, precum cei mai mulţi socotesc, ori anţii mijlociţi, ori iazighes, ori roxolánii, ori anţii, carii au lăcașurile lor în cară, nu e cu lesnire a zice". Dintru aceste chiar se vede că slovenii până în zilele lui Strabo, cu totu au fost necunoscuţi romanilor, și

linba lor neauzită la romani sau italiani, ca ceaia ce numai dincolo de ghermani, unde nicecum nu știia romanii ce ghinte lăcuesc, se întribuința. Minciună dară nesuferită, din ameţeala capului pornită, este a zice că latinii au luat unele cuvinte de la sloveni. Când s-au ivit slovenii de preste muntele Carpat încoace și i-au auzit oamenii nostri vorbind, se înfiora de nemaiauzita, străina și urîta linbă. Pentru aceaia Procópiu, carele într-un tămp au scris cu Iornandes, descriind, în cartea 3, *De războiul gotic*, cap. 14, pe sclavini și pe antes, din fir în păr, îngreţoșindu-se de vorba lor, o numește prea varvară. Aceste sănt cuvintele lui: „Aceste popoară, sclavinii, zic, și antes, nu sănt unui barbat supuși. — Una este la amăndoao linba foarte varvară".

Nepotu. Așeadară cuvintele acele, care slovenii le au în linba lor și sănt și în limba latină, le-au luat de la latini sau romani?

Unchiu. Vezi bine. De aceasta nici o îndoială nu poate fi.

Nepotu. Când și cum au primit slovenii acele cuvinte în linba lor?

Unchiu. Eșind mulţime nenumărată de sloveni din ţeara lor, de preste muntele Carpat, și adunîndu-se la partea ce de-a stânga a Dunărei, cum cură în jos, au trecut Dunărea, în ţările împărăţiei romanilor, prădând și ucigând pre toţi, carii vedea, fără desclinire, bărbaţi, mueri, tineri, bătrâni și prunci, cum ne lăsă scris Procopiu, bărbat de pre acele tămpuri, în cartea 3, *De războiul gotic*. Și mulţime de romani ducea în zilele lui Iustinian în sclavie. Auzi cum scrie Procopiu, în *Istoria Arcana*, cap. 18: „Înante de răsboiul italic, împărăţia gotilor din ţinutul galilor până la marginile Daciei, unde e cetatea Sírmiu, se întindea. Altmintre fiind oastea romanilor în Italia, mare parte a ţinutului galican și venétic l-cuprindea germanii; iară Sirmiu și vicinul

ținut l-avea gepedele. Toată această parte de pământ cu totu e lipsită de oameni, carii despre o parte fură stinși de răsboiu, despre o parte de púștlă (ciumă) și de boale, care s-au obicinuit a urma din răsboae. Iliricu și Tracia toată, Grecia, Hersonesu și toate ținuturile, care sănt de la gura mărei Ionie până lăngă Constantinopol, și popoarăle, de când au început a împărăți Iustinian, hunii, slavinii, ante, cu năvălirile cele mai în tot anul, cumplit le-au prădat. Crez că mai sus de doao sute de mii cu fiecare năvălire, parte fură uciși, parte duși în sclavie, cât în țările aceste mai este a vedere pustiile schiticești". Și, precum mai în multe locuri, în lăudata carte, spune Procopiu, îmbla slovenii prin țările romane, cum lor le plăcea, că nimene nu putea să le stea în coantră. Deci au putut dintră ei, carii au vrut , să se așeze cu lăcuința unde le-au plăcut. Despre o parte dară cei mulți romani, ci era în sclavie la sloveni, fură strimtorați să învețe varvára linbă a slovenilor, despre alta acei, preste carii venind slovenii cu potere s-au așezat a lăcui, încă au învățat linba sloveană; și, după cum se întâmplă, cu acest prilegiu multe cuvinte romane sau latine se amestecară în linba sloveană. Așea și alți sloveni, cum sănt horváții, sărbii și bulgarii, așezându-se întru acele locuri, unde lăcuitorii cei vechi, pre carii i-au aflat acolo, era români, cu mulțimea lor siliră pre români ca să învețe linba sloveană (care lucru și acum l-fac unii sărbi), și la atâta aduseră pe români, de uitară linba sa cea strămoșească. Așea făcură slovenii și cu alte popoară, care învățând linba slovenească și uitând a sa, toate apoi se socotiră întră sloveni. Aceasta e pricína de atânta mulțime acum se numiră de sloveni. Ma, cu acest prilegiu, cum am zis mai sus, și de a românilor sau a latinilor, multe cuvinte

și forme de graiu au intrat în limba sloveană.[1] Mult au adaus la aceasta și Constantin, ci s-au zis după călugărie, Ciril, că întorcând el pre sloveni la credința creștină, au prefăcut multe cărți, parte din grecie, parte din latinie[2], pre limba sloveană. Întru care lucru văzând el linba sloveană a fi foarte varvară, săracă și togma cu neajungere a scrie într-ânsa ceva lucru iscusit, nu numai toată sintása, sau țesetura linbei cei grecească o-au băgat în linba sloveană și după acea țesetură au întogmit cărțile slovenești, care fură comune tuturor popoarălor slovene, ci și cuvinte multe, parte grecești, parte latinești, care sau acum era în gura slovenilor împrumutate (cum am zis) de la români, sau lipsa cuvintelor slovene de nou le poftea a se băga, și aceste, ori întregi, ori altă dându-le formă. Așea multe cuvinte latine se află în linba sloveană, unele chiare, care fiecine le cunoaște a fi latine, alte sănt prefăcute altmintre, ci rădăcina e latină, ba uneori tot cuvântul până într-o literă e latin, numai cât literele sănt răstoarse, pentru esemplu: *svachi (svaqui)*, acest e latin cuvânt: *quavis*,

---

[1] Maior nu vrea să admită cu nici un preț împrumut din limba slavă în latina comună, ceea ce e adevărat, iar despre împrumuturile slave în română (mai tîrzii ca epocă, multe bisericești), nu se ocupă aici. Cît despre împrumutul a peste 700 de cuvinte din latină sau română în slava comună, Maior exagerează. Multe cuvinte romanice au intrat la slavii din sud, aflați în contact direct cu românii și italienii. La restul slavilor, mai ales la cei de răsărit, nu au pătruns decît cîteva cuvinte pe cale cultă. Comunitatea de vocabular între latină și slavă, atît de dezbătută în epocă, se datorește fondului comun indo-european, moștenit în cele două limbi, fapt care nu se cunoștea pînă către 1816. Aceasta a pus în încurcătură pe filologii noștri, care nu puteau decide cu mijloacele de atunci, dacă *a iubi* vine din slav. *liubiti* sau din lat. *lubet* etc.

[2] Nu există dovezi că Chiril ar fi tradus cărți bisericești și din latină. Cuvintele latinești din textele lui Chiril sînt luate din originalele grecești, deci din limba greacă, în care intraseră de multă vreme datorită stăpînirii romane.

cu nice o literă mai puțin sau mai mult nu este întru acest decât în cel.[1] Așea, *qu* răspunde la *c*, dacă vi adauge din cel. *a*, se face *qua;* pune lângă această silabă de colo, *v,i,s*, va fi *vis* și iacă *quavis.* Cu cărțile cele mai sus-zise, de Ciril prefăcute, în toate pópoarăle slovenești se împărtășiră, până la cele mai departe locuri, cuvinte latine.

Nepotu. Mai chiare sănt aceste decât să poată cineva primire îndoială. Pentru aceaia nu mă pot destul mira, cum a potut zice Solarici că acele 700 cuvinte, care le areată, în cartea mai sus-zisă, le-au luat latinii de la sloveni. Mie aceasta atâta mi se pare a fi, ca când fiindcă țiganii din linbile tuturor națioanelor, întră care lăcuesc, sau întră care căndva au îmblat, au cuvinte în linba sa cea țigană, acum s-ar scula un țigan și alt țigan în urma lui și în gura mare ar striga că toate acele mărite națioane de la dânșii au împrumutat acele cuvinte, care și în linbile lor se află, și în linba țigană.

Unchiu. Ba cu mult mai mult de 700 cuvinte se află în linba sloveană împrumutate din linba latină sau română. În cît e pentru Solarici, să știi că în Croația este mult popor de oameni carii se chiamă vlahi sau vlasi, care nume în linba sloveană înseamnă romani; ba acești, până în suta 12 de la Hristos, cu acest cuvânt latin s-au chiămat: *Romani*, ca și noi românii, și sănt strănepoți a romanilor, pre carii horvații i-au aflat acolo, vechi lăcuitori; ba în comitatul Poséga până azi vecuiaște numele de Valahia Mică *(Valachia parva).* Solarici dintru acest popor este, nu e slovean. Deci, poate el cu prefacere au zis că aceste 700 cuvinte de la sloveni sănt în linba latină, iară întru adevăr au vrut să dea la lumină câte cuvinte au slovenii luate de la latini.

Nepotu. Nu știu ce să zic de aceaia, că întră sârbi puțini se află carii să priceapă bine linba cea din cărțile slovenești, măcar că și ei sănt sloveni.

Unchiu. Niceuna defăimare nu urmă de aci asupra sârbilor, pentru că linba sloveană cea din cărțile slovene besericești niciodată nu au fost în gura slovenilor; aceaia este linbă noao, togma străină de firea linbei sloveană, la suta a noao de la Domnul Hristos escată, care, precum am zis mai nante, o întogmi grecul Ciril, după toată sintasa și țesătura linbei cei grecească. Deci, de nu va ști oarecare linba grecească, ce se zice elină, întru care sănt scrise cărțile besericești, și din care fură prefăcute cele slovene, și de nu va alătura ceste cu cele, cărțile slovene besericești nu se pot înțelege cum se cuvine. De aci urmă că până vor scrie sârbii cărțile sale cele de lucruri folositoare în linba sloveană, mai sus-zisă, pururе vor rămâné în tunerecul cel vechiu, că, necum alți sârbi să înțeleagă cele întru acest chip scrise, ci mai de multe ori nice cei ce le-au scris nu le pricep. Pentru aceaia mintea cea bună svătuește ca cărțile sale să le scrie în linba sa poporană.

Nepotu. Îmi veni aminte că în *Istoria cea pentru începutul românilor în Dacia* se areată că slovenii au fost în suta a patra și mai înante în părțile aceste, anume întră Dunăre și întră Tisa, sub nume de sármate sau savrómate și tu limpede vedeși că slovenii în veacurile de demult au fost cu totul necunoscuți romanilor. Cum este aceasta?

Unchiu. Cunoscut lucru este că zisa *Istorie* o scrise autorul cu pripa, și fu înșelat cu numele *sarmate*, crezând, după părerea unora, că sarmatele au fost sloveni. Ma, curând după aceaia se deșteptă din greșeala sa, aflând că sarmatele, pre carii el crezuse a fi sloveni,

[1] Exemplu de apropiere etimologică fantezistă, semănînd a rebus. De altfel cuvîntul slav citat de Maior fără traducere, e greu de identificat. Modul acesta de etimologie era însă curent încă din sec. al XVI-lea, deși în vremea lui Maior adevărații filologi nu-l mai utilizau.

a fost viță nemțească, precum și Procopius, unul din scriptorii bizantini, ne lăsă mărturisit în cartea 1, *De războiul vandalicesc*, cap. 2, unde întru acest chip scrie: „Împărățănd Onoriu la apus, întrară în țeara lui varvarii; cine fură acei, și pre ce cale feceră aceaia, amuș voiu răschira. Multe, în tămpurile cele de mai înante, fură și astăzi sănt națioane gotice, ci întră aceia gotii, vandalii și visigotii și gepedele atăt cu numărul, precum și cu vrednicia sănt mai socotiți. Mai demult se zicea savrómate și melancléni: unii le-au dat și nume de gete. Drept că cu numirea, precum s-au zis, iară cu alta, afară de aceaia, cu nemica nu se desclinesc. Pélița tuturor le este albă. Părul galben, trupu înalt, fața frumoasă, acelеși legi, aceaiaș credință, adecă ariană, pre urmă *una linba*, care o chiemăm gotică, întru atăta căt socotesc că toți de o ghintă mai demult s-au ținut, și după aceaia cu numele capitanilor fură destinpți. Lăcașul lor cel vechiu, dincolo de Dunăre. De aci gepedele apucară Singedónu și Sirmiu cu învecinatul ținut și dincoace și dincolo de Dunăre, unde și acum lăcuesc". De aci se vede că *sarmatele, getele* și cu alte nume mai demult chiematele popoară, care avea lăcașul său dincolo de Dunăre, adecă de-a stănga Dunărei, au fost de nație goticesc și au vorbit linba gotică[1]. Iară cumcă linba gotilor au fost foarte asemene linbei cei nemțească, este lucru cunoscut.

Nepotu. Cu cele pănă aci de tine despre sloveni cuvăntate și cu statornice proptele întărite se astupă și gura acelor ci zic că dacii au fost sloveni și de aci multe mișelii scorniră asupra romănilor și asupra linbei lor.

[1] Sarmații, a căror origine nu e nici azi stabilită cu precizie, nu erau slavi, dar nici germani, cum crede Procopius și, după el, Maior. Cît despre confuzia între goți și geți, curentă de la Iordanes pînă în sec. al XIX-lea, e complet nereală, fundată numai pe asemănarea numelor.

Unchiu. Vorbele acelora, asupra romănilor, din amețeala capului vomite, sănt vrednice de șuerare, nu de răspuns. Că toți bărbații cei înțelepți, iubitori de adevăr și critici, nu numai alții, ci și însuși sărbii mărturisesc că linba sloveană de cănd e lumea nu s-au auzit prin părțile aceste, înante de a șese sută de ani după întruparea Domnului Hs. Daniel Farlátus, carele au scris istoria lucrurilor iliricești, în *Ilirico Sacro*, tom. 3, fața 90, așa grăește: „Iară carii socotesc că Sănta Biblie și Liturghia au fost prefăcută de dumnezeescul Ieronim, în limba sloveană, aceia în foarte mare rătăcire și neștiință de lucrurile și de vremile cele vechi se află. Căci că nice linba, nice numele slovenilor, ori în Dalmația, ori în Iliric, ori întru alte a romanilor provinții (țări), înante de veacul a șese n-au început a se auzi". Și Daniel Papebróchius în *Propileu lunei lui maiu*, fața 236, zice: „Săntul Ieronim, măcar că în Dalmația s-au născut, pe la anul 356, totuși în pruncie fiind trămis la Roma pentru învățătură, niciodată nu s-au mai întors în patrie; dară să se fi și întors, și pentru cetățenii săi să fi vrut a face céva, n-ar fi putut să facă tălmăcire slovenească, carea aici ar fi fost fără de folos. Căci că slovenii, în cătă vreme au viețuit Ieronim, în cea mai dinlontru Schiție era ascunși; întăiu și întăiu subt împăratul Iustinian cel Bătrăn eșind de acolo, se revărsară prin Dalmația, prin Iliric și prin Panónii".

Vezi mai pre larg despre aceste la Stefanus Salaghius, *De statu eclésie panónițe.*

/ EXTRAS[1]

cu observații care se referă la pronunțarea unor litere

C ç ----	Se pronunță ca și franțuzescul *c*, maghiarul *tz*, nemțescul, *ȝ*, cirilicul ц.
Ce,ci ---	Ca și *ce*, *ci* al italienilor, *tse*, *tsi* al maghiarilor, че, чи cirilic.
D, d ----	Ca și *z* al latinilor și cirilicul ѕ.
É é ---	Notat cu accent ascuțit, aproape ca și *ea* și ca și *ia* al latinilor.
Ė ė ----	Punctat, ca și *i* al latinilor.
Ge, gi ---	Ca și *ge*, *gi* al italienilor, și cirilic-românescul џе џи.
J -------	Ca și franțuzescul *j* și cirilicul ж.
ñ -------	Ca și maghiarul *ny*, și italienescul *gn*.
Ó ó ---	Notat cu accent ascuțit, aproape ca și latinescul *oa* și maghiarul *a*.

[1] Tabela autorului de corespondențe a alfabetului său latinesc cu cel chirilic românesc.

Que, Qui	Ca și italienescul *ce*, *ci*, maghiarul *tse*, *tsi*, și cirilicul че, чи.
Ș ș ----	Ca și maghiarul *s*, nemțescul *sch*, cirilicul ш și italienescul *s*, înainte de *ce*, *ci*.
Ț ț ----	Ca și *t* al latinilor, înainte de un *i* urmat de o vocală, și ca și *tz* maghiar, *ȝ* nemțesc, și cirilicul ц.
ȃ, ȇ, ȋ, ȏ, ȗ,	Ca și cirilico-românescul ъ.

1 ÎNTÂMPLĂRILE / lui / TELEMÁH / fiiului lui Ulise (Odissèvs, / întocmite / de / FÉNELON / Arhiepiscópul Cambrei. / Acum întâiu, / de pre limba italienească, pre limba româ/nească prefăcute/de/ PETRU MAIOR de Dicio-Sămărtin, / Protopop și Crăesc Revízor a cărților. / Tom I. / La Buda / în Crăiasca Typografie a Universitatei din / Pest. 1818./[1]

3

CARTEA 1

Calípso, pătrunsă de supărare pentru ducerea lui Ulise de la dănsa, nu se putea măngăia. Întru această a sa durere se ținea a fi nefericită, căci este nemuritoare. Peștera sa nu mai răsuna de dulcuța sa căntare. Ninfele, care îi slujea, nu cuteza să-i grăească nice un cuvănt. Nu arareori se preumbla singură pre cărări de erbuțe înflorite, cu de care o vecinică primăveară

[1] În —8°, de 287 pagini. Atragem atenția că lucrarea cuprinde numai tomul I, cum menționează în titlu-și specifică la sfîrșitul volumului. Lucrarea este deosebit de prețioasă pentru urmărirea evoluției limbii literare folosită în proza beletristică de traducere.

În anul 1818 Petru Maior era definitiv fixat asupra sistemului său ortografic. În anul următor avea să publice *Ortografia română* în care își expunea principiile care aveau să șadă la baza ortografiei artificiale a *Lexiconului de la Buda*. Atragem atenția că Maior încearcă (în alfabet chirilic) substituirea lui *î* prin *ă* considerînd sunetul *ă* de origine latină, iar *î* străin de limba română. Eroarea este indiscutabilă. Nu am corectat însă, întrucît aceasta era voința autorului (să se și pronunțe, nu numai să se scrie *ă* pentru *î*) care aduce în sprijin, în *Ortografie*, fonetisme regionale și arhaice. De altfel, prin *Lexicon*, această eroare a funcționat mai multă vreme drept normă în limba literară (în traducerile *Disputațiilor*, D. Bojincă aplică deziderațele lui Maior și uneori supraliciteaza).

împrejura ostrovul său. Ci acele locuri desfătate, în
loc de a-i alina durerea sa, mai vărtos o amărea, aducăndu-i
aminte pre Ulise, cel de atătea ori, aci lăngă
dănsa văzut. Adeseori sta neclătită pre țermurii mărei,
care le uda cu lacrămile sale; și pururea într-acolo
4 căuta, unde corabiia lui Ulise înotănd / încetase de
a se mai vedea. Odată văzu rămășițe de o corabie, care se sfărmase, scaone de a corăbiiarilor rupte, cărme încoace, încolo, pe prund răspăndite, un córman, un arbure de corabie (catártic), și funi de corabie anotănd cătră țărmuri. Văzu de departe doi oameni, dintru carii unul se părea vechiu de zile, și celalalt, măcar că era tinăr, sămăna cu Ulise, văzăndu-i-se în față ale aceluia blăndețe și gravitate (bărbătească cuviință), ba și la stat fiind întocma, și la maestoasa (cea cu mărime) pășire. Dintru acele semne pricepu zina că acela e Telemáh, fiiul acelui erou (bărbat vestit). Ci, măcar că dumnezeii cu mult întrec pre toți oamenii întru știință, totuș nu putu cunoaște cine să fie acel bărbat cinstit, ce era însoțit cu Telemah. Căci că dumnezeii cei mai mari toate căte voesc, le ascund de cătră cei mai mici, și Minerva, carea sub forma lui Méntor era însoțită cu Telemah, vrea să fie necunoscută de cătră Calipso. Cu toate aceste, Calipso se bucura de o sfărmare de corabie, carea arunca în isola (ostrovul) ei pre fiiul lui Ulise, ce sămăna cu tatăl său. Merge întru întămpinarea lui, și prefăcăndu-se a nu-l cunoaște: „ce nebunie, îi zise, poate fi de capul tău, ca să / eși la
5 port(liman), în isola mea? Să știi, tinărule streine, că
nimene nu întră, fără de a fi pedepsit întru împărăția mea". Cu unele mustrări ca aceste, se nevoia să ascunză de cătră el bucuriia inimei sale, carea preste voia ei, îi scănteia în față.

Telemah îi răspunse: „Oricine ești tu, muritoare, au doară zină (măcar că din vedere mai vărtos se poate zice că ești o dumnezeire), fi-vei doară tu fără sămțire

la ticăloșiia unui fiiu, carele îmblând a căuta pre tatăl
său, încumătat voei vânturilor și a furtunelor, îi fu
a vedea corabiia sa lovindu-se de scópurele (stânce
de piiatră) tale, în mici bucăți sfărămată? „Cine e
dară tată-tău“, zise zina „Se chiamă Ulise (Odissevs)“
răspunse Telemah. E unul dintră împărații aceia,
carii stricară vestita Troia, după o încungiurare de
zece ani. Numele său fu vestit în toată Grecia și în
toată Asia, pentru puternica statornicie în bătăi
ținută, și încă mai mult pentru istețiia în svatuii.
Acum rătăcind pre toată lărgimea mărilor, trece
printră scopurele cele mai înfricoșate. Patria sa pare
că fuge de dânsul. Penélope, muiarea sa, și eu, fiiul
său, nu nădăjduim să-l mai vedem. Întru asemene
primejdie sânt ca și el, numai să pot ști unde e;
6 ci, o vai! / doară până acum s-au afundat întru cele
mai adânci ascunsuri ale ochianului. Fie-ți milă de
ticăloasa noastră soarte, și, de-ți este cunoscut, o zină,
ce plasă de întâmplare l-au tămposit pre Ulise, să
binevoești a o face cunoscută lui Telemah, fiiului său“.
Calipso minunindu-se și îmblânzându-se de atâta
duh și curgere de graiu, ce văzu într-un june așa tinăr,
nu se putea sătura de a căuta țintiș la dânsul, adâncă
tăcere ținând. La urmă așa îi grăi: „Telemahe, noi îți
vom împărtăși ceaia ce s-au întâmplat tatălui tău,
dară istoria e lungă. E vremea de a da răpaos la toate
ostenelele tale. Vină în lăcașul mieu, unde te voiu
primi ca pre un fiiu al mieu. Vină, și întru aceste locuri
singuratice vei fi mângăerea mea, și numai tu să te
știi întribuința, voiu ferici soartea ta“.
Telemah mergea în urma zinei, ce era încungiurată
de multe tinere ninfe, de cât care cu tot capul era
mai înaltă, precum un chedru într-o pădure apusă,
preste toți arburii de care este încungiurat, își rădică
desele sale ramuri. Se încrucea de strălucitoarea ei
frumseță, de scumpa porfiră a hainei sale cei lungă și

fluturată; de părul său cel intraurit, cu negrijă, ci
7 totuș / cu frumseță, înapoi legat; de scăpărătoarele
scîntei, ce eșa din ochii săi, și de dulceața, carea cum-
păta acea a firei putere. Mentor, cu ochii plecați, cu
modestiă (omenie) tăcând, urma după Telemah.
Ajunseră la poarta peșterei ei Calipso, unde Telemah
mărmuri văzând într-o pompă simplă (fără mândrie)
și prostească, tot ce poate desfăta ochii. Drept, că
acolo nu se vedea nice aur, nice argint, nice marmuri,
nice colúne (stâlpi), nice icoane, nice státue, adecă
chipuri cioplite, ci groapa aceasta era scobită în scó-
pură, adecă în stâncă de piiatră, cu boltituri pline de
pietricele și de scoice. Era înfrumsețată și cu-o tânără
și frunzoasă vie, carea întocma își întindea împrejur
duplecăcioasele sale ramuri. Plăcuții zéfiri (vânturi
line), măcar că vinea de la soare fierbințeală, ținea, în
locul acesta, o desfătată răcoare. Niște riurele curgând
cu o dulce murmurie pre șesuri, cu amaránturi și cu
viole sămănate, în multe locuri făcea băi sau scăldă-
tori nu mai puțin decât cristalul limpezi și curate.
Mulțime de flori răsărind smălța (văpsea, înfăța) ver-
dúra cea împrejurul acelui lăcaș dumnezeesc; vedea-se
acolo o pădure plină de acele arbori, ce fac poame de
8 aur, care înflorind în fiește/care timp al anului, răsfugă
un miros decât toate miresmele mai plăcut. Această
pădure părea că încoronează acele șéstine frumoase,
și făcea o umbră, carea razele soarelui nu putea să o
pătrunză. Acolo nu se auzea alta niciodată, fără cân-
tarea paserilor și geamătul unui riu, care aruncându-se
dintru nălțimea unei răpă, cădea în mari și spumoase
gârle, și trecea preste șestină.
Groapa zinei era pe costișa unui deal, de unde se
putea vedea marea cea uneori limpede și lúcie ca cris-
talul, iară de alteori nebunește asupra scopurelor
întărâtată, unde mugind se înfrângea, ca munții înăl-
țând undele sale. De ceaialaltă parte se vedea un riu,

unde se făcea isole încungiurate cu floriți tei și cu plopi
înalți, care își scula mărețele lor vârvuri până la stele.
Cele multe ale isolelor acéstora canáruri, părea că se
joacă pre câmpuri: unele curgea repede, altele pre
încet, iară altele, după lungă curgere, se întorcea
înapoi ca când ar vrea să se împreune cu isvorul său,
părându-le rău a se depărta de acele desfătate impre-
jururi. Se vedea departe dealuri și munți, carii se
cufunda în nouri, a cărora deosebite forme făcea un
9 orizont nu puțin / ochilor plăcut. Dealurile cele de
aproape era învăscute cu frunzite vițe. Strugurii ce
era mai sclipicioși decât porfira, nu putea să se ascunză
sub frunze, și vițele era apăsate de greotatea rodurilor
lor. Smochinii, maslinii, pomii granáți și toată plasa
de pomi împlea câmpul și făcea o grădină largă.

Calipso, după ce au arătat lui Telemah toate acele
firești frumsețe, prinse a-i zice: „odihnește, vestmin-
tele tale sânt pline de apă, e vremea să le schimbi,
după aceaia ne vom vedea iară, și-ți voiu spune istorii
cu care inima ta se va îndulci. Aceste zicând, lu făcu
să între împreună cu Mentor în locul cel mai ascuns
a unei groapă, aproape de aceaia, unde ședea zina.
Ninfele ațițase un foc mare de lemn de chedru, a cărui
desfătatul miros pretutindine se răspândea, lăsând
acolo vestminte pentru oaspeții cei noi. Telemah price-
pând că-i fu rânduită o haină de lână subțire, mai
albă decât neaoa, și un mant de porfiră cu fir de aur
cusut, se bucură, după treaba tinereților, văzând
atâta mare cuviință.

Mentor, cu un ton maestos (cu mărime), îi zise: „au
aceste sânt, Telemahe, cugetele, care tribue să cuprinză
10 inima / fiiului lui Ulise? Nevoiaște-te mai bine ca să
ții vestea tatălui tău și să învingi nenorocirea ce te
alungă. Un tinăr, cui sburdă cu deșertăciune a se
împodobi, după cum fac muerile, e nevrednic de înțe-
lepciune și de mărire. Nu se cuvine triunf (pompa

biruinței) fără inimei aceia, care e fără frică în nenoro-
cire și ști călca desfătările“.

Telemah, cu o adâncă suspinare răspunse: „Mai bine
să dea dumnezeii să moriu eu, decât să mă lase ei, ca
moliciunea și desmierdarea să-mi stăpânească inima
mea! Nu, nu, fiiul lui Ulise niciodată nu va fi domnit
de amăgirile unei viiață moale și afemeiată; dară ce
stea milostivă ne-au făcut ca după sfărmarea corabiei
noastră, să aflăm pre aceasta, fie zină, fie muritoare,
carea ne încarcă de bunătăți?“.

„Teme-te, zise Mentor, ca să nu te încarce mai văr-
tos de rele și să te calce. Teme-te de lingárițele îmblân-
ziri mai mult decât de scopurele acele, ce-ți sdrumicară
corabiia ta. Sfărmarea corabiei și însăș moartea sânt
mai puțin înfricoșate decât desmierdările care să
luptă asupra virtutei. Aibi grijă să nu crezi cele ce-ți
va zice. Tinerețele sânt sumețe și-și făgăduesc toate
de la sine singure; măcár că sânt fragete, cred / că
11 toate le pot face fără de a se teme de nemica; se încre-
dințează cu lesnire și fără luare de samă. Ferește-te
de a asculta cuvintele cele dulci și lingárițe ale Calipsei,
care se vor vără ca un șerpe pre subt iarbă. Teme-te
de acest ascuns venin; nu te încrede ție însuți, și te
îndreaptă totdeuna după svatul mieu“.

După aceaia se dusseră la Calipso, carea îi aștepta.
Ninfele având părul lor împletit și vestminte albe,
îndată aduseră o bucată nu scumpă, dară bine dreasă
pentru gust, și cu osebire gătită. Nu se vedea acolo
alte bucate, fără de gálițe prinse de dânsele cu mreaja
sau de fiieri cu ale lor săgeți la vânat ucise. Vin foarte
dulce, din buți mari de argint, era turnat în pahare de
aur coronate cu flori. Fură aduse în corfe mici din
toate poamele care primăvearea le făgăduiaște și care
toamna le așterne pre pământ. Întru aceaiaș vreme
patru ninfe tinere se puseră a cânta. Deloc cântară
bătaia dumnezeilor asupra uriiașilor; apoi dragostile

lui Joe cu Seméla, născuta lui Bac, și creșterea sa de
vechiul Silen dată; cursul lui Atalánt și a lui Ipomén,
carele fu biruitoriu prin merele de aur cele din grădina
12 Esperiadelor culese. Pre urmă fu căntată / și bătaia
troianilor: luptele lui Ulise și înțelepciunea lui fură
înălțate până la ceriu. Cea dintăiu dintră ninfe, ce se
numea Levcotóe, uni cătră desfătata căntare ale celor-
lalte, lira sa. Cănd auzi Telemah numele tatălui său,
lacrămile ce-i curea pre față, adaoseră noao strălucire
cătră frumsețele sale. Ci Calipso luănd aminte că el
nu poate mănca și că e stăpănit de durere, diede semn
ninfelor, care decăt căntară bătaia centaurilor cu lápi-
ții și coborirea lui Orfeu la iad, ca să scoață de-acolo
pre iubita sa Evridíca.
După ce au sfărșit prănzu zina chiemă pre Telemah
într-o parte și întru acest chip îi grăi: „tu vezi, o fiiul
marelui Ulise, cu ce semne de dragoste te cuprinz eu,
aici. Eu sănt nemuritoare; nici unul nu poate să între
în isola aceasta care să nu rămănă pedepsit pentru
nebuniia sa, și însăși sfărmarea corabiei voastră nu
te-ar putea scuti de măniia mea, de nu te-aș iubi.
Tatăl tău aceaiași soartă avu, carea te întimpină pre
tine. Ci, o vai! n-au știut să se folosească. Lu ținui
multă vreme în isola aceasta. Fu în puterea sa de a
lăcui aici cu mine, într-un stat nemuritoriu. Ci oarba
patimă de a se înturna la ticăloasă patria sa, fece a se
lăpăda de toate / folosurile aceste. Socotește căt pierdu
13 pentru Itaca, carea nu-i fu cu putință a o revedea.
Mă lăsă, se duse, și eu prin vifor încordai isbăndă.
Corabiia sa, după ce lungă vreme fu de batjocură
văntur ilor, fu înghițită de unde. O pildă tristă ca
aceasta, să-ți fie de învățătură, după sfărmarea cora-
biei sale, nu te amăgi de a-l mai vedea mai mult, și
cu mult mai puțin de a împărăți după el, în isola Itacei.
Măngăe-te despre pierderea sa, deoarece aceaia te-au
făcut ca să afli o dumnezeire gata de a te face fericit

și carea te îmbie cu o împărăție. Zina, la aceste cuvinte,
adaose multe vorbe pentru ca să-i arete ce fericire au
avut Ulise până au fost cu dănsa. Îi spuse lucrurile
ce-l întimpinară în cavérna (gaura) ciclopului Polifém,
și a lui Antifát, împăratului lestrigánilor. Nu lăsă nici
aceaia ce i se întămplase în isola Circei, fetei soarelui;
și primeșdiile, în care se află, în Știla și Carída. Îl
făcu știutoriu și de cel mai de pre urmă vifor ce fu
stărnit de Neptun asupra lui, când se depărtă de la ia,
voind cu aceaia să facă pre Telemah a crede că tată-său
cu acea sfărămare de corabie să fi perit, nedescoperin-
du-i că au ajuns la isola feácilor. /
Telemah, care cu prea mare lăcomie se slobozise a
14 fi mulțămit cu acea mare priință a Calipsei, află pre
urmă vicleniia ei, și împreună înțeleptele svaturi ce-i
fură de la Mentor date. „Îngădue durerei mele, o zină",
răspunse cu puține cuvinte, „alta nu pot eu amu,
fără numai să mă amărăsc. Poate, în vremea venitoare,
voiu fi mai în stare de a mă folosire cu acele bunătăți,
cu care mă îmbii. Îngădue-mă întru această clipă să
plăng pre tatăl mieu; tu mai bine știi decăt mine, căt
e de vrednic ca să fie plăns".
Calipso se lăsă pe atunci de a-l mai asupri, fățărin-
du-se că și ia jelește pre Ulise. Ci, ca mai bine să afle
mijlocirile de a stăpîni inima acestui tinăr, îl întrebă
în ce chip au căzut în naufragiu (sfărmare sau frăngere
de corabie), și pentru ce pricínă se află el pre ținutul
său. „Istoria nenorocirilor mele, răspunse, ar fi prea
lungă". „Nu, nu, zise zina, sănt curioasă (cu sburdare)
de a le ști, nu întărzia a mi le spune". Atăta-l zăhăi,
căt pre urmă nu putu să-i stea în coantră. Deci, așa
grăi:
„Pornii de la patria mea cu cuget ca să știresc de la
ceialalți împărați, carii se înturnase de la încungiurarea
Troiei, despre tatăl mieu. Pețitorii mumei mele, Pené-
15 lope, se / mirară de ducerea mea, carea mă sărguii a

o ascunde de către dânşii, fiindu-mi cunoscută vicle-
niia lor; Nestor, pre carele văzui, la Pílos, şi Menelau,
care cu dragoste mă primi, în Lacedemónia, nu-mi
putură descoperi de mai trăiaşte tatăl mieu, sau ba.
Urându-mi-se de a mai trăi întră neadeverinţă şi
îndoiale mă mărginii ca să mă duc în Sichilia, unde
auzisem vorbă că tatăl mieu au fost împins de vânturi.
Ci înţeleptul Mentor, pre care-l vezi aci, faţă, se impro-
tivi unui cuget aşa fără socoteală. Îmi arătă despre o
parte ciclopii, uriiaşi înfricoşaţi, carii mănâncă oameni;
despre ceaialaltă, armata (oastea) lui Enéa şi a troia-
nilor, carii îmbla pre ţinuturile acele. Troianii aceştea,
zicea el, sânt năspriţi asupra tuturor grecilor, deci, cu
mare plăcere ar vărsa sângele, mai ales a fiiului lui
Ulise. Întoarnă-te, mână el, în Itaca, cine şti poate
că tătă-tău, pre care îl iubesc dumnezeii, să ajungă
mai curând acolo decât tine. Iară, de s-au învoit ace-
iaşi toţi spre perirea tatălui tău şi de nu va fi să mai
vează mai mult patria sa, totuş e de lipsă ca să isbân-
deşti batjocurile, ca să scapi pre mumă-ta, ca să
faci cunoscută tuturor popoarelor înţelepciunea ta,
16 şi / toată Grecia să cunoască întru tine un sovrán
(stăpânitoriu) aşa vrednic de a împărăţi, precum mai
nainte însuş Ulise fu". Aceste cuvinte era folositoare,
dară eu nu eram cu atâta înţelepţie, ca să le ascult.
Nu urmai fără numai după capul mieu. Înţeleptul
Mentor atâta mă iubi, cât veni cu mine într-un drum
aşa fără socoteală, la care porneam asupra svaturilor
sale; şi dumnezeii lăsară ca să fac o greşeală, întocmită
spre a-mi certa îndrăsneala mea".

Cuvântând Telemah, Calipso se uita la Mentor;
mărmurise şi i se părea că vede într-ânsul un nu ştiu
ce dumnezeesc; ci ia nu ştiia ce să judece despre gându-
rile sale cele încurcate. Pentru aceaia sta cuprinsă de
frică şi de prepus la văzute acestui necunoscut; deci,
temându-se ca să nu se desvălească turburarea sa,

„urmează, zise lui Telemah, a face destul curiositatei
(sburdărei de a auzi) mele". Telemah mână vorba
înainte, zicând:

„Vântul multă vreme ne părtini spre a ne duce în
Sicilia; ci, după aceaia un vifor înegurat ne întunecă
zioa şi ne aflăm întru o neagră noapte. La lumina ful-
gerelor văzum şi alte corabii întru aceastăş primeşdie
17 puse, şi deloc cunoscum că era corabiile / lui Eneia.
Aceste ne era întocma înfricoşate ca şi scopurele.
Atuncia pricepui, ci tocmai târziu, ceaia ce sumeţiia
tinereţelor celor fără socoteală mă împiedecase de a
cumpăni timpuriu. Mentor, întru această întâmplare,
se văzu nu numai inimos şi fără de frică, ci încă preste
obiceiu, mai cu voe bună. El era acela ce mă îmbărbăta.
Cunoscui că el mă întăreşte cu o putere nebiruită.
Făcea cu linişte toate rânduialele, fiind navárcu (căr-
maciu cel mare a corabiei) turburat. Eu, adeseori îi
ziceam: „iubite al mieu Mentor, căce lăpădai eu şi nu
urmai svaturile tale? Sânt nenorocit, pentru că vrui
a mă încrede mie însumi, întru o vârstă, carea nu şti
judeca de cele venitoare, nu are esperiinţă (ispită) de
cele trecute, nice cumpătare de a se îndrepta în cele
ce sânt de faţă. O! de ne-am vedea odată scăpaţi de
această furtună, nu mă voiu mai încrede mie însumi,
întocma ca celui mai primeşdios al mieu duşman.
Singur ţie, Mentore, voiu crede totdeuna.

Mentor zimbind a ride îmi răspunse: „nu e cugetul
mieu de a te înfruntare pentru greşeala făcută, destul
e să o cunoşti, şi aceaia să-ţi fie altăoară de învăţătură
spre îndreptarea poftelor tale; ci trecând primejdiia, /
18 poate iarăş se va întoarce sumeţiia. Acum e de lipsă
să te razămi cu bărbăţiia. Înainte de a se arunca neştine
spre primeşdie, e de lipsă a o prevedea şi a se teme de
dânsa, iară când eşti acum într-ânsa, nu-ţi rămâne

alta, fără ca să nu o bagi în samă. Fii dară vrednic
fiiu de Ulise, și areată o inimă mai mare de cum sănt
toate relele ce-ți stau asupră. ... /

CARTEA 5

114 După ce cu mirare am văzut o priveliște ca aceasta,
munții Crítului începură oarecăt a se vedea, dară cu
greu puteam să-i osebim de nuorii ceriului și de valu-
rile mărei. Puțin după aceaia văzum muntele Ida, care
pre deasupra celoralalți munți își înălța măreața sa
culme, precum un cerb vechiu de ani într-o pădure
poartă rămuritele sale coarne mai nălțate decăt ceea-
lalți cerbuți, carii vin după dănsul. Încet, încet, văzum
mai desclinit ținutul isolei aceia, care ni se arăta îna-
intea ochilor, ca un anfiteátru. Precum cămpul Cipru-
lui ni se păru mai nainte nelucrat și părăsit, așa cămpul
Cándiei îl vedeam a fi roditoriu și încărcat de acele
roduri, care nevoința și osteneala lucrătorilor le ago-
nisea. /
115 De toate părțile vedeam sate bine întocmite, orașe,
care întru nemica nu se osebea de cetăți, și minunate,
întru mare cuviință cetăți. Nu se afla nici un cămp
care să nu se fi făcut roditoriu de neostenita mănă a
lucrătoriului, ori încătrău întorceam ochii; se vedea
sinul pămăntului tăiat de araț (plug), tufăriile, spinii,
și toate acele burueni, care fără folos cuprind locul,
era necunoscute în ținutul acela. Noi priveam cu mare
plăcere la covăiatele dealuri, pe care păștea un număr
mare de boi, aproape de răuréle; oile păștea pe coasta
unui deal; largile șesuri era acóperite de galbene spice,
bogate daruri de a roditoarei Cérere, și pre urmă mun-
ții înfrumsețați cu vițe și cu struguri acum fățați,
carii făgăduia culegătorilor, dulci ale Bácului daruri,

ce întăresc și amorțesc grijile cele cu necas ale muri-
torilor.
Mentor ne spuse că el au mai fost în Crit, pentru
aceaia ne arătă cele ce lui era cunoscute. „Această
isolă, zicea, care tuturor streinilor le aduce mirare, e
vestită pentru ale sale o sută de cetăți, hrănește fără
de nici o greotate pe lăcuitorii săi, măcar că sănt nenu-
mărați, fiind că pămîntul nu lipsește a împărtăși
facerile de bine / ale sale celor ce-l lucră. Sinul său e
116 nedeșertat, cu căt sănt mai mulți oameni într-o țeară,
numai să le placă lucru, cu atăta sănt mai cu avuție;
unul nu are pricină de a pismui altui. Milostiva noastră
mamă, pămîntul, îmulțește rodurile, după mulțimea
fiilor săi, carii se fac vrednici de a fi părtași rodurilor
cu osteneala lor. Iubirea de stăpănire și iubirea de
argint a oamenilor singure sănt pricină nenorocirilor
lor. Ei ar vrea să moștenească toate, și necumpătata
lor poftă, acășună lor nefericire; de s-ar mulțemi ca să
se îngrijească numai de acele, de care au lipsă trăind
cu cumpăt, prisosul, bucuriia, unirea și pacea cea
dorită, pretutindine ar înflori.
Aceasta e, carea Minóe cel mai sămțit și cel mai bun
decăt toți împărații, au fost priceput. Tot, orice vedeți,
mai minunat în isola aceasta, este rodul și fapta legilor
sale. Modrul în care făcea a se crește fiii, face trupurile
lor sănătoase și cu [illegible]; curănd se înveață aceștea
la o viiață simplă, cu cumpăt și cu osteneală; fieștece
desmierdare moae trupul și slăbește duhul; niciodată
nu se pune lor înainte altă plăcere, fără aceaia, ca să
se facă nebiruiți cu virtutea, și pururea să se nevoiască
117 / spre mărire. Sănt îmbărbătați ca nu numai să nu
bage în samă moartea, în primeșdiile răsboiului, ci și
avuțiile cele mari să le calce în picioare, și rușinatele
desfătări. Aici se pedepsesc trei greșele, puțin socotite
și nepedepsite intră alte națioane, adecă: nemulță-
mirea, fățăriia și iubirea de argint.

În Crit nu e de lipsă a desbăra niciodată nice măndriia, nice moliciunea, pentru că sănt necunoscute; acolo fieştecare se dedă la osteneală şi nice unul nu cugetă a stringe avuţii; fieştecare se ţine a fi bine răsplătit pentru lucrul său cu aceaia, că duce viiaţă dulce şi regulată (cumpătată), cu carea e împreunat custul cu pace, cu prisosinţa acelora ce sănt de lipsă spre ţinérea vieţei. Nu se sufere acolò nice scule de preţ mare, nice vestminte scumpe, nice ospeţe desfătate; hainele sănt numai de lănă subţire şi de preafrumoasă faţă, ci toate unite şi fără chindisitură. Măncarea e cu cumpăt, arăreori se bea vin; în păne bună şi în poame, care arborii ca de sineşti le dăruesc, şi în lapte de oi stă hrana lor cea de căpetenie. Carnea se măncă fără de zamă dreasă, şi au grijă ca să păstreze boimea cea mai bună pentru ca să înflorească agricultura
118 (lucrarea pământului). Casele se ţin/ cu toată alsăuirea; îndămănarea şi frumseţa se văd acolo fără de măestrie. Mare cuviinţa architeturei nu e neştiută, ci aceaia se ţine numai pentru besericile dumnezeilor, şi oamenii nu cutează să moştenească case de acele, care se cuvin celor nemuritori. Cel mai mare bine la criténi stă în sănătate, în bărbăţie, în pace, întru unirea familiilor şi în libertatea (volniciia) tuturor cetăţenilor; în prisosinţa lucrurilor celor de lipsă, şi în nebăgarea de samă de cele preste lipsă, în dedarea spre osteneală, în urgisirea lenevirei, în nevoinţa spre virtute, întru supunerea la legi, şi întru ţinerea lor şi în temerea de dumnezei".

Îl întrebai în ce é întemeiată puterea împăraţilor; şi Mentor aşa-mi răspunse: „împăratul toate poate preste popoare, însă legile toate pot preste dănsul. El are o putere deplin spre a face bine, însă aceasta deloc înceată, de se va da el spre rău. Legile le încredinţează lui popoarele, ca cea mai preţuită decît toate sculele depuse, cu tocmeală ca să fie părinte. Ele poroncesc ca singur

un om cu înţelepţiia sa şi cu cumpătul să şerbească spre fericirea de nenumăraţi oameni; iară nu ca aceştea cu lipsa lor şi cu o apusă şerbire să fie unealtă spre /adao-
119 gerea măndriei şi a desmierdărilor unui om singur. Împăratul nu trebue să aibă nemica mai mult decît supuşii săi, de nu cumva este aceasta de lipsă sau spre mîngăiarea lui, în lucrurile cele cu osteneală, sau spre a deştepta popoarele spre cinstea care se cuvine celui ce apără legile. Apói, împăratul tribue să fie cel mai treaz, cel mai duşman desmierdărilor, cel mai înstreinat de măndrie şi mai nemăreţ decât toţi alţii; nu tribue să se nevoiască a stringe avuţii şi a-şi căştiga veselii, ci să se înfrumseţeze cu virtutea şi cu mărirea mai presus de alţii. Afară, întru comanda oştilor, tribue să fie apărătoriul patriei; şi înlontru, judecătoriu popoarelor, ca să le facă bune, înţelepte şi fericite. Dumnezeii nu l-au înălţat pentru binele lui, ci ca să fie cap şi povăţuitoriu popoarelor; spre folosul lor tribue să închine toată vremea sa, toate grijile sale, toată dragostea sa; el nu e vrednic de titula împărătească, de nu se va zăuita pre sine însuş, ca să se jertvească binelui de obşte. Minóe nu poftea ca fiii săi să împărăţească după moartea lui, de nu se vor întocmi împărăţănd, după aceste adevăruri. Mai la inimă îi era poporul său, decât familia sa, pentru aceaia cu unele întămplări / ca
120 aceste au făcut Critu aşa puternic şi fericit; şi, cu un cumpăt ca acesta au sters mărirea tuturor căştigătorilor, carii cutează a supune naţionalele nebunei sale deşertăciune. La urmă, el, cu dreptatea sa, dobăndi cădinţă ca să fie în iad cel mai mare judecătoriu ai celor ce-şi sfărşiră cursul vieţei lor".

Pănă cuvăntă Mentor aceste, eşim la limanul isolei, aci văzum vestitul Labirint, lucru vrednic de mănile isteţului Dédal, care era făcut după forma Labirintului ce l-am văzut în Eghipt. Pănă ne cuprindeam noi a socoti acest iscusit lucru, sămţim că poporul împlea

ţărmurii mărei, şi alerga cât putea, la un loc, lângă
marginea mărei; întrebăm pricina aceştei pripită mer-
gere, şi iată, un critean, anume Nausicráte, întru acest
chip ne spuse:
„Idomeneu, fiiul lui Deucálion, şi strănepot lui Mi-
noe, zise el, s-au fost dus, ca şi alţi împăraţi ai Greciei,
la încungiurarea Troiei. După stricarea cetatei aceia
porni cu corabiia ca să se întoarcă la Crit. Ci curând se
sculă un vifor aşa de turbat, cât nu numai navarcu,
care îndrepta corabiia, ci toţi aceia, carii era ispitiţi
în măestriia navigaţiei, fură de părere că sfărmarea
corabiei, / este neapărată. Toţi se vedea aproape de
121 moarte, văzând înaintea ochilor lor adâncul desfăcut
ca să-i înghiţă; tânguia nenorocita lor soarte, pierzînd
nădeşdea, după ce vor fi astrucaţi de unde, să poată
dobândi al umbrelor, care sânt preste Stígie, trist ră-
paos". Idomeneu întorcând ochii şi rădicând mânile
spre ceriu se ruga la Neptun de ajutoriu: „o, puternice
dumnezeule, striga, tu, care cu poronca ta chiverniseşti
apele, milostiveşte-te a asculta rugăciunea unui neno-
rocit: de te vei milostivi asupra turbărei vânturilor să
mă dărueşti, ca să pun piciorul în isola Critului, făgă-
duesc că-ţi voiu jertvi pre cel mai dintăiu, care mă va
întâmpina, când voi ajunge acolo".

Deci, fiiul său dorind ca să vează pre tatăl său, se
pripi a-i eşi înainte, ca cu dragoste să-l îmbrăţoşeze;
ci nu pricepu ticălosul, că aleargă ca să-şi afle perirea.
Tatăl scăpând din turbata mare ajunse la doritul liman,
mulţămi lui Neptun că i-au ascultat făgăduinţa, ci
curând cunoscu cât de jealnică tribuia să-i fie acea
făgăduinţă. Un pricás a venitoarei nenorocire îi prici-
nui căire amară pentru făgăduinţa sa cea fără înţelep-
ţie; i se bătea inima tribuind a se înturna la ai săi, ca
122 nu cumva / în solie să vează ce avea mai iubit pre lume.
Dară crâncina Némese, nedumerita dumnezeoae, pri-
veghind spre certarea oamenilor, şi deosebi a împăra-

ţilor celor gâmfaţi, cu nevăzută şi ucigătoare mână
împingea pre Idomeneu. El ese la liman, nu cuteza, ca
să zic aşa, să-şi întoarcă ochii, şi iată, văzu pre fiiul său;
cu totul mâhnit şi îngrozit se întoarse înapoi; învârti
ochii ca să vează un cap mai puţin iubit, care să-i poată
fi de jertvă, ci în deşert, fiiul cade pre grumazii lui şi cu
mare mirare pricepe că tată-său nu arează nici o voe
bună pentru dragostea lui cea mare şi-l vede că se stinge
de plâns.

„O, tată, rupse el, de unde curge o mâhnire aşa
adâncă? Doară te-ai mâniat căce te văzui ajuns la împă-
răţiia ta, după ce atâta mară de vreme ai fost dus de
acasă, şi-ţi vine rău a mă vedea întru atâta bucurie?
Ce-ţi putui face, de nu vrei să rădici ochii cătră mine,
ca când vederea mea te-ar spărea?" Tatăl apăsat de
durerea cea mare rămâne întru tăcerea sa. Pre urmă
suspinând dintru adâncul inimei cei năcăjită, cu amar
zise: „o, Neptune! ce ţ-am ştiut făgădui? Cu ce preţ
123 m-ai apărat de furtună? Du-mă iarăş înapoi, / în viforul
acela şi la scopurele acele, care făcându-mă tot bucăţele,
mă vor lipsi de o viiaţă aşa nefericită. Lasă, o dumnezeu
fără de milă! să trăiască fiiul mieu; prinde, iată-ţi
sângele mieu, numai să cruţi al fiiului mieu". Aşa gră-
ind, luă sabiia sa cu cuget, ca să-şi pătrunză pieptul,
ci fu ţinut de toţi cei ce era lângă dânsul. Bătrânul
Sofronim, tălcuitoriul voei dumnezeilor, îl încredinţă
că poate să îndestuleze pre Neptun, măcar că va cruţa
viiaţa fiiului său. „Făgăduinţa ta, prinse a-i zice, e fără
înţelepţie; dumnezeii nu iubesc a fi cinstiţi cu neome-
nire, pentru aceaia ia-ţi sama ca nu cúmva cu greşeala
făgăduinţei tale să împreuni întru împlinirea ei o fără-
delege cumplită, carea e asupra legilor firei. Mai bine
să jertveşti spre cinstea acestui dumnezeu o sută de
tauri mai albi decât neaoa; fă ca cel cu abur al lor
sânge să cură împrejurul altariului lui celui împo-

dobit cu flori; fă ca să se aprinză miresme scumpe spre mărirea sa".

Idomeneu asculta această cuvântare fără de a răspunde ceva, ţănând capu plecat; în ochii săi flăcăra o turbare chiară; faţa lui cea galbenă şi perită, în toată clipa se schimba şi-i tremura mădulările trupului.
124 Cu / toate aceste, fiiul său îi zise: „dacă dumnezeul mărei nu se poate îndestula, fără cu săngele mieu, iată-mă, tată, sănt gata a muri; moartea îmi place, numai să te scape ia pre tine de mâniia sa şi să te ţină în viiaţă. Nu întârzia cu lovitura, tată, şi să nu crezi că vei afla în mine un fiiu nevrednic de tine, care să se teamă a-şi pierde viiaţa".

Deloc Idomeneu cu totul înstreinat de sine, şi ca când ar fi fost sfărticat de furii, cu spaima tuturor, carii de aproape privea la dănsul, îngropă sabiia sa în inima acelui tinerel, după aceaia o trase toată încruntată şi aburind de acel sănge nevinovat, şi vru să o înfigă în cele dinlontru ale sale; ci şi a doao oară iarăş fu ţinut de cei ce era împrejurul lui. Căzu fiiul cufundat în săngele său; ochii lui se întunecară; îi deşchise oarecât spre lumina zilei, dară nu putu să sufere razele soarelui ce îi bătea în ochi. Precum un liliu (crin) frumos, în mijlocul ţarinei, tăindu-i rădăcina aratul (plugul), se veştejeşte, fără de a se mai putea ţinea, şi măcar că-şi ţine faţa firească cea albă şi frumseţa cea vioae, ochilor drăgălaşă, totuş pământul nu-l mai hrăneşte, pentru aceaia pre urmă se stinge, nu altmintre fiiul lui
125 Idomeneu, ca şi o floare / tânără şi de curând răsărită, fu fără de milă, în anii săi cei dintăiu, tăiat. Tatăl făcându-se nesămţit pentru amarul durerei sale nu mai ştiia unde este, ce face, şi ce ar tribui să facă; înpletecindu-se cu picioarele porni către cetate şi căută, chiemăndu-l pe nume, pre fiiul cel lipsit de viiaţă.

Însă poporul mult supărat pentru pierderea fiiului celui împărătesc şi îngrozit de varvara fărădelege a tată-

lui, cu răscoală strigă că dumnezeii l-au dat în puterea furiilor; turbarea găti arme, prinseră boate şi pietri, şi neunirea turnă în piepturile lor un venin de moarte. Criterii, înţelepţii criteni, zic, zăuitănd înţelepciunea aceaia, carea totdeauna le fu lor poveaţă, întru această întâmplare nu mai cunoscură pe strănepotul lui Minoe. Pretenii lui Idomeneu nu aflară pentru dănsul altă scăpare, fără ca să-l ducă înapoi, la corabiile sale; ei se puseră cu dănsul pre corabie şi fugiră în norocul undelor. Idomeneu venindu-şi în fire, mulţămi lor că l-au scos dintr-un pământ ce e adăpat cu săngele nevinovatului său fiiu, şi în carele pentru aceaia n-ar fi putut să lăcuiască. Vănturile îl purtară către Espêria, unde întemeiară o împărăţie noao, în ţeara salentínilor. .../

238 În clipa aceaia toate dumnezeirile cereşti se afla lăngă dănsul. Vénere se arătă înaintea lui cu toate acele adămănturi, care răsar din sinul ei. Haina sa fluturată sclipea mai mult decât toate acele osebite coloare (feţe), cu care curcubeul, în mijlocul nuorilor celor întunecaţi, face pompă atunci când se iveşte pentru ca să făgăduească spăimântaţilor muritori sfărşitul vremei cei rele, vestind lor răsbunarea; zisa haină era încinsă cu cingătoarea aceaia pe care se văd graţiile (harurile); părul dumnezeoaei era legat dinapoi, fără iscusinţă, cu o funză de aur; dumnezeii toţi se mirară de frumseaţa ei, ca când niciodată nu o-a fi mai văzut până acum, şi ochii lor se întunecară cum se întâmplă oamenilor acelora, când soarele, după o noapte lungă, se întoarce a-i lumina cu razele sale. Se uita ei unul către altul cu mirare toldeauna întorcând ochii către Venere, ci price-
239 pură că ochii ei / era scăldaţi în lacrămi, şi se arăta cea mai mare durere pre faţa sa.

Se trăgea către tronul lui Joe cu pas drăgălaş şi uşor, asemene sburărei cei pripită a unei pasere, carea despică nemăsuratul loc al aerului. El se uită la dănsa cu plăcere şi cu graţiă (har), zimbind se sculă şi o îmbrăţoşă

zicându-i: „Iubită a mea fiică, ce supărare ai tu? Nu pot să mă uit la lacrămile tale fără de a-mi fi milă; nu te împrotivi a-mi desvăli necasul tău cel dinlontru, fiind tu încredințată despre mila mea și plecarea“.

Atunci Venere îi răspunse cu un ton drăgălaș, ci străbătut de adânci suspinuri: „o, părinte al dumnezeilor și al oamenilor, ție, cui toate sânt cunoscute, cum poate fi ascuns isvorul durerei mele? Bine știi că Minerva, nemulțemindu-se cu aceaia, că până din temeiu au stricat trúfașa cetate a Troiei, carea eu o apăram, și isbândind asupra Páridei pentru că au mai prețuit frumsețа mea decât a sa, încă poartă în toate țările și pre toate mările, pre fiiul lui Ulise, acelui crâncen al Troiei stricătoriu, și-l povățuește; pentru aceaia fu împiedecată de a se afla aici, în treapta sa, cu celelalte dumnezeiri.
240 Ia duse pre acel fără de / socoteală tinăr, în isola Ciprului pentru ca să-și bată joc de mine; el nesocoti puterea mea, și neplecându-se încalete a face ca să arză pre altarele mele tămăe, mărturisi că urgisește sărbătorile acele ce se țin întru cinstea mea, și-și făcu inima sa nesimțită la toate desfătările mele. În deșert se osteni Neptun, după rugarea mea, a întărâta asupra lui vânturile și undele. Telemah fiind aruncat de un naufragiu (sfărmare de corabie) cumplit în isola Calipsei, pre însuș Amór lu birui, pre care-l trimisei în isola aceaia, ca să învăpăiaze inima acelui grec. Totuș, nice tinerețele, nice adământurile Calipsei și a ninfelor sale, nice frumsеța cea învăpăetoare a amorului, nu putură se învingă măestriile Minervei, carea cu sila lu depărtă de la isola aceaia. Iată-mă dară rușinată, văzând că un tinerel mă birue“.

Joe ca să mângăe pre Venere, îi zise: „adevărat e, fiica mea, că Minerva apără inima acelui tiner grec asupra tuturor pândirilor fiiului tău și că îi gătește o mărire, de care nici un muritoriu până acum nu fu învrednicit; rău îmi pare că el au nesocotit altarele tale, ci nicedecum nu pot să-l supun sub puterea ta. Pentru dragostea ta numai, mă slobod ca să mai îmble încă /
241 rătăcit pre mare și pre pămînt, trăind departe de patria sa, supus la toată soartea de rele și de primeșdii, ci ursita nu lasă ca să piiară, și cu mult mai puțin ca virtutea lui să fie învinsă de acele desfătări, cu care amăgești oamenii. Deci, mângăe-te, fiica mea, și să-ți fie destul că atâta alți oameni vestiți, și nemuritori ţini întru împărăția ta“.

Aceste zicând se duse cătră Vénere cu o grațioasă (drăgălașă) și maestuoasă zimbire; o scânteitoare lumină, asemene celor mai pătrunzătoare fulgere scăpără din ochii săi, și cu dragoste sărutând pre Venere, răsuflă un miros de dulce ambrósiă, de care tot Olímpul rămase miresmit. Dumnezeoaia nu se putu conteni să nu fie sămțitoare spre arătarea dragostei de care cel mai mare întră dumnezei o-au fost împărtășit. Bucuriia care sânți ia, fu atâta, cât cu toate lacrămile sale și durerea sa, isbucni pre fața ei. Slobozi în jos învălitoarea sa pentru ca să ascunză roșeala feței sale, și încurcătura în care se afla. Toată adunarea dumnezeilor se bucură de cuvintele lui Joe, și Venere fără amânare se duse la Neptun ca să se sfătuiască cu dânsul despre mijlocirile cu care să isbândească asupra lui Telemah. [...]

[CORESPONDENȚĂ][1]

I

Admodum Reverende Domine!
Domine mihi Colendissime
Non sine gaudio Dignationi Vestrae Admodum Reverendae significo me cum introductione mei ad Parochiam Magyar Régen a febri quoque liberatum, iamque bona frui valetudine. Antequam huc venirem, hîcce stabilirer, eram Dominus, hujas noster populus debebat mihi curare domum lapideam, quotidie bis ferculu portare, ni fallor etiamc xcubias ad domum parochialem omni nocte agere ec. Modo vero cesarunt hi rumores, et ex omni parte habeo pacem, imo etiam eos, qui schismaticum templum Breschianum frequentabant, audio ad nos venturos. Cum parochis ex circumjacentibus Pagis valde multas habeo miserias, cum me tanquam Archi-Diaconum in multis requirant, ego vero me ingerere non audeam. Cum in Eparchia Apafajensi non nisi quinque templa sint nostra, bonum esset ut Görgenyiensi uniatur, praecipue

[1] Scrisorile prezentate sînt scoase din volumul Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*,... de Nicolae Albu, E.P.L., 1968. Lectura și traducerea materialelor latinești din sus-menționatul volum a fost făcută de Fl. Fugariu.

cum Parochi ob suam non mediocrem commoditatem id desiderent valde. In reliquo distincto venerationis cultu persevero.
Dignationis Vestrae Admodum Reverendae humillimus servus

PETRUS MAJOR
Parochus Magyar Régeniensis
Magyar Régen, 4-ta Augusti 1785

P.S. Primo die, quo huc veni, habui fortunam baptizandi unum spurium, tali baptismo cepi fungi officio parochiali. Frater coneris, ut ante nundinas litterae a sua Illustritate circa introductionem ad Archi-Diaconale officium veniant, ne occasione nundinarum rursum aliquid machinetur ille. Frate, omu l-am trimes întîi, grăbește!

Arhivele Statului, Blaj, fondul „Mitropolia greco-catolică".

Preareverende domnule![1]
Domnule prea respectat de mine,
Nu fără bucurie dau știre cucerniciei-voastre prearespectate că o dată cu luarea în primire a parohiei Maghiar-Reghin am scăpat chiar și de friguri și acum mă bucur de sănătate. Mai înainte de a veni aici și de a fi instalat, eram stăpîn aici, poporenii noștri trebuiau să se îngrijească de o casă de piatră pentru mine, să-mi aducă de două ori pe zi hrană, dacă nu mă înșel, să facă chiar de strajă în fiecare noapte, la casa parohială etc. Acum însă au încetat aceste zvonuri și am liniște din toate părțile, ba chiar aud că vor veni la noi cei care mergeau la biserica schismatică de la Brețcu. Cu parohii din satele învecinate am foarte multe supărări, fiindcă mă întreabă, în multe probleme, ca pe un arhidiacon, iar eu nu îndrăznesc să mă amestec. Dat fiind că în eparhia

[1] Traducerea scrisorii precedente adresată de P. Maior episcopului I. Bob.

Apafaia nu sînt decît cinci biserici de-ale noastre, ar fi o treabă bună să se împreune cu a Gurghiului, în primul rînd fiindcă parohii doresc foarte mult aceasta, pentru nu mica lor înlesnire. În rest, cu deosebit respect rămîn al

cucernicii-voastre prearespectate preaplecată slugă,

PETRU MAIOR,
Paroh de Maghiar-Reghin
Maghiar-Reghin, 4 august 1785

P.S. În prima zi, în care am venit aici, am avut norocul să botez un copil din flori; cu un astfel de botez am început să-mi îndeplinesc slujba de paroh. Frate, să încerci să-mi vină înainte de ziua de tîrg scrisori din partea ilustrității-sale asupra luării funcției de arhidiacon, ca nu cumva cu ocazia tîrgului să uneltească ceva *acela*. Frate, omu l-am trimes întîi, grăbește.

II

15 august 1785

Noi Ioan Bob din mila lui D-nezău prin Țara Ardealului și părțile ei împreunate, Vlădica Făgărașului i proci, voaă, preoților și mirenilor pravoslavnici, creștini de lege grecească care vă aflați lăcuitori în eparhiia Gurghiiului, pace și dar de la D-nezău, iar de la noi arhierească blagoslovenie.

Cugetînd noi pururea din datoriia chemării noastre spre chivernisirea aceștii cuvîntătoare turme a lui Hs. care nevredniciia noastră a o păstori ni-o-au încredințat, în ce chip spre mai bine și mai spre folosul sufletelor și întemeearea bisericilor o am paște și o am povățui, nu numai prin învățătura d-nezăieștilor scripturi

și prin povățuiri și îndreptarea legilor, ținerea și plinirea poruncilor împărătești prin cei mai de aproape cuvioși păstori și povățuitori.

Deci, fiind eparhiia noastră, a Gurghiiului și a Abafăii, în vestita varmegie a Turzii preacucernicului protopop și decan Daniil de la Cătina de o vreme încoace inșpectorește încredințată, pentru depărtarea locului de un povățuitoriu mai de-aproape ca acela mai lipsită, ca nu cumva acele eparhii să pătimească ceva păgubire sufletească și pentru ca poruncile împărătești și arhierești mai curînd și mai cu bun folos spre ușurarea noastră și a clerului să isprăvească, îndreptîndu-ne ochii minții noastre spre cucernicul și cu deplină învățătură dăruit fiul nostru Petru Maer, întîi l-am rînduit paroh în Reghin, iară acum uitîndu-ne că și cu așezămîntul parohiii să află tocma întru-acea eparhie, ba și Cinstita Tablă la care toți instanșii noștri în lucrurile și nevoile sale cele vremelnice aleargă după milostiva orînduială împărătească fiind tocma acolea în Reghin așăzată, unde de un îndreptătoriu ca acesta bieții preoți au mare lipsă pururea, iară despre altă parte fiind noi despre vredniciia, hărniciia și strădaniia numitului Petru deplin încredințați, cum și noao și preoților aceii eparhii de mare ajutoriu și ușurare a fi, am socotit a-l rîndui, a-l face, a-l numi și a-l vesti protopop desăvîrșit întru acè eparhie, precum îl și rînduim și numim și vestim protopop desăvîrșit eparhiii Gurdiiului, iar al Abafăii inșpector.

Poruncim drept aceia tuturor celor noao încredințați și canonicește supuși, iar pe ceialalți după vrednicie îi cercăm cum pre acest mai sus-numitu protopop Petru Maer să-l cunoască, să-l primească și să-l aibă, precum iaste de la noi legiuit protopop și rînduit, dîndu-i toată vrednica ascultare și protopopeasca cinste (căriia și obișnuita inștălație în vremea sa a i să face, vom rîndui). Iară care ar îndrăzni a aceștii orînduieli a noastre peste

nădejdea noastră a să împotrivi, să știe că după sfintele canoane greu să va canoni.

Mai pre urmă poruncim ca acest patenș al nostru din sat în sat, în toată eparhiia Gurdiiului și a Abafăii să se poarte pe la preoți și să să vestească, iscălindu-și numele fieștecare preot cumcă l-au văzut, l-au cetit și l-au primit după cuviință și așa apoi să-l ducă și să-l dea în mîna numitului protopop.

[IOAN BOB]
Dat în Blaj, 15 august 1785

Protocollum Exhibitorum pro anno 1785
— Arhivele Statului, Blaj, fondul
„Mitropolia greco-catolică".

Rozalia Pot

III

Preailustre și preareverende domnule episcop![1]
Domnule preaplăcut stăpîn al meu!

Credința deosebită și speranța pe care încă de multă vreme eu mi-o formasem despre bunătate, afecțiunea și favoarea ilustrității-voastre față de mine și pe care continuam să o nutresc, deși unii cu tot felul de clevetiri se străduiau s-o distrugă și s-o steargă din mintea mea, iată că ilustritatea-voastră acum nu numai mi-a confirmat-o, ci chiar mi-a sporit-o cu mult și a îmbogățit-o în momentul în care, dincolo de orice merit al meu, ba fiind eu cu totul neputincios să susțin o atît de mare povară de grație, m-a împodobit nu numai cu cinstea și cu puterea peste arhidiaconatul Gurghiului, ci chiar și cu inspectoratul Abafăii. Pentru care nu mică binefacere aduc mulțumirile mele preaplecate ilustrității-voastre și am să le aduc cît voi trăi. Știu bine că obligația mea specială este să înalț veșnice rugăciuni de pe altar pentru o viață îndelungată și nevătămată a ilustrității-voastre și pentru deplina fericire; și, sprijinit de grația atotputernicului Dumnezeu, să lucrez în via Domnului, încît să fiu în sprijinul, nu spre supărarea ilustrității-voastre. O bună prevestire a acestui lucru cred că a fost liniștea deosebită și înțelegerea tuturor sufletelor în care s-a desfășurat prezentarea mea la numita funcție. Căci, după ce m-am îngrijit ca circulara ilustrității-voastre din 15 august a.c., să fie purtată din sat în sat, la preoții ambelor eparhii, și a Gurghiului și a Abafăii, și toți au iscălit-o individual, ba chiar au îmbrățișat-o cu cea mai adîncă plecăciune, prezentîndu-se scrisorile de confirmare din partea Înaltei Table, s-a adunat un sinod al parohilor din ambele eparhii, nu în Maghiar-Reghin, din diferite neajunsuri, ci în Oroșfalău, la 20 ale lunii și anului curent, în care am fost prezenți circa 46 din ordinul preoțesc. Citindu-se apoi în auzul tuturor milostiva însărcinare a ilustrității-voastre preareverenzilor domni, arhidiaconii Ion Kallyani de Sîn-Mărtin și Dimitrie Caian de Mureș Oșorhei, scrisă asupra prezentării mele, am fost numit arhidiacon al Gurghiului și inspector al Abafăii, fără nici o opoziție, ba chiar toți în unanimitate aducînd mulțumiri ilustrității-voastre, și după ce am luat un prînz sărac, în dragoste frățească, pe care-l pregătisem din sărăcia mea, toți s-au întors la parohiile lor. Însă la toate acestea a absentat reverendisimul domn arhidiaconul Daniel, pe de o parte din pricina sănătății sale șubrede, iar pe de alta din pricina treburilor familiale, cu toate că fusese invitat omenește de mine. În timp ce mă încredințez, cu toată umilința, grației și protecției de care am avut parte de la ilustritatea-voastră, și sărut sfintele mîini episcopale, continui să rămîn pînă la moarte, cu cel mai adînc respect,

al ilustrității-voastre preaplecata slugă,
PETRU MAIOR

Maghiar-Reghin, 22 septemvrie 1785

[1] Traducerea românească a scrisorii de mulțumire adresată în latinește de P. Maior lui I. Bob.

IV

Preailustre şi preareverende episcop![1]
Domnule, preaplăcut stăpîn al meu!

În aceste eparhii, anume a Gurghiului şi Abafăii, pe lîngă altele, am descoperit multe nereguli în problema căsătoriei. Unii ţin vere primare, alţii nepoate de vară primară, alţii, doi fraţi, două surori, alţii, surori de botez, alţii au două soţii în viaţă, altele, cîte doi bărbaţi. Totuşi, nu am îndrăznit pînă acum să iau nici o măsură fără ştirea ilustrităţii-voastre. Aşa că mă rog cu multă umilinţă de ilustritatea-voastră să binevoiască să-mi dea porunca care i se va fi părut potrivită cu situaţia. Cu cel mai profund respect rămîn

al ilustrităţii-voastre cea mai plecată slugă.

PETRU MAIOR
arhidiacon al Gurghiului şi inspector al Abafăii

Maghiar-Reghin, 29 decembrie 1785

V

Preailustre şi preareverende domnule episcop![2]
Domnule, preaplăcut mie stăpîne!

Pentru împlinirea plăcutei însărcinări din partea ilustrităţii-voastre, trimisă mie în 26 ianuarie a.c., ca urmare a ordonanţei regeşti guberniale, cu acea poruncă, să înregistrez sufletele romano-catolice, reformate, luterane, neunite şi unitare şi bisericile existente, pe sate, în districtul meu arhidiaconal, fără zăbavă m-am apucat de această treabă. Însă, după ce am parcurs cîteva sate şi am înregistrat sufletele sus-numitelor religii, am fost tîrît la ilustra cancelarie, din mijlocul lucrului, de către preailustrul domnul conte Ladislau Bethlen, vicecomitele ordinar al ilustrului comitat de Turda, prin mijlocirea respectatului domn, superintendentul prefect al districtului Turda, la care, după ce m-am prezentat cu cuvenitul respect, de faţă cu numeroşi funcţionari şi cu mulţi alţii, chiar şi ţărani, am fost mustrat cu asprime de sus-numitul domn vicecomite ordinar, fiindcă, împins de însărcinarea ilustrităţii-voastre, îndrăznisem să mă apuc de sus-numitul recensămînt. Apoi, însoţindu-mă un gardian, la fel ca pe un răufăcător, prin mijlocul tîrgului, şi ca şi cînd aş fi uneltit nu ştiu ce împotriva statului, am fost constrîns să depun la ilustrul oficiolat atît însărcinarea ilustrităţii-voastre şi instrucţiunea, cît şi fragmentele recensămîntului săvîrşit, pe care mai sus-pomenitul domn, vicecomitele ordinar reţinîndu-le în acelaşi loc, iarăşi începu să-mi reproşeze şi mi-a interzis cu severitate şi ameninţător să nu mai îndrăznesc niciodată, pe viitor, să dau ascultare unor însărcinări asemănătoare ale ilustrităţii-voastre. Din care întîmplare, acum s-a împrăştiat zvonul că eu nu am intenţionat nimic altceva, prin sus-pomenitul recensămînt, decît să reînviez acea periculoasă revoltă pentru patrie a lui Horia, şi de aceea îşi aruncă privirile spre mine ca spre un şef de hoţi, încît niciodată nu pot să păşesc în public fără să roşesc. Din această pricină mă rog cu prea mare umilinţă de ilustritatea-voastră să binevoiască să anunţe acest caz la preaînaltul guberniu regal şi să-mi obţină de acolo posibilitatea de a-mi continua atît recensămîntul prezent, cît şi îndeplinirea viitoarelor misiuni ale ilustrităţii-voastre şi totodată restituirea instrucţiunii şi a lucrărilor recensămîntului efectuat. Plin de nelinişte, doresc să mor în cel mai adînc respect al ilustrităţii-voastre preasupusă slugă,

PETRU MAIOR
arhidiacon al Gurghiului

Maghiar-Reghin, 18 februarie 1788

[1,2] P. Maior către I. Bob, traducere din originalul latinesc.

[ANEXĂ LA DOC. PRECEDENT]

Măriia-ta! Într-adevăr, totdeauna a fost lucrul cel mai rău să fie cineva necugetat, însă un suflet prea îngăduitor și supus ar fi pe bun drept de lăudat dacă am trăi între niște oameni care iubesc și sînt plini de dragoste pentru egalitate și dreptate; dar acum acea frumoasă virtute se schimbă în primejdie. De bună seamă, aceasta se intenționează ca cu vreme și la un comissarăș, care-i mai becisnic, să te facă obiială și să te silești a-l deprecălui, Măriia-ta! Și dacă aceasta se întîmplă pe verde, ce se întîmplă pe uscat? Nu e așa că dacă a căzut cedrul, țipă stejarul? Așa că trebuie să ne pregătim sufletește și să avem grijă atentă de cler; căci cine a dat episcopatul va da la sfîrșit chiar și grația. Niște oameni lipsiți de judecată nu se îmblînzesc cu virtutea umilinții și cu ascultarea, ci se înfumurează și se străduiesc să ne aducă în primejdia cea mai mare. Își dau cea mai mare silință să denigreze clerul nostru și națiunea noastră în fața ilustrisimei majestăți, ca să nu putem obține nimic din cele ce s-au auzit și să pierdem chiar și cele pe care le avem. Poate că chiar și acel recensămînt ne-a fost în mod deliberat încredințat fără știința oficiolatelor, ca, bineînțeles, să li se dea ocazia să critice acțiunile principatului, să inventeze minciuni și născociri. Așadar, trebuie să se arate în ce chip clerul este maltratat, ca nu cumva, urechile împăratului fiind astupate de punctele de vedere ale dușmanilor, noi să pierim pe tăcute. Sînt suficiente cazuri care trebuie adunate de arhidiaconi și supuse majestății prin ilustritatea-voastră. Dacă am fi atacați numai în ceea ce privește religia, poate că biserica ar trebui să se încredințeze capului, lui Christos, și noi am fi scutiți de sarcini private, însă sîntem atacați ca valahi, așa că trebuie să recurgem la instanța următoare, adică la ilustra majestate, căci *cum Jove, manum move!*

VI

Illustrisime și reverendisime domnule episcop!
Domnule, patroane mie preaplăcut!

Cînd am fost chemat la ilustra cancelarie, în legătură cu parohul de la Abafaia, ilustrisimul domn conte Ladislau Bethlen, vicecomite ordinar, mi-a imputat recensămîntul recent, după cum vă aminteam în raportul cazului extraordinar al parohului din Abafaia. Fiind de puțină vreme absent preailustrul domn vicecomitele ordinar, un al doilea vicecomite, preailustrul domn contele Ladislau Toldalagi, îmi dăduse de înțeles, mie, chemat la ilustra cancelarie, că a sosit porunca de la înaltul guberniu regal, la sesizarea cancelariei, că pot continua recensămîntul început; eu am răspuns că nu îndrăznesc să merg în sate mai înainte de a se domoli acel zvon care se împrăștiase împotriva mea cu ocazia recensămîntului și că să se facă cunoscut că nu din capul meu, nici ca să ațîț la revoltă împotriva națiunei ungare începusem acel recensămînt. De altfel, ușor s-ar putea întîmpla ca, insistînd la cîțiva recalcitranți, să fiu ucis, dar nu era loc pentru rugăminți. Așadar, acum am răspuns preailustrului domn vicecomitele, justificîndu-mă că n-am greșit nimic în acel recensămînt: „a greșit, răspunse comitele, episcopul vostru, care v-a încredințat aceasta". „Episcopul, zic eu, nu a greșit, căci a avut însărcinare în acest sens de la preaînaltul guberniu regal"; „Nu a avut, zice, decît să fie înregistrate de voi sufletele unite, nu însă ale restului confesiunilor"; „Sufletele unite, zic, le-am înregistrat anul trecut, cu ocazia restrîngerii parohiilor, unindu-ne forțele cu delegații laici, desemnați de către ilustrele cancelarii". „Așadar, zice, sufletele celorlalte confesiuni nu le veți înregistra, nici nu veți continua recensămîntul început, așa să scrii episcopului că ți-am poruncit eu". De altfel, episcopul vostru va sosi aici, în scurt timp, căci eu am

cerut ca, deoarece el a greşit în această chestiune încredinţîndu-vă vouă un astfel de recensămînt, să vină aici în persoană". Atunci eu, auzind acestea, m-am felicitat că m-am temut să continui menţionatul recensămînt, la declaraţia preailustrului domn conte Ladislau Toldalagi. Căci, chiar dacă aş fi scăpat de pericol din sate, cu siguranţă din nou aş fi scăpat cu ajutorul gărzii, aşa cum de curînd am avut gardă prin prevederea preailustrului domn conte Ladislau Bethlen; aşa sîntem trataţi preoţii, ca nişte vinovaţi de pedeapsă cu moartea la cea mai uşoară, ba chiar la o umbră de bănuială. De aceea raportez cu toată umilinţa acestea ilustrităţii-voastre, ca nu cumva întîrzierea acestui recensămînt să-mi fie imputată ca o delăsare a mea. Rămîn în cea mai adîncă grijă a respectului

ilustrităţii-voastre preaascultătoare slugă,

PETRU MAIOR,
arhidiacon al Gurghiului
Maghiar-Reghin, 13 aprilie 1788

VII

Protopopu Maer de la Reghin scrie:

Purcar Lica din Petelea cu Turbure Oana, aşijderea din Petelea, să află a fi neam întru a cincea spiţă de sînge, pentru că Oana iaste vară primară lui Ilie, tată lui Lichi. Deci, avînd despre o parte iosag dărăbănesc, care nu ar voi să apuce la mînă străină prin căsătorie, despre altă parte dragoste nedesbărată stăpînind întră dînşii, cît mai gata sînt dă pornirea lor cea tinerească a ispiti orice lucru îndrăzneţ decît a să înstrăina de laolaltă, abea şi la atăta putîndu-să prin dojană pleca, ca să aştepte de la exţelenţiia-ta blagoslovenie, cu ferbinţeală să roagă exţelenţii-tale ca părinţăşte să te milostiveşti a-i blagoslovi să să poată lua laolaltă.

[PETRU MAIOR]

Rezoluţie:

Purcariu Lica cu Turbure Oana, amîndoi din Petelea, să blagoslovesc a să lua laolaltă şi a să cununa prin preotul locului fiind întru a cincea spiţă de sînge.

Protocollum Episcopale, 1803, nr. 421 din 22 septembrie, Arhivele Statului, Blaj, fondul „Mitropolia greco-catolică".

VIII

Excelenţia-ta prealuminate d-mne arhiepiscope, d-ne mie milostiv stăpîn![1]

La milostiva excelenţii-tale poruncă cea din 15 a curgătoarei luni, supt numărul 127, cu acel sfîrşit mie părinţeaşte trimisă ca în treaba mănăstirii cei din hotarul Hudacului, carea voiaşte măriia-sa baronul Bornemisa Leopold să se şteargă şi domnul viţeşpan Giarfaş Jojef pre aceaia cătră crăiescul gubernium a arătat părerea sa, să-mi dau reflexiile mele, cu fiiască plecăciune sau umilinţă răspund: măcar că ce pricini să pun înainte asupra sălbătăciei locului unde să află mănăstirea aceasta, totuşi, mai toţi preoţii de prin prejururile acestea în locul acela au învăţat; şi sînt oameni de omenie şi folositori obştiei; nici preaînaltul decretum din 22 februarie a. 1785, supt n-rul 2.060 ieşit, cu carele s-au întărit a fi statornică mănăstirea aceaia, au socotit a fi nepotrivit locul acela spre învăţătura pruncilor.

Cu mult mai puţin iaste vrednică mănăstirea aceaia a să şterge, căci o dată Vasilie cel Mare cu următorii săi tălhari s-au abătut acolo; ci mai vîrtos alte căsi care le-au prădat tălharii aceia sînt vrednice de milă; aşea şi mănăstirea noastră, pentru că la un prînz s-au

[1] P. Maior în româneşte către I. Bob.

abătut tâlharii și au răpit a lăcuitorilor mănăstîrii toate, nu iaste vrednică de pedeapsă.

Cu toate acestea, preanțăleaptă iaste opiniia domnului vițeșpan ca școala de la mănăstire să să strămute la oraș, în Gurghiu, unde și mai lesne să pot aduna pruncii și mai bine să pot procopsi. Numai cît măria-sa baronul Bornemisa Leopold locul dinlăuntru cantoresc în Gurghiu, carele înainte de vro cîțiva ani l-a luat curtea și l-a dat la un țigan, să-l întoarcă înapoi, spre a să rădica acolo casă de școală și de lăcuință dascălului.

După aceaia, pentru acel mare și larg foarte loc, carele iaste al mănăstirii să dea lăudatul baron pe sama dascalului în hotarul Gurghiului loc de arat și de fînaț din cel domnesc cît va fi de lipsă. Că cu cantoriia puțin să va putea ajuta dascălul acolo, și de la pruncii pe care îi va învăța, fiind oamenii săraci pe aici, nemica nu va căpăta. Așijderea pădurea de lemne de foc, măcar că la locul pe sama școalei și a dascălului, precum și pentru garduri, să fie slobod, și vro vită slobodă de va avea dascălul, fără clacă să să pască cu' alte vite ale altora în pădurea cea domnească. Iară în cîtu-i pentru rădicarea căsii cea de școală, aceaia să să facă așea, cît și dascălul să poată lăcui într-însa. Și fiindcă despre o parte la mănăstire afară de pomet sînt vro cîteva căsi osebite ale mănăstirii, dintre carii, a uniia în care lăcuia preotul, din porunca baronului i s-a stricat vîrful an, ca să să pustiiască de-acolo preotul, de altă parte, anțărț, un dărab de loc de iarbă a mănăstirei, carele s-a fost vîndut cu 16 vonași la alții, l-au cosit baronul cu acea chiară făgăduință că însuși va da prețul acela, și aceaiaș iarbă și an o au cosit baronul. De unde mănăstirea are la baronul 32 vonași. Pentru aceaia poate baronul nu numai lemne să dea, ci și cu cheltuiala sa să facă zisa casă de școală.

În cîtu-i pentru beserica de la mănăstire, să să treacă la Ibănești, iarăși preanțeleaptă iaste opiniia domnului vițișpan; numai să îngădue măriia-sa baronul înlontru, în sat, loc cuviincios, unde să să pună beserica și să să milostivească cu oamenii săi a o trece, după ce cu bună socoteală, fără vătămarea materialurilor, o va buntuzui, că românii de bunăvoie nu cred eu că să vor putea pleca să buntuzuiască beserica aceaia. Însă, alții de o vor buntuzui, încă să fie luători de samă ca să nu să facă batjocură. Cu adîncă evlavie rămînînd

a exțelenției-tale preaumilit slugă,

protopop PETRU MAIOR al Gurghiiului

Sas-Reghin, 23 martie 1806

Arhivele Statului, Blaj, fondul „Mitropolia grecocatolică".

IX

Frate![1]

În ce stat se află școala noastră cea din Gurghiu, carea cu schimbul mănăstirii cei de la Hodac o am căpătat, vei vedea din cele ce am scris la excelenția-sa domnul vlădica.

Domnul vițișpan, precum vei citi în cartea domniei-sale, se arată că vrea mai cu asprime să pornească asupra baronului. Ci supțire nădejde iaste să se facă pentru noi de rușine cu baronul, de nu-l va sili și pre domniia-sa asprime de la gubernium coborîtă. Și baronul iaste de o fire cît, de nu va veni mai de sus nouă asprime, nu se va mișca. După toate ispitele cu care m-am nevoit în lucrul acesta toată vara, aflu de lipsă să scrieți la gubernie ca să silească pe baron spre împlinirea con-

[1] P. Maior, în româneşte, către un corespondent de la curtea episcopală a lui I. Bob.

tractului. Aud din proşti cumcă baronul nu e îndestulat cu schimbul făcut, pentru că cu lucrători mulţi au luat puţin folos, după firea locului, din moşiia mănăstirii întru acest an. Ba s-au şi spăimîntat că nefiind baronu acasă, domnul inşpector fiind de lege reformat, au băgat ciurzile domneşti pe locul mănăstirii şi în zioa dintîi au crepat acolo pe loc cîteva capete de vite care erau mai scumpe şi mai iubite, şi crepînd şi o vacă a văcariului, tare spăimîntat au alergat la curte de au spus întîmplarea şi cumcă toată marha va peri acolo. Şi îndată au poroncit domnul inşpector de au scos ciurzile domneşti de-acolo şi a făcut înştiinţare la baronul, carele n-a adaos a poronci să mai bage ciurzile acolo.

Deci, de s-ar întîmpla să se lapede baronul de schimb, nicedecum să nu îngăduiţi, că acum am căpătat binişor pentru mănăstire. Dară, de vom mai primi, schimbîndu-să stările-împrejur, o vom pierde pe nimica.

Mă rog, scrieţi la gubernium pentru ca nu cumva plinindu-să anul cu niscari cîrcofele să cîrcăiască de prescripţie. Rămînînd

al tău preaumilit,

PETRU MAIOR
Sas-Reghin, 4 ian. 1808

Aici au venit poroncă să direagă grajdurile cele cătăneşti şi spun că dinsus au să vină cătane. Ne temem ca nu cumva împăratul cu schimb să sloboadă Ardealul airea cu cealaltă parte pînă la Tisa. Se aude că din Ţara Românească, Moldova şi locul pe Dunăre în jos pînă la mare să se facă *Regnu Daciae* şi crai să fie Constantin, fratele ţarului Alexandru.

Arhivele Statului, Blaj, fondul „Mitropolia grecocatolică".

X

Ilustre, foarte mult reverende, prietene, preailustre şi preareverende domnule episcope, prearespectat nouă![1]

Se dă spre înştiinţare demnităţii-voastre mai jos intitulate, spre a-l anunţa pe suplicant, că preasacra sa majestate a binevoit să-l numească cu clemenţă pe Petru Maior, parohul greco-catolic de la Reghinul-Săsesc din Transilvania, la propunerea consiliului acesta locotenenţial regal, ca cenzor şi corector valah pe lîngă tipografia Universităţii regale din Pesta. Dat de la consiliul regal locotenenţial ungar, în Buda, în ziua de 27 septembrie, în celebratul an 1808.

Gata de slujba sus-intitulatei demnităţi a voastre, foarte gata,

baronul IOAN MEDNYANSCKJ, cu propria mînă,
ŞTEFAN GECZY, cu propria mînă.

Ilustrului, foarte mult reverendului, preailustrului şi preareverendului domnului Samuel Vulcan, episcopul de Oradea-Mare al catolicilor de rit grecesc, prietenului, nouă prea respectatului.
Către Oradea-Mare de la oficiolat.

XI

Preaexcelente şi preailustre domnule episcop şi consilier intim de stat,

Domnule, preaplăcut mie![2]

Preasacra sa majestate, ca urmare a poruncii plăcut-binevoitoare anexate de faţă, în copie, a binevoit să-l numească cu clemenţă pe Petru Maior, paroh în dieceza excelenţei-voastre din Reghinul Săsesc, censor şi corector valah pe lîngă tipografia Universităţii regale din Pesta; aşadar, cu toată umilinţa, rog pe excelenţa-

[1] Înştiinţare a lui S. Vulcan asupra numirii lui P. Maior cenzor şi corector la Buda.
[2] S. Vulcan către I. Bob.

voastră să binevoiască să-l sfătuiască pe acesta cu bunăvoință și totodată să-l îndemne să se grăbească să pornească la Buda cît mai repede să-și ia în primire censoratul încredințat lui cu clemență.

În rest, bazîndu-mă pe sentimentele paterne, cu toată grija respectului, rămîn mai departe

al excelenței-voastre preaumil și preadevotat servitor,

SAMUEL VULCAN
Episcop de Oradea-Mare al catolicilor de rit grec.

Pojon, 29 octombrie 1808

XII

[TESTAMENT][1]

În numele preasfintei și nedespărțitei Treimi, a Tatălui, a Fiului și a Sfîntului Duh!

Băgînd seama la nestatornicia vieții omenești și la sănătatea mea șubredă, cît timp sînt cu mintea întreagă, întocmesc, precum urmează, la rînd, prezenta dispoziție testamentară cu ultima mea hotărîre asupra bunurilor pe care le posed:

1. Ceea ce mi s-a insuflat în cuget prin rugăciunile credincioșilor lui Cristos și prin mijlocirea sfinților păzitori, sub apărarea nemărginitei milostiviri de la sînul lui Dumnezeu, cu umilință.

2. Constitui moștenitor universal al tuturor bunurilor mele pe nepotul meu Ioan Maior, fiul legitim al fratelui meu bun, Mihail Maior de Diciosînmartin, în viață, asesor al vestitului comitat Turda și totodată comisar

[1] Fragmente în traducere din testamentul lui P. Maior redactat în latinește.

referent al aceluiași vestit comitat în cercul superior al Bogatei.

3. Cărțile din biblioteca mea, care, o parte, sînt la mine, o parte la Ana Pop, văduva rămasă după susnumitul meu frate Mihail Maior de Diciosînmartin, în satul Căpușul-de-Cîmpie al vestitului comitat Turda, cercul superior. Și anume: cărțile rămase la sus-numitul meu frate Mihail Maior cu ocazia plecării mele, în anul 1809, la Buda, în postul de revizor regesc al cărților valahice greco-catolice; cărțile din biblioteca mea cu conținut ecleziastic, istoric și teologic și care privesc în orice chip teologia și dreptul canonic, toate le testez bisericii parohiale greco-catolice din Reghinul-Săsesc. Dar cărțile scolastice, de studii umanistice și toate cele cu conținut variat, profan, din aceeași bibliotecă, vor rămîne la moștenitorul meu universal susnumit, Ioan Maior, cu condițiunea aceea, însă, că, dacă cineva din familia mea, fie rudenie de sînge, fie prin alianță, ar avea nevoie de vreuna din acele cărți, să i se pună la dispoziție spre folosință contra revers, avînd drept toată familia mea să supravegheze acest lucru, ca nu cumva vreo carte să se rătăcească sau să piară în orice alt chip. Iar dacă s-ar întîmpla ca sus-numitul nepot, Ioan Maior, să moară înainte de a ajunge la majorat sau ar muri după aceea fără urmași pe linie bărbătească, toate aceste cărți să se transporte la nepotul meu Petru Maior-junior de Diciosînmartin, fiul mai mare al fratelui meu Ioan Maior-senior de Diciosînmartin, paroh greco-catolic în Ulieș, din vestitul comitat al Clujului, sau, în vreo întîmplare neașteptată, la moștenitorii sus-numitului meu nepot Petru Maior-junior, de Diciosînmartin, însă condițiile mai sus-menționate să se respecte întotdeauna cu sfințenie.

4. *Vechea și noua învățătură a bisericii* de Ludovic Tomassino, în 3 tomuri in-folio, care se găsește între cărțile mele teologice, o testez seminarului de la Blaj al clerului greco-catolic, din dieceza Făgărașului. Sînt însă unele cărți eretice de mare volum între sus-numitele cărți ale bibliotecii mele; acelea ar fi bine a se preda venerabilei mănăstiri a Ordinului „Sf. Vasile cel Mare" din Blaj și să se țină acolo sub cheie.

5. *Biblia sacră valahică și Evangheliarul* le testez tipografiei regești a Universității pestane pentru uzul celor ce-mi vor urma în revizorat; *Codul de drept canonic românesc*, pe limba populară *Pravila*, volumul I in-folio, a fost a lui Ioan Pop, paroh greco-catolic în Șerbeni, vestitul comitat Turda, cercul superior. Aceasta însă să se restituie fiului defunctului posesor, Grigore Pop, paroh și vicearhidiacon greco-catolic în Milașul-Mare; *Lexiconul italo-latin și latino-italian*, tipărit in quarto, 2 tomuri, la Torino, pe care le-am găsit aici, sînt de părere că trebuie duse la seminarul din Blaj; *Calepinus*, volum in-folio, de asemenea un tom de *Istorie* in-octavo, compus în limba sîrbească de Raichici, care au fost ale juristului Ioan Teodorovici, cît timp a trăit acela, se pare că e drept să fie duse la școala românească a preparanzilor din Aradul-Vechi.

Se află, apoi, la mine o *Gramatică italiană*, un volum în 12°; aceasta este a reverendissimului domn Nicolae Erdely, preot al diecezei greco-catolice de Oradea-Mare; să se restituie aceluiași; de asemenea, o *Dizertație despre aceea ca neuniții să nu aibă scaune episcopale;* aceasta este a preailustrului domn Nicolae Petrovici, perceptor al casei fundaționale a neuniților; de asemenea, o carte oarecare de *Iorgovici:* aceasta aparține lui *Gregoriu Montan*, învățător la Școala românească din Pesta; să se restituie posesorilor. Mai e de restituit o *Sintaxă* oarecare a foarte ilustrului domn Iosif Nagy, controlor financiar în Buda.

Fratelui meu Ioan Maior-senior de Diciosînmartin i-am împrumutat 300 (adică trei sute) florini imperiali, în bilete de bancă vechi; acești bani, prin puterea prezentului act. i-i iert în veci; și chiar la fratele meu Mihai de Diciosînmartin mai des pomenit, dacă ceva, din prețul unui cal, pe care i l-am vîndut, a rămas neplătit, de asemenea îl iert (de acea datorie).

6. Am 12 perechi de mînere de argint de aplicat la cuțite și la furculițele cu trei colți; de asemenea, 12 linguri de masă de argint, cu una care-i pentru supă și două care-s pentru mîncare groasă și de asemenea 12 lingurițe de cafea. Dintre acestea 6 perechi de mînere de cuțite și furculițe și 6 linguri împreună cu cea pentru supă, cele 6 de cafea și una pentru mîncare groasă, le testez fiicei mai mari a sus-numitului meu frate Mihail Maior de Diciosînmartin. Celelalte 6 perechi de mînere — din cele înșirate mai sus — și de asemenea lingurile de masă și de cafea sînt a se da cîte una: fratelui meu Ioan Maior din Ulieș, fiului defunctului meu frate Dumitru de Diciosînmartin, lui Grigore Maior, fiul defunctului meu frate George, apoi fiilor defunctului meu frate Teodor, surorei mele Ana, soția lui Kömiveș, și, în sfîrșit, fiicei mai mici a fratelui meu Mihai Maior.

7. Casa mea, cumpărată în libera cetate regească a Tg.-Mureșului din vestitul Scaun secuienesc al Mureșului, sus-numitul moștenitor universal o va stăpîni cu acea condiție ca să n-o pună niciodată amanet. În cazul cînd acesta ar muri fără moștenitori de parte bărbătească, dreptul acestuia să treacă asupra sus-menționatului meu nepot Petru Maior, sau, dacă întîmplarea așa ar aduce cu sine, la moștenitorii lui (să treacă); însă în condițiunile arătate mai sus, împreună cu transmiterea efectivă a actelor de cumpărare.

8. Bunda cea nouă pe care o am, împreună cu perechea ei de agrafe de argint, în greutate de aproximativ 6 uncii, le las moștenire administratorului referendului

domn George Feier, paroh și arhidiacon greco-catolic din Sibiu în Transilvania. Brîul roșu de mătase îl las moștenire preareverendului domn Anton Tumara, arhidiacon și revizor regal al cărților la Buda. Căputul meu puțin uzat, împreună cu o manta, mai bună, și cu pălăria le las moștenire domnului Ioan, de origine din districtul Chiuarului, în prezent jurat în Pesta. De asemenea, toate cizmele mele, fie mai bune, fie mai rele, și greaca mea bisericească de mătase, împreună cu reverenda mea de mătase le las moștenire surorei mele de sînge, Ana Maior, soția lui Simion Kömives din orașul privilegiat Sas-Reghin, al vestitului comitat Turda, în Transilvania.

9. În afară de sus-pomenitele linguri de argint, mai am încă 4 linguri de argint de masă; dintre acestea, două le las moștenire doamnei soții a domnului Emeric Pop, magistrat la Înalta Cameră regală, iar două mai sus-pomenitei mele surori, Ana Maior. Iar domnului judecător, o pixidă de argint aurită pe dinăuntru, împreună cu 2 scaune de piele. Și mașina de gătit și o moară de măcinat cafea le las moștenire adineaori lăudatei doamne soții a domnului Emeric Pop, înaltul judecător regesc.

10. Am la mine în numerar 4.000 (adică patru mii) de florini-vonași și 700 (șapte sute) de florini imperiali, în monedă convențională și în special în de cîte doizeceri, exceptînd foarte puțini imperiali. Cu 3.000 (adică trei mii) de florini-vonași și cu cei 700 (adică 700 de florini convenționali) vreau să se facă o fundațiune în limita dobînzilor sumei amintite, în convictul catolic din libera regală cetate a Tg.-Mureșului pentru tinerii din linia bărbătească din familia mea care vor studia acolo. În lipsa acestora, și celor din linie femeiască; iar în lipsa și a acestora, pentru oricare fii de români din ilustrul comitat de Turda, de preferință nobili, fie ei greco-catolici, fie romano-catolici.

Dacă cineva dintre acești școlari interni, neamuri de ale mele, pe linie bărbătească, s-ar strădui spre studiile filozofice, să fie întreținut cu două burse de ale elevilor din Tg.-Mureș, în seminarul fiilor de nobili din Cluj, pentru ca — aici — îmbărbătat și crescut în principii nobile, să fie capabil a servi, în viitor, patria cu suflet și pricepere și să ducă mai departe slujba împărătească. Acestuia să-i revină sus-zisele două burse pînă cînd va absolvi Dreptul și după aceea, încă doi ani, dacă va vrea să facă practică avocațială la vreun tribunal. După cei doi ani, sus-numitele două burse se vor reîntoarce sau la Cluj, la convictul nobililor pentru creșterea fondului, sau la mai sus-lăudatul convict din Tg.-Mureș.

11. În anul 1812 am trimis spre difuzare cărți românești, tipărite pe spesele mele, ilustrului și reverendului domn Vasile Moga, episcop transilvănean al neuniților, la cerere, din această tipografie regală: 1) 700 (adică șapte sute) exemplare din *predicile* pentru dumineci și sărbători *(Prediche)* a 6 florini imperiali exemplarul în suma de 4.200 florini imperiali; 2) 300 (adică trei sute) de exemplare de vorbiri funebre *(Propovedanii)* împreună cu tot atîtea vorbiri despre educația copiilor *(Didahii)* pe hîrtie de scris a 2 florini imperiali și 30 creițari exemplarul fiecăreia din ambele lucrări în sumă de 750 florini imperiali; 3) detto pe hîrtie de tipar: 244 exemplare (adică două sute patruzeci și patru) cu 1 florin imperial și 30 creițari exemplarul, în total 336 de florini imperiali; suma totală: 5.316 (adică cinci mii trei sute șaisprezece) florini imperiali.

Trebuie notat în mod onest că sus-numitele cărți cu acel înțeles au fost predate mai sus-numitului domn episcop ca a unsprezecea parte din prețul tuturor cărților să-i revină lui. Din suma mai sus-arătată de 5.316 florini imperiali numitul domn episcop mi-a trimis mie efectiv 1.000 (adică una mie) florini imperiali,

restul sînt încă la ilustritatea-sa episcopală. E necesar să menționez și aceea că eu nu știu dacă sus-Menționatul domn episcop cu acea intenție a dispus să i se trimită aceste cărți ca să le vîndă în numele meu sau ca niște cărți deja cumpărate de el și deci ale lui.

Dacă cele ce au urmat le judecăm cum trebuie, după adevăr, atunci desigur trebuie să tragem concluzia că el le-a primit ca pe niște cărți cumpărate și deci proprii. Căci nu numai că a acceptat bucuros aceste cărți cînd le-am trimis la Sibiu și a achitat transportul, ci chiar le-a dat imediat pe toate la legat, fără ca despre acest lucru să-mi dea ceva de știre. Căci, dacă mi-ar fi dat de știre că el le-a primit ca să le vîndă în numele meu și că vrea să le dea la legat, m-aș fi opus categoric. Căci obiceiul acestei regale tipografii totdeauna a fost acela ca să nu se dea cărțile spre vînzare decît nelegate, pornind de la ideea că, dacă n-ar mai fi nici o speranță de a mai fi difuzate mai tîrziu, cele rămase să poată fi restituite tipografiei spre a le valorifica apoi ca hîrtie de împachetat; dar o dată legate, ele nu mai pot fi folosite la nimic. Din acest motiv, tipografia regală nu a primit înapoi niciodată cărți legate. Rămîne, deci, ca mai sus-titulatul domn episcop, de cumva nu ar fi vîndut toate cărțile despre care s-a vorbit mai sus, chiar pe acest considerent să ofere nu cărțile, ci banii cuveniți pentru cărți.

Testez 1/3 din prețul acestor cărți, care urmează să fie achitat de mai sus-titulatul domn episcop, Institutului săracilor din Sibiu, popular-Străjămînt; 1/3 Fondului preoților bătrîni și bolnavi din dieceza Făgărașului, și, în sfîrșit, 1/3 doresc să fie adăugată la Fundațiunea pe care am făcut-o pentru instruirea cîtorva tineri din familia mea.

12. La titulatul domn Anastasie Dera, nobil și comerciant în libera regească cetate Pesta, am depuse 220 (adică două sute douăzeci) exemplare legate din *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, exemplarul a 6 florini imperiali vonași în sumă de 1.320. Detto în tipografie se păstrează fără coperți 165 (adică una sută șaizeci și cinci) exemplare a 5 florini imperiali exemplarul, în sumă de 815 (adică opt sute cincisprezece). Chiar și aceste două sume dispun să fie adăugate la Fundațiunea pentru familia mea, ca mărit fiind capitalul și aducînd dobîndă mărită, să se mărească și numărul studenților beneficiari.

13. Din sus-menționații 4.000 florini imperiali, 1.000 florini imperiali să-i primească în mînă preailustrul domn Emeric Pop, înalt judecător pestan, pe care îl constitui executor în ceea ce privește acele bunuri care trebuiesc împărțite și plătite în Buda; de asemenea, îl constitui tutor universal al moștenitorului cît timp va fi aici în Buda; din această mie de florini imperiali, 100 florini imperiali (adică una sută) să-și rezerve sieși; 100 florini imperiali să-i cheltuiască pentru înmormîntare; 80 florini imperiali (adică optzeci) să-i împartă mănăstirilor părinților preoți franciscani de la Buda și părinților serviți pentru tot atîtea liturghii care urmează a se săvîrși pentru odihna sufletului meu; 20 (adică douăzeci) să-i împartă administratorul săracilor care cerșesc la ușa bisericii cristinopolitane.

14. Sîrboaicei văduve, vecina care m-a slujit în fiecare zi, în boala aceasta, îi las patul cu toate ce se țin de el, afară de două cearceafuri de in; și totodată îi mai testez 20 florini imperiali vonași. Ceilalți bani din cei 1.000 florini imperiali vor rămîne la ilustrul domn judecător și tutore. Din aceștia să întrețină pe des-pomenitul meu nepot Ioan Maior pînă în septembrie; se va îngriji de haine și de celelalte pentru el. Apoi îl va trimite acasă în Transilvania, la Tg.-Mureș, prin comercianții de-acolo, împreună cu toate cărțile etc. cu lămurirea că este fiul fratelui meu Mihail Maior din Căpușul-de-Cîmpie, unde văduva acestuia locuiește și acum. Și

să achite aici aceloraşi negustori transportul împreună cu hrana de drum. Scaunul din camera de dormit, care serveşte pentru oamenii bolnavi, îl las moştenire reverendului domn Vasile Protici, presbiter greco-catolic ca unui bătrîn bolnav.

PETRU MAIOR, cu mîna sa

XIII

Preadistinse şi preailustre domnule episcop, domnule preaplăcut mie, prearespectat,[1]

La plăcuta însărcinare a preaînaltului principe, primat al regatului, arhiepiscopul meu, am expediat la Sibiu, la negustorul Hagi Constantin Popp, cărţile, atît cele legate, cît şi cele nelegate, care constituie averea dusului de pe lume, preaînaltului reverendului domnului Petru Maior, revizorul cărţilor româneşti de la Tipografia regală a Universităţii din Pesta, aşa cum le primisem din mîinile fiscului regal, la 8 mai al anului curent.

Acest balot, în greutate de 26 de centenari şi 92 de livre socotind drept chirie cîte 6 florini şi 45 de creiţari vonaşi pentru fiecare centenar, face 181 de florini şi 42 de creiţari vonaşi, cheltuieli de transport; în contul acesta pentru spesele necesare pe drum s-a numărat cărăuşului sibian Nicolae Imberuş suma de 120 florini valutali; aşa că, dacă va depune la domnul Hagi Constantin Popp încărcătura încredinţată, de 26 centenari şi de 92 de livre, va avea de ridicat 61 de florini şi 42 de creiţari (adică 61 fl. şi 42 cr.), care, adăugaţi la cei 120 de florini ridicaţi anticipat, dau suma menţionată mai sus, 181 de florini şi 42 de creiţari.

[1] F. Szoikovits către I. Bob.

Mai sînt şi alte cheltuieli legate de această expediere a cărţilor, care constau din 29 de florini vonaşi, aşa cum dovedeşte aci anexata specificare sub %, a negustorului din Pesta, domnul Iosif M. Deijack.

De acestea, ca şi despre celelalte cheltuieli făcute, care reprezintă starea pasivă a substanţei caduce, preaînaltul principe, primatul regatului, întors de la Viena şi uşurat cît de cît de sarcinile sale urgente, va da o mai amplă referinţă.

Cît despre manuscrisul din care partea întîi a *Istoriei neamului românesc* este tipărită şi a doua ar trebui să fie continuată, mă simt dator să comunic că eu, cu toată sîrguinţa, nu l-am găsit nicăieri, afară de cazul că poate unul din cele două manuscrise, pe care vi le trimit împreună cu celelalte cărţi, ar conţine numita *Istorie*. Dat fiind însă că Tipografia regală nu mai vrea să imprime sau să difuzeze, pe cheltuiala sa, nici o lucrare în limba românească, m-am îngrijit să vă trimit, tot cu ocazia acestei expedieri, partea întîi a *Istoriei neamului românesc* deja imprimată.

În timp ce supun aceasta excelenţei-voastre, cu toată umilinţa, pentru cunoaşterea exactă a situaţiei, bizuindu-mă pe marea bunăvoinţă şi protecţia excelenţei-voastre, rămîn pe mai departe preaplecată slugă,

FRANCISCUS SZOIKOVITS, paroh la Buda,
vicearhidiacon al districtului Sfînta Ana.

Buda, 9 mai 1822

GLOSAR

GLOSAR

Acar = măcar
Acatholici = *nepravoslavnici*
Acășuna = cauza
De aciia = apoi, așa că (după lat. *inde)*
Acoloși = *ibidem*
Adauge = spori
Adaugere = creștere, spor; adaus
Fiind adecă că = adică fiindcă
Adeverință = adevăr, realitate
Adămăna = ademeni
Adămănt = diamant
Adiafor (adj.) = indiferent
Adiamant = diamant
Adinc = prăpastie; largul mării (lat. *altum);* taină, secret (lat. *secretum)*
Adinca = îndoi, curba
Adoi = repeta (calc: *poftori)*
Adoire sau poftorire = repetare
Aduc înainte = prezint (calc: lat. *produco, profero)*
Adynatia, adecă neputerea = neputință
Aepta = conjectura
Afemeiat = efeminat

Afurisanie = excomunicare
Afurisi = excomunica, anatemiza
Agarean = musulman
Agetiv = adjectiv
Agneț = pîine de împărtășanie
Agonisi = lucra (pămîntul); dobîndi
Agonisită = cîștig, profit
Agonisitoriu = muncitor de pămînt, agricultor
Agrăi = grăi
Airea = aiurea, în altă parte
Ajunge = obține
Alătura = compara
Alen; alean = ură ascunsă
Alerga = apela
Ales (adv.) = mai ales
Aliurea = v. *airea*
Alodial = boieresc
Alsăuire = proprietate, particularitate, atribut specific
Alt = altceva
De altă dată = a doua oară
Amănunțare = amenințare
Amănunța = amenința; avertiza
Amenințeala = promisiune (că va face), făgăduință
Amistui = mistui, distruge complet
A mînă; amînă = în mînă, la mînă
Amîna = zăbovi, întîrzia
Amù = acum
Anáthema = excomunicat (invar.)
Anghiră = ancoră
Animadversie = observație (lat. *animadversio)*
Anota = înota
Anularisi = anula
Anumi = denumi
Anumire = denumire
Anumit = denumit, intitulat

A órea; aorea = uneori
Apăsa = atîrna (la cîntar)
Apărare = scuză
Apelație = apel (în justiție)
Apleca = alăpta; atribui (lat. *applicare);* (Dobitoace aplecătoare = animale care alăptează)
Apostolie = apostolat
Apriat; apriiat (adv.) = limpede
Apuseni (pl.) = catolici occidentali
Apus = umilit; pitic; decăzut
Arat = plug (calc, după lat. *aratrum)*
Arbănaș = albanez
Arătări (pl.) = monștri
Arătat = evident
Arătătoriu = indicativ; demonstrativ (gram.)
Se avea = fi (lat. *se habere)*
Arhiclăditoriu = arhitect
Arhieresc = episcopal
Arhiereu = episcop
Arhierie = episcopat
Arhipresviter = V. *Preposit*
Arhistratig = general șef
Arhiv = arhivă
Arienească = V. *Unitărăș*
Aristocrație = formă de guvernămînt aristocratică
Armaș = soldat
Arnaut = albanez
Arome (pl.) = coloniale
Arunca = replica, obiecta, reproșa; izgoni
Aruncare = reproș
Asămălui = asemăna, compara
Asămăna = compara
Asămănare; asemănare = comparație
Ascultare = supunere, subordonare
Ascuns (subst.) = adînc

Ascunse (subst. pl.) = regiuni necunoscute în interiorul unei ţări *(loca abdita, secreta)*

Ascuţit (subst.) = ascuţiş

Asilum = loc de refugiu inviolabil (lat. *asylum)*

Asiani (pl.) = răsăriteni ortodocşi

Asprele (pl.) = asupriri

Asséssor = ajutor, supleant

Astrucare = îngropăciune

Asupra (sta asupra) = împotrivi; insista

Asupra (pune asupra) = pune mîinile asupra capului (lat. *imponere)* (termen de cult)

Asupră (cu asupră) = peste măsură

Asuprele (pl.) = asupriri

Aşezămîntul politicesc = constituţia (civilă)

Atîrna = depinde

Atîrnat = dependent

Atîta (adv.) = tot atîta, deopotrivă

Autentic = autentificat

Autentica = autentifica

Autentie = autoritate. V. *avtentie*

Auzire = auz

Auzitoriu = auditor (lat. *auditor*)

Auritul timp = epoca de aur (lat. *aetas aurea)*

Avlie = curte (lat. *aulea)*

Avtentie = tărie, autoritate (gr. *avthentia)*

Banche (pl.) = bani de hîrtie, bancnote

Baro = baron

Basnă = basm, mit; născocire mincinoasă, invenţie fabuloasă

Başe (pl.) = paşi

Bate = asedia

Batăr = măcar

Batjocurit = infamant

Băilui = a-şi petrece vremea

Bănui = căi

Bărbăţie = maturitate

Bătaci (pl.) = bătăuşi

Bătrîn = de demult (din antichitate)

Bioasă = îmbelşugată, bogată

Bine (adv.) = foarte

Bine că = cu toate că, deşi

Birşăgui = amenda

Birúi = stăpîni

Biruitori (pl.) = stăpînitori

Bîrfi = spune inepţii, neadevăruri

Blăndeţe; blîndeţe (pl.) = farmec, seducţie (lat. *blanditiae)*

Boată = bîtă

Bogoslóvie = învăţătură (teologică)

Bold = instinct

Boltă = prăvălie

Bombăna = răsuna zgomotos

Bori; borî = a vomita

Bucată = aliment; fel de mîncare

Bucăţi (pl.) = tomuri

Bucin = trompetă, nu *bucium*

Buecie = răsfăţare, destrăbălare

Bulgui = bîlbîi

Bunătate = virtute; fertilitate; bun

Buneţe (pl.) = virtuţi

Burueni = plante otrăvitoare

Butu (în butu) = în ciuda, împotriva voinţei

Buti = năvăli, revărsa

Canáruri (pl.) = canale

Canoni = pedepsi

Canonicesc = legal, conform canoanelor

Canonizaţie = recunoaştere canonică (legală)

Canţelarius = cancelar

Cafè = cafea

Calvinie = calvinism

Cap.; capul (pl. *capete)* = capitol(ul)

Cap	= căpetenie, şef; *cu capul* = în persoană
Carte	= epistolă
Casă	= cameră; familie
Casnic	= membru de familie
Catártic	= catarg
Catastih	= registru, carnet
Catastiv	= tabel
Catihétă	= profesor de catehism
Catihetic	= referitor la învăţătura catehismului
Causă; cauză	= proces (lat. *causa)*
Căuta	= privi
Cazanie	= predică, învăţătură
Căce	= de ce
Cădere	= caz (lat. *casus)*
Cădinţă	= dreptate; drept, privilegiu; *Cădinţă cetăţeană* = drept de cetăţenie (lat. *jus civitatis)*
Căire	= căinţă
Călciiu	= finalul unui text (după lat.)
Cămară	= cameră, încăpere; vistierie, fisc
Căpetenie	= şefie, primat
Căpetenie (adj.)	= capitală, principală
Căplan	= capelan
Cărţălui (pl.)	= cărticele
Căsaş	= familist cu gospodărie
Căscioară	= căsulie, alveolă în care se depozitează mierea
Căsi (pl.)	= gospodării; familii
Căştiga	= dobîndi; se îngriji (lat. *procurare, comparare)*
Căştigă	= grijă
Căştigătoriu	= profitor
Căşuna	= cauza, produce
Căuta	= trebui; a se căuta în = a se privi
Ce	= ci; că; de ce

Celui	= înşela, amăgi
Cerbice	= gît; trufie
Cerca	= căuta; cerceta, urmări
Cercare	= cercetare, anchetă
Cerceta	= proba, pune la încercare
Certa	= admonesta, băga vină; pedepsi
Certare	= ceartă (= pedeapsă)
Ceteră	= vioară
Ceterat	= cîntare la vioară
Ceteşte (imp.)	= citeşte (lat. *lege)*
Ceteţ	= instruit
Chesariu	= împărat
Chiar (adj., adv.)	= clar
Chiiară	= clară
Chiema (în îndoială a...)	= a pune la îndoială (lat. *in dubium vocare)*
Chilav	= schilod, mutilat
Chindisi	= broda
Chindisitură	= broderie
Chinic	= cinic
Chit	= balenă
Chivernisi	= dirija, conduce
Chivernisitoriu	= cîrmaci
Ciga-miga	= nimicuri, fleacuri
Cimilitură băbească	= interpretare, conjectură neserioasă
Cin	= ordin (călugăresc)
Cinsti	= oferi în dar, dărui
C. cler	= cinstitul cler
Cirtă	= clipită
Citi	= cita
Ciuban	= cioban
Ciufşag	= batjocură, derîdere
Ciumaş	= ciumat
Ciurdă	= turmă de boi
Cîrti	= critica
Cîştiga	= v. *Căştiga*

Cît	= oricît; că; încît
Cîtinel	= încetinel
Cliric	= membru al clerului; elev care se pregătește pentru cariera eclesiastică
Clirós	= cler
Coantră (subst.)	= opoziție
Colúnă	= coloană
Cociș	= vizitiu
Cocoană	= doamnă
Coléșă	= mămăligă
Colon	= țăran iobag
Colonicală	= țărănească (de iobag)
Comedie	= bătaie de joc; piesă de teatru
Comediast	= actor
Comendátor	= comandant
Comișie	= însărcinare cu o anchetă
Comîndare	= comînd, cheltuieli de înmormîntare
Comoară	= tezaur
Companie	= societate
Conceni	= nimici, extermina
Concenire	= exterminare
Condurere	= compasiune
Conscripție	= recensămînt
Consistoriu	= organ suprem administrativ și judecătoresc, pe lîngă un episcop, mitropolit
Se conteni	= se abține; împiedica
Contenit	= împiedicat, respins; limitat
Contenire	= interdicție, abținere
Conțepist; conțipistă; conțipiște (pl.)	= funcționar însărcinat cu redactarea corespondenței (germ. *Konzipist)*
Conțept	= concept (în corespondență), ciornă
Copia	= mulțimea (lat. *copia)*
Cordiș	= chiordiș, cu coada ochiului
Corlit	= cufundat, tăvălit

Corman	= cîrmă
Corn (a înălța cornul; a răsări coarne)	= se îngîmfa, se trufi
Corună	= coroană
Coșniță	= stup
Coțcă	= minge
Covăiat	= încovăiat
Covîrșire	= supraabundență
Covărșit	= perfect
Crăncină (adj.)	= neînduplecată
Creasta (rădica...)	= se făli
Credinceri (pl.)	= garanți, chezași
Credință	= credit
Credințe priimite	= rituri acceptate legal în vechiul principat transilvan (lat. *receptus)*
Crezătoriu (adj.)	= credincios
Crezătorie	= superstiție
Crimen	= crimă (lat. *crimen)*
Critică	= imparțialitate, spirit științific
Se cuceri	= se supune, umili
Cucerie	= supunere, devotament; umilință creștinească, cucernicie; respect
Cum	= că (compl.)
Cumani	= locuitorii vechiului oraș *Cumae*
Cumcă	= că (compl.)
Cumpăni	= compara
Cumpănare	= comparație
Cumpene (pl.)	= cîntar
Cumpăt	= proporție; măsură, echilibru
Cumpăta	= tempera, echilibra
Cumplit	= desăvîrșit, total; enorm
Cunoaște	= recunoaște
Cunoștință	= conștiință
Cuprinde	= înțelege; petrece vremea, se ocupa
Curatori (pl.)	= ambasadori

Cure = decurge; alerga; deriva; scurge; rezulta
Curătoare = curgătoare
Curăție = castitate; moralitate
Curgere = alergare; curs; *Curgere de graiu* (vorbă)
= retorică, elocință (prin falsă etimologie, de la familia de cuvinte *a curge*, în greacă)
Curs = cursă, alergare
Cuscrie = înrudire
Cust = viețuire, viață
Custa = trăi
Custare = viață
Cusutoriu = cositor
Cutrămur = spaimă mare
Cuvios = cuvenit
Cuvînt = vorbire
Cuvîntare = argumentare
Cuvîntătoriu = rațional
Da = preda; deda; obișnui; edita; concede, acorda
Daică = doică
Dar (subst.) = har, grație
Dar = iar
Dascal = profesor
Dărăban = plăieș, păzitor într-o cetate
Dăscălie = învățătură; funcție de dascăl
Dăscăluț = profesor neinstruit
De = despre; că (compl.); din
Decît = numaidecît
De ce de ce = din ce în ce
Dece = deci
Deloc = imediat, pe loc
De pre = asupra, împotriva
Deuna = imediat

Dede = dădu
Dederă = dădură
Dezghina = dezbina, separa
Deliberat = concluzie
Den = din
Denunțiația = anunț, informare
De o dată = de prima dată; în același timp
Deosebi, deosăbi (adv.) = separat; în particular
Deplini = perfecționa; *Vîrstă deplinită* major
Deplinire = perfecție
Derază = iradiază
Deregătoare (subst. f. pl.) = oficialități, funcționari
Desbina = despărți
Descăleca = coloniza
Descărca = vărsa
Desclini; deschilini = separa
Deschilinire = separare, deosebire
Descîntat = descîntec
Descoperire = revelație
Descoperit = pe față, deschis
Desfățat = larg, spațios (probabil *roditor, îmbelșugat*)
Desfrînat = neînfrînat
Desmierdare = desfrîu, viciu
Desmînta = abate de la o țintă, deconsilia
Desmoșiat = dezmoștenit
Despulpat = descărnat, fără vigoare
Destul (face...) = da satisfacție (lat. *satis facere*)
Desvăli = dezvălui
Desvînat = fără vigoare, anemic
Desvăscut = dezbrăcat
Didahie = învățătură
Diecuț = învățăcel
Dieci (pl.) = diaconi (care urmează să se hirotonească)

Diede = dădu
Dieţesul sau eparhia = dieceza
Diiade = v. *Diede*, dede
Diiederă = v. *Dederă*
Dimestnic = domestic, familiar
Din parte = parţial (lat. *ex parte)*
Dinar = monedă, în vechiul regat maghiar
Diptică = registru (în bisericile occidentale)
Diript (adv.) = drept
Dispenzaţie = dispensă
Disputaţii (filonichii) = polemici
Distihon = distih
Divan = judecată; tribunal
Dobitocesc = neraţional
Dobîndă = cîştig, profit
Dojană = îndemn
Dojeni = îndemna
Domn = stăpîn; boier
Domnesc = boieresc
Domnişor = fiu de domn (= boier)
Dorire = dorinţă; dragoste
Dosădire = adîncă întristare, chinuire
Drăgăluţă = iubită, ibovnică
Drumariu = drumeţ
Duale = dual (gram.)
Duh = suflare
Duhovnicie = spiritualitate
Dulce = bun; *soră dulce* = soră bună
Se dumeri = se înmuia, linişti, domoli; îmblînzi, civiliza
Dumica = tăia în bucăţi
Dumnezeoae = zeiţă
Dumnezeiri (pl.) = zeităţi
Dupăpune = postpune
Dupăpunere = postpunere
Duplecăcios = îndoit

Dupre = după
Escusa (vb.) = scuza
Ecumenic = mondial (gr. *ecumenicós*)
Exeghetic = exegetic, de interpretare
Engomiu = elogiu (gr. *egcómion)*
Eparhie = dieceză ecleziastică. V. *Dieţesul...*
Epistolii (pl.) = V. *carte*
Erburi (subst. pl.) = prafuri medicinale
Eres = erezie
Ereziarh = iniţiatorul unei erezii
Ermă = pustie (din gr.)
Ermenévtică = exegeza cărţilor religioase
Ertăciuni (pl.) = cuvinte de adio adresate la moartea cuiva
Esca = isca, născoci
Echaristie = împărtăşanie, Cina cea de taină
Expedălui = expedia
Facţie = cabală, punere la cale; răscoală
Falcériu = felcer, chirurg
Fapte = lucrări (lat. *acta)*
Fară = neam, soi
Fată în păr = fecioară neînvălită (nemăritată)
Faţă = pagină; culoare; persoană
Faţă (adv.) = de faţă, făţiş, prezent
Făbuli = juca teatru
Făgade (pl.) = făgăduinţe
Făgădaş = făgăduinţă
Fără = numai, decît
Fără că = numai că
Fără de = afară de
Fără de că = numai că
Făţat = colorat
Se făţări = se preface
Făţoşare = participare în persoană
Feceră = făcură

Ferice (subst.)	= fericire
Se fermeca	= se otrăvi
Fibirău	= judecător șef
Fiéră	= fiară
Fieri; fiieri (pl.)	= v. *Fiéră*
Fierbîntări (pl.)	= fierbințeli (= entuziasm) (lat. *febris)*
Ființă	= esență
Fiișpan	= prefect
Fiitoriu	= existent
Fileriu	= monedă divizionară; a suta parte dintr-o coroană (în Transilvania, pe vremea imperiului austriac)
Filonichii	= V. *Disputații*
Finduc	= bolovan de piatră
Floandră de sas	= neamț din Flandra
Florit	= înflorit
Flutura	= desconsidera, disprețui
Foale	= pîntec
Formă	= procedeu, formulă
Forum	= tribunal
Fraget	= fraged
Fugaș	= fugar
Fum	= orgoliu (după lat. *typhus* din gr. *tyfos)*
Fuștei (pl.)	= trepte la o scară (de lemn)
Gádină	= sălbăticiune: insectă, pasăre sau patruped
Galioane (pl.)	= galere
Galițe (pl.)	= păsări de curte; păsări sălbatice
Gazdă	= gospodar înstărit și priceput
Gădinioară	= diminutiv de la *gadină*, cu sensul de *reptilă*
Gătenii (pl.)	= preparative
Găzdoae	= gospodină
Gemăna (îndoi)	= gemina

Gene	= pleoape
Generos	= de neam ales (lat. *generosus)*
Gherdan	= colan, (salbă de mărgele?)
Ghetele sau dacii	= geții (lat. *getae)*
Ghintă	= gintă (lat. *gens)*
Giunie	= junie, tinerețe
Gîci	= ghici, interpreta
Gîcitură	= interpretare, conjectură
Glaje	= sticlă
Globi	= amenda
Goană	= prigoană
Goni	= prigoni; urmări
Granat (pom...)	= rodie (lat. *malum granatum)*
Gras	= mănos (lat. *laetus)*
Grămătic	= elev în cursul inferior
Greu	= aspru, sever; impenetrabil
Greci	= greciza
Grecie	= limba greacă modernă
Grijnic	= grijuliu
Groapă	= grotă, peșteră
Grozăvire	= urîțire
Gubernium	= guvernămînt, în principatul transilvan
Gustare	= gust
Haldei (pl.)	= caldeeni
Haractir	= considerație
Hărui	= face o favoare, dărui
Hirotonie	= funcție de preot
Hîrsit	= foarte zgîrcit
Horepiscóp	= episcopul locului (gr. *horepiscopos)*
Horvat	= croat
Hotariu	= teritoriu
Fără hotărîre	= nemărginit
Hotărît	= limitat

Hotărîtoriu	= arbitru
Hrăni	= duce traiul, viața
Ia	= ea
Să ia	= să primească (lat. *accipere)*
Iar, iară	= însă
Iarbă pucioasă	= pucioasă, sulf
Iaste a vedea	= se poate vedea (lat. *videndum est)*
Ibovnicie	= dragoste
Iconom	= administrator
Iconomie	= gospodărire, administrare; chivernisire
Idiotism	= particularitate de vorbire, fonetică sau morfologică
Ierarh	= conducător al bisericii, arhiereu
Ierarhie	= rînduiala gradelor preoțești
Indiction	= perioadă de cincisprezece ani, cu punctul de plecare în anul 313 al e.n.
Inștanție	= cerere, suplică
Introducție	= prezentare
Ipotis	= ipoteză
Iproci	= și celelalte
Isbîndă (lua sau face isbîndă)	= se răzbuna
Iscodi	= spiona; născoci, inventa
Iscodire	= născocire
De isnoo	= din nou
Isotă	= insulă
Isóp	= isop, arbust parfumat, ornamental (lat. *hysopus)*
Ispită	= tentație; experiență
Ispiti	= încerca; experimenta; cerceta
Ispitire	= probă; noviciat
Ispitit	= experimentat
Ispovedui	= spovedi
Istornic	= istoric

Iuristă	= jurist
Izbîndi	= V. *isbîndă*
Izbînditoriu	= răzbunător
Izgonire	= exil
Izvod	= izvor, document
Îmblînziri (pl.)	= momeli, tentații (lat. *blanditiae)*
Se îmbrăca	= fi învestit
Împărat	= rege, basileu
Împărăchiare	= dezbinare
Împărăție	= stăpînire, putere (lat. *regnum)*
Împărățitoriu	= stăpînitor
Împărechere	= V. *Împărăchiare*
Împărtăși	= dărui, hărăzi; comunica, transmite
Se împărtăși	= fi părtaș; se transmite
Împărtășire	= comuniune (lat. *communicatio)*
Împărți	= acorda, oferi; atribui
Împărțitoriu	= arbitru
Împleca	= declina (gram).
Împlecare	= declinare
Împoncișa	= opune
Împoporat	= colonizat
Împrejur-stare	= împrejurare, circumstanță
Împresurare	= chinuire (de către o boală etc.)
Împreuna	= compara (lat. *confero)*
Împreună	= totodată
Împreună-lucrători	= colaboratori
Împreună și	= împreună cu (lat. *una cum)*
Împrotivă (adv.)	= dimpotrivă
Împrotivnic	= adversar
Împrumutare	= reciprocitate, împrumut
Împrumutat	= reciproc
Se împulpa	= se strădui
În loc de	= drept (lat. *loco, pro)*
Înaintare; înaintire	= promovare, progres
Înainte-ședere	= președinție

Înainte-şezătoriu	= preşedinte
Încai	= cel puţin
Încalete	= încalte, măcar
Începătorie	= primăţie (lat. *primatus)*; început
Încheere; închiiare	= concluzie, hotărîre
Închipuire	= imagine
Închide afară	= exclude (lat. *excludo)*
Încredinţa	= bizui
Se încruci	= se minuna; -şi face cruce
Încungiurare	= împrejurare, circumstanţă; asediu
Încurse (subst. pl.)	= incursiuni
Încurge	= alerga, urmări
Încuviinţat	= potrivit, cuvenit
Încuscrit	= înrudit
Se îndemina; îndămîna	= se deprinde, deda
Îndemînat; îndămînat	= priceput, îndemînatic, prompt
Îndrepta	= justifica
Îndreptat	= corect, literar
Îndrăcit	= epileptic
Se îndulci	= se desfăta
Îndupera	= sprijini, argumenta
Îndurat	= îndurător
Îneguros	= înceţoşat
Înfăţa	= colora
Înfricoşat	= înfricoşător
Înfrîngerea inimii	= umilinţă (lat. *contritio animi)*
Îngeme	= geme (lat. *ingemere)*
Îngreca	= însărcina
Îngreunată	= gravidă
Înota	= pluti
Înpresurări (pl.)	= obligaţii, preocupări foarte grele
Însămna; însemna	= desemna, denumi
Înse (f. pl.)	= înseşi
Însoţire omenească	= societate
Însoţiri (pl.)	= întovărăşiri
Însufla	= inspira

Însuşeşte (alipeşte)	= atribuie
Întins	= înmuiat
Întinăciune	= pătare
Întîia naştere	= (drept de) primogenitură
Se întîmplă cît	= se întîmplă că (lat. *accidit ut)*
Întîni (adv.)	= întîi
Întoarce	= schimba, transforma; traduce; restitui; răsuci
Întorna	= întoarce
Întră	= în, în mijlocul; între; dintre
Întră aceste	= în acest răstimp (lat. *interea)*
Întregime	= integritate fizică
Întru una (adv.)	= la un loc, împreună
Întunerec	= eclipsă; milion
Înţăles	= înţelegere, consens
Înţelegere	= inteligenţă
Înveşte	= îmbrăca
Învăscut	= îmbrăcat; învestit
Înveriga	= înconjura, asedia
Învinge	= convinge
Învita	= îndemna, aţîţa
Jărtăvnic	= jertfelnic, altar
Jertvenic	= v. *Jărtăvnic*
Jervă	= jertfă
Jigniţă	= jitniţă, grînar
Joc	= dans; distracţie
Jucărie	= distracţie; întrecere sportivă (lat. *ludicrum)*
Jucătoare (subst.)	= dansatoare
Judeca	= hotărî
Judecată	= sentinţă; opinie
Jumulţuia	= smălţui
Junie	= prima tinereţe (cca. între 16—28 ani)
Se la	= face baie

Ladă = casetă
Lădăiue = v. *Ladă*
Lămuri = purifica
Lăsa = accepta; înceta
Se lăuda = amenința; se numi
Sărbători legate = sărbători în care este oprit să se lucreze
Legătură = interdicție
Libov = dragoste
Liliu = crin (lat. *lilium*)
Liman = port
Limbi (pl.) = neamuri
Lingariț, -ă = măgulitor, lingușitor
Se linguși = se flata
Lipsi = fi nevoie
List = pagină (germ. *Liste*)
Literală sau învățată = (limba) literară
Literator = scriitor
Literatură = cultură
Litie = procesiune religioasă
Linged = lînced; descurajat, demoralizat
Lingoare = lîncezeală, trîndăvie (lat. *languor*)
Dinlontru = dinăuntru, interior; (*Sfetnic dinlontru* = consilier intim)
Se lovi = se potrivi, asemăna
Lua = afla (lat. *accipere*)
Luceafărul = Lucifer
Lucrătoriu = muncitor
Lucruri noao = inovații, înoiri (primejdioase) (lat. *res novae*)
Lumea romană = imperiul roman (lat. *orbis romanus*)
Viîfa lumească = autoritatea puterii seculare
Luminat (adv.) = limpede, clar

Mai = aproape, aproape că
Mai puțin = cel (mai) puțin. (lat. *minime*)
Mai nainte până = mai înainte de a (lat. *ante quam*)
Mai nainte gătire = pregătire
Mai marii = strămoșii (lat. *majores*)
Măgnis = magnet (lat. *magnis lapis*)
Mant = mantie
Atita mară de vreme = foarte multă vreme
Au mas = au petrecut noaptea (inf. *minea*)
Mastur = maistor
Maurovlahi, adecă romîni negri = români macedoneni
Măduha = măduva; miezul
Mădulări (pl.) = membre
Măestrie = artă
Măestria cea ritoricească = retorică (*ars rhetorica*)
Măna = continua
Mănunt = mărunt
Se mărgini = se hotărî
Mărginit = limitat
Mărime = slavă, mărire
Mărire = slavă, glorie
Măsură = măsurătoare
Mășine (pl.) = mașini (unelte de teatru) (lat. *machinae*)
Măzăcie = neștiință, ignoranță
Merge = pleca; trece, păși, porni (lat. *pergere*)
Mestecături (pl.) = amestecuri (de mărfuri de diferite calități, vîndute la preț sporit)
Tehnă sau meșteșug = vicleșug; meserie, profesie
Meșteșugi = unelti
Meșteșugiri (pl.) = uneltiri
Mica de ceas = clipa, clipita
Midi (pl.) = mezi
În mijlocul lucrurilor = în cursul acțiunii (lat. *in medias res*)

Milă	= dragoste
Milosirdie	= mizericordie
Miluri (pl.)	= mile, unitate de măsură
Minții	= face de minciună (lat. *mentiri)*
Minune	= mirare, uimire
Mirenească	= laică, temporală
Miresme; mirezme (pl.)	= parfumuri; ulei ritual
Miriade	= zeci de mii
Mironosițe	= aducătoare de mir (cu ocazia ungerii cadavrului lui Cristos)
Mistui	= arde complet, devora
Mișca războiu	= porni război (lat. *movere bellum)*
Mișel, mișea	= nefericit; laș, fricos
Mitră	= acoperămînt de cap purtat de către rangurile înalte bisericești, în timpu oficierii serviciului divin
Mină înaltă	= vitejie
Mina viață	= duce viață (lat. *vitam agere, degere)*
Minea	= înopta
Mîntuință	= scuză
Moașe (pl.)	= babe
Mocan	= ardelean dimprejurul Orăștiei
Mohorăciune	= culoare stacojie, de nuanța purpurei
Monument; monumînt	= document literal
Morlachi sau maurovlahi, adecă romini negri	= v. *Maurovlahi...*
Mornăitură	= protest
Moș	= bunic; strămoș
Moșie; de moșie	= moștenire (în pămînturi); ereditar
Moșteni (pl.)	= moștenitori ereditari (deci *oameni liberi)*
Moțan	= v. *Mocan*
Mulțemită	= recunoștință
Mulțemitoriu	= recunoscător
Mulțitoriu	= plural (gram.)

Mumească (adj.)	= maternă
Munci (pl.)	= chinuri, torturi
Muncitoriu	= călău
Muntean (adj.)	= muntos
Mur	= zid
Murmurie	= murmur
Mustrare	= demonstrație
Mușcare	= mușcătură
Mutalău	= stupid
Naționalist	= conațional
Navarc	= navarh, amiral
Năduşală	= căldură mare sufocantă; sufocare
Năduși	= sufoca
Năimit	= slugă salariată, argat
Năimire	= sîmbrie, leafă
Năluci	= imagina
De năprasnă	= pe neașteptate
Năravuri	= moravuri, obiceiuri
Născută (subst.)	= naștere
Născut	= înăscut
Năsărîmbă	= faptă necugetată
Năsilnic	= nestăpînit, brutal; crud
Năucenie	= învățătură, instrucțiuni
Se năzări	= se năluci
Năzui	= face apel
Neadeverință	= neadevăr, irealitate; incertitudine
Neapropiat	= inaccesibil
Neasemănare	= neegalitate
Neclătit	= neclintit
Necum	= nu numai, darmite
Necumpăt	= necumpătare
Necuprins	= incomprehensibil, neinteligibil
Necurat	= destrăbălat
Necurăție	= destrăbălare
Necuvios	= necuviincios

Nedeplinit = imperfect
Nedumerit = nedomolit, sălbatic; necivilizat
Neferit = inevitabil
Nefiitoriu = inexistent
Negoțiația literală = schimbul, comunicarea culturală (lat. *commercium litteralis*)
Negrijire = neglijență
Negurat = încețoșat
Negură = ceață
Nehotărît = infinit
Neîncungiurat = inevitabil
Neîncuviințat = necuviincios
Nemărginit = infinit
Nemernic = pribeag, rătăcitor
Nemernici = rătăci afară din patrie
Nemernicie = exil, pribegire
Nemeșesc = boieresc
Nemulțemire = nerecunoștință
Nemulțemitoriu = nerecunoscător
Nencungiurat = v. *Neîncungiurat*
Nepleguit = nerănit (lat. *plaga*)
Neplinit = nedeplin
Nepretenire = neprietenie, dușmănie
Nesmintit = infailibil; nestingherit
Nesmintnic = infailibil
Nesmintnicie = infailibilitate
Nestrăbătut = impenetrabil
Neștine = cineva, un oarecare
Nevinovăție = feciorie
Nevoe = criză (de boală); *Face nevoe* = persecuta
Nevoință = străduință
Niciodinioară = niciodată
Nimărui al doilea = primul (lat. *haud ulli secundus*)
Norocit = norocos
Norocire = noroc

Notarăș = notar
Notariu = secretar
Notă = pată infamantă (lat. *nota*)
Novalistă = ziarist
Novă (adj.) = nouă
Novelă = veste, anunț
Nutrice (pl.) = doici (lat. *nutrix*)

Obicinuit = bine educat
Obidat = adînc mîhnit
Oblu (adv.) = drept, corect
Obori = doborî
Obștea oamenilor = societate
De obște = în comun, în general
Ocă = pedeapsă
Ocară = dezonoare
Ocasion = ocazie
Ocări, ocărî = dezonora, insulta
Ocărîtoriu = cel care necinstește (cu vorba)
Ochian = ocean
Odoară (pl.) = scule de preț, bijuterii
Ofițiorat (slăvitul) = ilustra cancelarie (lat. *excelsus officiolatus*)

Oleu = ulei, mir sfințit
Oltariu = altar
Ord = ordin
Oscește (adv.) = în limba oscă
De osebi = în particular
Osebit (adv.) = în mod special
Osebit (adj.) = particular; special
Se osti = se oști
Ostoia = ostoi, liniști
Ostrov = insulă
Oștire = luptă

Oteți (sfinți) = Sfinți Părinți (ai bisericii)
Ovilit = decăzut, umilitor

Paradigmă = pildă, exemplu
Paradox, -ă (adj.) = paradoxal
Parentis = paranteză (lat. *parenthesis)*
Parimie = proverb, exemplu
Particularnic (adv.) = în particular, aparte (lat. *accidentaliter, particulariter)*

Paște = hrăni (lat. *pascere)*
Paștere = pășunat
Carte pasuală = pașaport
Patrie = țară; loc de baștină
Patriarșie = rang de patriarh
Patriarșesc (adj.) = de patriarh
Patron = protector
Patronie = patronat, protecție
Pățină = pățanie
Paținațite = pecenegi
Păituire = convenție
Păgînătate = păgînism
Pănă unde = pînă cînd (lat. *quo usque)*
Pămînt crăesc = proprietăți regale (lat. *fundus regius)*

Se părăsi = renunța la
Părintesc = strămoșesc
Părințască (adj. f.) = părintească
Părințește (adv.) = părintește
Părtaș = moștenitor; partizan
Părtinință = indulgență (document eliberat de biserica catolică pentru iertarea păcatelor)

Părtinire = favoare
Păscălariu = ghicitor
Păscălie = carte de ghicit
Păstornic = păstoresc

Păstornicie = păstorire
Păși înainte = progresa
Pătimicios = supus patimilor
Pătrunde = străpunge
Pe = pe la, la vremea; împotriva
Pe cît = de cît
Pe ușor (adv.) = ușor
Peceată = pecete
Pen = prin
Pentru = despre; din cauza; asupra
P.e. = pentru esemplu (=de exemplu)
Pentru ce = pentru că
Peristásuri (pl.) = împrejurări
Perit = emaciat, împuținat la față; sfrijit
Pescos (adj.) = bogat în pește
Mai nainte peste toate = mai înainte de toate *(super omnia)*
Petrecanie = prohod, convoi funerar
Petrece = transmite, trece dincolo
Petrecere = conviețuire
Petreceri (pl.) = trecere de vreme
Piatră pucioasă = sulf
Pismătăreț = pizmaș
Duh pithonicesc = inspirație pythică
Pîrgă = prima recoltă (adusă prinos)
Plasă = fel, specie
Plăti = valora
Pleagă (subst.) = rană (lat. *plaga)*
Plecare = modulație
Plegui = răni
Plini = îndeplini
Plînsoare = reclamație, protest
Plumbit = greoi (fig.)
Poartă = ușă
Pocăianie = pocăință
Podviguri (pl.) = ocupații, treburi
Poftori = repeta

Pohfală = laudă, fală
Pohoi = puhoi, torent
Pohtă = poftă
Poli; polii = şlefui, cultiva (limba)
Polire = cultivare
Polit = cultivat, luminat, civilizat
Politică = conduită, comportare în lume
Politicesc = laic, civil
Politie = stat (opus autorităţii eclesiastice)
Ponivos = cu vederea slabă, înceţoşată
Ponturi (pl.) = puncte
Popor = comunitate de creştini, mai mare sau mai mică; popor
Poporan = membru al unei comunităţi creştine (subordonat unei înalte feţe bisericeşti)
Popistaş (subst.) = catolic
Popistăşesc = catolic
Popistăşie = catolicism
Porţie = dare, impozit
Porţio canonica = lot de pămînt arabil etc. acordat în folosinţă preoţilor greco-catolici (lat. *portio canonica*)
Porţiiaş = supus porţiei (birului)
Porumb = porumbel
Postelnic = care respectă postul
Poşta-meşter = şeful poştei (germ. *Postmeister*)
Potopuri (pl.) = cataclisme
Povaţă = ghid
Povăţui = conduce; ghida
Povăţuire = conducere
Povăţuitoriu = conducător
Povesti = se întreţine, conversa
Poveşti (subst. pl.) = invenţii mincinoase, basme; conversaţii de societate
Povoară = greutate, povară

Pravila neamurilor = dreptul ginţilor (lat. *jus gentium*)
Praxiu = practică, procedeu (lat. *praxis*)
Se prăpădi = se prăvăli (în prăpastie)
Pradă = prădăciune
Pre = v. *Pe*
Prea = foarte
Preconii sau vestitorii = crainicii (lat. *praeco, -onis*)
Precumpăni = cîntări
Prefăcătoriu = traducător
Prefăcut = tradus
Prejudecare = prejudecată
Prelăudat = susnumit
Prenumeraţie = abonament
Pren = prin
Prentors = tradus, nu *retradus*
Prepus = bănuială, suspiciune; *Cu prepus* = suspect
Preposit sau arhipresviter = protopop, protopresbiter
Prepositură = protopopie
Prescrie = transcrie
Prescris = scris mai sus
Preste = de-a lungul; împotriva
Preste tot = în general
Pretenire = prietenie
Pretensie = pretenţie
Pretipărit = retipărit
Preveni = lua înainte
Prezis = susnumit
Pribeag; umblătoriu = nomad
Pricás = necaz, supărare
Price = disensiune
Pricestanie = cuminecătură
Prihană = pată
Primat = patriarh
Priimire = adopţie

Priință	= părtinire, favoare
Primi pe sine	= lua asupră-și (lat. *in se suscipere)*
Prinsoare	= închisoare, detențiune
Prințipie	= principiu
Priveghiiare	= stare de trezie
Priveghieri (pl.)	= priveghiuri
Privelişte	= spectacol
Avea privire	= lua în considerație, ține seama
Privire	= spectacol
Procanon	= tratat despre canoane (legi bisericești)
Proceti, prociti	= reciti
Procleți (vb.)	= afurisi, blestema
Procopsală	= instrucție
Procopsi	= instrui
Procurátor	= avocat
Produte (subst. pl.)	= produse (ital. *prodotto)*
Proestotes (pl.)	= fruntaș (din greacă)
Proim	= preludiu, exordiu (lat. *proemium)*
Pronunțiația sau răspunderea	= pronunțarea
Proprietăți (pl.)	= caracter propriu
Prost	= simplu, neinstruit; popular
Prostesc	= simplu
Prostie	= simplitate de minte
Protestălui	= protesta
Protivi	= împotrivi
Protivire	= opoziție, împotrivire
Protodiacon	= protopop
Protopresvyter	= protopop, preposit
Protopap	= protopop (lat. *protopapa)*
Protovestiariu	= șeful gărzii imperiale (în imperiul bizantin)
Pruncie	= copilărie, pînă către 15—16 ani
Publică	= public
Puiul tîrgului	= cadou foarte frumos (articol de îmbrăcăminte, bijuterie)

Pune	= depune, efectua; stabili
Pune jos	= demite (lat. *depono, demitto)*
Purta	= repurta
Purtare	= tratament; purtare de grijă, supraveghere
Pustii	= goli; nimici
Pustiit	= nimicit, distrus
De puterea sa	= independent (lat. *suo jure)*
Putrejune	= putregai
Rabi	= învățătorule! (ebr. *rabbi)*
Rasă	= haină călugărească
Rădica	= scoate (lat. *tollere)*
Răschira	= explica
Răschirare	= explicare, expunere
Răsfira	= explica
Răsfirat	= explicit, clar
Răsfuga	= împrăștia
Răsipi	= devasta, dărîma
Răsipiri (pl.)	= fragmente
Răspica	= pronunța clar
Răspîndi	= dărîma
Răspunde	= pronunța
Răspunzătoriu	= vornic (care declamă orațiile de nuntă)
Răzbunare	= îndreptarea vremii rele
Rebélie	= răscoală, revoltă
Rece	= frigid
Reduce	= readuce
Relație	= relatare, informație (lat. *relatio)*
Rescript	= dispoziție imperială, decizie, în scris
Refensui	= recenza
Ritorie (subst.)	= retorică
Rîmleni (pl.)	= romani
Rînză	= stomac
Rîsuri (pl.)	= rîsete; distracții

Rit	= livadă
Rob	= deținut, pușcăriaș; prizonier
De rost, den rost	= pe de rost
Rugare	= rugăminte
Rujă	= trandafir
Rumegat	= cumpănit, bine chibzuit
Rușinat	= rușinos; de rușine
Samă	= condiție socială; socoteală; dare de seamă
Săltita seau a giucări	= dansa (lat. *saltitare*)
Sălui	= găzdui, sălășlui
Săpa	= îngropa
Sărbi	= sluji (lat. *servire*)
Scândălă	= scandal
Scapet; scapăt	= împuținare, scădere; decădere, retrogradare; deteriorare
Scară	= tablă de materii
Scădea	= decădea
Scăzut	= degradat
Scădere	= reducere
Scăndălicios	= scandalos
Scăndălisi	= scandaliza
Scăndălisitoriu; scăndălitoriu	= scandalos
Scăpăta	= cădea
Scări	= degrada
Schimosi	= schimonosi, deforma, strica
Schimosit	= desfigurat
Schimosire	= deformare
Scîrbă	= întristare, supărare
Scîrbi	= supăra, întrista
Sclav	= slav
Slovenească sau sclăvească	= slavonă
Scopós	= scop, țel
Scopură	= stîncă de piatră ascunsă în apă (lat. *scopulus*)

Scrise (pl.)	= scrieri
Scrisori (pl.)	= scrieri
Scriptură	= inscripție; documente scrise; scriere
Scuti	= proteja
Scutire	= scuză, pretext
Scutitoriu	= apărător
Scuipătură	= scuipat
Sculă	= obiect de preț
Scumpete	= zgîrcenie
Scumpie	= lucruri de preț, scumpătăți
Scutele (pl.)	= scutințe, privilegii; pretexte
Sdrumica	= sfărîma
Sentenție	= opinie
Sesie	= ședință
Sevastocrator	= funcție în imperiul bizantin (= vice-împărat)
Sfadnic	= certăreț, gîlcevitor
Sfărmare	= naufragiu
Sfărșanie	= sfîrșit
Se sfinți	= fi făcut episcop, mitropolit; se devota, dedica
Sfîrșit	= scop
Shimă	= gest
Shismă	= schismă
Shismatic	= schismatic
Sholastic	= exeget catolic al învățăturii creștine (care aduce inovații dăunătoare în dogmă); școlar
Sholasticesc	= scolastic
Sicriu	= chivot
Silă	= efort; forță; violență
Silnic	= violent
Simonie	= trafic cu lucruri sfinte
Singur (adv.)	= numai
Singuratic	= singular (gram.); de unul singur; izolat

Sirguit	= sîrguincios
Silnicie	= violență; forță
Slaviceşte (adv.)	= sîrbeşte
Slab	= de rînd, de jos; neroditor
Slăbănog	= paralizat, paralitic
Slăbănogie	= paralizie
Slobozenie; slobozire; voe slobodă	= libertate
Smălța (văpsea, înfăța)	= colora
Smernic	= smerit, umilit
Sminteală	= eroare
Sminti	= rătăci, greşi
Sobornicește (adv.)	= congresual
Socotitoriu	= supraveghetor
Sodomlean	= sodomit (homosexual)
Solgăbirăo; solgăbirău	= pretor
Son	= sunet
Soroci	= cita (la tribunal)
Soț	= tovarăş
Soție	= tovarăş
Sovran (stăpânitoriu)	= suveran (ital. *sovrano)*
Spăsănie	= izbăvire, salvare
Spăşitoriu	= izbăvitor
Spongie	= burete (lat. *spongia)*
Spre	= în vederea
Spun (pers. III pl.)	= se zice (lat. *dicunt)*
Spurc	= amestecătură
Sta	= consta
Stampă	= tipar
Stat	= stare, situație
Statuă	= statuie (lat. *statua)*
Se stidi	= se sfii
Stih.	= stihul (= versetul)
Stihie	= element
Stîngaciu	= fals
Străcurare	= penetrație

Strein (adj.)	= straniu, nemaiintîlnit
Stricăciune	= perversitate
Stricare	= dărımare; corupere
Strînsură	= strîmtoare
Stropşală	= criza unei boli (epilepsie etc.)
Se stropşi	= fi în criză (chinuit de diavolul)
Strutión	= struț
Subrănduit	= subordonat
Sudit	= supus austriac
Suferit	= tolerat
Sugătoriu	= sugaci
Sumeții (pl.)	= acte trufaşe, semeții
Supăra	= incomoda
Suplică	= plîngere, cerere, reclamație
Supt	= pe vremea; (adeseori indică o clauză: *supt grea pedeapsă* etc.)
Supțire	= subtil
Surlă	= instrument muzical cu multe găuri, în formă de fluier
Suroritate	= înrudire
Surupat	= căzut în prăpastie (iad)
Surupătură	= prăpastie
Sute (pl.)	= secole
Suvulcată	= suflecată
Svat	= sfat
Şerbi	= sluji
Şerbitoriu	= slujitor
Şéstină	= şes
Şi şi	= şi
Şod, şoadă	= de haz, de rîs
Şopote (pl.)	= şoapte
Ştiri (vb.)	= afla de ştire
Tagă	= tăgadă, tăgăduială
Talant	= talent, aptitudini

Se tăia	= deveni eretic, se rupe de dogmă
Tălbăci	= trudi (mintea)
Tămposi	= întîmpina, bate
Tehnă	= artă, meserie; vicleşug
Temelnic	= temeinic
Ticăiţeşte (adv.)	= în chip ticălos
Ticăloşie	= nefericire
Ticni, tigni	= tihni
Tif	= aroganţă, insolenţă (gr. *týfos*). V. *Fum*
Tipări	= întipări
Tiran	= sîngeros, crud
Tirănie	= cruzime, sălbăticie
Titulă	= titulatură; denumire; titlu
Titulat	= denumit
Tîlc	= tîlcuire, exegeză
Tîlcuitoriu	= interpret, exeget
Tîmpit	= tocit, redus, slab perceptibil
Tîndală	= fleac
Tocma	= foarte bine
Tocma de	= chiar dacă
Tocmală; tocmeală	= întocmire; condiţii, clauze
Tocmi	= întocmi, rîndui
Tocmit	= convenit
Toat	= tot
Tot (adv.)	= totuşi, cu toate acestea
Tractarisi	= trata
Transumpt	= rezumat, extras
Trădanie	= tradiţie
Trăi	= se folosi
Se trezvi	= -şi veni în fire; se trezi
Trufă	= trufie
Tudumană	= protest, reclamaţie
Tufării (subst. pl.)	= arbuşti
Se turbura	= se răscula
Turci (subst.)	= mahomedani

Turmă	= unitate militară (mai ales călare) (lat. *turma*)
Ţărean, ţerean	= ţăran; locuitor de baştină
Ţesetură	= context; sintaxă
Ţesut	= compus
Ţinea	= menţine; deţine; respecta
Ţintiş (adv.)	= ţintă
Ţipa	= da afară, izgoni
O ţiră	= niţel, puţin
Ţitălui; ţitarisi	= cita
Ucenic	= învăţăcel
Ujúră	= (uzură) dobîndă
Umblătoriu	= migrator, nomad
Umblare	= peregrinare
Una	= împreună; totuna
Unghiţă	= undiţă
Uniciune	= unitate, comunitate
Unime	= unire; unitate
Uninţă	= unitate
Unit	= de o singură culoare
Unitărăş	= unitarian (membru al comunităţii religioase unitariene sau ariene, în principatul transilvan)
Universitate	= adunare
Urăciune	= urîţenie
Se urî	= se plictisi, sătura
Urgisi	= urî
Uriiaş	= gigant
Urátor	= vornic (la nunţi)
Urma	= imita; continua
Urmare	= concluzie, consecinţă
Următoriu	= urmaş
Urzi	= începe (lat. *ordior*)
Vai (subst.)	= vaiet
Váivodă	= voevod

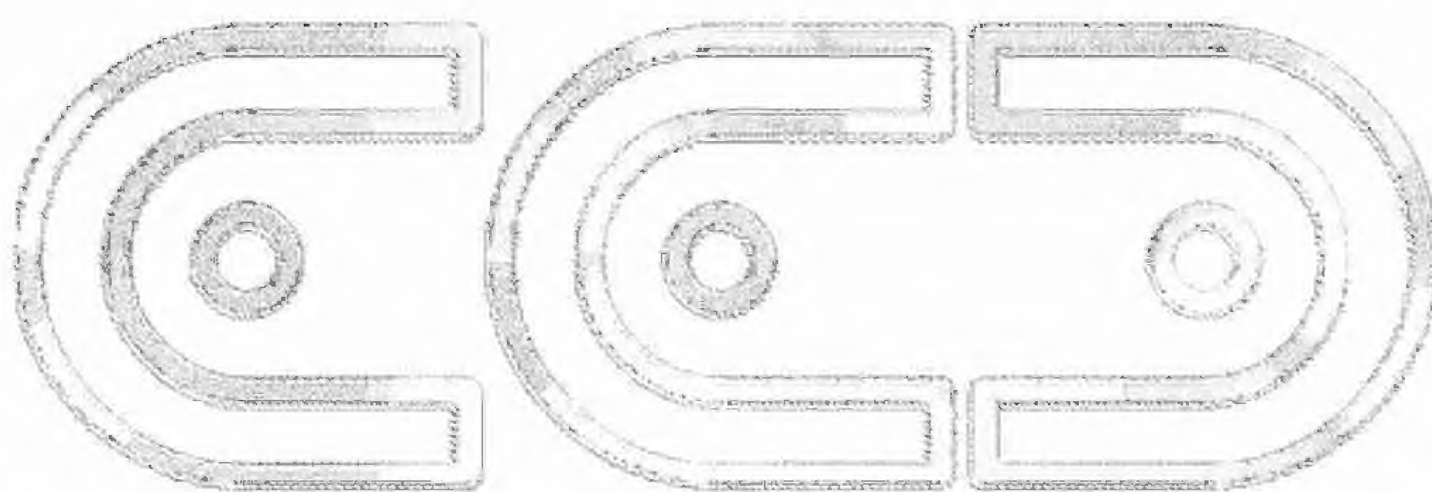
Varecine = oarecine
Varmeghie = comitat
Vasileso = vasilisc, basilisc, un soi de şarpe veninos (gr. *basiliscos)*
Vălfă = autoritate
Văzut = considerat, respectat
Veac = generaţie; viaţă pămîntească (opusă celei cereşti)
Vechiu de zile, de ani = bătrîn; *Cele vechi* = antichităţi; *Vechi zile* = antichitate
Vechime = antichitate
Vecui = dura, rezista
Vecuitoriu = durabil
Se vedea = se părea (lat. *videri)*
Se vederi = se învedera
Vei = vrei
Se veni = reveni, rezulta
Venitoriu = viitor
Véget = vioi, în putere (lat. *vegetus)*
Veri... veri = fie... fie
Veri... neveri = vrînd... nevrînd
Veste = faimă
Vesti = publica; proclama
Vicariiască; vicărăşesc = referitoare la funcţia de vicar
Vicleni = frauda, înşela
Viclean = trădător, perfid
Viclenie = fals
Vicol = vreme furtunoasă
Vie (vb.) = trăi
Viiază = trăieşte
Vihor = vifor
Vistiiariu = tezaur
Vitréle (pl.) = pînze de corabie
Viţel de mare = focă
Viţişpán = viceprefect

Vizitaţie = inspecţia unei înalte feţe bisericeşti
Vilfă = v. *Vălfă*
Vîrstă = maturitate
Vîrtute = tărie fizică
Vlădicie = episcopat
Vlog = (lat. *vulgus?)* mulţime, vulg (ital. *volgo?)*
Volnicie = liber plac; libertate, libertate neîngrădită de nici o lege
Vomi = vărsa, vomita
Volsceşte (adv.) = în limba volscă
Vorbe (pl.) = verbe (gram.)
Voroavă = cuvîntare
Votizaţie = votare
Vrednicie = rang
Vremelnic = temporal, secular
Vrodinioară = vreodată
Vrere = dragoste
Vrut = iubit

Zar = încuietoare
Zavistie = ură
Zăbovire = petrecere de vreme
Zăhăi = incomoda, supăra
Zălog = ostatic
Zăstimp = răstimp
Zăuita = uita cu totul
Zdrumica = v. *Sdrumica*
Zidi = crea
Zidire = creatură
Zogrăfi = zugrăvi
Zúgraf = zugrav
Zugrăvia = pictura

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

de

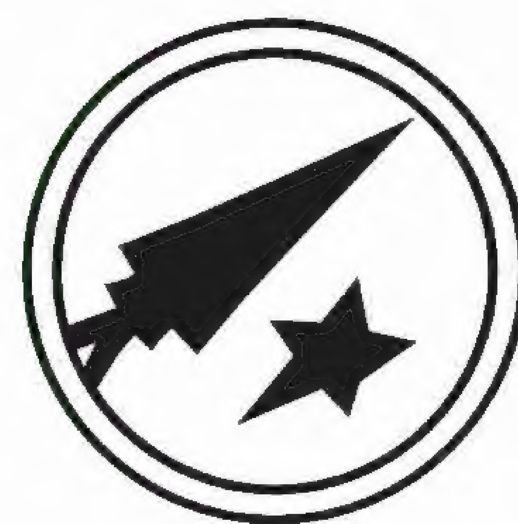

Anonim

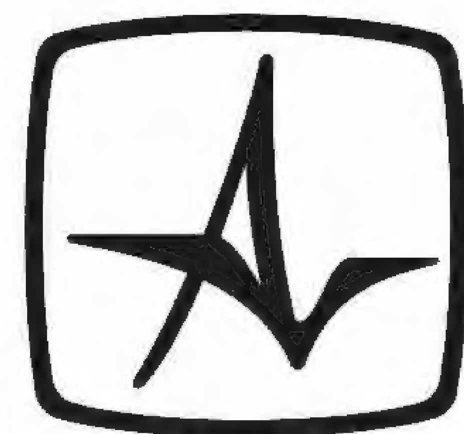
și

CAT Graur

Antwerpen

2024

